

Jukka Tervonen
J. R. Danielson-Kalmari

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallisia Tutkimuksia 163

Jukka Tervonen

J. R. Danielson-Kalmari

Historiantutkija ja -opettaja

SHS/Helsinki/1991

Kansi: Rauno Endén

Etukannen kuva: Albert Edelfeltin piirros "Sotilaspoika"

– Kuvitusta J. L. Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoihin.

Takakannen kuva: Hämmäläis-osakunnan lyöttämä mitali

J. R. Danielson-Kalmarista (Emil Wikström 1927).

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen Historiallisen Seuran sarjassa Historiallisia Tutkimuksia Helsingin yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteellisen osaston 3.9.1991 antaman painatusluvan perusteella.

ISSN 0073-2559

ISBN 951-8915-50-4

Tekstinvalmistus: Magneettisesta tekstistä

Painaminen ja sidonta: Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1991

J. H. Danielson.

Saatteeksi

Nyt käsillä olevan tutkimuksen alku ulottuu 1970- ja 1980-lukujen taitteeseen, jolloin Helsingin yliopiston Suomen historian professori Päiviö Tommila opasti tekijän suomalaisen historiankirjoituksen historian pariin. Professori Tommila seurasi kiinteästi niin pro gradu -tutkielman kuin lisensiaattityönkin etenemistä. Hänen neuvonsa ovat jättäneet jälkensä myös väitöskirjaan, vaikka yliopiston rehtorin vaativa virka on estänyt häntä viime vuosina paneutumasta urakan loppuvaiheisiin. Esitarkastuksen ovat suorittaneet tunnollisesti dosentti Markku Kuisma ja dosentti Juha Siltala, joista edellinen on lisäksi toiminut tutkimuksen ohjaajana.

Työ on osa Suomen yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen synnyä ja muotoutumista käsittelevää kahden hengen projektia, jonka toinen osapuoli on fil. lis. Pekka Ahtiainen. Hänen vastikään julkaistu väitöskirjansa tarkastelee klassisista papistoteoksistaan tunnetuksi tulleen Gunnar Suolahden historiallista ajattelua. Vuosikausia jatkunut työskentely Ahtiaisen kanssa on ollut antoisaa. Lukemattomat, välistä kiivaiksikin yltyneet väittelyt, keskustelut sekä yhteiset tutkimusmatkat menneisyyteen ovat paitsi syventäneet J. R. Danielson-Kalmarin elämäntyöhön liittyvää ongelmanasettelua, myös nivoneet projektin tuloksena syntyneet opinnäytteet läheisesti toisiinsa.

Monet muutkin henkilöt ovat tukeneet väitöskirjan tekijää, kuka keskustelemalla, kuka käsikirjoituksen lukemalla ja sitä kommentoimalla, kuka jollakin muulla tavalla. Heistä on mainittava erityisesti lehtori Marketta Ahtiainen, fil. kand. Ilari Stén, fil. maist. John Strömberg ja rehtori Ilkka Tervonen. Suomen Akatemian valtion humanistinen toimikunta, Suomen Kulttuurirahasto, Suomen Kulttuurirahaston Pirkanmaan rahasto sekä Helsingin yliopisto ovat puolestaan luoneet taloudelliset edellytykset tutkimuksen

toteutumiselle. Suomen Historiallista Seuraa kiitän kirjan ottamisesta seuran julkaisusarjaan, samoin kiitän seuran toiminnanjohtajaa fil. maist. Rauno Endéniä miellyttävästä yhteistyöstä.

Lopuksi haluan kiittää vanhempiani, vaimoani ja pientä poikaani Kasperia – ensin mainittuja siitä, että he ovat kannustaneet jälkeläisensä opintielle ja jälkimmäisiä siitä, että he ovat saaneet allekirjoittaneen havaitsemaan kuinka elämällä on tarjottavanaan tutkimuksen lisäksi paljon muutakin hyvää.

Helsingin Lauttasaarella 20.10.1991

Jukka Tervonen

Sisällys

JOHDANTO	12
Monessa mukana	12
Tutkimustehtävä	15
Lähteistä	19
OSA I	
KAPPALAISEN POJASTA PROFESSORIKSI	22
Suku- ja perhetausta	22
Kouluvuodet	23
Osakuntaelämää ja ylioppilaspolitiikkaa	26
Opinnot ja esikoistutkielma	31
Berliini, Hämeenlinna, Helsinki	
– elämänuraa etsimässä	36
Taistelu yleisen historian professuurista	41
Eurooppalainen fennomaani	44
Nuoruudesta keski-ikään	46
DANIELSON-KALMARIN HENKILÖKUVA	
– OPETTAJA JA PERSOONA	47
Luentoja ja kuulusteluja	48
Historiallinen Yhdistys ja seminaarilaitos	51
Uusia julkaisukanavia tieteelliselle jälkikasvulle	54
Hämäläis-osakunnan inspehtorina	56
Luonne ja olemus – vaikutelmia Danielson-Kalmarista	59
Kansalliseksi tietäjävanhukseksi	62
Soraääniä	64
Työntekoa viimeiseen asti	65

TUTKIJAN OPPIVUODET	69
Tieteellisen historiantutkimuksen perusteet.....	69
Kolme väitöskirjaa	72
”Pohjoismainen kysymys” – kiitosta ulkomaisilta kollegoilta	76
Kritiikin täyslaidallinen Harald Hjärneltä... ..	79
... ja M. G. Schybergsonilta	83
Historia politiikan välikappaleena – taistelu autonomiasta	86
Suomen sodan muisto – historiankirjoitusta tunteella	92
Menneen ajan ihmisen sielunelämän jäljillä	98
Lähteitten siteeraaminen – objektiivisuuden tae?	102
”Oppivuodet” päättyvät	104

OSA II

KANSALLISUUSAATE JA HISTORiantutkimus	108
Kansallisuusaate historiantutkimuksen lähtökohtana	108
Kansallinen historiantutkimus ja objektiivisuuden ongelma	113
Kansallinen historia, maailmanhistoria	118
”ONKO SUOMEN KANSALLA HISTORIAA?”	123
Ei historiaa ilman tahtoa	123
Heimokaudelta autonomian kynnykselle	125
Itsenäisyysmiehiä ja maanpettureita	129
Suomen sota – kansan avulla autonomiaan	132
Isänmaanrakkauden monet kasvot	135
”Danielson-Kalmari vastaa hra Steckzénille”	142
Joukot aatteen toteuttajana	150

HISTORIOITSIIJA OMAN AIKANSÄ TULKKINA – TALOUS- JA SOSIAALIHISTORIAN

AKTUALISOITUMINEN	153
Sosiaalipoliitikko historioitsijan taustalla	153
Sosiaalipoliitikko ja suomalainen puolue	159
Historia, nykyisyyden palvelija	166
Nykyisyys, avain menneisyyteen	169
Suomen vapaussota ja luokkataistelu historiassa	175

HISTORIAALLISESTA TALOUSTIETEESTÄ	
”KOLLEKTIVISMIIN”	178
Schmollerista Lamprechtiin	178
Kiista Suomen ja Skandinavian historian	
professuurista 1911–1915	184
Kansan historiaa ja kansallista historiaa itsenäisessä	
Suomessa – Danielson-Kalmarin kirja-arvostelujen	
kuvaamana	187
KEHITYSAJATUS JA HISTORIAN TUTKIMUS	194
Jatkuvuus ja kehitys	194
Darwinismin tulo ja juurtuminen Suomeen	204
Danielson-Kalmarin darwinismin julistajana	207
Evoluutio ja historiatiede	215
”ANTTI CHYDENIUS SOSIAALIPOLIITIKKONA”	
– J. R. DANIELSON-KALMARIN HISTORIAN KÄSITYS	
PÄHKINÄNKUORESSA	223
Chydeniuksen löytäminen	224
Unohtunut näkökulma?	226
Tulevaisuuden mies	234
Historiallinen anakronismi	238
HISTORIASTA KANSANTALOUSTIETEeseen	241
Tiede kansan palvelijana	241
Ensin miehet, sitten oppituolit	242
Ensimmäiset professorit	247
EPILOGI	253
LÄHTEET	262
LIITE (Danielsonin/Danielson-Kalmarin luennot)	277
ZUSAMMENFASSUNG	279
HENKILÖHAKEMISTO	293

Johdanto

Monessa mukana

Vuonna 1903 valtioneuvoksen arvon saaneen Johan Richard Danielson-Kalmarin (1853–1933, vuoteen 1906 Danielson)¹ elämäntyö oli pitkä ja monitahoinen. Hän loi vaikuttavan uran historioitsijana ja valtiomiehenä, minkä lisäksi aikaa liikeni muillekin harrastuksille ja riennoille. Hänen ansioluettelonsa on todistus paitsi kyvykkyydestä myös harvinaislaatusesta työtarmosta.

Historiantutkijana Danielson-Kalmari oli erittäin tuottelias. Hän julkaisi elämänsä aikana liki 30 historian alaan kuuluvaa teosta, enimmän osan näistä lähes täysin sokeutuneena vanhuksena, sekä lukuisia historiallisia, valtiollisia ja yhteiskunnallisia artikkeleita ja puheita. Aktiivinen työrupeama kattoi kuutisenkymmentä vuotta. Ensimmäinen kirjallinen tuote ilmestyi pian sen jälkeen kun nuorukainen oli täyttänyt 20 vuotta, ja koko loppuiän kestänyt aherrus jatkui vielä kuolinvuoteellakin. Viimeinen teos tuli painosta postuumina vuonna 1935.

Kirjoille kertyi vuosikymmenien mittaan melkoinen määrä lukijoita ulkomaita myöten. Danielson-Kalmarin merkitys oli huomattava myös akateemisena opettajana. Hänet nimitettiin Helsingin yliopiston yleisen historian professoriksi ainoastaan 27 vuoden ikäisenä, ja hän hoiti virkaa yli kolme vuosikymmentä – loppuajoina tosin hyvin katkonaisesti ja vaillinaisesti. Danielson-Kalmari perehdytti suuren määrän ”riviopiskelijoita” oppiaineensa perusteisiin, mutta lähempänä hänen sydäntään oli tieteellinen jälkikasvu, jota hän vaali voimiensa mukaan. Kun puhutaan Da-

---

1 Yhtenäisyyden vuoksi jatkossa käytetään pääsääntöisesti nimeä Danielson-Kalmari, oli sitten kyse vuotta 1906 edeltävästä tai sen jälkeisestä ajasta.

nielson-Kalmarista ylioppilasnuorison ohjaajana, on vielä muistettava hänen suuri panoksensa Härmäläis-osakunnan pitkäaikaisena inspehtorina. Akateemisen vaikutuksen piiriin kuului niinikään se valta, jota professori käytti yliopistohallinnossa. Hän tutustui siihen läheisesti 1900-luvun ensi vuosikymmenellä vt. sijaiskanslerina sekä itsenäisyyden alkuaikoina Turun yliopiston kanslerina.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Danielson-Kalmari oli perustamassa monia tieteellisiä tai tieteellisesti painottuneita seuroja kuten Kansantaloudellista Yhdistystä (1884), Historiallista Yhdistystä (1890) ja Suomalaista Tiedeakatemiaa (1908). Kahdessa ensin mainitussa hän oli näkyvästi esillä. Danielson-Kalmari kuului myös useisiin muihin sivistyksellisiin ja tieteellisiin yhdistyksiin ja yhteisöihin. Hän toimi muun muassa kahden oppikoulun kouluneuvostossa (1882–91) sekä Kansanvalistusseuran johtokunnassa (1884–87, 1896–08). Erityisen tärkeäksi esiintymisforumiksi muodostui Suomen Historiallinen Seura, jonka esimiehenä yleisen historian professori oli kolmasti vuosien 1885 ja 1913 välisenä aikana. Danielson-Kalmari on jäänyt aikakirjoihin lisäksi erilaisten julkaisuhankkeitten puuhamiehenä. Hän oli maineikkaan aikakauslehden Valvojan ensimmäinen päätoimittaja (1881–84), tutkimussarjan ”Suomen uudemmasta historiasta” perustaja (1898) sekä historioitsijoille aiotun aikakauskirjan esitaiteilija; tosin ajatus vietiin lopulliseen päätökseen vasta oppilaitten voimin.

Jos J. R. Danielson-Kalmarin päivätyö tiedemiehenä ja akateemisena opettajana oli näyttävä, niin sitä se oli valtiomiehenäkin. Hän valmentautui politiikkaan osallistumalla aktiivisesti opiskelijaelämään ja hetken hän oli aivan ylioppilaspolitiikan huipulla. Vuonna 1882 nuori professori totutteli valtiopäivien ilmapiiriin yleisen valitusvaliokunnan sihteerinä, mutta aika varsinaisena valtiopäivämiehenä alkoi vasta kolme vuotta myöhemmin. Danielson-Kalmari istui kauan yliopiston toisena edustajana pappissäädystä, mutta kaksille viimeisille säätyvaltiopäiville hänet valittiin Porvoon hiippakunnasta. Hän osallistui välillä myös kunnallispolitiikkaan Helsingin kaupunginvaltuuston jäsenenä 1890-luvun alkuvuosina. Eduskuntauudistuksen (1906) jälkeen Danielson-Kalmari asettui ehdokkaaksi Hämeen läänin eteläisessä vaalipiirissä, eikä läpimeno synnyinseudulla tuottanut vaikeuksia. Valtioneuvoksen lähes kolmen vuosikymmenen ura valtiopäivillä päättyi vuonna 1914. Vain vajaata vuotta aikaisemmin hän oli saanut eron

Helsingin yliopiston professorinvirasta.

Danielson-Kalmarilla oli vankka tieteellinen pohja valtiollisissa ja yhteiskunnallisissa asioissa, ja myös hänen käytännön kokemuksensa karttui pian. Osallistumista valtiolliseen elämään pidettiin tuolloin yliopistomaailmassa ylipäänsä arvostettuna tehtävänä.² Danielson-Kalmarinkin tiedoille löytyi paljon käyttöä lukuisissa valiokunnissa ja kerran jopa senaattorinvirassa (1908–09), mutta ehkä vielä tärkeämmäksi muodostui jäsenyys useissa perustuslakikysymyksiä ja suomalais-venäläisiä suhteita käsitelleissä komiteoissa (1885–1917). Suomalaisen puolueen eturiviin Danielson-Kalmari nousi nopeasti, ja Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen³ kuoleman jälkeen 1903 hänestä tuli sen tunnustettu johtaja. Kun puolue organisoitiin uudelleen ja sille luotiin kiinteä rakenne, valtioneuvos valittiin sen keskushallituksen jäseneksi 1906–12 ja uudelleen 1913–17. Suomen itsenäistyttyä Danielson-Kalmari otti vielä lyhyen ajan innokkaasti osaa keskusteluun maan valtiomuodosta ja Ahvenanmaan asiasta. Aktiivipoliitikkona suuriruhtinaskunnan kasvatti oli kuitenkin näytellyt osansa loppuun.

Mistä Danielson-Kalmari ammensi voimansa kaikkeen edellä esitettyyn? Hänen elämäntyönsä ei suinkaan jakautunut, kuten ensi silmäyksellä ehkä näyttää, erilaisiin lohkoihin joilla oli vain vähän tekemistä toistensa kanssa. Kun valtioneuvoksen ja professorin aherrusta seurataan tarkemmin mitä moninaisimmissa tehtävissä, niin pian paljastuu että hänen vaikuttimensa kietoutuivat tiiviisti yhteen. Hän saattoi aamulla kirjoittaa teostaan Suomen sodasta ja Suomen sotilaista, luennoida päivällä Englannin kuniakkaista vaiheista vapaan valtio- ja yhteiskuntamuodon tienraivaajana, osallistua iltapäivällä poliittiseen neuvotteluun oppikouluasian ajamisesta tulevilla valtiopäivillä ja keskustella illalla Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä saksalaisesta sosiaalipoliitiikasta.

Aamuroolissaan tutkijana ja kirjoittajana Danielson-Kalmari hausi etsiä suomalaisen kansallisvaltion juuria, lisätä lukijoitten historiallista tietoisuutta ja herättää heissä ylpeyttä omaleimaista

---

2 Klinge 1989, s. 672–723, erityisesti s. 686.

3 Y. S. Yrjö-Koskinen aateloitiin 1884 ja kirjoitettiin tällä nimellä Suomen Ritarihuoneeseen. Hänen ”oikea” nimensä oli Georg Zacharias Forsman, mutta tässä tutkimuksessa häntä kutsutaan kirjailijanimensä mukaan Yrjö Koskiseksi. Danielson-Kalmari puolestaan aateloitiin 1904, mutta hän ei hakenut pääsyä Ritarihuoneeseen.

suomalaiskansallista menneisyyttä kohtaan. Katederilla professori viestitti rivien välistä ylioppilaille, kuinka valtiollinen vapaus ja osallisuus päätöksentekoon tuli kotimaassa ulottaa vähitellen yhä laajemmalle. Se olisi olennaisesti lisännyt ”suomalaisen” kansan-aineuksen merkitystä poliittisessa elämässä ja kiinnittänyt sen lujin tunnesitein valtiokokonaisuuteen. Aateveljien kanssa käydyssä neuvonpidossa poliitikko Danielson-Kalmari tähdensi, miten oppikoululaitoksen laajentamisella valmistettaisiin tietä mieleltään suomalaisen, kansan enemmistön etuja ajavan virkamieskunnan syntymiselle. Ja päivän päätteeksi Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä hän vaati sosiaalireformeja, joilla paitsi lievitettäisiin inhimillistä hätää, myös vähennettäisiin yhteiskunnallista levottomuutta ja kohennettaisiin kansallista yhteenkuuluvuutta.

Historioitsijana Danielson-Kalmari siis uskoi kansallisuusaatteen voittoon sekä kaikinpuoliseen edistykseen henkisen vapauden, sivistyksen ja ihmisarvon kunnioittamisen alueilla; valtiomiehenä hän puolestaan pyrki toimimaan näitten ideaalien edellyttämällä tavalla. Ajamalla yhtä ideaalia, palveltiin myös muitten ihanteitten toteutumista. Danielson-Kalmarissa tutkijan, opettajan, poliitikon sekä yhteiskunnallisten ja kulttuurikysymysten harrastajan roolit liittyivät erottamattomasti yhteen. Hän ei toisin sanoen joutunut ”hajottamaan” itseään, vaikka kiiruhtikin päivän kuluessa paikasta ja tilaisuudesta toiseen, hänen ei tarvinnut joka kerta virittäytyä henkisesti uusiin asioihin ja mielentiloihin. Siksi hän ennätti niin paljon.

Tutkimustehtävä

Danielson-Kalmarilla on kiistämättä huomattava asema sekä Suomen poliittisessa historiassa että suomalaisen historiankirjoituksen historiassa. Hänestä ei ole laadittu elämäkertaa, osin ehkä tehtävän laajuuden ja hankaluuden vuoksi. Tämäkään työ ei henkilöhistoriallisista ulottuvuuksistaan huolimatta ole biografia. Sen sijaan siinä tarkastellaan Danielson-Kalmaria historioitsijana ja akateemisena opettajana, molemmat aiheita joita tähän asti ei ole systemaattisesti tutkittu. Väitöskirjan alkuperäislähteistön rajaaminen tälle näennäisen kapealle alalle on ollut perusteltua, sillä uppoutuminen Danielson-Kalmarin koko laajaan elämänuraan oli-

si pirstonut työtä ja vienyt sen sivuun pääkysymyksistä.

Historioitsija Danielson-Kalmarin erottaminen valtiomies tai kansansivistysmies Danielson-Kalmarista ei tietysti käy päinsä. Professoria ei voi ymmärtää tiedemiehenä eikä yliopiston opettajana, ellei hänen historiankäsitystään sijoiteta osaksi hänen koko elämäänsä, osaksi hänen erilaisten rooliensa välistä vuorovaikutusta. Nyt käsillä olevan väitöskirjan ”selusta” on onneksi melko hyvin varmistettu. Monissa tutkimuksissa on valotettu Danielson-Kalmarin valtiollista toimintaa ja hänen yhteiskunnallista ajatteluaan. Taimi Torvinen on seikkaperäisesti käsitellyt Danielson-Kalmaria Suomen autonomian puolustajana niin historioitsijana kuin poliitikkonakin.⁴ Pirkko Rommi⁵ ja Osmo Jussila⁶ ovat niinkään kartoittaneet ja eritelleet hänen asemaansa ja osuuttaan autonomiataistelussa, vaikka heidän töissään Danielson-Kalmari ei esiinnykään pääosassa. Kaarlo Österbladh⁷ puolestaan kuvaa vanhassa pappissäädyn historiassa melko laveasti hänen toimiaan valtiopäivillä vuoteen 1906 saakka. Danielson-Kalmarilla on luonnollisesti tärkeä sija myös Hannu Salokorven tutkimuksessa suomalaisesta puolueesta ja suomettarelaisesta politiikasta.⁸ Lisäksi on syytä mainita Tuomo Polvisen tuore Paasikivi-elämäkerta,⁹ jossa kuulun valtiomiehen takaa piiryy näkyviin hänen historiallisen oppimestarinsa ja valtiollisen esikuvansa vaikuttava hahmo.

Nämä ja eräät muut teokset ja artikkelit ovat, toivottavasti, auttaaneet allekirjoittanutta asettamaan Danielson-Kalmarin historioitsijantyön oikean mittaisena oikealle paikalleen hänen elämässään ja kaikkinaisessa vaikutuksessaan. Samalla ne ovat osaltaan auttaaneet näkemään, millä tavoin historioitsijan ja poliitikon käsitykset ovat käyneet yksiin. Danielson-Kalmarin historiallisesta ajattelusta on työn kuluessa syntynyt joltisenkin yhtenäinen kuva, joka selit-

---

4 J. R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana. Porvoo 1965.

5 Yrjö-Koskisen linja. Myöntyvyysuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Lahti 1964.

6 Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty. Porvoo 1987. – Myös Jussilan eräät muut työt liittyvät tähän aihepiiriin.

7 Pappissääty Suomen valtiopäivillä 1809–1906. II. 1885–1906. Suomen Kirkko-historiallisen Seuran Toimituksia XXXVI. Helsinki 1934.

8 Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899–1920. Historiallisia Tutkimuksia 145. Helsinki 1988.

9 J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. 1. 1870–1918. Juva 1989.

tää hänen tekojaan paitsi tiedemiehenä niin paljolti myös valtiollisena ja yhteiskunnallisena toimijana.

Tutkimus jakautuu kahteen pääjaksoon. Ensimmäisessä lähestymistapa on kronologisesti painottunut. Siinä kuvataan päähenkilön varhaisempia elämänvaiheita, hänen suuntautumistaan historiaan ja tuloaan professoriksi. Samalla siinä seurataan Danielson-Kalmarin kehityskaarta tiedemiehenä ja kerrotaan, miten hän vähitellen laajensi tutkimusalueitaan historiankirjoituksen historiasta poliittiseen sekä sitten talous- ja sosiaalihistoriaan ja kuinka hän siirtyi yleisen historian puolelta kotimaisen historian spesialistiksi. Samalla analysoidaan hänen kirjoitustapaansa ja -tyyliään sekä hänen näkemyksiään historiatieteen tutkimusmenetelmistä. Ensimmäisessä osassa niinikään tarkastellaan Danielson-Kalmaria yliopiston opettajana ja akateemisen nuorison ohjaajana sekä hahmotellaan hänen luonnekuvaansa. Tekstien ja puheitten takaa on pyritty löytämään tahtova ja tunteva ihminen, joka on siirtänyt osan persoonastaan paperille tai esiintymiseensä katederilla. Danielson-Kalmarin persoonallisuus ja hänen sanomansa tavallaan täydensivät toisiaan, loivat yhdessä sen vaikutelman, jonka perusteella lukija tai kuuliija mielsi hänen sanansa.

Toisessa pääjaksossa tarkastelutapa on lähinnä temaattinen, aiheenmukainen. Siinä keskitytään Danielson-Kalmarin historiankäsitteeseen, jonka eri osatekijät ensin eritellään ja nivotaan sitten synteesisomaisesti yhteen. Historiankäsitteys on ymmärretty väljästi. Sillä tarkoitetaan ennen kaikkea seuraavia seikkoja Danielson-Kalmarin ajattelussa: mikä oli historian tutkimuksen eri osa-alueitten merkitys ja keskinäinen suhde, kuinka suuri painoarvo yksilöille ja joukoille, poliittisille, taloudellisille ja sosiaalisille ilmiöille tuli antaa historiallisten prosessien selittämisessä, mitä ominaisuuksia termeihin kehitys ja edistys sisältyi, missä määrin kehitys oli lainmukaista ja ennustettavaa sekä minkälaisia ”aatteita”, historiaa eteenpäin työntäviä voimia kehityksen takaa löytyi (esim. kansallisuusaate). Danielson-Kalmarin näkemykset oman oppiaineensa ajallisista ja maantieteellisistä rajoista sekä asemasta muiden tieteitten, erityisesti yhteiskuntatieteitten piirissä on niinikään laskettu kuuluviksi hänen historiankäsitteeseensä.

Jälkimmäisessä osassa pohditaan myös Danielson-Kalmarin vaikutusta oppilaisiinsa, jotka osittain opettajansa kannustamana tutustuivat ulkomaisiin, erityisesti saksalaisiin tieteenvirtauksiin. Hän suuntasi nuorten tutkijanalkujen kiinnostusta monin tavoin

taloudellisiin, sosiaalisiin ja metodisiin kysymyksiin. Osa oppilaista vaihtoikin historian kokonaan kansantaloustieteeseen, jonka harrastamisen edistämiseksi ja akateemisen aseman lujittamiseksi Danielson-Kalmari teki lujasti töitä. Tässä tutkimuksessa hänen suojatillaan Hannes Gebhardilla, agrariipoliitikolla, osuustoimintamiehellä, historioitsijalla ja taloustieteilijällä, on merkittävä ”si-vuosa”. Ja aivan lopuksi arvioidaan, minkälaiset jäljet Danielson-Kalmari on jättänyt suomalaisen historiankirjoituksen historiaan ja millä tavoin hänen tutkimuksensa ovat kestäneet ajan kulutusta.

Sekä Danielson-Kalmarin kirjallinen tuotanto että hänen painamat luentomateriaalinsa ovat hyvin laajoja. Niitten sisältöä ei kuvailla yksityiskohtaisesti vaan tutkimuksessa paneudutaan, kuten jo edellä on käynyt ilmi, Danielson-Kalmarin historiankäsitykseen ja hänen historialliseen ajatteluunsa, hänen näkemyksiinsä historian periaatteista ja periaatteista. Esimerkiksi hänen Suomen sisäisen itsenäisyyden puolustukseksi laatimiaan taistelukirjoituksia ja -kirjoituksia (1889–1892) ei tarkastella seikkaperäisesti, mutkikkaita valtio-oikeudellisia ja valtioteoreettisia kysymyksiä analysoiden. Sen ovat tehneet muut tutkijat. Sen sijaan työssä eritellään sitä, miten Danielson-Kalmari etsi Suomen valtiollisen olemassaolon oikeutusta kansallisuusaatteesta, Suomen kansan halusta ja kyvystä luoda omaa historiaansa.

Läpi koko työn kulkee punaisena lankana aikasidonnaisuuden ongelma. Danielson-Kalmari eli väkevästi mukana isänmaansa kohtaloissa eikä hän aina erottanut eikä edes halunnut erottaa tiedettä ja politiikkaa toisistaan. Hänen ajatuksensa historiallisesta kehityksestä ja siihen vaikuttavista voimista ovat itse asiassa kap-pale suomalaisen puolueen historiaa. Ne kuuluvat olennaisena osana siihen aatteelliseen perustaan, joka määräsi suunnan puolueen käytännön toimille. Eräs tutkimuksen tärkeimpiä tehtäviä onkin sen seikan selvittäminen, miten Danielson-Kalmari perusteli ”osallistuvan” historiankirjoituksen mahdollisuuksia luoda objektiivista tietoa, käsittelipä se sitten yhden kansan tai ihmiskunnan vaiheita. Aikasidonnaisuuden kysymyksellä on epäilemättä yleisempääkin kantavuutta, sillä jokainen historioitsijapolvi joutuu sen kanssa tekemisiin muodossa tai toisessa. Siksi lienee oikeutettua sanoa, että oman tieteenalan vaiheitten tutkimus ja tuntemus kasvattaa historiatieteen itseymmärrystä.¹⁰

10 Ks. Ahtiainen/Tervonen 1984.

Lähteistä

J. R. Danielson-Kalmarin historialliset tutkimukset, niin teokset kuin artikkelitkin, ovat lähteistön runkona. Myös hänen yhteiskunnalliset kirjoituksensa ja painetut puheensa valottavat hyvin hänen historiankäsitystään. Vaikka ne oli laadittu päivänpolitiikan tarpeisiin, ja vaikka ne sisälsivät ilmiselvää liioittelua, niitten todistusvoimaa ei sovi väheksyä. Danielson-Kalmari asetti niitten taakse usein koko ammattikunniansa, suureen historialliseen tietämykseen nojaavan asiantuntemuksensa valtiollisissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Sitä paitsi hänen historiankäsityksensä eräät puolet tulivat paljaimpina esille esimerkiksi juuri poliittisissa linjapuheissa, joissa tieteellinen varovaisuus sai väistyä aatteellisen innostuksen tieltä.

Toisen tärkeän lähderyhmän muodostaa se painamaton aineisto, joka kuvaa tutkimuksen päähenkilöä yliopiston opettajana ja akateemisen nuorison ohjaajana. Valtionarkistoon sijoitetusta Danielson-Kalmarin kokoelmasta löytyy hänen runsas luentomateriaalinsa, jota tähän mennessä on hyödynnetty tuskin lainkaan.¹¹ Siitä käy ilmi selvemmin kuin mistään muusta lähteestä, kuinka suuren painon Danielson-Kalmari antoi taloudellisille ja sosiaalisille ilmiöille historiassa ja kuinka voimakkaasti luonnontieteellisesti sävyttynyt evolutionismi vaikutti hänen ajatteluunsa etenkin tämän vuosisadan alkuvuosina. Danielson-Kalmari esiintyi opettajan ja ohjaajan ominaisuudessa myös Historiallisessa Yhdistyksessä¹² ja Hämäläis-osakunnassa. Varsinkin viimeksi mainitussa hän tunsii olevansa kotonaan. Siellä Danielson-Kalmari vietti opiskeluaikojensa muistorikkaimmat vuodet, ja sinne hän palasi myöhemmin heimoveljiensä pitkäaikaiseksi inspehtoriksi. Pöytäkirjat kertovat havainnollisesti, miten monipuolisesti ja avoimesti hän käsittelee osakunnassaan, sekä esitelmöitsijänä että viikkokokousten keskustelijana, ajankohtaisia aiheita tieteessä, taiteessa ja yhteiskunnallisessa elämässä.

---

11 Tekijän vuonna 1981 valmistunut pro gradu -tutkielma ”J. R. Danielson-Kalmari ja Hannes Gebhard suomalaisen historiatieteen murroksessa” perustuu ennen kaikkea säilyneeseen luentomateriaaliin.

12 Pekka Ahtiainen on tutkimuksissaan käsitellyt seikkaperäisesti Historiallisen Yhdistyksen toimintaa (Ahtiainen 1982 sekä väitöskirjan käsikirjoitus), joten tässä työssä ei tarkemmin puututa sen piirissä käytyihin keskusteluihin.

Danielson-Kalmarin teoksista esitetty kirja-arvostelut ovat tutkimuksen edetessä osoittautuneet antoisiksi lähteiksi. Ne ovat auttaneet näkemään hänen historiallisessa ajattelussaan juonteita, jotka olisivat nykyhetken historioitsijalta helposti jääneet huomaamatta. Niinikään ne ovat helpottaneet Danielson-Kalmarin sijoittamista osaksi tutkittavan ajanjakson historiankirjoitusta. Erityisesti ruotsalaisten ja Suomen ruotsinkielisten historioitsijoiden arviot ovat paljastavia. Ne eivät suinkaan ole keskenään täysin yhdenmukaisia, mutta niissä on paljon samansuuntaisia piirteitä. Näistä arvosteluista hahmottuu rintamalinja, jonka toisella puolella oli Danielson-Kalmarin edustama suomalaiskansallinen ja toisella ”ruotsalainen” historian tutkimus. Erimielisyydet koskivat muun muassa tulkintoja siitä, oliko Suomella jonkinlaista omaa erillishistoriaansa ennen vuotta 1809, siis ennen autonomian aikaa. Samoin kinasteltiin tavasta, jolla lähteitä saattoi käyttää, yksilöitten merkityksestä historiassa, objektiivisuuden edellytyksistä tutkimuksessa jne. Danielson-Kalmarin töitä eri puolilta käsitelleitten kymmenien ja taas kymmenien kirja-arvostelujen kautta hänen teostensa heikot ja vahvat puolet nousevat hyvin esiin.

OSA I

Kappalaisen pojasta professoriksi

Suku- ja perhetausta

Johan Richard Danielson-Kalmarin sukujuuret olivat isän puolelta Ruotsissa, Smoolannin maakunnassa. Skatelöfin pitäjässä talonpoikaiseen perheeseen vuonna 1753 syntynyt Jonas Danielson oli suvun ensimmäinen Suomeen asettunut jäsen. Komissionimaanmittari Danielson kuoli vuonna 1809. Hänen poikansa, niinikään maanmittari ja kruununvouti Daniel Filip Danielson (1786–1851) omisti Saarijärvellä Kalmarin tilan. Nimi tuli tutuksi Suomen kansalle, kun kruununvoudin kuuluisa pojanpoika liitti sen vuonna 1906 sukunimensä jatkeeksi. Johan Richardin isä Johan Filip Danielson (1814–75) valitsi pappisuran ja työskenteli aluksi Saarijärvellä kirkkoherran apulaisena. Vuonna 1851 hänestä tuli Hauhon kappalainen ja 14 vuotta myöhemmin Hartolan kirkkoherra. Tässä virassa Johan Filip Danielson toimi kuolemaansa asti. Häntä pidettiin vakavaluontoisena miehenä ja uutterana sielunpaimenena. Kansan muistiin hän jäi erityisesti lahjakkaana puhujana.

Äidin puolelta Danielson-Kalmarin suku oli suomalaista alkuperää. Johan Filip Danielson solmi toisen avioliiton Tuusulan kirkkoherran Lars Filip Palanderin ja Charlotta Katarina Vilhelmina von Beckerin tyttären Amanda Lovisa Palanderin kanssa vuonna 1848. Heidän esikoisensa Johan Richard syntyi Hauhon kirkonkylässä 7.5.1853, samassa talossa kuin hänen äitinsä aikoinaan. Perhe lisääntyi sittemmin vielä kahdella lapsella, Jennyllä ja Alfredilla. Edellisestä avioliitostaan Johan Filip Danielsonilla oli tytär. Onnea ei kestänyt kauan, sillä Amanda Lovisa kuoli joului-

kuussa 1858. Uskollinen palvelija Kaisa Brita Johanneksentytär auttoi perhettä selviytymään pahimman vaiheen yli. Hän lykkäsi myöhemmin jopa avioliittoaan voidakseen huolehtia lapsista. Näin Kaisa Brita täytti lupauksen, jonka hän oli antanut Johan Richardin äidille tämän maatessa kuolinvuoteellaan.¹

Kouluvuodet

Johan Richardin, jota perhepiirissä kutsuttiin Rickardiksi tai Rikuksi, koulutie alkoi syksyllä 1862. Pari ensimmäistä kouluvuotetaan hän vietti Hämeenlinnan ruotsinkielisessä yläalkeiskoulussa; tosin eräissä aineissa opetusta annettiin suomeksi. Useimmat oppilaat Hämeenlinnassa olivat lähteneet kodeista, joissa varsinainen kotikieli oli ruotsi, mutta joissa liki poikkeuksetta ymmärrettiin suomea. Tällainen tausta oli myös umpisuomalaisessa sydän-Hämeessä kasvaneella Danielson-Kalmarilla.

Vuonna 1865 J. R. Danielson-Kalmarin elämässä alkoi uusi vaihe. Hän kirjoittautui Jyväskylän suomalaisen alkeisopiston kolmannelle luokalle. Oppilaitos oli ensimmäinen suomenkielinen koulu, joka tarjosi väylän yliopistoon, ja siksi nimenomaan suomenmieliset toivoivat siltä paljon. Sen katsottiin raivaavan tietä kehitykselle, joka antaisi yhä useammalle mahdollisuuden opin-käyntiin. Näin sivistyneistö muuttuisi vähitellen suomalaiseksi niin kieleltään kuin ajattelultaankin.

Johan Richardin koulumenestys oli historiaa lukuun ottamatta aluksi vaatimatonta, ja syynä oli ehkä juuri hieman puutteellinen suomen kielen taito. Suunta oli kuitenkin ylöspäin, ja seitsemännellä luokalla hän oli jo luokkansa priimus. Saavutus ei ollut väheksyttävä, sillä luokan taso oli erittäin korkea. Jyväskylän alkeisopisto saikin kevään 1870 ylioppilastutkinnossa kaikkien aikojen saaliin koulun historiassa. Helsinkiin matkanneet 13 nuorukaista toivat palatessaan yhdeksän laudaturia ja neljä cum laudea; yksi laudaturin ylioppilaista oli Johan Richard. Nuorukaisjoukossa oli monia nimiä, jotka tulivat sittemmin tunnetuiksi

---

1 J. R. Danielson-Kalmarin sukutaustasta ja lapsuudesta ks. Danielson-Kalmari 1932a; Granit-Ilmoniemi 1919; Mikkola/Ahava 1927; Palmroth 1929, s. 95; Saarinen 1920, s. 233–234; O. I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. II, 1. Helsinki 1918.

maan julkisessa elämässä. Heistä mainittakoon Danielson-Kalmarin lisäksi oikeusneuvos Julian Serlachius, senaattori Onni Schildt ja kasvitieteilijä Edward August Wainio (Lang).²

Danielson-Kalmari kiinnostui historiasta jo poikaiässä. Myöhemmin hän muisteli, kuinka valtava vaikutus J. L. Runebergin isänmaallisilla ja ihanteellisilla teoksilla oli ollut häneen lapsena. Nuorta Danielsonia kiehtoi ennen kaikkea Suomen sodan aikoihin sijoittunut ”Vänrikki Stoolin tarinat”, mutta hän luki innostuneena runoilijan muutakin tuotantoa. Runebergin hahmo oli Danielsonin perheessä entuudestaan tuttu, sillä hän oli toiminut Johan Richardin isän kotiopettajana Saarijärvellä vuosina 1824–25.

Historiasta tuli Johan Richardin mieliaine myös koulussa. Hän sai sytykkeen menneisyyden tutkiskeluun viimeisenä Hämeenlinnan vuotenaan, kun hänen toverinsa toivat alkeiskoulua käyvälle asuinkumppanilleen lukion kirjastosta kasapäin historiallisia kertomuksia ja romaaneja. Johan Filip Danielson huomasi poikansa tiedonjanon ja hankki tälle maisteri Wolmar T. Renvallin nuorisoa varten julkaiseman teoksen ”Verldshistorien i 52 lefnadsteckningar”. Kirja antoi, kuten Danielson-Kalmari vanhoilla päivillään totesi, koulupojalle ”sen koossa pitävän kehyksen, jonka puitteisiin tiedot historian merkkitapauksista vähitellen saattoivat järjestyä”.³

Jyväskylän alkeisopiston Danielson-Kalmarin aikaisista historianopettajista on olemassa lukuisia värikkäitä kuvauksia. Niistä käy hyvin ilmi se ilmapiiri, jossa oppilaisiin iskostettiin kuuliaisuutta historian auktoriteetteja, opettajia ja oppikirjoja kohtaan. Alemmilla luokilla opetuksesta vastasi kollega Fredrik Wilhelm Boucht. Hän oli vatsakas, epäsiisti ja hieman viinaanmenevä poikamies mutta hyvä opettaja. Boucht vaati, että oppilaitten oli ymmärrettävä lukemansa ja osattava kertoa läksy omin sanoin. Jos oppilas ei muistanut kysyttyä läksynkohtaa tai opettajan aiemmalla tunnilla kertomaa asiaa, niin hän sai osakseen karkeita ja halventavia haukkumasanoja, häpeärangaistuksen ja pahimmasa tapauksessa pampun sivalluksia. Viimeksi mainittu opetus- ja kuritusväline tuli vuosien mittaan yhä ahkerampaan käyttöön. Niinpä mikään ei voinut pidätellä alaluokkalaisten hurjaa ja

---

2 J. R. Danielson-Kalmarin koulutodistukset löytyvät hänen kokoelmastaan Valtionarkistosta. Kansio 38; ks. myös Jamalainen 1958, s. 491.

3 Danielson-Kalmari 1932a.

äänekästä riemua, kun kouluun kiiri vuoden 1875 alussa tieto vihatun Bouchtin kuolemasta.

Ylimpien luokkien historian opettaja lehtori Emil Fredrik Macconi, tai ”Makkonen” joksi koululaiset hänet oitis ristivät, oli monessa suhteessa Bouchtin vastakohta. Hän oli hyväryhtinen, hienostunut herrasmies ja armoitettu jutunkertoja, joka taisi loputtoman määrän historiallisia kaskuja. Jutut ja koulukurssin Maconi piti silti erossa toisistaan. Tulevia tunteja ei valmistettu etukäteen millään tavalla, vaan läksyt oli luettava suoraan kirjasta. Ne olikin tunnettava perin pohjin, sillä muutoin laiskuuteen syylistynyt oppilas joutui Maconin kysymystulvan ja sofistikoituneen sanallisen käsittelyn uhriksi niin että ”koko luokan sydäntä ahdisti”, kuten eräs muistelijä asian ilmaisi. Historian opettelu oli Maconin aikana loputonta ja epäitsenäistä päähänpänttäämistä: hallitsijoita, sotapäälliköitä, taisteluita ja vuosilukuja. Kronologia oli lehtorin mielestä kaiken a ja o, luuranko johon koulupoika sai yliopistossa hankkia lihaa.⁴

Kouluopettajilla ei nähtävästi ollut olennaista merkitystä Danielson-Kalmarin historianharrastuksen kehittymiselle. Karkea Boucht ei varmaankaan ollut esikuva hillitylle ja vakavalle Johan Richardille. Maconin opetusmenetelmät, joissa oppilaan oma-aloitteellisuudelle ei löytynyt sijaa, eivät myöskään liene sanottavasti inspiroineet häntä. Johan Richardin tiedot historiasta olivat jo ennen Jyväskylään menoa hyvin laajat, ja sitä paitsi varhaiskypsä nuorukainen tunsi omastakin takaa runsaasti historiallisia anekdootteja. Jyväskylän alkeisopiston kasvatti, rovasti Juho Saarinen kertoo lapsuus- ja kouluvuosiensa muistelmissa – ehkä liiankin ihannoivaan sävyyn – 12-vuotiaan papinpojan hämmästyttävästä historiantuntemuksesta. Yläluokkia käyvä Saarinen oli eräällä kesälomallaan opettanut Hartolan kirkkoherran lapsille eri oppiaineitten suomenkielistä terminologiaa, ja erityisesti hänen mieleensä oli jäänyt joukon vanhin, alkeisopistoon valmistautuva Johan Richard:

”Hän puhui harvaksen ja lausui sanottavansa harkitummin kuin moni vanha mies. Historiallisia teoksia oli hän jo lukenut koko joukon ja sitä tehdessään oli hän muodostanut historialli-

---

4 Ks. esim. Abr. Aaltio 1958, s. 464. Jamalainen 1958, s. 488; Saarinen 1920, s. 158–160; Soini 1958, s. 483–484; Tawaststjerna 1908, 5. 149–150; Vaajakallio 1948, s. 72–78.

sista henkilöistä ja tapahtumista omintakeisen mielipiteen, arvostellen eri historioitsijoita, jotka olivat näistä kertoneet. Häveten tunsin hänen rinnallaan kääpiömäisyyteni historiallisissa tiedoissa.”⁵

Johan Richardin kiinnostus menneisyyteen sai hiljalleen syvempiä ulottuvuuksia. Heräävä mielenkiinto isänmaan asioihin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin liittyi luontevasti historian harrastukseen, joka loi pohjaa oman ajan kysymysten ymmärtämiselle. Johan Richard osallistui aktiivisesti alkeisopiston ylimpien luokkien muodostaman toverikunnan toimintaan, ja hän kuului muun muassa sen julkaiseman lehden ”Ilattaren” toimittajiin. Hänen kuten muittenkin kirjoittajien tekstejä sävytti kansallinen ja isänmaallinen henki. Niistä huokui kunnioitus Suomen maata, kansaa ja sen kieltä kohtaan.⁶ Johan Richard oli muutoinkin esillä. Koulumiehenä ansioitunut Kaarlo Länkelä muisteli opinahjonsa juhla-julkaisussa vuonna 1908, miten 1860-luvun lopun toverikuntalaisissa kaksi nuorta erottui joukosta, tulisieluisena suomalaisuusmiehenä sittemmin tunnetuksi tullut Lauri Stenbäck (Kivekäs) ja J. R. Danielson (-Kalmari). Ensin mainitulle oli ominaista leimuava tunteellisuus ja jälkimmäiselle taas selkeä ja järkiperäinen ajatuksenjuoksu. Kumpaakin nuorta miestä yhdisti kaunopuheisuus.⁷

Osakuntaelämää ja ylioppilaspolitiikkaa

Siirtyminen Jyväskylän koulumaailmasta yliopistoelämään sujui Danielson-Kalmarilta kitkattomasti. Sopeutumista helpotti tuntuvasti kotiutuminen Härmäläis-osakuntaan. Siellä nuorukaista odottivat monet tutut henkilöt, joitten kanssa hän oli osallistunut entisen opinahjonsa toverikunnan toimintaan. Vanha kouluyhteys ei uusissa oloissa ollut menettänyt merkitystään, sillä – kuten Danielson-Kalmari yli neljä vuosikymmentä myöhemmin muisteli – vanhoilla koulutovereilla oli ollut tapana kokoontua keskustelemaan myös keskenään osakunnan asioista.⁸ 1870-luvulla Härmäläis-osa-

⁵ Saarinen 1920, s. 235.

⁶ E. A. Aaltio 1958, s. 356–365.

⁷ Länkelä 1908, s. 159.

⁸ HO:n ptk. 29.2.1916.

kunnan jäsenistä lähes puolet oli juuri Jyväskylän oppilaitoksen kasvatteja. Hämeenlinnan koulun käyneitä oli hieman vähemmän.⁹ Mutta oli ylioppilaan tausta mikä hyvänsä, hänet toivotettiin ystävällisesti tervetulleeksi ylioppilasyhteisön jäsenyyteen. Kansallisesta tehtävästään tietoinen osakunta kohteli uusia jäseniään arvokkaasti, eikä minkäänlainen pennalismi tai nöyryyttäminen tullut kysymykseenkään.¹⁰ Tämä pyrkimys tasa-arvoisuuteen ja toisen kunnioittamiseen heijasteli osakunnassa vallinnutta uskoa kansallisen yhteenkuuluvuuden tunteen voittoon, jolloin ihmiset olisivat tietoisia omasta suomalaisuudestaan säätyyn ja sivistykseen katsomatta. N. Gejtel ilmaisi tämän ajatuksen ytimekkäästi osakunnan vuosijuhlissa 1882 pitämässään puheessa:

”... luokaamme silmämme ... aatteitten virtaan. Se on mahtava, se vie hautaan kaikki säätyrajoitukset. Kerrokset sulautuvat, herat ja talonpojat käyvät yhteiseen pöytään.”¹¹

Danielson-Kalmarin liittyminen Hämäläis-osakuntaan ei ollut itsestäänselvyys, sillä sukujuurien puolesta tarjolla olisi ollut toinenkin mahdollisuus, Pohjalainen osakunta. Hän oli isänsä kanssa kuitenkin sitä mieltä, että voimakkaasti kotiseutuhenkinen hämäläinen ylioppilasyhteisö oli oikea paikka hänelle.¹² Kotiseutu- tai maakuntahenki oli epäilemättä helppo nähdä myös väliasteena pyrittäessä johonkin korkeampaan. Vuonna 1885 osakunnan silloinen inspektori, kasvatustieteen professori J. J. F. Perander luonnehti asian osuvasti uusia jäseniä tervehtiessään:

”Hämäläis-osakunta suosii maakuntaista rakkautta ja kirjallista harrastusta ... koska maakuntainen elämä ja maakuntainen rakkaus on porras isänmaalliseen elämään ja isänmaalliseen rakkauteen.”¹³

Osakunnat olivat itsehallinnollisia ylioppilasyhteisöjä. Ne oli virallistettu vuonna 1868 kuudentoista vuoden tauon jälkeen ja

---

9 Kuusisto 1978, s. 28–29.

10 Kuusisto 1978, s. 56.

11 Kertomus Hämäläis-osakunnan vuosijuhlalta lokakuun 1. päivänä 1882, kirjoittanut A. F. Hasse. HO:n arkisto.

12 Danielson-Kalmarin puhe Ylä-Opriksella 8.5.1913. ”Julkinen sana”. HO:n arkisto.

13 HO:n ptk. 26.1.1885.

otettu näin yliopiston valvontaan. Hämäläiset olivat koonneet rivinsä viimeisinä vuonna 1865, ja heidän osakuntansa oli toiseksi pienin kuudesta; vain savokarjalaisia oli vähemmän. Aatteellisesti Hämäläis-osakunta oli selkeästi fennomaaninen. Danielson-Kalmarin tullessa osakuntaan se oli juuri tehnyt tilinsä selviksi paitsi svekomaanien niin myös liberaalien ja maltillisimpien suomenmielisten kanssa. Hämäläisfennomaanien mielestä suomen kielen ja -mielen sekä kansallisen kulttuurin valtaantpääsy olivat tavoitteina ensisijaisia, eikä niitten toteutumista saanut vaarantaa liiallisella suvaitsevaisuudella vastustajia ja vallitsevia oloja kohtaan. Enemmistöön tyytymättömät hämäläiset valitsivat näissä oloissa joko passiivisen jäsenyyden tai siirtymisen muihin osakuntiin.¹⁴

Danielson-Kalmari tempautui alusta alkaen mukaan hämäläisten ylioppilaselämään. Hänet valittiin Hämäläis-osakunnan käsin kirjoitetun lehden ”Hälläpyörän” yhdeksi toimittajaksi samassa kokouksessa, jossa hänet otettiin osakunnan yhteyteen tammi-kuussa 1871.¹⁵ Vastikään opintonsa aloittanut nuorukainen laati lehdykäiseen kirjoitelmia, jotka osoittivat hänen hyväksyneen täysin yhteisönsä fennomaanisen linjan.¹⁶ Danielson-Kalmari puhui myöhemmin lämpimästi nuoruutensa osakunta-ajasta, joka jätti lähtemättömät jälkensä hänen ajatteluunsa ja ihanteisiinsa. Osakunta oli tavallaan hänen henkinen kasvualustansa ja aatteellinen kotinsa. Siellä hän näki muun muassa suomalaisen kulttuurielämän tulevat merkkihenkilöt Paavo Cajanderin ja Kaarlo Suomalaisen, ja sieltä hän löysi nuoruutensa parhaat ystävät, K. Dahlströmin (Länkelän), A. Liliuksen ynnä muut. Sosiaalinen elämä ja aatteelliset harrastukset kulkivat käsi kädessä, sillä – kuten Danielson-Kalmari huomautti – ”se piiri jossa kasvoimme oli aatteitten piiri”.¹⁷

Tulokkaan lahjakkuutta ja kiinnostusta osakunnan asioihin käytettiin monin tavoin hyväksi. Opiskeluaikanaan hänet nimitettiin useisiin komiteoihin ja valiokuntiin, ja aivan erityisesti heimo-

---

14 Kuusisto 1978, s. 81–91.

15 HO:n ptk. 27.1.1871.

16 Hälläpyörä kevätlukukaudella 1871, numerot 1–2 ja 6 (”Ilmattaren juttuja” sekä kirjoitus mahdollisesta asevelvollisuusarmeijasta). HO:n arkisto.

17 Danielson-Kalmarin puhe Ylä-Opriksella 8.5.1913; ks. myös esim. Danielson-Kalmarin inspehtoriaikanaan lausumia tervetuliaissanoja uusille osakuntalaisille 29.9.1890 ja 28.9.1897. HO:n ptk:t.

veljet arvostivat toverinsa kaunopuheisuutta. Danielson-Kalmari piti elämänsä aikana lukemattomia puheita, mutta ensimmäinen varsinainen julkinen esiintyminen oli niistä mieleenpainuvien. Lokakuun 29. päivänä 1872 Suomen ylioppilaat järjestivät juhlan sen kunniaksi, että suomalaisten suurmiesten Elias Lönnrothin, J. L. Runebergin ja J. V. Snellmanin ylioppilaaksi tulosta oli vierähtänyt puoli vuosisataa. Yleisöä oli noin 600, ja itse juhlituista kunniavieraista vain halvaantunut Runeberg oli jäänyt saapumatta. Runoilija ja kirjallisuushistorioitsija Fredrik Cygnaeus (1807–81) esitelmöi Turun sivistyselämästä akatemian loppuaikoina, minkä jälkeen jokainen osakunta sai sanansa kuuluviin joko suomeksi tai ruotsiksi. Hämäläisten puolesta esiintyi 19-vuotias ylioppilas J. R. Danielson, joka piti suomenkielisen puheen isänmaalle.

Danielson-Kalmarin tilaisuudessa lausumat sanat olivat isänmaallisen juhlapuheretoriikan kyllästämiä. Silti niissä oli havaittaavissa, kuten J. J. Mikkola on todennut, luonnosmaisena se toimintaohjelma ja ne aatteet, joille puhuja sittemmin rakensi elämäntyönsä niin historioitsijana kuin valtiomiehenäkin. Danielson-Kalmarin esitys huokui luottamusta Suomen kykyyn täyttää maailmanhistoriallinen tehtävänsä. Puhuja uskoi kansallisen kehityksen ja valtiollisen vapauden etenemiseen sekä vähittäiseen edistykseen, joka tapahtui institutionaalisen jatkuvuuden puitteissa. Juhlan herkistämä Danielson-Kalmari saattoi ohikiittävän hetken aistia samuuden tunteen yleisönsä kanssa, ja ikäänkuin sulautua tai yhtyä niihin aatteisiin ja pyrkimyksiin, jotka ruumiillistuivat juhlien kunniavieraisissa. Tilaisuuden ikimuistoisuutta lisäsi vielä se, että nuori juhlapuhuja sai osakseen ystävällisiä sanoja myös suomalaisuuden silloisilta eturivin miehiltä ja johtajilta kuten historian professorilta Yrjö Koskiselta sekä suomen kielen ja kirjallisuuden professorilta August Ahlqvistilta.¹⁸

Kansallisuusaate ei ollut ainoa asia, johon Danielson-Kalmari otti kantaa hämäläisosakuntalaisena. Etenkin viikkokokouksissa hän ilmaisi mielipiteensä monessa muussakin kysymyksessä. Vuosien 1872 ja 1873 aikana hän muun muassa ennätti tuomita Napoleonin vallanhalun, epäillä Darwinin teorian oikeellisuutta, vaatia osakuntalaisilta tiukkaa toverikuria, lausua peitellysti näkemyksensä naisten periaatteellisesta tasa-arvoisuudesta miesten kanssa sekä ilmaista alustuksessa uskonsa yhdenvertaisuusaatteen toteu-

---

18 Mikkola 1928, s. 7–10; Danielson-Kalmarin puhe Ylä-Opriksella 8.5.1913.

tumiseen historiassa.¹⁹ Nuorelta mieheltä liikenä aikaa myös taiteellisille harrastuksille. Danielson-Kalmarin julkaisi käännöksiä maanmiehensä J. L. Runebergin, saksalaisen Theodor Körnerin ja ruotsalaisen B. E. Malmströmin runoista osakuntansa albumissa vuosina 1872 ja 1874.²⁰

1870-luvun jälkipuoliskolla Danielson-Kalmarin yhteys Häme-läis-osakuntaan ei ollut enää niin kiinteä kuin aiemmin. Ulkomaiset opintomatkat ja omat tutkimukset verottivat hänen aikaansa liiaksi. Toisaalta Danielson-Kalmarin vaikutus ylioppilasmaailmassa samanaikaisesti laajeni, sillä hän oli herättänyt huomiota koko yliopiston piirissä poliittisena kykynä ja historian tutkijana alkuna. Sitä paitsi hänet tunnettiin yli puoluerajojen harkitsevana miehenä. Seppo Kuusisto korostaa, että vuosikymmenen loppuun mennessä Danielson-Kalmarin oli kiistattomasti johtava hämäläinen ylioppilaspoliitikko.²¹ Ura huipentui vuoteen 1880, jolloin Danielson-Kalmarin valittiin sekä Häme-läis-osakunnan kuraattoriksi että muutaman vuoden taas lakkautettuna olleen ja nyt uudelleen perustetun ylioppilaskunnan puheenjohtajaksi. Viimeksi mainitulle paikalle hän nousi Suomalaisen Nuijan ehdokaslistan kärkinimenä. Nuija oli ylioppilaitten ensimmäinen varsinainen puolueyhdistys, ja se oli perustettu vuonna 1875 helpottamaan suomenmielisten ylioppilaitten keskinäistä yhteistyötä. Kilpailevan listan parhaan äänisaaliin sai länsisuomalainen M. G. Schybergson.

Ylioppilaskunnan uusi puheenjohtaja kävi toimeensa sovittelevilla sanoilla. Hän toivoi, että keskinäiset kamppailut käytäisiin vilpittömästi ja epäilemättä vastustajien aikeita. Myös yliopistoviranomaisiin nähden oli noudatettava maltillisuutta, oikeutta ja kohtuutta. Danielson-Kalmarin viesti suuntautui, kuten ylioppilaskunnan historian kirjoittanut Matti Klinge huomauttaa, paljolti kunnan äärimmäisyysaineeksi vastaan. Tulilinjalle joutuivat niin uusmaalaiset svekomaanit kuin pohjalaisen Lauri Kivekkään johtamat ääri-fennomaanitkin.²² Svekomaanit edustivat Danielson-Kalmarin katsannossa kehityksen jarrua, voimia jotka pyrkivät es-

19 HO:n ptk:t 20.10.1872, 3.11.1872, 26.1.1873 (ks. myös 28.10.1878), 9.3.1873 ja 7.4.1873.

20 "Kukka" ja "Tytölle" (Kaikuja Hämeestä I, s. 88 ja 106–107) sekä "Angelika" (Kaikuja Hämeestä II, s. 99–103).

21 Kuusisto 1978, s. 98–99 ja 132–133.

22 Ylioppilaskunnan puheenjohtajan vaalista ks. Klinge 1978b, s. 64–67.

tämään suomen kielen ja suomalaiskansallisen kulttuurin valtaanpääsyn sekä suomenkielisen väestönosan oikeutettujen toiveitten toteutumisen. Hänelle oli itsestään selvää, että svekomanialla ei aatteena ollut tulevaisuutta. Toisaalta Danielson-Kalmari ei voinut myöskään hyväksyä Kivekkään kannattajien vimmaa katkaista siteet ruotsin kieleen ja vahvaan ruotsinkieliseen kulttuuriperintöön. Suomalaisuuden voitto ei saanut merkitä historian unohtamista ja vähemmistökielen täydellistä hylkimistä. Hämäläis-osakunnassa Danielson-Kalmarin maltillisempi kanta kieli asiassa piti pintansa, vaikka paine oli välillä melkoinen.²³

Aika ylioppilaspolitiikan huipulla jäi lyhyeksi, sillä vuoden 1880 lopussa Danielson-Kalmari nimitettiin yliopiston vakinaiseksi opettajaksi. Tämä merkitsi luopumista niistä luottamustoimista, joihin ylioppilaat olivat hänet valinneet. Ero hämäläisistä ei tosin kestänyt pitkään. Kuuden vuoden kuluttua Danielson-Kalmari palasi osakuntaansa, nyt yliopiston asettaman inspektorin ominaisuudessa.

Opinnot ja esikoistutkielma

Ylioppilaana J. R. Danielson-Kalmari pyrki saattamaan harrastuksensa ja opintonsa tasapainoon keskenään. Ylioppilasvuodet hahmottuivat hänen mielessään kokonaisuudeksi, jonka eri osasten oli tuettava toisiaan. Noihin vuosiin kuuluivat toisaalta ahkerat luvut tutkintoa varten ja omaehtoinen opiskelu sekä toisaalta vireä osakunta- ja toverielämä. Ylioppilasaika merkitsi Danielson-Kalmarille ennen kaikkea valmistautumista tulevaan elämäntyöhön ”kansakunnan palvelijana”, eikä niinkään uurastamista mukavaa virkauraa varten. Elämäntyö edellytti elämänskatsomusta, ja tuon katsomuksen muotoutumiselle monipuolisesti vietetyt opiskeluvuodet olivat kullannarvoisia. Danielson-Kalmari painotti vuonna 1898 osakuntalaisilleen, miten syvälle ylioppilasaikana omaksutut arvot juurtuivat ihmisen ajatteluun:

”Tärkeätä on, että jokaiselle yksityiselle selviäisi, kuinka äärettömän tärkeä se aika on, jonka hän viettää yliopistossa, että ne

---

23 Vrt. Kuusisto 1978, s. 130–132.

vuodet, jotka hän täällä viettää, tulevat antamaan pääasiassa sen maailmankäsityksen, joka hänellä sitten on ja ne tiedot, joihin tuo käsitys perustuu. Ainoastaan vähässä määrässä muutetaan sitä katsantokantaa, joka yliopistosta lähtiessä omistetaan.”²⁴

Danielson-Kalmarin opiskelu sujui hyvin. Poikkeuksen muodosti syyslukukausi vuonna 1871, jolloin hän oli karkoitettuna yliopistosta. Rettelö esivallan kanssa kuvasti hyvin Danielson-Kalmarin omaksumaa katsantotapaa: opintoja ei saanut irrottaa elämänkatsomuksesta eikä ylioppilasvuosien harrastuksista. Riita lähti liikkeelle Suomen sodan sankarista Karl Wilhelm Malmista. Svekomaa puolelta oli esitetty ajatus muistomerkin pystyttämisestä hänen haudalleen, ja pian hanke sai laajempaa kannatusta. Venäjän kielen professori ja virallisen lehden päätoimittaja A. F. Nordqvist puuttui asiaan artikkelissaan. Hän uumoili, eikä aivan aiheetta, että puuhaan liittyi venäläisvastaisen demonstraation piirteitä. Niinikään hän hämmästeli väitettä jonka mukaan Malmin maineet olisivat tuttuja liki jokaisessa suomalaisessa mökissä. Nordqvistin asennoituminen herätti suurta suuttumusta, jonka valtaan Danielson-Kalmarikin joutui; hänelle Suomen sodan muisto oli pyhä.

Protestihenki huipentui keväällä 1871 ylioppilaitten kovaääniiseen mielenosoitukseen eli ”naukujaisiin” Nordqvistin asunnon edustalla. Tuoksinassa särkyi muutama ikkunakin. Syyllisiä vaadittiin ilmoittautumaan, sillä muussa tapauksessa yliopistoa uhkasi sulkeminen. Danielson-Kalmari, joka oli ottanut osaa valmistavaan kokoukseen, kirjoitti nimensä listaan vaikka olikin ollut kissannaukujaisissa vain katselijana. Seurauksena oli määräaikainen relegointi lähes puolentoista sadan kohtalotoverin kanssa. Samalla koko ylioppilaskunta lakkautettiin.²⁵

Opinnoissaan Danielson-Kalmari keskittyi aluksi kreikkalaiseen ja roomalaiseen kirjallisuuteen, joista hän suoritti toiseksi ylimmät arvosanat. Sittemmin painopiste muuttui, ja yleisestä historiasta tuli hänen pääaineensa. Filosofian kandidaatin tutkintoon 31.5. 1876 sisältyivät korkeimmat arvosanat myös filosofiassa sekä esteetikassa ja uudemmassa kirjallisuudessa. Aineyhdistelmään kuului

24 Danielson-Kalmarin kommentti U.L. Lehtosen Härmäläis-osakunnassa pitämään alustukseen ”Opintojen järjestämisestä yliopistossa”. HO:n ptk. 4.10. 1898; ks. myös Lehtosen alustus. ”Julkinen sana”. HO:n arkisto.

25 Klinge 1978a, s. 231–240; Mikkola/Ahava 1927.

osaston ulkopuolisena aineena, ”välttämättömänä pahana”, vielä fysiikan approbatur. Suomen kielellä laaditusta kirjoituskokeesta Danielson-Kalmari sai magna cum laude approbaturin.²⁶

Luennoilla kävijänä Danielson-Kalmari ei ollut ahkerimmasta päästä. Vuosien 1871–73 aikana hän kuunteli Yrjö Koskisen lisäksi August Ahlqvistiä, F. J. Peterseniä ja J. J. W. Lagusta. Ahlqvist luennoi suomen kieltä kun taas viimeksi mainitut professorit opettivat Rooman ja Kreikan kirjallisuutta.²⁷ Danielson-Kalmarille ehdottomasti läheisin oli Koskinen, josta tuli hänen esikuvansa niin aatteellisessa kuin tieteellisessäkin mielessä. Heidän näkemyksensä eivät myöhemmin käyneet aina yksiin, mutta Danielson-Kalmari tunnusti koko elämänsä ajan kiitollisuudenvelkansa oppi-isälleen. 70-vuotispäivänään hän käänsi osan kunnianosoituksista Koskiselle, ja luonnehti tätä ”suureksi opettajakseen” sekä ”kansallisen työn suurmieheksi” ja ”Suomen historiatieteen uranuurtajaksi”. Koskinen oli siis mies, jonka varaan päiväsankarin omakin maine historioitsijana paljolti rakentui. Danielson-Kalmari oli katkera siitä, että tämä aikeissaan vilpitön valtiomies ja historiantutkija joutui elämään viimeiset vuotensa paljon parjattuna sortokausien myöntövyöspoliittikkona, kun puolestaan hän itse sai vietää elämänsä ehtoon juhlittuna isänmaanystävä.²⁸

Danielson-Kalmari ilmoittautui Koskisen luennoille lukuvuodeksi 1872–73, jolloin tämä perehdytti kuulijansa eurooppalaisen läänityslaitoksen syntyyn ja kehitykseen sekä Suomen 1700-luvun historiaan.²⁹ Noihin aikoihin nuori ylioppilas onnistui luomaan henkilökohtaisen yhteyden opettajaansa. Tältä hän myös sai keväthalvella 1873 aiheen vuosijuhlaesitelmäänsä Härmäläis-osakunnassa. Aihe käsitteli Adolf Ivar Arwidssonin (1791–1858), ”suomalaisuusmiestä”, joka rohkeutensa ja aikaansa edellä olevien mielipiteittensä vuoksi erotettiin vuonna 1822 yliopistosta, ja käytännössä pakotettiin siirtymään Ruotsiin. Esitelmä oli Danielson-Kalma-

---

26 Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintoluettelo 1853–1893. Hist.-kielit. osaston arkisto. Helsingin yliopiston keskusarkisto (HYKA); J. R. Danielson-Kalmarin tutkintotodistukset. J. R. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 38. VA.

27 Opiskelijoiden läsnäolo- ja luentoluettelot. Keskushallinnon arkisto. HYKA; Suomen Keisarikunnan Aleksanterin-Yliopiston opetusohjelmat 1870–73.

28 Iltalehden selostus 8.5.1923 Danielson-Kalmarin 70-vuotisjuhlista; ks. myös Danielson-Kalmari 1920, omistuskirjoitus sekä Danielson 1883c, s. 69.

29 Yliopiston opetusohjelma 1872–73.

rin ensimmäinen historiallinen tutkielma, ja se julkaistiin samana vuonna Kirjallisessa Kuukauslehdessä sekä seuraavana vuonna Morgonbladetissa. Ei ole sattuma, että Koskinen kuului kummankin lehden kantaviin voimiin.

Koskisen ehdotus juhlapuheen kohteesta oli Danielson-Kalmarille todellinen onnenpotku. Sen puitteissa hän saattoi yhdistää orastavan tieteellisen kunnianhimonsa ja fennomaanisen poliittisen julistuksen, toisin sanoen tehdä nimeään tunnetuksi lupaa- vana tutkijanalkuna ja potentiaalisena poliitikkona. Ja varmasti Danielson-Kalmari oivalsi, mitkä mahdollisuudet esitelmä onnistuessaan tarjosi oppi-isän ja aateveljen Yrjö Koskisen suuntaan ja hänen kauttaan kirjoittajan koko tulevalle karriäärille. Kaikki oli siis pantava peliin.

Arwidssonin julkaisema Åbo Morgonblad oli Danielson-Kalmarille täysin riittämätön lähde, joten hän kääntyi J. V. Snellmanin ja kuulun koulumiehen C. W. Ahrenbergin puoleen. Vaikka miehet olivat tunteneet Arwidssonin henkilökohtaisesti, niin tiedustelun tulokset jäivät laihoiksi. Kun apua ei löytynyt kotimaasta, oli katse käännettävä entiseen emämaahan. Lopulta sinnikkyys palkittiin. Tukholmassa työskennelleen ystävänsä maisteri Werner Tawaststjernan avustuksella Danielson-Kalmari pääsi selville siitä, että Arwidsson oli laatinut laveahkon kuvauksen elämänvaiheistaan ja että tuo kuvaus oli suvun hallussa. Lukuvuoden päätyttyä Koskisen ahkera oppilas lähti itse Ruotsiin, kopioi muistiinpanot ja palasi takaisin Suomeen. Jäljennöksen sekä Arwidssonin julkaisujen pohjalta Danielson-Kalmari laati elämäkerrallisen esityksen, jonka lyhennetyn version hän luki osakuntansa vuosijuhlissa lokakuussa 1873.³⁰

Valtava vaivannäkö ja työn laajuus osoittavat, että nuoren miehen tavoitteet ulottuivat juhlaa kauemmaksi. Esitys oli silti hieman raakilemainen, ja isänmaallinen paatos syrjäytti monin paikoin Arwidssonin elämäntyön objektiivisen erittelyn. Mutta kirjoitelmalla oli myös ansioita. Se oli ensimmäinen joltisenkin luotettava kartoitus huonosti tunnetun Arwidssonin ulkoisista elämänvaiheista ja hänen ajattelustaan. Seuraava tieteellisesti vakavampi yritys ilmestyi vasta parin vuosikymmenen kuluttua, kun kirjallisuus- ja taidehistorioitsija C. G. Estlander julkaisi tutkielmansa

---

30 Esitelmän ja artikkelin vaiheista ks. HO:n ptk. 17.11.1872 ja 13.10. 1873; Danielson-Kalmari 1928a, s. 221–223; Mikkola/Ahava 1927.

häneistä kaunokirjailijana ja lehtimiehenä.

Danielson-Kalmarin kirjallisessa esikoisessa on selvästi nähtävissä se suomalaishistoriallinen historiantulkinta, jota hän sittemmin johdonmukaisesti kehittänyt tutkimuksissaan. Hän oli artikkeleiltaan varsin tyytyväinen, ja julkaisi sen uudelleen 55 vuotta myöhemmin kokoelmassa ”Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen”. Kieliasua oli hieman modernisoitu, mutta asiasisällöltään kirjoitelma vastasi edelleen Danielson-Kalmarin ajattelua. Se oli ikäänkuin todiste hänen vakaumuksestaan, jonka mukaan kestävä perusta ihmisen maailmankatsomukselle luotiin jo ylioppilasvuosina. Tutkielmassa Arwidssonin yksityisyys tavaltaan häivyttiin. Häntä tarkasteltiin eränlaisena korkeampien historiallisten voimien välikappaleena, näkijänä joka ennakoivat tulevaisuutta ja julistajana, jonka esiintyminen oli osoitus ”Suomen kansallishengen olemassaolosta ja kukistumattomuudesta”.³¹ Arwidsson oli vaatinut kansallisesti omaleimaisen kulttuurin kehittämistä ja suomalaisten herättämistä valtiollisesta uneliaisuuden tilasta. Tämä riitti nostamaan hänet Danielson-Kalmarin mielestä suomalaisuuden suurmiesten joukkoon.

Esikoistutkielman ja Danielson-Kalmarin myöhemmän tuotannon yhtäläisyydet eivät rajoitu vain asiasisältöön. Myös kirjoitustavassa ja esitystekniikassa on samanlaisuutta. Artikkelit olivat rakenteellisesti löyhä ja runsassanainen, ja siinä lainailtiin paljon Arwidssonin omia muistiinpanoja. Danielson-Kalmarilla oli kova kiire esityksensä kanssa, mutta hänellä oli paljon tärkeämpikin syy sitaattien suureen määrään. Lukija kykeni hänen mielestään parhaiten paneutumaan tutkittavan henkilön asemaan, mikäli tämän annettiin mahdollisimman usein välittää tuntemuksensa omin sanoin. Danielson-Kalmarin perusteli ratkaisuaan ranskalaisella sanonnalla: ”kirjoitustavastaan ihminen tunnetaan”. Tätä näkemystä hän noudatti viimeiseen teokseensa asti.³²

---

31 Danielson-Kalmari 1928a, erityisesti s. 220–221 (alkup. 1873).

32 Danielson-Kalmari 1928a, s. 153 (alkup. 1873).

Berliini, Hämeenlinna, Helsinki – elämänuraa etsimässä

Filosofian kandidaatin tutkinnon suoritettuaan Danielson-Kalmari lähti kesällä 1876 Saksaan ja kirjoittautui heinäkuun lopulla Berliinin yliopiston filosofiseen tiedekuntaan. Hän tutustui pääkaupungin ja Dresdenin kirjastoihin ja odotteli malttamattomana pääsyä ”etevien” saksalaisten historioitsijoitten oppiin. Syyskuussa Danielson-Kalmari lähetti Yrjö Koskiselle kirjeen, jossa hän kertoi aikeestaan kuunnella muun muassa Theodor Mommsenia, Heinrich von Sybeliä, Johan Gustaf Droysenia ja Georg Waitzia.³³

Nuoren saksanmatkaajan suuri hetki koitti viimein marraskuussa, vaikka alkuperäiset kaavailut eivät täysin toteutuneetkaan. Hän ilmoittautui monen kuuluisuuden, muun muassa Heinrich von Treitschken luennolle. Maansa vaiheita arvioidessaan tämä asetti lähtökohdaksi voimakkaan ja yhtenäisen Saksan muotoutumisen – toisin sanoen oman aikansa. Tällä kertaa hän ei kuitenkaan puhunut Preussista tai Saksasta vaan Englannin menneisyydestä. Danielson-Kalmari sai nähdä myös toisen preussilaisen koulun tunnetun edustajan, professori Droysenin.

Tohtori Hans Prutz, joka selvitti kuulijoilleen saksalaisen historiankirjoituksen historiaa, ei ollut maineeltaan edellisten veroinen. Historioitsijan käytännön taitoja Danielson-Kalmari pääsi opettelemaan professori K. W. Nitzschin ohjaamissa seminaari-tyyppisissä harjoituksissa. Tutkijana Nitzsch korosti taloudellisten tekijöitten merkitystä kehityksessä. Professori August Meitzenilla oli aiheenaan maanviljelyksen, teollisuuden ja kaupan historia ja politiikka. Hänet tunnettiin agraarihistoriaan ja maatalousoloihin hyvin perehtyneenä tilasto- ja taloustieteilijänä.³⁴ Eniten Danielson-Kalmaria kiinnosti kuitenkin taloustieteilijä Adolph Wagner. Hän ilmoittautui peräti kolmelle tämän pitämälle luennolle, joista ensimmäinen käsitteli teoreettista kansantaloustiedettä, toinen finanssitiedettä ja kolmas taloudelliseen vapauteen, omaisuuteen ja

---

33 Danielsonin kirje Yrjö Koskiselle. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kirjekokoelma, kansio 16. VA. (myös mikrofilmillä VA 4 / 1357).

34 Nitzschistä ks. Ahvenainen 1983, s. 383; Meitzenistä ks. Forsman 1914. – Treitschkeen ja Droyseniin palataan tarkemmin edempänä.

sosialismiin liittyviä kysymyksiä.³⁵ Wagner, joka tähdensi sosiaalipolitiikan tarpeellisuutta ja valtion roolia talouselämän säätelijänä, lukeutui ns. katederisosialistien huomattavimpiin edustajiin.

Vuodet 1876 ja 1877 kuuluivat eittämättä Johan Richard Danielson-Kalmarin elämän merkittävimpiin. Hän etsimällä etsi uutta tietoa ja mahdollisuutta syventyä uusiin tieteenvirtauksiin. Yrjö Koskinen oli kyllä antanut paljolti pohjaa hänen ajattelulleen, mutta opettajan edellytykset pysyä ajan tasalla olivat rajoitetut. Oli aivan eri asia nähdä silmästä silmään historian ja taloustieteen silloisia suuruuksia ja kuulostella paikan päällä ajankohtaisia keskustelukysymyksiä, kuin lukea eurooppalaista tieteellistä kirjallisuutta viiveellä Suomessa. Kuvaavaa oli, että Danielson-Kalmari seurasi Saksassa muutaman kuukauden aikana opetusta yhtä paljon kuin koko ylioppilasaikanaan Suomessa.

Opiskelu Saksassa painottui toisaalta historiallisen tiedon tuottamisen ongelmiin (historiankirjoituksen historia ja käytännän harjoitukset) sekä toisaalta taloushistoriaan ja kansantaloustieteen. Danielson-Kalmari kuului saksankävijöitten tienraivaajiin, ja oli ehkä ensimmäinen Wagnerin luennoilla vierailnut suomalainen.³⁶ Lukuisat maanmiehet seurasivat sittemmin hänen jälkiään Berliinin yliopistoon ja moni heistä oli juuri hänen suojattejaan. Danielson-Kalmarin kiinnostus taloudellisia ja sosiaalisia kysymyksiä kohtaan myötäili Koskisen katederisosialistisia harrastuksia. Oppilaan matkan tarkoituksena ei ollutkaan pönkittää vain omaa uraa. Danielson-Kalmari toimi samalla oppi-isänsä ”tuntosarvina” saksalaisessa yliopistomaailmassa, oli sitten kyse historian tutkimuksesta tai kansantaloustieteestä.

Aika Saksassa ei kulunut vain opiskelun ja luentojen merkeissä. Danielson-Kalmari suunnitteli Berliinissä liseniaatti- ja dosentti-

35 Danielson-Kalmarin opinnot Saksassa käyvät selville ennen kaikkea ilmoittautumiskirjasta Berliinin Kuninkaalliseen Fredrik Wilhelm -yliopistoon (Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 38). Ilmoittautumiskirja ei ole aivan kattava lähde, sillä siinä ei mainita Droysenia. Monissa kirjoituksissa, mm. Mikkolan/Ahavan Kansalliseen elämäkerrastoon laatimassa artikkelissa, kerrotaan kuitenkin Danielsonin kuunnelleen tämän opetusta. Ko. artikkeli on tehty Danielson-Kalmarin elinaikana, ja se sisältää runsaasti tietoja, jotka hän itse on antanut ja joista vain hän itse on voinut olla perillä. Siinä mainitaan Droysenin lisäksi vain Wagner. Ilmeisesti Danielson-Kalmari katsoi nämä kaksi miestä saksanmatkansa merkittävimiksi vaikutteittenantajiksi.

36 Vrt. Mikkola/Ahava 1927. – Wagneria ja Danielson-Kalmarin suhtautumista häneen tarkastellaan seikkaperäisemmin myöhemmissä luvuissa.

väitöskirjojaan ja keräsi niitä varten aineistoa lisäksi Dresdenistä. Tutkimukset ulottuivat myös Pohjoismaihin, Kööpenhaminan ja Tukholman arkistoihin. Licensiaattityön aihe oli selvinnyt jo syksyllä 1876. Danielson-Kalmarin Koskiselle lähettämästä kirjeestä käy selville, että päätös oli kypsynyt ilman tämän myötävaikutusta. Oppilas perusteli valintaansa hieman anteeksipyytävään sävyyn, ikäänkuin olisi syylistynyt omavaltaisuuteen. Hänen mielestään ajatus perehtyä Voltaireen Ruotsin kuninkaan Kaarle XII:n historian kirjoittajana kuului viime kädessä historian eikä kirjallisuudenhistorian piiriin, sillä tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää Voltaireen käyttämät lähteet ja niitten luotettavuus. Myös dosenttiväitöskirjan teema lieenee syntynyt melko itsenäisesti. Saksin politiikkaa vuosina 1706–09 käsiteltyt opinnäyte saattoi tosin liittyä löyhästi Koskisen ehdotukseen ”liitoista”, joihin tutustumista Danielson-Kalmari ilmoitti harkitsevansa.³⁷

Lukuvuosi Saksassa oli Danielson-Kalmarille suuri elämys, mutta tuohon elämänvaiheeseen sisältyi ikäväkin muisto. Gunnar Suolahti kertoi vuonna 1933, miten hänen edesmenneen opettajansa näkö oli alkanut hämärtyä ensimmäisen ulkomaisen opintoja tutkimusmatkan aikana. Danielson-Kalmari oli havainnut silmänsairautensa hälyttävät oireet ahertaessaan Dresdenissä dosenttiväitöskirjan parissa. Onni onnettomuudessa oli, että lukeminen ei ollut tautia aiheuttanut eikä pahentanut. Asia varmistui erään kuuluisan silmälääkärin vastaanotolla Kööpenhaminassa vuoden 1882 lopulla. Danielson-Kalmari saattoi siis työskennellä arkistoissa niin kauan kuin näköä riitti. Hän teki viimeisen ulkomaisen tutkimusmatkansa Tukholmaan vuonna 1896. Vuosisadan vaihtuessa omakohtainen paneutuminen lähteisiin oli käynyt erittäin vai-

37 Danielsonin kirje Yrjö Koskiselle 20.9.1876. Y. S. Yrjö-Koskisen kirjekokoelma, kansio 16.VA; ks. myös Mikkola/Ahava 1927. – Kansallisessa elämäkerrastossa (Mikkola/Ahava) kerrotaan, että Droysen olisi antanut liseniaattiväitöskirjan aiheen. Danielson ei kuitenkaan mainitse tästä mitään kirjeessään Koskiselle. Syynä saattoi olla hienotunteisuus, pelko siitä että Koskinen olisi loukkaantunut, kun oppilas asetti Droysenin ehdotuksen etusijalle oppi-isän ehdotukseen nähden. Toisaalta kirje osoittaa aiheen kypsyneen varhaisessa vaiheessa, jo ennen luentojen alkamista Berliinin yliopistossa. On kyseenalaista, oliko Danielson vielä edes tavannut Droysenia. Toisaalta Danielson-Kalmari tai Mikkola/Ahava olivat tuskin aivan tuulesta temmanneet Droysenin nimeä ja merkitystä työlle. Vaikuttaakin todennäköiseltä, että Danielson oli itse keksinyt tutkimusaiheen, mutta että hän oli suunnitellut ja hahmotellut sen toteuttamista Droysenin kanssa.

keaksi, ja Suomen itsenäistymiseen mennessä sokeutuminen oli edennyt lähes täydelliseksi. Ulkopuolinen apu oli tuolloin tullut välttämättömäksi. Danielson-Kalmarin ei puhunut silmäsairaudesta mielellään, mutta aina kun se ohimennen tuli esille, sanoista kuului koettelemuksen synnyttämä katkeruus. Valtavat lähdemerit ikäänkuin väistyivät hänen edestään.³⁸

Mutta takaisin Danielson-Kalmarin nuoruuteen. Saksanmatkan jälkeen oli edessä paluu arkeen. Päällimmäiseksi nousi kysymys elämänuran löytämisestä. Yliopistollinen virka ja tutkimustyö kangastelivat ajatuksissa, mutta ensin oli hankittava meriittejä. Lukuvuodeksi 1877–78 myönnetty 750 markan suuruinen Hagelstamin stipendi³⁹ auttoi hieman, ja osittain sen avulla Danielson-Kalmarin sai lisensiaatti- ja dosenttiväitöskirjansa valmiiksi. Molemmat opinnäytteet tarkastettiin kevätlukukaudella, minkä jälkeen hänet nimitettiin yleisen historian dosentiksi.

Tulevaisuus tiedemiehenä näytti kuitenkin epävarmalta. Danielson-Kalmarin katsoikin parhaaksi lähteä opetusharjoitteluun Hämeenlinnaan jo väitöskirjatöitten aikana syksyllä 1877. Varman leipäpuun, oppikoulun opettajan pätevyyden hankkiminen tuntui sitäkin tärkeämmältä, kun hän oli perustamassa perhettä. Danielson-Kalmarin oli nimittäin juuri rakastunut serkkuunsa Jenny Matilda Heurliniin (s. 7.7.1854), nimituomari Nils Johan Heurlinin ja Matilda Charlotta Danielsonin tyttäreeseen. Nuoren tutkijan ja opettajakandidaatin elämässä tapahtui paljon. Mieltä kiihottivat toisaalta uran etsintä ja siihen liittyvät odotukset ja mahdollisuudet sekä toisaalta nuorikon ilmaantuminen elämänpiiriin. Tunnekuohusta on muun muassa osoituksena Hämeenlinnassa lokakuussa päivätty tunnekylläinen rakkauskirje:

”On torstai-ilta ... ensimmäisen kerran kirjoitan nyt elämäni onnettarelle ja päätäni huimaa, käteni tutisevat, ajatukset eivät pysy koossa, kaikki valuu yhteen, riemun ja autuuden tunteeseen.”⁴⁰

38 J. R. Danielsonin kirje Jenny Danielsonille Kööpenhaminasta 10.12.1882. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 53; Professori Gunnar Suolahden puhe J. R. Danielson-Kalmarin muistojuhlissa 1933. Gunnar Suolahden kokoelma, Jaakko Suolahden perikunnan hallussa.

39 Kertomus Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston toiminnasta 1875–78, s. 35, 43–44.

40 Danielsonin kirje Jenny Heurlinille 11.10.1877. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 53.

Keväällä 1878 Danielson-Kalmari suoritti käytännön opetuskokeen Helsingin normaalilyseossa. Menestys oli hyvä. Hänen pedagogiset taitonsa katsottiin historian osalta laudaturin ja ruotsin osalta cum laude approbaturin arvoisiksi. Danielson-Kalmari oli nyt pätevä hoitamaan ruotsin kielellä historian lehtoraattia, johon sisältyi opetusvelvollisuus myös ruotsissa. Toukokuussa hänet nimitettiin Nikolainkaupungin (Vaasan) lyseoon, mutta muutto sinne ei houkutellut.⁴¹ Syksyllä Danielson-Kalmari saikin opetustyötä Helsingin ruotsalaisesta normaalilyseosta ja suomalaisesta tyttökoulusta. Ura pedagogina jäi lyhyeksi, sillä näköpiiriin ilmaantui mielenkiintoisempia haasteita. Vaikka Danielson-Kalmari ei omien sanojensa mukaan tuntenut ”lämmintä kiinnostusta” opettajakutsumukseen⁴² niin hän arvosti erittäin paljon opettajan ammattia ja koululaitosta. Hän käsitteli puheissaan ja kirjoituksissaan usein tätä aihetta, minkä lisäksi hän kuului sekä Helsingin suomenkielisen alkeisopiston (normaalilyseon) että suomalaisen yhteiskoulun kouluneuvostoihin – edelliseen vuosina 1882–88 ja jälkimmäiseen vuosina 1886–91.

Danielson-Kalmari kirjoitteli ahkerasti Jenny Heurlinille koko sen ajan, jonka hän oli opettajankoulutuksessa Hämeenlinnassa. Vuoden 1877 lopulla lähetetyistä kirjeistä näkyy selvästi, kuinka tieteentekeminen elämäntyönä veti nuorta miestä puoleensa. Väillä epäilykset tosin vaivasivat mieltä, ja kerran Danielson-Kalmari harkitsi jopa viran hakemista kouluylihallituksesta. Tutkijana hän suunnitteli siirtymistä Suomen historian pariin, mutta sitä ennen oli vielä mentävä syvemmälle yleiseen historiaan linsensiaatti- ja dosentinväitöskirjojen jälkeen. Kaksi painavaa seikkaa puolsi tämän oppiaineen asettamista valinnassa etusijalle. Ensiksi se tarjosi paremman pääsymahdollisuuden yliopistolliseen toimeen, ja toiseksi se edellytti tutkimusmatkaa ulkomaille – näin avautuisi tilaisuus tutustua tieteelliseen elämään ja tieteellisiin metodeihin Suomen rajojen ulkopuolella.⁴³

41 Opetuskoetta ja nimitystä koskevat asiakirjat löytyvät Danielson-Kalmarin koelmasta, kansioista 38: Ote Helsingin normaalilyseon yliopettajakollegion ptk:sta 27.4.1878; Todistus opetuskokeen suorittamisesta historian lehtorin virkaa varten. Helsinki 7.5.1878; Kouluylihallituksen määräys lehtorinviran hoitamisesta kahdella koevuodella. Helsinki 13.5.1878.

42 Danielsonin kirje Jenny Heurlinille Hämeenlinnasta 10.11.1877.

43 Danielsonin kirjeet Jenny Heurlinille 7.11., 22.11. ja 4.12. 1877.

Taistelu yleisen historian professuurista

Ylimääräisen professorin paikka yleisessä historiassa tuntui realistiselta tavoitteelta. Danielson-Kalmarille tämä ei riittänyt, koska hän ei olisi tässä asemassa kyennyt vaikuttamaan kylliksi asioihin. Hän halusi muutakin kuin luennoida. Kun Zachris Topelius erosi vuonna 1878 täysin palvelleena mainitun oppiaineen vakinaisesta professorinvirasta, niin Danielson-Kalmari päätti koettaa onneaan. Samana vuonna hänelle myönnettiin 2 500 markan apuraha historiallisiin tutkimuksiin.⁴⁴ Nuori dosentti tarvitsi kuitenkin enemmän rahaa. Hän anoi seuraavan vuoden alkupuolella sekä 3 500 markan matka-apurahaa että 5 140 markan Aleksanterin-stipendiä professorinväitöskirjaansa varten, mutta kumpikaan hakemus ei tuottanut tulosta.

Anomuksiin liitettyjen matka- ja tutkimussuunnitelmien mukaan väitöskirjatyön päämääränä oli selvittää Englannin taloudellista ja sosiaalista kehitystä 1500-luvulta 1800-luvun alkuun; tosin tutkimuksen aikarajaukset liikkuivat sittemmin tuntuvasti taaksepäin historiaan. Lähtökohtana oli siirtyminen feodaalisista omistus- ja elinkeinomuodoista vapaaseen pääomaan ja työhön. Danielson-Kalmaria kiinnosti niinikään Englannin hallituksen sosiaalipolitiikka. Erityisesti häntä askarrutti kysymys, missä määrin lainsäädäntö oli suosinut kapitalistiluokan syntyä. Lähteet oli tarkoitettu kerätä Berliinin kuninkaallisesta kirjastosta ja Lontoosta, jossa oli saatavilla tarpeen vaatiessa arkistoaineistoakin.⁴⁵ Huomionarvoista on, että Danielson-Kalmari ei yrittänyt helpointa tietä. Hän ei rakentanut tutkimustaan edellisten opinnäytteitten pohjalle, vaan otti käsiteltäväkseen aivan uuden aihepiirin.

Taloudellisista vaikeuksista huolimatta Danielson-Kalmari oli lujasti päättänyt kirjoittaa tutkimuksensa. Hän otti velkaa⁴⁶ ja lähti kevätlukukaudella 1879 Saksaan, jonne Jenny-vaimo seurasi miestänsä. He olivat menneet naimisiin edellisen vuoden elokuussa, ja matkan alkaessa vauva oli jo tulossa. Perheen esikoistytty Katri

---

44 Kertomus Yliopiston toiminnasta 1875–78, s. 36.

45 Kanslerinviraston kirjeakti 8/1879, s. 71–73 ja 138–143. Kanslerinviraston arkisto. HYKA.

46 Danielsonin kirje E. G. Palménille Berliinistä 1.6.1879. E. G. Palménin kirjekoelma. HYK.

syntyi syyskuussa Berliinissä. Hän sai myöhemmin seurakseen kaksi siskoa, Hertan vuonna 1882 ja Maijan (Liisa Marian) vuonna 1883.

Kaikki tämä lisäsi tuntuvasti kustannuksia. Danielson-Kalmari työskenteli kuumeisesti Berliinissä ja Göttingenissä, mutta kiire johtui muustakin kuin taloudellisista huolista. Hän yritti kaikin voimin kuroa kiinni kilpahakijansa M. G. Schybergsonin etumatkaa, sillä tämän professorinväitöskirja oli ollut hyvällä alulla pitkään. Schybergson oli Aleksanterin-stipendin turvin kyennyt paneutumaan jo vuosina 1876–77 eurooppalaisen protestantismin historiaan.⁴⁷ Professorinväitöskirja liittyi samaan teemaan. Se käsittelee evankelisen allianssin vaiheita 1624–25, toisin sanoen 30-vuotisen sodan aikoja. Danielson-Kalmarin oli ollut pakko anoa ennen saksanmatkaansa lykkäystä. Hän oli pyytänyt konsistoria siirtämään tutkimuksen viimeistä jättöpäivää huhtikuuhun 1880, mutta armonaikaa annettiin vain helmikuun puoliväliin. Schybergson oli omasta puolestaan ilmoittanut tarvitsevansa aikaa vain syyslukukauden 1879 alkuun, mikä tukaloitti kilpakumppanin asemaa.⁴⁸ Danielson-Kalmarin oli lopulta tingittävä alkuperäisistä tavoitteistaan, joihin kuului muun muassa työskentely Lontoossa. Aika ja raha eivät riittäneet. Sitä paitsi työ kattoi satojen vuosien periodin, joten tutkimuksen laajentaminen ja lähteistön kartuttaminen Englannin puolella ei tuntunut välttämättömältä.⁴⁹

Taistelu yleisen historian oppituolistä sai alusta alkaen kielellisiä ja poliittisia ulottuvuuksia. Yliopisto kasvatti maan korkeimman sivistyneistön ja ylemmät virkamiehet. Suomenmielisten mukaan kansakunnan ylin opinahjo ei voinut täyttää tehtäväänsä kansan ja valtion palvelijana, ellei se muuttuisi hengeltään ”suomalaiseksi”. Edes matematiikka ja luonnontieteet eivät jääneet tämän kamppailun ulkopuolelle⁵⁰ saati historia, ”maailmankatsomuksellinen” tiede. Historianprofessori oli helppo nähdä yhteiskunnallisena vaikuttajana, joka siirsi poliittisen vakaumuksensa väritämiä historiantulkintoja oppilaisiinsa.

Danielson-Kalmari ei elätellyt harhakuvitelmia tieteen puhtaudesta. Kesäkuussa 1879 hän kirjoitti Berliinistä ystävälleen, Suo-

---

47 Kertomus Yliopiston toiminnasta 1875–78, s. 34.

48 Konsistorin ptk. 23.11.1878. Keskushallinnon arkisto. HYKA.

49 Danielsonin kirje E. G. Palménille Berliinistä 1.6.1879.

50 Ks. esim. Klinge 1978b, s. 39–40.

men ja naapurimaitten historian tulevalle professorille E. G. Palménille kaksi kirjettä, joita sävytti voimakas ”svecien” vastainen henki. Nuorta historioitsijaa kiinnostivat muun muassa astronomian viranhoito- ja virantäyttökysymykset, vaikka tähtitiede ei liene ollut hänen ominta aluettaan. Tärkeintä oli, että suomenkielisten yliopisto-opettajien näkemykset pääsivät voitolle. Danielson-Kalmari pohti myös omaa tilannettaan. Hän epäili mahdollisuuksiaan, mutta Saksassa tuolloin opintomatalla ollut Jaakko Forsman valoi uskoa väitöskirjan tekijään. Jos opponentti toteaisi Danielson-Kalmarin työn kiistattomasti kilpahakijan opinnäytettä paremmaksi, niin Schybergsonin kannattajat saattaisivat jäädä historiallis-kielitieteellisessä osastossa vähemmistöön. Mutta kävi yleisen historian oppituolin kanssa kuinka tahansa, tutkimus ei ollut Danielson-Kalmarin mielestä valunut hukkaan. Hän kertoi Palménille, että aihe oli merkittävä ja työ sen parissa hauskaa. Professorikandidaatin itsetunnossa ei ollut valittamista: ”Kaikessa tapauksessa olen varma, että väitökseni ei jää vaille tieteellistä arvoa.”⁵¹

Ankarin ponnistuksin Danielson-Kalmari sai tutkimuksen ajoissa valmiiksi. Väitöskirjojen tarkastajana toimi Yrjö Koskinen, joka antoi lausuntonsa maaliskuun alkupäivinä 1880. Jaakko Forsman, josta oli hiljattain tullut rikosoikeuden ja oikeushistorian professori, ei ollut suotta ollut optimistinen. Hänen veljensä ei ainoastaan pitänyt Danielson-Kalmarin opinnäytettä ansiokkaampana, vaan kertakaikkisesti hylkäsi Schybergsonin työn. Lausunnon mukaan Schybergson oli syyllistynyt lukuisiin asiavirheisiin ja osoittanut puutteellista historiallista arvostelukykyä, minkä lisäksi hänen tutkimuksensa perustui jo aiemmin tunnettuun ja hyväksikäytettyyn aineistoon.⁵² Päätös suututti monia ruotsinkielisiä yliopistomiehiä ja herätti julkisuudessa kiivaan väittelyn. Mutta joka tapauksessa se antoi Koskisen suosikille kiistattoman etulyöntiaseman. Historiallis-kielitieteellinen osasto asettui lopulta Koskisen taakse, ja asianmukaisen käsittelyjärjestyksen jälkeen Danielson-Kalmari nimitettiin yleisen historian professoriksi Keisarilliseen Aleksan-

51 Danielsonin kirjeet E. G. Palménille Berliinistä 1.6. ja 26.6.1879.

52 G. Z. Forsman (Yrjö Koskinen), Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Doktorn M. G. Schybergsons akademiska afhandling/Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Licentiaten Joh. Rich. Danielsons akademiska afhandling. Helsingfors 1880, erityisesti s. 17.

terin-yliopistoon joulukuun 7. päivänä vuonna 1880.⁵³

Uusi professori astui virkaansa siis riitaisissa tunnelmissa. Eniten hänen kilpailijansa mieltä jäi kaiheartamaan epäpäteväksi leimaaminen, sillä esimerkiksi tanskalainen historioitsija J. A. Fridericia oli arvioinut myönteisesti tutkimusta evankelisesta alliansista.⁵⁴ Jonkinlaisen korvauksen Schybergson sai kaksi ja puoli vuotta myöhemmin, kun hänet nimitettiin yleisen historian ylimääräiseksi professoriksi. Näin hänen pätevyytensä ikäänkuin tunnustettiin virallisesti.

J. R. Danielsonille voitto merkitsi huomattavien mahdollisuuksien avautumista akateemisena opettajana. Vuodet Keski-Euroopassa olivat tehneet hänestä saksalaisen tutkimuksen ja tiede-elämän ihailijan, ja tuon kiinnostuksen hän välitti paljolti myös nuorelle historioitsijapolvelle. Danielson-Kalmari oli luonut henkilökohtaisia suhteita saksalaisiin kollegoihinsa, ja heidän pyynnöstään hän muun muassa kirjoitti vuosina 1881–82 *Historische Zeitschriftiin* katsauksia pohjoismaisesta, nimenomaan ruotsalaisesta tutkimuksesta.⁵⁵ Saksa ei toki ollut ainut maa, josta Danielson-Kalmari etsi virikkeitä. Danielson-Kalmari esimerkiksi arvosti paljon englantilaisia yhteiskuntahistorioitsijoita, kuten hänen professorinväitöskirjastaan kävi ilmi. Hänen ensimmäiset luentonsa puolestaan osoittivat, että hän oli lisäksi hyvin perehtynyt ranskalaiseen historiatieteeseen.⁵⁶

Eurooppalainen fennomaani

Danielson-Kalmari oli viettänyt ylioppilasvuotensa fennomanian ilmapiirissä, ja vakaumuksellinen suomenmielinen hän oli elämänsä loppuun asti. Fennomania piti sisällään kuitenkin monen-

---

53 Kanslerinviraston kirjeakti 4/1880 sisältää asian käsittelyvaiheet.

54 Ks. *Finsk Tidskrift* 1880 (8), s. 221–227. – Historiallis-kielitieteellisessä osastossa Schybergsonin työ hylättiin äärimmäisen niukasti.

55 *Historische Zeitschrift* 1881, s. 369–379 ja 1882, s. 365–374; Max Lehmannin kirjeet Danielsonille Berliinistä 15.12.1879, 11.1. 1880, 6.3.1881, 6.1.1882 ja 25.2.1883. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 4. Aikakauskirja olisi edelleenkin ottanut mielellään Danielson-Kalmarin katsauksia, mutta tämä ei enää ehtinyt tehdä niitä muilta kiireiltään.

56 Ks. esim. Melander 1934.

laisia ajatuskantoja. Danielson-Kalmarin oli vaikea hyväksyä eräitten aateveljien vanhoillisuutta, suvaitsemattomuutta ja pelkoa kaikkia uusia tieteenvirtauksia ja katsomuksia kohtaan; yksipuolinen takertuminen kielikysymykseen ja kristillisiin arvoihin kaven- si näköpiiriä. Vanhoillisuus ei Danielson-Kalmarin mielestä liittynyt ainoastaan muutamiin poikkeusyksilöihin, sillä kaiken kaikkiaankin suomalainen puolue oli kielikysymystä lukuunottamatta jäänyt kulttuurikysymyksissä ajastaan jälkeen. Osittain tästä syystä hän perusti vuonna 1880 aikakauslehti Valvojan neljän muun nuoren miehen kanssa. Ensimmäisen päätoimittajan J. R. Danielsonin lisäksi viisikkoon kuuluivat dosentit E. G. Palmén, Valfrid Vase- nius ja O. E. Tudeer sekä maisteri Woldemar (Volmari) Porkka. Heillä oli varsin samansuuntainen näkemys lehden tehtävästä. Valvojan oli pyrittävä paitsi kansalliseen niin myös vapaamieli- seen linjaan, ja sen tuli tutustuttaa lukijansa Euroopan sivistys- maissa vallinneisiin aatesuuntiin tieteen, taiteen ja yhteiskuntaelä- män eri aloilla.⁵⁷

Suuri lukeneisuus sekä ulkomaiset opinto- ja tutkimusmatkat olivat avanneet Danielson-Kalmarin silmiä. Hän halusi, kuten yllä todettiin, suunnata maataan ja puoluettaan kohti Eurooppaa, jonka kulttuuripiiriin Suomikin kuului. Pieni maa tarvitsi kehittyäkseen suurten valtakuntien henkisiä voimavaroja. Danielson-Kalmari tunnusti esimerkiksi kielifennomanian suuret palvelukset suoma- laisuusliikkeelle, mutta pysyttäytyminen entisiin asenteisiin ja asemiin uhkasi hänen mukaansa näivettää aatteen. Danielson-Kalmari piti suomenmielisyyttä ja kansallisuusaatetta ylipäänsä dynaamisena ajattelutapana, joka saattoi muuttua maailmankatso- mukseksi vasta tiiviissä vuorovaikutuksessa eurooppalaisen kult- tuurin ja sivistystradition kanssa. Suhtautuminen oppi-isään ku- vasti hyvin hänen omaksumaansa näkemystä: Yrjö Koskinen oli suunnannäyttäjä mutta myös aikansa lapsi, jonka rajoitukset oppi- laan oli koetettava ylittää – silläkin uhalla että henkilökohtaiset suhteet joutuisivat kärsimään. Danielson-Kalmarin tietty avarakat- seisuus syntyi nuoruudessa, kesti pitkälle keski-ikään ja alkoi lo- pulta supistua vanhuuden kynnyksellä. Suomen itsenäistymisen jälkeen valtioneuvoksen historiallinen mielenkiinto suuntautui lä-

---

57 Valvojan ryhmän muotoutumisesta ja aatemaailmasta ks. Juva 1951, erityisesti s. 199–210; Valvojan perustamisesta ja alkuvaiheista ks. Danielson-Kalmari 1931b.

hes täydellisesti isänmaan asioihin, usein ahtaan suomalaiskansallisisessa hengessä.

Nuoruudesta keski-ikään

Mihin päättyivät Danielson-Kalmarin nuoruusvuodet, joita hän itse piti erittäin merkittävänä ajanjaksona myöhemmän kehityksensä kannalta? Raja on tietysti enemmän tai vähemmän mielivaltainen, mutta eräänlaisena taitekohtana voidaan pitää 1880-luvun alkua, jolloin Danielson-Kalmari siirtyi hieman alle 30-vuotiaana peruuttamattomasti katederin toiselle puolelle ja kohosi professorinsa myötä akateemiseen eliittiin. Samanaikaisesti hän valmistautui yhteiskunnallisen vaikuttajan osaan: vuonna 1882 hän sitten toimi yleisen valitusvaliokunnan sihteerinä valtiopäivillä, ja kolme vuotta myöhemmin hän aloitti yliopiston toisena valtiopäiväedustajana pitkän poliittisen karriäärinsä.

Danielson-Kalmarin ulkoisen aseman muuttuminen heijastui myös hänen olemukseensa, johon tuli etäännyttävää auktoriteettiä. Välitön tunnekosketus ylioppilaselämään ja nuoruuteen katkesi, vaikka hän vaali huolellisesti suhteitaan opiskelevaan nuorisoon. Danielson-Kalmarin muisteluissa kuvastui usein kaipuu opiskeluaikaan, vapauden, etsimisen ja toivorikkauden aikaan, jolloin hän saattoi elää vailla julkisuuden ja loputtomien velvollisuuksien painolastia. Silti tuo aika oli ollut hänelle vain valmistelua tulevaan. Vuodet osakunnassa ja ylioppilaspolitiikassa olivat antaneet Danielson-Kalmarille kokemuspohjan, jolta hän lähti luontevasti valtakunnalliseen politiikkaan. Opiskelu ja ensimmäiset opinnäytetyöt puolestaan olivat koulineet hänen ajatteluaan ja luoneet lujan tiedollisen perustan tiede- ja valtiomiesuralle.

Danielson-Kalmarin henkilökuva – opettaja ja persoon

Danielson-Kalmarin opetustoiminnan ja kirjojen, historiallisen ja valtiollisen ajattelun sisältöä käsitellään seikkaperäisesti jäljempinä tulevissa luvuissa. Sitä ennen tarkastellaan, millä tavoin hän opetti historiaa akateemiselle nuorisolle, miten hän suhtautui nuoriin tutkijoihin ja kuinka hän valmensi hämäläisylioppilaita tulevaisuutta varten. Samalla valotetaan Danielson-Kalmarin persoonallisuutta ja aikalaisten asennoitumista häneen opettajana, kansan historiallisen tietoisuuden lisääjänä sekä ihmisenä.

Tälle menettelylle on hyvät perusteet. Danielson-Kalmarin sanojen ja tekstien merkitys ei ollut ainoastaan niitten sisällössä vaan myös siinä tavassa jolla ne sanottiin ja kirjoitettiin. Opettajan persoonallisuudella oli suuri vaikutus oppilaisiin. Sitä paitsi valtioneuvos halusi olemuksellaan viestittää arvomaailmaansa ja ihanteitaan muille – ajatukset ja olemus ikäänkuin sulautuivat yhteen. Danielson-Kalmarin persoonaa voidaankin pitää jossain mielessä avaimena hänen luentojaan, puheittensa ja kirjoituksensa ymmärtämiselle.

Danielson-Kalmari ei ollut vain akateemisen yhteisön edustaja tai poliitikko, hän oli myös historioitsija, jonka nimi ja teokset tunnettiin suurta yleisöä myöten. Hänen ”julkikuvaansaakaan” ei siis voida sivuuttaa, sillä se vaikutti siihen, miten hänen kirjojaan ja kirjoituksiaan tulkittiin. Danielson-Kalmarin tekstit saivat aikalaisten mielissä oman erityisen merkityssisällön osittain siksi, että niitten laatija oli juuri hän, kuuluisa historioitsija ja valtiomies, jonka persoonasta ja mielipiteistä useimmalla lukijalla oli tietty

ennakkokuva. Tuo ennakkokuva määräsi sitten osin sen tulkintamallin, jonka lukija sovelsi kirjoituksiin.

Luentoja ja kuulusteluja

Danielson-Kalmari oli hyvä luennoitsija. Hänen oppilaansa luonnehtivat opetusta selkeäksi ja loogiseksi mutta samalla mukansatempaavaksi ja innostavaksi. Danielson-Kalmari laati luentonsa huolellisesti ja kiinnitti suurta huomiota esityksen tyyliin. Katederilla hän puhui vapaasti ilman konsepteja, mikä vangitsi kuulijan mielenkiinnon ja sai aikaan vaikutelman asian perusteellisesta hallinnasta. Valtionarkistonhoitaja Kaarlo Blomstedtin vuonna 1933 lausumien muistosoanojen mukaan ”älyn kirkkaus ja sanoman kauneus tekivät hänen luentotuntinsa juhlahetkiksi”. Samansuuntaisesti sävyttyneitä olivat monet muutkin ”silminnäkiläusunnot”.¹

Yliopisto ei ollut Danielson-Kalmarin mielestä sopiva foorumi poliittiselle kiihkoilulle. Hän esitteli ja vertaili mielellään erilaisia näkemyksiä ja tutkimussuuntia, mutta sittenkin opetuksesta huokuivat vanhasuomalaisen valtiomiehen ihanteet. Kuulijoitten muistikuvat luentojen yksityiskohdista karisivat vuosien varrella, mutta niitten retorisuus ja aatteellisuus jäivät lähtemättömästi muistelijoitten mieliin. Danielson-Kalmarin virkaveli, puoluetoveri ja ystävä Gunnar Suolahti (1876–1933) ylisti sopusointua, joka vallitsi hänen edesmenneen opettajansa yhteiskunnallisten katsomusten ja tieteellisen toiminnan välillä:

”... nyt me tiedämme, että hänen yliopistolliset luentonsa eivät olisi olleet niin korkeata tasoa, jos ei niitä olisi kannattanut voimakas sisällinen paatos, lannistumaton kansallisen ja sosiaalisen hengen tuli ... Sen tähden minä uskon, että hänen toimintansa valtiollisena ja yhteiskunnallisena henkilönä ei ole mennyt yliopisto-opetukselta hukkaan, vaan että juuri tällaista toimintaa tarvitaan, että voisi niin elävästi ja suurella mielenkiin-

---

1 Ks. erityisesti Kaarlo Blomstedt, J. R. Danielson-Kalmari 70-vuotias. Ylioppilaslehti 1923, s. 229–230; Blomstedt 1933; Hannikainen 1913; Haminan Lehti 6.5.1913; Gunnar Suolahden muistosoanat J. R. Danielson-Kalmarista vuonna 1933. Gunnar Suolahden arkisto.

nolla tulkita menneen ajan tapahtumia kuin mitä suuri vainaja meille tulkitisi. ”

Nämä sanat kuvaavat hyvin Danielson-Kalmarin vaikutusta oppilaisiinsa. Historiantutkimusta ja yhteiskunnallisia ihanteita ei voinut eikä saanut erottaa toisistaan, sillä ne olivat saman asian kääntöpuolia. Suolahden mainitsema ”kansallisen ja sosiaalisen hengen tuli” oli tieteellinen, valtiollinen ja yhteiskunnallinen kannanotto. Tiedemiehelle kehitys oli osoittanut kansallisuusaatteen sekä taloudellisten ja sosiaalisten tekijöitten suuren historiallisen merkityksen. Valtiomiehen ja poliitikon oli puolestaan toimittava kaikin keinoin suomalaiskansallisen aatteen toteuttamiseksi ja sosiaalisen kysymyksen ratkaisemiseksi.

Danielson-Kalmari oli rohkaiseva ja kannustava mutta myös vaativa opettaja. Yleisen historian kurssi ei ollut sinänsä laaja. Pakolliset opinnot rajoittuivat muutamaan kirjaan, muutamaan luentotuntiin ja suppeahkoon tutkielmaan.² Mutta Danielson-Kalmari edellytti täydellistä perehtymistä opetusaineistoon. Kevään tenttijakso oli yliopistonuorisolle raskas. Danielson-Kalmarinkin kuulustelut kestivät tuntikausia ja jatkuivat vielä seuraavana päivänä. Opiskelijat joutuivat selvittämään hänelle suullisesti, mitä he olivat lukuvuoden aikana oppineet historiassa.

Professori ei tyytynyt aina suulliseen kuulusteluun. Toisinaan hän käytti tutkintokeleinona kirjallisia tehtäviä, joita hän saattoi antaa useitakin peräkkäin. Selostukset oli laadittava laajemmista kurssikirjoista ja niitten ohella valinnaisista teoksista. Ylioppilaalla oli päivä tai kaksi aikaa selviytyä urakastaan. Samalla kun Danielson-Kalmari palautti työt, hän selitti teosten sisältöä. Tällä tavoin opiskelijat ymmärsivät entistä paremmin lukemiensa sivujen merkityksen.³

Varsinkin ensimmäisillä luennoillaan Danielson-Kalmari pa-

---

2 Yleisen historian tutkintovaatimuksista ks. tarkemmin Fordringar för fil.kand. examen inom. hist.fil. sektion 1884–1913. – Vaatimusten perusteoksina olivat pitkään Danielsonin toimittama Georg Weberin ”Yleinen ihmiskunnan historia”, jota oli paikkailtu eräitten muitten teosten tiedoilla sekä vaihtoehtoisesti joko Koskisen tai Schybergsonin Suomen historia sekä C. T. Odhnerin Ruotsin, Norjan ja Tanskan historia. Lisäksi opiskelijan oli suoritettava muutama erityisteos sopimuksen mukaan sekä kirjoitettava tutkielma.

3 Hannikainen 1913 sekä Suolahden muistosanat. – Danielson-Kalmarin vaativuudesta ks. myös esim. Kaarlo Blomstedt 1933, s. 364 ja Sarva 1923, s. 34.

neutui tarmokkaasti oppilaittensa ohjaamiseen. Luentojen lisäksi nuori professori piti joka viikko kertauskollegioita, joissa kuulijoilla oli mahdollisuus pyytää lisävalaisua hämäräksi jääneisiin kohtiin tai ottaa esille heitä erityisesti kiinnostavia kysymyksiä. Danielson-Kalmari keräsi vielä opiskelijoitten muistiinpanovihkot, joihin hän teki korjauksia ja selventäviä lisäyksiä. Luentojen puhtaaksikirjoitus aiheutti kuuntelijoille tietysti ylimääräistä vaivaa, sillä he eivät kehdanneet luovuttaa opettajalleen hätäisesti muistiinmerkittyjä tuherruksia. Danielson-Kalmarin oli kiireitten lisäanteyssä tingittävä näin yksityiskohtaisesta opetuksesta, epäilemättä monen nuoren helpotukseksi.⁴

Luennoissaan Danielson-Kalmari paneutui aluksi kuvaamaan läntisen Euroopan vaiheita keskiajalla ja uudella ajalla. Erityisesti häntä kiinnosti Englannin yhteiskunnallinen kehitys. Vuosisadan taitteessa painopiste kääntyi voimakkaasti talous- ja sosiaalhistorian suuntaan. Aihepiiri laajeni nyt maantieteellisesti Aasiaankin ja syveni ajallisesti kivikautisiin kulttuureihin, ihmisen lajihistorialliseen kehitykseen ja jopa maailmankaikkeuden syntyä koskeviin teorioihin saakka. Toisaalta Danielson-Kalmari opetti myös aivan lähihistoriaa. Ainaisesta kiireestään huolimatta hän pyrki perehtymään tieteenalansa uusimpiin tutkimustuloksiin, osin tiedemiesuraansa aloittelevien oppilaidensa avustuksella, ja esittämään nämä tiedot opiskelijoille. Näin akateeminen nuoriso sai tutustua luennoilla muun muassa sellaisten suuruuksien kuin Karl Lamprechtin, Max Weberin ja Werner Sombartin näkemyksiin.⁵

Yleisen historian professorin opiskelijakatras oli huomattavan suuri. Aineesta suoritettiin historiallis-kielitieteellisen osaston tutkinnoissa vuosina 1883–1906 kaikkiaan 165 erilaista arvosanaa (approbatur, cum laude approbatur, laudatur), joista 95 oli laudatureja. Mikäli mukaan lasketaan vain korkeimmat arvosanat, siis laudaturit, niin yleinen historia oli osaston yli 20 aineesta kolmanneksi suosituin. Suosiossa se ei kuitenkaan läheskään vetänyt vertoja Suomen ja Pohjoismaiden historialle, jonka professoriksi oli vuonna 1884 tullut Ernst Gustaf Palmén (1849–1919). Tuossa ”naapuritieteessä” suoritettiin mainittuna aikavälinä laudatur-ar-

---

4 Melander 1934.

5 Ks. liite.

vosanoja enemmän kuin missään muussa osaston aineessa, kaikkiaan 217 kappaletta.⁶

Danielson-Kalmari luennoi yleistä historiaa tunnollisesti melkein koko yliopistouransa ajan. Muuta opetusta hän antoi melko säännöllisesti vuoteen 1903 asti, jolloin hänet määrättiin yliopiston vt. sijaiskansleriksi. Kolme vuotta myöhemmin Danielson-Kalmari palasi virkaansa mutta ei enää kyennyt järjestelmällisesti hoitamaan professuuriaan; eduskuntatyöt, yli vuoden kestänyt senaattorikausi, omat tutkimukset ja viimein pitkälle edennyt sokeutuminen verottivat liaksi hänen voimiaan.

Joulukuussa 1913 Danielson-Kalmari sai täysin palvelleena eron virastaan, mutta jo hänen viimeisinä yliopistovuosinaan yleisen historian opetus oli ajautunut sekavaan tilaan. Tämä ärsytti opiskelijoita. Professori oli lähes jatkuvasti joko osittaisella tai täydellisellä virkavapaalla, ja hänen tehtävistään huolehtivat vuorotellen professorit M. G. Schybergson ja Hjalmar Crohns sekä kerran dosentti Gunnar Suolahti. Miesten vaihtuessa myös määräykset ja vaatimukset vaihtelivat. Ylioppilaslehti luonnehti tilannetta ”interregnumiksi”, josta oli mitä pikimmin päästävä pois. Lehden toive toteutui vuonna 1916, kun Crohns nimitettiin oppiaineen uudeksi professoriksi.⁷

Historiallinen Yhdistys ja seminaarilaitos

Luentojen, kertauskollegioitten, kuulustelujen ja henkilökohtaisen ohjauksen lisäksi Danielson-Kalmari vaikutti opiskelijoihin etenkin vuonna 1890 perustetun Historiallisen Yhdistyksen kautta. Yhdistys täydensi hyvin akateemisia historianopintoja. Sen perustamisen takana olivat kaikki yliopiston historianopettajat, professorit J. R. Danielson, E. G. Palmén ja M. G. Schybergson sekä dosentit Kustavi Grotenfelt ja Carl von Bonsdorff. Eräässä vuosikertomuksessa kunnia tahdottiin antaa kokonaan 50 vuotta täyttä-

---

6 Autio 1971, liite III. – Tutkintoihin on laskettu mukaan ainoastaan filosofian kandidaatin tutkinnot.

7 Yliopiston nimikirja 1901–1919. Keskushallinnon arkisto. HYKA; Kertomukset Yliopiston toiminnasta 1878–1914; Danielson-Kalmarin eroanomus 12.9.1912. AD 103/549. Keskushallinnon arkisto. HYKA; Ylioppilaslehti 1915, s. 97–93.

välle Danielsonille, mutta varsinkin Bonsdorffin panos yhdistyksen "sieluna" oli merkittävä.

Yhdistyksestä muodostui opettajien, opiskelijoitten ja aloittelevien tiedemiesten yhteistyöareena, jolla seurattiin ahkerasti ulkomaista tutkimusta ja pohdittiin historian periaatekysymyksiä. Kokousten ohjelmistoon kuuluivat esitelmät, alustukset, kirja-referaatit ja ylioppilaitten laudatur-kirjoitusten käsittely. Opinnäytteitten tarkastuksesta luovuttiin vasta vuosisadan taitteessa. Historiallinen Yhdistys korvasi siis pitkään seminaarit, joita opiskelijat olivat ehdottaneet jo 1890-luvun alkuvuosina.⁸

Opiskelijoille yhdistys oli hyödyllinen. Tuolloinen ylioppilas Alma Söderhjelm muisteli myöhemmin, kuinka opettavaisia siellä käydyt keskustelut olivat. Ne tukivat historianopintoja, jotka olisivat pelkkien luentojen ja kirjallisuuden varassa jääneet hataralle pohjalle. Ylioppilas sai hyvän tuntuman historiallisen tiedon tuottamisen ongelmiin mm. kuuntelemalla laudatur-kirjoituksen laatijan ja hänen opponenttinsa väittelyä sekä paikalla olleitten yliopistonopettajien kommentteja työstä. Historiallisessa Yhdistyksessä opettajista sai tavallaan "irti" enemmän kuin muualla. Söderhjelm huomauttikin, että ne lausunnot, joita opettajat esittivät keskustelujen yhteydessä, "olivat antoisampia kuin kaikki luennot yhteen-sä". Sitä paitsi yhdistys lähensi professoreita, dosentteja ja ylioppilaita toisiinsa.⁹

Oppilaan ja opettajan ajatukset kävivät yksiin, sillä Danielson-Kalmari painotti samoja näkökohtia kuin Söderhjelm. Luennoiltaan hän vaati ylioppilaita osallistumaan säännöllisesti yhdistyksen tilaisuuksiin, koska ne olivat nuorille historioitsijoille hyvä metodinen koulu. Danielson-Kalmari määritteli Historiallisen Yhdistyksen tarkoitukseksi "ylläpitää ja elvyttää jäsentensä tieteellistä harrastusta muun muassa tutustuttamalla heitä historiallisen kirjallisuuden uudempiin tuotteisiin".¹⁰ Omalta osaltaan hän täytti tämän velvoituksen tunnollisesti, joskin vain 1900-luvun alkuun asti. Yleisen historian professori selvitteli kuulijoilleen vuoteen 1902 mennessä noin kymmenen ulkomaisen kirjan sisältöä. Tekijät olivat ranskalaisia, saksalaisia, ruotsalaisia, venäläisiä ja eng-

8 Ahtiainen 1982.

9 Alma Söderhjelm 1930, s. 227–232; ks. myös Marja Engman 1985, s. 27–30.

10 "Historia". 1890-luvulla pidetty johdatus akateemisiin historianlukuihin. J. R. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19. VA.

lantilaisia historioitsijoita ja kansantaloustieteilijöitä. Lisäksi Danielson-Kalmari piti kahdeksan esitelmää Suomen historiasta (1890–1916) aiheitten kosketellessa Anjalan liittoa, Suomen sotaa ja autonomian alkuvuosia.¹¹

Danielson-Kalmari osallistui aktiivisesti Historiallisen Yhdistyksen toimintaan, mutta seminaareihin hänen aikansa ei enää riittänyt. Hän ymmärsi silti tämän opetusmuodon edut, sillä sen puitteissa oli mahdollista päästä keskustelemaan, pohdiskelevaan ja persoonakohtaiseen ohjaukseen sekä tutkijantaitojen kehittämiseen. Seminaarityyppinen koulutus oli Danielson-Kalmarille tuttua jo nuoruusvuosilta. Hän oli perehtynyt siihen opiskelijan ominaisuudessa Saksassa lukuvuonna 1876–77 professori K. W. Nitzschin johdolla. Yrjö Koskiselle kotimaahan lähetetty kirje paljastaa, että ennako-odotukset olivat olleet korkealla:

”Toivon erittäinkin hyötyväni niistä harjoituksista historian-tutkinnossa, joita siellä (Berliinin yliopistossa -JT) paljon on tarjona”¹²

Opiskelijan roolin vaihtuminen opettajan rooliin ei vähentänyt Danielson-Kalmarin kiinnostusta seminaareja kohtaan. Vuoden 1890 helmikuussa yleisen historian professori piti Hämäläis-osakunnassa lavean esitelmän ranskalaisesta koulutusjärjestelmästä, johon hän oli tutustunut edellisenä syksynä tekemällään ulkomaanmatkalla. Danielson-Kalmari mainitsi, miten esimerkiksi yliopistollista historianopetusta oli tehostettu. Entisistä joukkoluennoista oli osittain siirrytty yksilöllisempään opetukseen, ja maahan oli juurrutettu seminaarilaitos saksalaisen mallin mukaan.¹³ Saksalaiseen seminaarijärjestelmään Danielson-Kalmari säilytti sittemmin tuntumansa Berliinin ja Leipzigin yliopistoissa opiskelleitten oppilaittensa avulla. 1880- ja 1890-lukujen taitteessa myös ruotsalainen käytäntö lieenee tullut hänelle tutuksi muun muassa Suomen historian dosentin Carl von Bonsdorffin välityksellä.¹⁴

11 Ahtiainen (1982, liite 4) on kartoittanut yliopiston merkittävimpien historianopettajien Historiallisessa Yhdistyksessä pitämät esitelmät ja kirjaesittelyt. Niistä saa hyvän yleiskuvan opettajien tärkeäksi katsomista teemoista.

12 Danielsonin kirje Yrjö Koskiselle 20.9.1876. Y.S. Yrjö-Koskisen kirjekokoelma, kansio 16. VA.

13 HO:n ptk. 3.2.1890.

14 Ks. Alma Söderhjelm 1930, s. 227.

Suomeen seminaarit tulivat myöhään. Dosentit Bonsdorff ja Kustavi Grotenfelt pitivät niitä lukuvuonna 1892–93¹⁵, ja yleisen historian tutkintovaatimuksissa ne mainitaan Historiallisen Yhdistyksen kanssa ensimmäisen kerran vuonna 1895: osallistumista niihin edellytettiin ”yhä ehdottomammin”.¹⁶ Viimeisen kerran Yhdistys esiintyy vaatimuksissa kahdeksan vuotta myöhemmin. Sen sijaan seminaarit vakiintuivat opetukseen lukuvuonna 1904–05, josta alkaen professori Schybergson piti niitä säännöllisesti.¹⁷

Uusia julkaisukanavia tieteelliselle jälkikasvulle

Danielson-Kalmari seurasi tarkasti oppilaittensa menestymistä ensimmäisistä ainekokeista väitöskirjaan asti. Hänellä oli kuitenkin alituinen kiire, eikä hän ehtinyt paneutua yksityiskohtaisesti kaikkien historianopiskelijoitten asioihin. Professorin oli suoritettava valintaa, ja valinta kohdistui paljolti siihen osaan nuorisoa, joka osoitti kykyä ja taipumusta tieteelliseen työhön. Gunnar Suolahden todistuksen mukaan hänen opettajansa huolehti hyvin tieteellisestä jälkikasvusta, myös itse Suolahden kohdalla:

”... loputtomalla kärsivällisyydellä ja tarkkuudella hän kuunteli koko minun väitöskirjani ennen sen painattamista.”¹⁸

Nuorille tutkijoille oli Danielson-Kalmarin mielestä löydettävä myös julkaisukanavia. Kysymys oli ensiarvoisen tärkeä tieteen ja yliopistolaitoksen kehitykselle. Näkemyksensä mukaisesti hän perusti viime vuosisadan lopussa sarjan ”Suomen uudemmasta historiasta”, jolle hän sai tukea yliopiston painatusrahastosta.¹⁹ ”Suomen uudemmasta historiasta” tarjosi mahdollisuuden väitöskirjojen julkaisemiseen vuoteen 1908 saakka, jolloin sen tarina päättyi.

15 Tommila 1989, s. 98.

16 Ks. Fordringar för fil. kand. examen inom hist. fil. sektion 1884–1913.

17 Selonteot Yliopiston opettajien toiminnasta.

18 Gunnar Suolahden muistosanat Danielson-Kalmarista 1933. Gunnar Suolahden arkisto.

19 Konsistorin ptk. 29.5.1901 ja 28.11.1906. Keskushallinnon arkisto. HYKA.

Paikan tohtorikandidaattien julkaisufoorumina peri tavallaan Suomen Historiallisen Seuran sarja ”Historiallisia Tutkimuksia”, joka alkoi ilmestyä 11 vuotta myöhemmin.²⁰

Danielson-Kalmari oli myös elätellyt ajatusta säännöllisesti ilmestyvästä aikakausjulkaisusta. Hän esitti ideansa vuonna 1891 Suomen Historiallisessa Seurassa, arvovaltaisessa itse itsensä täydentävässä tutkijayhteisössä, jonka jäseneksi hänet oli kutsuttu vuonna 1883.²¹ Danielson-Kalmarin mielestä Historiallinen Arkisto oli sopiva tähän tarkoitukseen. Sarjan pääsisällön olivat muodostaneet Seuran pöytäkirjat ja vuosikertomukset sekä kokouksissa esitetyt tieteelliset tiedonannot ja esitelmät. Nyt Danielson-Kalmari halusi muuttaa sen ilmestyväksi määrävälein, jolloin kirjoitukset olisi saatu tuoreempina julkisuuteen. Edelleen hän toivoi, että Historiallisen Arkiston vihkoihin otettaisiin mukaan etevimpiä lisensiaattiväitöksiä. Kaiken kaikkiaan Danielson-Kalmari koetti luoda Arkistosta ajankohtaisen aikakauskirja-tyyppisen julkaisun, jonka esiintyjäkaartiin piti kuulua entistä enemmän nuoria tutkijoita. Seura tekikin laimean yrityksen tähän suuntaan, mutta käytännössä aloite ei johtanut juuri mihinkään.²²

Vaikka Danielson-Kalmarin hanke meni myttyyn, hän ei luopunut aikakausjulkaisua koskevasta tuumastaan. Tämä kävi ilmi muun muassa kirjeestä, jonka U. L. Lehtonen lähetti opettajalleen Saksasta vuonna 1898.²³ Lopulta professorin oppilaat, nuoret kun-

---

20 Tuominen 1975, s. 48–50.

21 Kutsu Seuraan tapahtui tohtori K. F. Ignatiuksen esityksen perusteella. Säännöt edellyttivät, että kutsuttava oli osoittanut kykenevyytensä Suomen historian tutkimiseen. Ignatiuksen mielestä Danielsonin lisensiaatti- ja dosenttivistöskirjat sekä artikkelit Biografiseen nimikirjaan ja tiedonannot Historialliseen Arkistoon täyttivät jäsenyysehdot. Vetoaminen oppinäytetöihin tuntui hieman kaukaa haetulta, joskin ne laajasti käsitettynä sivusivat Suomen historiaa. Seuran päätös oli kuitenkin yksimielinen (SHS:n ptk:t 27.9. ja 8.10.1883. Historiallinen Arkisto VIII, s. 414; ks. myös Tuominen 1975, s. 32). – SHS oli 1917 sääntömuutokseen asti akatemiala muistuttava tutkijayhteisö, jolla oli tiukka ”jäsenkatto”, ensin 15 ja vuodesta 1889 24 jäsentä (Tuominen 1975, s. 22).

22 SHS:n ptk. 8.10.1891. Historiallinen Arkisto XII, toinen vihko, s. 412–413. – Seura päätti koeluontoisesti julkaista Arkistoa lyhyemmällä väliajalla. Sarjan 12. osa oli tarkoitettu jakaa kahtia, keväällä ja syksyllä painettuihin vihkoihin. Jakaminen kyllä toteutui, mutta jälkimmäinen osa ilmestyi vasta 1893 puolella. Tältä osin hanke siis kaatui alkuunsa.

23. U. L. Lehtosen kirje Danielsonille Leipzigiin 29.12.1898. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 3.

nianhimoiset tutkijat toteuttivat ajatuksen. Danielson-Kalmari suhtautui perustamispuuhiin erittäin myönteisesti ja vaikutti omalta osaltaan painatusluvan saantiin; ensimmäinen vuonna 1903 ilmestynyt numero olikin omistettu juuri hänelle. Historiallisen Aikauskirjan alkuaikojen kantavia voimia olivat Gunnar Suolahti, Ernst Nevanlinna, U. L. Lehtonen, K. R. Brotherus ja Kaarlo Blomstedt. Julkaisu oli kiinnostunut ennen kaikkea kansainvälisten vaikutteitten välittämisestä Suomeen, historiatieteen teoriasta ja metodista. Pekka Ahtiainen huomauttaa, että lehti ensi vuosinaan jatkoi Historiallisen Yhdistyksen perinnettä. Se pyrki tarjoamaan keskustelufoorumin, jolla tutkijat saattoivat vaihtaa mielipiteitään historian periaatekysymyksistä.²⁴

Hämäläis-osakunnan inspehtorina

Danielson-Kalmarin merkitys akateemisen nuorison ohjaajana ei rajoittunut luentosaloihin, kuulusteluihin ja Historiallisen Yhdistyksen tilaisuuksiin ylioppilastalolla. Hämäläis-osakunnan vaikutusvaltaisena inspehtorina (1886–1903) hän liitti opettajan ja kasvattajan roolit sekä tieteen ja käytännön erottamattomasti toisiinsa. Näin tehdessään hän vetosi osakunnan sääntöihin: osakunnan tarkoitus oli valvoa jäsentensä siveellistä ja tieteellistä kehitystä sekä edistää yliopiston ja isänmaan parasta, sen kieltä ja kansallisuutta.²⁵

Ylioppilaat olivat tyytyväisiä uuteen valvojaansa, joka oli luja johtaja, itsekin hämäläinen ja ajatuksiltaan ”umpisuomalainen”. Kuraattori Wilho Soini, Danielson-Kalmarin vanha koulutoveri Jyväskylän ajoilta²⁶, odotti ystävänsä antavan osakuntaelämälle uutta virkeyttä ”erittäinkin tieteellisen ohjailemisen alalla”. Inspehtori ei kitsastellut neuvoissaan evästäessään suojattejaan opintien alkuun. Suoranaisen opinto-ohjauksen hän jätti varttuneempien osa-

---

24. Ahtiainen 1982, s. 115–121; ks. myös Rommi 1978.

25. Ks. esim. HO:n ptk. 1.10.1887. – Danielsonin toiminnasta osakunnan inspehtorina antaa hyvän yleiskuvan Hugo Suolahden osakunnan albumiin kirjoittama artikkeli (Hugo Suolahti 1938). Myös Seppo Kuusisto on Hämäläis-osakunnan historiassaan käsitellyt Danielsonin panosta osakuntaelämässä (Kuusisto 1978).

26. Danielson-Kalmari 1931b, s. 10.

kuntalaisten käsiin. Danielson-Kalmarin ehdotuksesta osakuntaan perustettiin vuonna 1898 laaja opintovaliokunta, jonka jäsenet perehdyttivät nuoremmat heimoveljensä akateemisten lukujen maailmaan.²⁷

Inspehtori osasi myös kuunnella nuoria. Hän tahtoi tietää, mitä he ajattelivat opetuksesta ja mitä parannusehdotuksia heillä oli. Ainakin kerran ylioppilaitten arvostelu johti tuloksiin. Vuonna 1892 eri osakunnissa keskusteltiin vilkkaasti luento- ja tutkintojärjestelmän epäkohdista. Ehdotusten joukossa oli toivomus, että opettajat esittäisivät lukuvuoden alussa tarkan suunnitelman opintojen järjestämisestä ja viittaisivat luennoissaan kulloistakin aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Danielson-Kalmari otti pyynnön heti huomioon. Hän aloitti saman vuoden syksyn luennot katsauksella, jonka tarkoituksena oli helpottaa lukujen suunnittelua. Danielson-Kalmari puhui historiatieteen sisällöstä, luonteesta, lähteistä, metodeista ja aputieteistä. Luennon edellinen versio oli pidetty 12 vuotta aikaisemmin, mutta vastaisuudessa professori otti historian periaatteitten ja opintojen selvittämisen säännöllisemmin ohjelmistoonsa.²⁸

Danielson-Kalmari hoiti inspehtorin tointaan vanhasuomalaisen ihanteittensa mukaisesti. Hän korosti aatteellisen vakaumuksen tärkeyttä. Nuori ihminen loi juuri opiskeluvuosinaan maailmankatsomuksen, jonka ydin kesti tavallisesti läpi elämän. Hänen oli kuljettava silmät avoinna ja etsittävä ajassa liikkuvia aatteita, hänen oli löydettävä elämälleen päämäärä. Danielson-Kalmari arvosti valinnan vapautta. Silti hän toivoi, että Härmäläis-osakunnassa vallitseva suomalaisuuden henki viitoittaisi ylioppilaan opintien suunnan. Opiskelu oli etuoikeus, joka velvoitti sivistyneistön omistamaan koko elämäntyönsä kansan palvelemiseen. Opiskelijan, ”valon ja tulevaisuuden ritarin”, oli hankittava itselleen tiedon aarre, jotta hän voisi asettua kansansa johtoon ja taistella eri yhteiskuntakerrosten yhteensulattamiseksi.²⁹

Näistä neuvoista oli lyhyt matka päätelmään, että myös tieteen

---

27. HO:n ptk. 22.2.1886, 29.10.1888, 1.3. ja 8.3.1898.

28. Ks. esim. HO:n ptk. 10.2. ja 4.5.1892; ”Historiallisista luvuista yliopistossa”, luento syksyllä 1892. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19.

29. Ks. esim. Danielsonin tervetuliaissanat uusille osakuntalaisille, HO:n ptk. 8.3. ja 27.9.1886, 1.10.1887, 29.9.1890, 1.10.1891–93 ja 28.9.1897, sekä puhe HO:n vuosijuhlissa 1900, HO:n historiikki 1900–01. Kirj. O. Mantere.

oli palveltava suomalaiskansallista asiaa. Danielson-Kalmari pyrki tietoisesti lujittamaan Hämmäläis-osakunnan asemaa suomalaisuuden tyyssijana. Se oli paikka, joka kasvatti tulevaa sivistyneistöä ja tulevia tiedemiehiä kieleltään ja mieleltään suomalaisiksi. Siksi inspehtori ilmaisikin vuonna 1896 tyytymättömyytensä siihen, että hänen osakuntansa tuotti liian vähän opettajia yliopistoon.³⁰

Vaikka Danielson-Kalmari oli inspehtorina vaativa ja valvova, niin toisaalta hän avasi etenkin viikkokokousten keskusteluissa uusia näkökulmia esillä oleviin kysymyksiin. Hän pyrki herättämään ylioppilaissa älyllistä uteliaisuutta mitä erilaisimpiin asioihin. Ihanteena oli monipuolisesti sivistynyt akateeminen nuori, joka ymmärtäisi erilaisia katsantokantoja mutta pysyisi samalla uskollisena omaksumalleen aatteelle. Monet osakuntalaiset pitivät valvojaansa edistyspuolueen miehenä, joka ei halveksinut vanhaa siksi että se oli vanhaa eikä kammonnut uutta uutuuden tähden.³¹ 1890-luvulla Danielson-Kalmari toimikin eräänlaisena vastapainona osakunnan toiselle vahvalle miehelle, voimakastahtoiselle kuraattori Werner Meurmanille. Meurman edusti konservatiivista fennomaniaa, ja hänen suhtautumisensa hämmäläisiin ylioppilaisiin oli paternalistisen holhoavaa.³²

Danielson-Kalmari oli uskonut 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kansallisen yhtenäisyyden mahdollisuuteen, hän oli julistanut kansansivistyksen siunauksellisuutta, vaatinut sosiaalireformeja ja harrastanut kansanvaltaisuutta. Mutta unelma kansallisesta eheydestä ei toteutunut, sillä vuosisadan taitteessa uudet poliittiset suunnat ravistelivat maata. Venäläisen sortokauden puhkeaminen repäisi suomenmielisten rivit lopullisesti kahtia, ja myöntyvyysuunnan miehet joutuivat kovan arvostelun kohteeksi. Vanhasuomalaisten leirin valinnut Danielson-Kalmari sai kipeitä iskuja joka puolelta, ja kipeimpänä tuntui ns. nuorsuomalaisten kritiikki. Heidät hän koki joka tapauksessa periaatteessa aateveljikseen, suomalaisuuden asian ajajiksi.³³

Kiihkeä ilmapiiri heijastui myös Hämmäläis-osakuntaan. Meur-

---

30 HO:n ptk. 12.2.1896.

31 Ks. esim. Hämmäläis-osakunnan historiikki 1885–86. Kirj. Frans Enqvist. HO:n arkisto.

32 Kuusisto 1978, s. 147–148.

33 Danielson-Kalmari 1907a.

manin oli väistyttävä vuonna 1900 kuraattorin paikalta, ja inspektorinkin ehdoton auktoriteetti alkoi horjua, jos kohta valtaosa hämäläisistä oli edelleen hänen takanaan. Vuonna 1903 Danielson-Kalmari nimitettiin yliopiston vt. sijaiskansleriksi, ja niin hän vapautui osakunnan valvojan tehtävästä, joka oli käymässä hänelle henkisesti raskaaksi.

Luonne ja olemus – vaikutelmia Danielson-Kalmarista

Danielson-Kalmarin ”sisin olemus” jäi oppilaille ja suurelle yleisölle melkoiseksi arvoitukseksi. Hänen käyttäytymisensä oli hillittyä, arvokasta, ystävällistä ja tahdikasta, yllätyksetöntä ja ennakoitavaa. Elämäntavoiltaan hän oli hyvin sääntillinen. Samalla Danielson-Kalmari oli etäinen, henkilökohtaisella tasolla vaikeasti lähestyttävä. Hän puhui mieluiten ”asiaa”, eivätkä huumori tai inhimilliset heikkoudet tuntuneet saavan sijaa hänen elämässään. Gunnar Suolahti kuvaa muistosoissaan osuvasti virkaveljeään. Tälle oli ominaista rautainen tahto, itsekuri ja ”oman itsensä täydellinen ja ehdoton alistaminen aatteen alaiseksi”. Danielson-Kalmari ei yrittänytkaan tehdä elämästään mukavaa vaan, kuten Suolahti toteaa, ”hän jätti syrjään sen, mikä tavallisesta porvarillisesta ihmisestä on hauskaa ja miellyttävää”.

Elämänkoulu oli Danielson-Kalmarin kohdalla kova. Varsinkin routavuodet ja yliopiston sijaiskanslerikausi (1903–06) olivat hänelle vaikeaa aikaa. Myöntövyvyssuunnan mies joutui tuolloin kestämään arvosteluryöpyn toisensa jälkeen.³⁴ Myös vääjäämätön sokeutuminen aiheutti paljon huolta ja synnytti esteitä, joitten voittamiseksi oli tehtävä paljon työtä. Vastoinkäymiset koulivat Danielson-Kalmaria ottamaan tyynesti vastaan osan, jonka hän kansansa palvelijana oli valinnut. Samanmielisten silmissä vaikeudet vain jalostivat häntä. Vuosikymmenien saatossa ja varsinkin Suomen itsenäistymisen jälkeen myös entiset poliittiset vastustajat alkoivat suhtautua vanhukseen myönteisesti. Danielson-Kalmarin uurastus isänmaan hyväksi, eikä vähiten historioitsijana,

---

34 Danielson-Kalmarin sijaiskanslerikaudesta ks. tarkemmin Klinge 1989, s. 840–860.

sai nyt melko yksimielisen tunnustuksen. Aamulehti totesikin vuonna 1933 suorastaan messiaanisessa hengessä:

”Kärsimysten orjantappurakruunusta, jota valtiollisen taistelun kiihkossa oli koetettu painaa hänen ohimoilleen, on jo kauan sitten kasvanut suuren kansallisen työn kunniakehä, jota ei enää voida häneltä riistää.”³⁵

Useimmat ylioppilaista kunnioittivat Danielson-Kalmaria ja hänen mittavaa elämäntyötään, mutta sittenkin hän herätti opettaja-vuosinaan opiskelijoissa ristiriitaisia tunteita. Danielson-Kalmarin huomaavaisesta ja myötäelävästä puolesta kertoo Alma Söderhjelm, ruotsinkielinen historianopiskelija josta sittemmin tuli Suomen ensimmäinen naisdosentti vuonna 1906 ja ensimmäinen nais-professori vuonna 1927 Åbo Akademiin. Hänen kuvauksensa on sikäli luotettava, että se on vapaa siitä ylenpalttisesta ihailusta ja retoristen ylisanojen käytöstä, mihin yleisen historian professorin suomenkieliset oppilaat helposti syyllistyivät arvioidessaan tie-teellisen opettajansa ja poliittisen esikuvansa ominaisuuksia.

Söderhjelm kuvailee, kuinka hän eräällä luennolla ei ymmärtänyt suomeksi opettaneen Danielson-Kalmarin jotakin virkettä. Tämä havaitsi tai ehkä pikemminkin ”vaistosi” nuoren naisen kysyvän olemuksen, kääntyi hänen puoleensa ja kertoi saman asian ruotsiksi. Danielson-Kalmari oli muutoinkin kiinnostunut Söderhjelmin opinnoista, rohkaisi häntä kaikin tavoin ja mm. ohjasi aiheesta toiseen harhailleen neitosen Ranskan vallankumouksen pariin, mistä aihepiiristä hän teki sitten opinnäytetyönsä aina väitöskirjaan asti.

Danielson-Kalmari oli Alma Söderhjelmin todistuksen mukaan kannustava, inspiroiva, tavattoman intelligentti ja osaava mies. Hän ei lyöttäytynyt läheisiin väleihin opiskelijoitten kanssa eikä liioin päästänyt heitä helpolla opinnoissaan. Mutta Söderhjelmin mielestä akateeminen nuoriso halusi opettajakseen ennen kaikkea henkilön, johon se saattoi luottaa ja Danielson-Kalmariin saattoi luottaa aina. Söderhjelm tunnustaakin: ”Professor Danielson var det som blev min specielle professor.”³⁶

---

35 Aamulehti 7.5.1933.

36 Alma Söderhjelm 1930, s. 224–227, 230–231; ks. myös Marja Engman 1985, s. 25–26.

Toisaalta Danielson-Kalmari oli tiukka ja ehdoton, jopa pelottavassa määrin. Hän vaati ylioppilailta uutteruutta ja uhrimieltä, sillä nuorison oli opiskeltava isänmaataan eikä itseään varten. Yliopisto ei ollut oikea paikka laiskalle tai heikompilahjaiselle yksilölle. Jos nuori ei itse huomannut olevansa väärässä paikassa, niin Danielson-Kalmari suositteli ymmärtäväisten osakuntalaisten puuttumista asiaan. Näitten oli kehotettava väärälle tielle joutunutta veljeään luopumaan luvuistaan ja kääntymään toisille alueille.³⁷

Vakavamielinen, täysin aatteilleen ja elämäntyölleen omistautunut professori, inspehtori ja valtiomies loi ympärilleen usein arvokkuuden ilmapiirin. Tämä taipumus vain korostui iän myötä. Monen ylioppilaan mielestä Danielson-Kalmari oli kuitenkin hiljalleen vieraantunut elämästä ja nuoruudesta. Vaikutelmaa korostivat hänen fyysinen haurautensa ja silmäsairautensa, jotka antoivat ulkoiselle olemukselle jonkinlaista muumiomaisuutta.

Vuonna 1904–08 Helsingin yliopistossa opiskellut Hella Murrik (Wuolijoki) on herkästi kuvannut sen painostavan tunnelman, joka vallitsi Danielson-Kalmarin kodissa Pietarinkadun Suvantolassa osakuntalaisten käydessä siellä isännän kutsusta.³⁸ He istuivat ”sydän kurkussa” tuon ”ruumiillisesti ja henkisesti jäykän aivoihmisen” seurassa, seurassa, joka ”tukahdutti hengityselimiä”. Muistelijan mielestä valtioneuvoksen jäykkyys oli kerrassaan ”ilmiömäistä ja ainutlaatuista Suomessa”. Nuori Murrik kummasteli, miten herttaisuudessaan, hienotunteisuudessaan ja ystävällisyydessään yhtä ilmiömäinen Jenny-rouva oli voinut mennä sellaisen ihmisen kanssa naimisiin. Seppo Kuusisto toteaa Hämmäläis-osakunnan historiassaan aiheellisesti, että Danielson-Kalmarin luoksepääsemättömyys oli osaltaan vahvistamassa hänen auktoriteettiin inspehtorina ja akateemisena opettajana.³⁹

Wuolijoen kertomusta on pidetty ilmeikkäänä ja osuvana.⁴⁰ Hänen luonnehdintansa ovat sävyltään kielteisiä päinvastoin kuin monet muut kuvaukset, joissa on kuitenkin paljon samojakin piirteitä! Mm. kirjailija Jalmari Finnen Danielson-Kalmarin 80-vuotispäivän kunniaksi laatima pakinatyylinen, ystävällisen ironinen

37 HO:n ptk. 29.10.1888.

38 Wuolijoki 1945, s. 13, 42–43.

39 Kuusisto 1978, s. 231.

40 Ks. edellinen viite sekä Tervonen 1987, s. 68 ja Tommila 1989, s. 123–124.

artikkeli antaa todistuksen siitä halvaannuttavasta auktoriteetista, joka sai aikaan ”haudanhiljaisuuden” missä tahansa tämä merkkimies liikkeikin. Finne muistelee ensin, miten ylioppilaitten vapunviettotavat muuttuivat uudelle vuosisadalle tultaessa railakkaiksi ja remuaviksi. Sitten hän kuvittelee, kuinka Danielson-Kalmarin saapuminen juhlijoitten joukkoon olisi vaikuttanut tunnelmaan:

”Hänen tulonsa vapunvastaanottajaisiin olisi ollut kuin pelottava luonnonilmiö. Hän olisi pakottanut nuo 1200 riemusta huutavaa nuorta ihmistä äkkiä pysähtymään ja vaikenemaan. Hän olisi tulollaan täydellisesti pilannut vapputunnelman ... Hän ei olisi nähnyt tuota suurta laumaa, hän olisi vain tuntenut sen suuren hiljaisuuden, joka on korkeimman kunnioituksen tunteimerkki.”⁴¹

Kansalliseksi tietäjävanhukseksi

Kun Danielson-Kalhari vapautui 1900-luvun toisella vuosikymmenellä Helsingin yliopistosta ja opetustyöstä, hän saattoi paneutua tutkimustyöhön entistä tarmokkaammin, varsinkin kun hän samanaikaisesti alkoi vetäytyä syrjään poliittisen elämän keskipisteestä. Suomen itsenäistyttyä Danielson-Kalhari ryhtyi julkaisemaan monumentaalisia teossarjojaan maansa valtiollisesta ja yhteiskunnallisesta historiasta 1700- ja 1800-luvuilla. Suomenkielissä kirja-arvosteluissa, lehtikirjoituksissa sekä juhla- ja muistopuheissa niitä pidettiin merkittävänä, ei ainoastaan tieteellisessä vaan myös kansallisessa mielessä.⁴²

Danielson-Kalhari kohotettiin teossarjojensa myötä koko kansan suureksi opettajaksi, suomalaisen historian tutkimuksen ”grand old maniksi” ja ”tietäjävanhukseksi” – kuten Helsingin Sanomat asian ilmaisi⁴³ – joka teoksillaan valotti suomalaisille heidän kansallista ominaislaatuaan ja tietään täydellistä itsenäi-

---

41 Maaseudun Tulevaisuus 6.5.1933.

42 Danielson-Kalmarin julkisuuteen välittyneestä kuvasta antavat hyvän läpileikkauksen WSOY:n arkiston sekä Danielson-Kalmarin kokoelman (kansiot 48–52) runsaat lehtileikekokoelmat.

43 Helsingin Sanomat 7.5. ja 25.5.1933.

syyttä kohti.⁴⁴ Esimerkiksi poliittisen historian tutkijan Erkki K. Osmonsalon arviosta tulee hyvin esille, miten vanhuksen valtiollisesta, historiallisen tietämyksen syventämästä ajattelusta tehtiin kansallisuusomaisuutta, joka loi uskoa myös tulevaisuuden suhteen:

”Hänen historiantutkimuksensa ... ovat aivan erikoisessa määrässä omansa kehittämään todellista poliittista ajattelua maassamme.”⁴⁵

Luonnehdinnat Danielson-Kalmarista suomenkielisen historiankirjoituksen ensimmäisenä ja etevimpänä edustajana tai kansakunnan opettajana olivat kuitenkin liioiteltuja. Valtioneuvos oli jo auttamatta jäänyt hieman syrjään historiayhteisöstä. Hänellä ei ollut enää sellaista elävää yhteyttä nuorempiin tutkijoihin, että hän olisi voinut luotsata heidän työskentelyään. Danielson-Kalmarista oli tuskin suurenkaan yleisön opastajaksi, sillä hänen teossarjansa eivät jo laajuutensa ja hintansa vuoksi voineet tulla koko kansan omaisuudeksi – tosin kansalaiset saattoivat halutessaan turvautua kirjastojen palveluksiin. Werner Söderström Oy:n toimitusjohtajan Jalmari Jäntin Danielson-Kalmarille loppuvuonna 1930 lähettämä kirje paljastaa, että tämän kirjat eivät olleet kustannusyhtiölle mikään kultakaivos – voittoa ei tullut. ”Suomen valtio ja yhteiskuntaelämää” -sarjan kirjojen painos oli osasta riippuen 3 000–3 700 kappaletta. Edellisvuoden tilinpäätöksen varastotietojen mukaan painoksista oli vielä jäljellä, siis myymättä, 1 385–2 397 kappaletta. Näihin tietoihin vedoten Jännti kieltäytyi kohteliaasti mutta päättäväisesti korottamasta tekijänpalkkiota niin kuin ”Arvoisa Setä” eli Danielson-Kalmar oli esittänyt.⁴⁶

44 Ks. esim. Uusi Aura 7.5.1933, Ajan Suunta 6.5.1933 sekä Helsingin yliopiston rehtorin Edwin Linkomiehen puhe Danielson-Kalmarin hautajaisissa, sisältyy Uuden Suomen selostukseen 30.5.1933.

45 Osmonsalo 1933; ks. myös esim. Korhonen 1933.

46 Jäljennös Jalmari Jäntin kirjeestä Danielson-Kalmarille 20.11.1930, ks. myös Danielson-Kalmarin kirje Jäntille 18.11.1930. Saapuneet kirjeet/kirjeenvaihto. WSOY:n arkisto. – Danielson-Kalmarilla ja WSOY:lla oli usein kiistoja kirjoista maksettavista korvauksista ja sopimusten tulkinnasta. Ks. esim. edellä mainitut kirjeet sekä Danielsonin kirjeet Werner Söderströmille 17.11. ja 24.11.1890 ja Danielsonin kirje Hjalmar Kahelinille 29.1.1903. Kirjailijoiden kirjeet. WSOY:n arkisto.

Soraääniä

Ruotsinkielisten kirjoittajien arviot Danielson-Kalmarin historiallisista tutkimuksista olivat tuntuvasti varovaisempia kuin suomenkielisten. Hänen tieteelliset ansionsa kyllä tunnustettiin suuriksi, mutta ruotsinkielisen kansanosan "tietäjävanhukseksi" häntä ei toki hyväksytty. Olivathan Danielson-Kalmarin tulkinnalliset lähtökohdat suomalaiskansallisia, suomalaisen ja suomenkielisen kulttuurin voittokulkua korostavia.⁴⁷ Mutta suomenkieliselläkään puolella suhtautuminen Danielson-Kalmariin ei ollut aivan särötöntä. Sosiaalidemokraattien tuoreessa muistissa oli, miten ankaraasti valtioneuvos oli suhtautunut kansalaissodan punakapinalisiin, ja miten hän oli ryöpyttänyt sosiaalidemokraattien pohjimmaltaan "vallankumouksellista" aatemaailmaa kansalaissodan jälkeen.

Yrjö Räisänen eli Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsija Sasu Punanen piikitteli vuonna 1923 Danielson-Kalmarin paljon kiiteltyä "intuitiota", suuren historian tunteen lujittamaa valtiollista näkemystä, joka oli ohjannut hänen poliittista toimintaansa. Pakinoitsija muistuttaa, miten tuolla intuitiolla eli "oinastuskyvyllä" oli ollut kuitenkin käytäntöön sovellettuna taipumus osua harhaan – esimerkiksi silloin kun Danielson-Kalmari oli otaksunut keisarivallan kestävän ties kuinka pitkään ja siksi omaksunut vallanpitäjiä "makeilevan" sillanrakennuspolitiikan:

"... kunnioitettavan valtiomiehen ja isänmaan suuren kansalaisen otteet, silloin kun ne ovat olleet suurimpia, ovat osoittautuneet vikapistoiksi ... Ja jos tässä kansassa ei olisi ollut voimia, jotka olisivat nousseet hänen oinastelujensa perusteella ajamaa politiikkaa vastaan ja vielä äkäisesti, niin Jumala tietää, missä meidän kansamme nyt olisi."

Sasu Punasen mielestä Danielson-Kalmarin toinen huomattava harhaintuitio oli ollut saksalaisen kuninkaan puuhaaminen vasta itsenäistyneeseen Suomeen. Mutta onni valtioneuvoksen onnettomuudessa oli ollut se, että monet valtioneuvoksen entiset vihollis-

---

47 Ruotsinkielisten kirjoittajien näkemykset tulivat hyvin esille Danielson-Kalmarin teoksista laadituista kirja-arvosteluista, joihin palataan tarkemmin myöhemmissä luvuissa.

set, perustuslailliset ja aktivistit, olivat sotkeentuneet samaan vyyhteen. Ja pakinoitsijan mukaan mikään ei yhdistänyt niin kuin yhteinen onnettomuus. Näin esimerkiksi Heikki Renvall, P. E. Svinhufvud ja monet muut olivat nyt samassa puolueessa. Samalla kuva Danielson-Kalmarin aikaisemmista toimista ja hänen ansioistaan historioitsija-valtiomiehenä oli kirkastunut.⁴⁸

Työntekoa viimeiseen asti

Suomen itsenäistymisen jälkeen Danielson-Kalmari vetäytyi yhä enemmän omaan rauhaansa ja omistautui yhä täydellisemmin tutkimuksilleen. Aivan kokonaan hän ei voinut keskittyä tieteelliseen työhön, sillä hän toimi vastaperustetun Turun suomalaisen yliopiston kanslerina vuosina 1921–26. Valtioneuvos oli tarmokkaasti vaatinut tämän opinahjon rakentamista. Vuonna 1918 pitämässään puheessa hän oli huomauttanut, kuinka tärkeää oli murtaa ruotsinkielisten suhteettoman vahva asema maan sivistyselämässä. Tuolla väestönosalla oli luja jalansija Helsingin yliopistossa, minkä lisäksi Turkuun oli valmistumassa puhtaasti ruotsinkielinen korkeakoulu. Oli siis korkea aika luoda uusi suomenkielinen, ”suomalaisen hengen elähdyttämä” yliopisto. Danielson-Kalmari katsoi sen tehtäväksi mm. kasvattaa sivistyneistöä, jonka avulla ”menestyksen välineet”, korkeampi kulttuuri ja myös varallisuus saataisiin entistä enemmän suomalaisen kansanaineksen käsiin.⁴⁹

Uudesta akateemisesta velvoitteesta huolimatta tieteenteolle jäi nyt runsaasti aikaa. Erityisen hyvin Danielson-Kalmari viihtyi Suviniemessä, huvilassa joka sijaitsi luonnonkauniissa Vääksyssä.⁵⁰

---

48 Suomen Sosialidemokraatti 8.5.1923; vrt. myös Suomen Sosialidemokraatin myönteistä kirjoitusta 7.5.1928 Danielson-Kalmarin 75-vuotispäivänä sekä K. K:vin arviota Danielson-Kalmarin ”Tien varrelta” -teoksen osasta 4 Suomen Sosialidemokraatissa 7.5.1931. Viimeksi mainitussa K. K:vi kiittää vuolaasti teoksen tutkimuksellisia ansioita, mutta arvostelu sisältää myös monimielistä piikittelyä valtioneuvoksen tuntemasta idän uhkasta.

49 Danielson-Kalmari 1919b.

50 Tytti Ketolaisen lukuisiin haastatteluihin perustuva painamaton tutkielma ”J. R. Danielson-Kalmari ja Vääksy” (1986, liite 1987) antaa erinomaisen kuvan elämänmenosta Suviniemessä sekä Danielson-Kalmarin työtavoista ja persoonasta (Tutkielmaa säilytetään mm. J. R. Danielson-Kalmarin huvilamuseossa sekä Asikkalan kunnan kulttuurisihteerin toimistossa).

Danielson-Kalmari oli ostanut sen vuonna 1892 ja vietti siellä säännöllisesti kesänsä perheensä, sukulaistensa ja satunnaisten vieraitten parissa. Sukulaisiin kuului myös Vääksyn vakiovieras, yleisen historian professori U. L. Lehtonen, joka oli avioitunut valtioneuvoksen Katri-tyttären kanssa vuonna 1908.⁵¹

Kesät eivät merkinneet Danielson-Kalmarille lepoa ja lomailua. Työ oli kaikki kaikessa, ja päiväohjelma oli tarkka. Kuvaavaa Suviniemen isännän luonteelle oli, että hän ei esiintynyt vapaasti puettuna, vaan ilmestyi aina aamiaisellekin täysissä pukeissa, yllään valkoinen kovakauluksinen paita kovine mansetteineen sekä raakasilkkinen sinertävänharmaa tai vaalea pellavainen takki. Työ alkoi kello 8.30 ja kesti kello 18.00 asti. Uurastuksen katkaisivat lounas, päiväkahvit ja päiväkävely. Loppuilta oli omistettu seurustelulle, mutta usein Danielson-Kalmari jatkoi työtä silloinkin. Talvikaudet Danielson-Kalmari asui Helsingissä ja työskenteli säännöllisesti yleensä seitsemän tehokasta työtuntia päivässä.

Danielson-Kalmari ahersi intensiivisesti ja keskittyneesti. Hän ei nähnyt kuin aivan lähelleen – loppuvuosina taskukellon viisaritkin erottuivat enää vain suurennuslasin läpi katsottuna. Siksi valtioneuvos tarvitsi aina esilukijan, joka luki ääneen asiakirjakopioita, otteita kirjoista ja artikkeleista sekä kirjoitti tekstiä sanelun mukaan. Työ oli esilukijalle, oli hän sitten Vääksyssä tai Helsingissä, hyvin raskasta. Danielson-Kalmari ei haparoinut eikä tehnyt ”harharetkiä” vaan pyrki aina luomaan lopullista tekstiä. Se oli useimmiten kertasanelulla valmis eikä korrehtuureihin tarvinnut juuri tehdä muutoksia. Työtehoa lisäsi vanhuksen ilmiömainen muisti. Kun hän tarvitsi esimerkiksi jotakin kirjaa, hän osasi kertoa tarkoin sen paikan hyllyssä.⁵²

Valtioneuvos laskeutui vain toveittain arkielämän tasolle. Myös lehdissä seurattiin kiinnostuneina ja huolestuneina hänen raadantaansa ja aprikoiitiin, kuinka pitkälle vanhuksen voimat, jotka uhmasivat ”tavallista luonnonjärjestystä”⁵³, riittäisivät. Danielson-

---

51 U. L. Lehtosesta, Danielson-Kalmarin oppilaasta, tuli v. 1910 Venäjän historian ja valtiotiedon ja v. 1924 yleisen historian professori.

52 Lehtori Aune Aholan (†1991) haastattelu 27.4.1989. Ahola oli Danielson-Kalmarin yksi esilukijoista Helsingissä valtioneuvoksen kirjoittaessa ”Tien varrelta” -teostaan. Hänen antamansa tiedot täydentävät hyvin Ketolaisen kuvausta.

53 O. I. Lehtosen arvostelu Danielson-Kalmarin ”Tien varrelta” -teoksen kahdesta ensimmäisestä osasta. Vaasa 20.5.1930; ks. myös esim. Kaarlo Soikkelin arvostelu em. teoksen neljännestä osasta. Maaseudun Tulevaisuus 12.5.1931.

Kalmari siis tavallaan juoksi kilpaa kuoleman kanssa saadakseen teossarjansa mahdollisimman pitkälle, mahdollisimman valmiiksi, eikä aikaa riittänyt paljoon muuhun. Silti hänellä oli etäisempiä ja läheisempiä ystäviä, joitten kanssa hän vaihtoi mielipiteitä kieli-kysymyksestä, hallituksen toimista jne. Helsingin yliopiston kansleri ja Hämmäläis-osakunnan entinen inspehtori Hugo Suolahti muisteli vuonna 1938, miten Danielson-Kalmari oli keskustellut avoimesti esimerkiksi presidentti Svinhufvudin, senaattori Kaarlo Castrénin ja Tukholman-lähettilään Werner Söderhjelmin kanssa.⁵⁴ Vääkсын vieraisiin kuuluivat mm. valtioneuvoksen puoluetoveri ja vanha suojatti J. K. Paasikivi, kenraali C. G. E. Mannerheim ja kirjailija Maila Talvio.⁵⁵ Danielson-Kalmari osallistui lisäksi mm. Kokoomus-puolueen puoluekokouksiin, puhui osakuntalaisien juhlissa ja antoi lausuntoja lehdille päivänpolitiikasta. Viisas vanhus kertoi mielipiteensä monista asioista kuten Neuvostoliiton vaarasta, puolustuslaitoksen kehittämisen tarpeellisuudesta ja suomalaisuuden aatteen maltillisesta, kiihkottomasta toteuttamisesta. Hänen ohjeisiinsa liittyi aina historiallinen kokemuspohja, mitä hän itsekin korosti.

Danielson-Kalmarin voimat pettivät vasta muutamaa kuukautta ennen 80-vuotispäivää. Silloin hän joutui tautivuoteelle jolta ei enää noussut. Pian juhlapäivänsä jälkeen, toukokuun 28. päivänä vuonna 1933 Danielson-Kalmari kuoli. Valtioneuvos työskenteli miltei loppuun asti. Kustavilaista aikaa käsitelleessä viimeisessä työssä näkyy kuitenkin selvästi keskeneräisyys ja kiire.⁵⁶ Suomen historian professori Jalmari Jaakkola sanoikin kirja-arvostelussaan, joka oikeastaan ei ollut arvostelu vaan hyvästijättö suurelle historioitsijalle, että teoksen saattaminen painoasuun oli vaatinut ”omaisten rakkautta ja professori Kaarlo Blomstedtin ja tohtori Arvi Korhosen hellävaraista avustusta”. Kirjan esittelyyn ei sopinutkaan ”kylmän arvostelijan asenne”.⁵⁷

Viimeinen työ sisältää esipuheena Danielson-Kalmarin ”tieteellisen testamentin”, jonka hän ennätti sanella vanhimmalle tyttarel-

54 Hugo Suolahti 1938, s. 62.

55 Ketolainen 1986–87.

56 J. R. Danielson-Kalmari, Kustavilainen aika. III:2. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää ... V:2. Porvoo 1935.

57 Jalmari Jaakkolan arvostelu em. teoksesta. Historiallinen Aikakauskirja 1935, s. 307–308 (”J. R. Danielson-Kalmarin tutkimusepilogi”).

leen Katri Lehtoselle ennen kuolemaansa. Siinä kuuluisa tutkija kertoo suurista, keskeneräisiksi jääneistä suunnitelmistaan. Mikäli kaavailut olisivat toteutuneet, niin laajat teossarjat "Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla" sekä "Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen" olisivat sisältäneet yhtenäisen näkemyksen Suomen historiasta Ruotsin vallan ajan viimeiseltä vuosisadalta itsenäisen Suomen muotoutumiseen asti. Danielson-Kalmari sanookin tunteikkaasti: "Tämä on minun pilvilinnani. Se on ollut suuri, liian suuri." Samalla historioitsijavanhus välittää "kauniin ja liikuttavan lopputervehdyksen"⁵⁸ virkaveljilleen ja nuorille tutkijoille, joitten työtä hän oli seurannut kiinteästi viimeisinäkin vuosinaan. Valtioneuvos Johan Richard Danielson-Kalmari kuoli niin kuin oli elänytkin, arvokkaasti ja juhlallisesti:

"Terveiseni työntekijöille samoilla aloilla. Toivon heidän suoritettavan paljon. Minun suuri iloni on ollut huomata, että Suomen historiallinen tutkimustyö on elpynyt. Tuntuu siltä kuin Suomi olisi kohonnut yhä merkittävämpään asemaan Pohjoismaissa, jopa aukoiisi uusia uria. Lausun kaikille, vanhoille ja nuorille työntekijöille, terveiseni ja onnentoivotukseni."

---

58 Jaakkolan ilmaus, em. viite.

Tutkijan ”oppivuodet”

Johan Richard Danielson-Kalmari oli kunnianhimoinen tiedemies. Hän opiskeli ja harjoitti järjestelmällisesti tutkijan taitoja, rakensi oppineisuutensa pala palalta. Jokainen korkeampi opinnäytetyö – lisensiaatti-, dosentti- ja professorinväitöskirja – oli hänelle aluevaltaus uudelta historian ajanjaksolta ja historiantutkimuksen lohkolta. Uurastus palkittiin vuonna 1880, kun Danielson-Kalmari nimitettiin yleisen historian professoriksi. On paradoksaalista, että saatuaan tämän oppituolin hän siirtyi tutkimuksissaan pian kotimaiseen historiaan. Danielson-Kalmarin ”oppivuodet” jatkuivat 1890-luvun lopulle. Pääosin siihen mennessä hän oli omaksunut ne metodiset valmiudet, joita hän käytti hyväkseen myöhemmissä töissään. Oppivuosiin kuului tavallaan myös opetustoiminta, sillä sen yhteydessä nuori professori joutui perehtymään laajasti opetusalaansa ja siihen liittyvään kirjallisuuteen.

Tieteellisen historiantutkimuksen perusteet

Suomalaisen historiantutkimuksen tieteellistäminen oli Danielson-Kalmarin tärkeimpiä tavoitteita. Työtä riitti, sillä tieteellinen historiankirjoitus oli kansainvälisestikin nuorta. Danielson-Kalmari piti rajapyykkinä vuotta 1824, jolloin Leopold von Ranke (1795–1886) oli laskenut kriittisen historiantutkimuksen perustan teoksellaan ”Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber”. Saksalaisen historiatieteen ja sen kehittyneen metodin Danielson-Kalmari asetti alusta alkaen esikuvaksi itselleen, oppilailleen ja koko suomalaiselle historiantutkimukselle. Historian keskeiset menetelmät oli kodifioitu Ernst Bernheimin kuuluisaan teokseen ”Lehrbuch der

historischen Methode” (1. painos 1889), joka oli Danielson-Kalmarin mielestä ”oivallisin ja laatuaan täydellisin opas”. Kirja esiintyi-kin pitkään historian tutkintovaatimuksissa Helsingin yliopistos-
sa. Käytännön tutkijoista Danielson-Kalmari nosti Ranken lisäksi
esille muun muassa Heinrich von Sybelin (1817–1895), Theodor
Mommsenin (1817–1903) ja tietyn varauksin Johan Gustaf Droy-
senin (1808–1886).

Nykyaikaisen historiatieteen kulmakivinä Danielson-Kalmari
piti tunkeutumista alkulähteille ja ankaraa lähdekritiikkiä. Hän
näki historian metodin ensimmäisenä tehtävänä lähdeongelmien
ratkaisemisen. Menetelmäoppi kattoi tältä osin seuraavat kysy-
mykset: lähteitten kokoamisen, niitten kriittisen seulomisen, fak-
tojen arvon sekä niitten keskinäisen yhteyden käsittämisen ja esit-
tämisen. Väsymättä Danielson-Kalmari korosti opiskelijoille: ”His-
toriallisen tiedon ihanteena on historian tunteminen kauttaaltaan
alkulähteistä.” Ylioppilaan oli totuteltava jo opiskeluaikanaan
niitten käyttöön ja tieteellisiin menetelmiin. Näin hän kykeni itse
saavuttamaan tietoa haluamastaan asiasta ilman välikäsiä, nimen-
omaan laudatur-tutkielman puitteissa. Danielson-Kalmari yhtyi
täydellisesti Sybeliin, jonka mielestä tämänkaltaisen ”omin
voimin saavutettu itsenäisyyden tunto oli arvaamaton aarre”. Yli-
oppilas pystyi murtamaan auktoriteettien kahleet ja luomaan hen-
kisen riippumattomuuden, jolle tiedemiehenkin ura oli hyvä ra-
kentaa.

Lähdekritiikki ei ollut Danielson-Kalmarille kuitenkaan histo-
riantutkimuksen päämäärä vaan lähtökohta. Esimerkiksi Ranken
oppilas Georg Waitz ja hänen koulunsa oli pysyttäytynyt liiaksi
lähdekritiikissä, mikä oli tehnyt koulun tutkimuksista liian kapea-
alaisia. Danielson-Kalmarin mielestä niitä vaivasi kuivuus sekä
kokonaiskuvan puute historiallisesta kehityksestä. Yksittäiset tut-
kimustulokset oli aina nivottava yhteen. Samalla historiatieteen
oli etsittävä selityspenusteita, jotka jäsensivät menneisyyttä ja loi-
vat järjestystä yksityiskohtien paljouteen. Danielson-Kalmari etsi
apua lisäksi historian lähitieteistä, muun muassa kansantaloustie-
teestä. Sen luokitusmallit olivat käyttökelpoisia, kun taloushisto-
ria haluttiin ryhmittää eri kehitysvaiheiksi tiettyjen kokoavien nä-
kökohtien mukaan.

Danielson-Kalmari tähdensi toistuvasti ”historian yhteyttä”;
historiaa ei saanut paloitella – kuten hän totesi eräässä artikkelis-
saan vuonna 1894 – sillä ”juuri kokonaisuuden tajuaminen on

historiatieteen ... varsinainen silmämäärä”. Historian yhteys ilmeni esimerkiksi eri ajanjaksojen ja aikakausien keskeytymättömänä jatkumona sekä eri kansojen vaihteitten kietoutumisena toisiinsa. Tutkijan olikin nähtävä tutkimuskohteensa laajaa taustaa vasten. Kokonaisuuden ymmärtäminen opetti historioitsijalle myös avarakatseisuutta: historiatiede sulki piiriinsä niin taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kuin valtiollisenkin kehityksen.¹

Tieteellisen historiantutkimuksen perusmenetelmät olivat siis olemassa Danielson-Kalmarin mielestä jo hänen tiedemiesuransa alkuaikoina. Tieto oli nyt sovellettava käytäntöön ja siirrettävä tuleville historioitsijoille. Tutkimuksen edellytykset olivat parantuneet Suomessa 1800-luvun jälkipuolella olennaisesti: yliopistolista tutkintojärjestelmää oli uusittu, arkistolaitos oli päässyt alkuun, tieteelliset seurat olivat syntyneet ja julkaisukanavat olivat laajentuneet. Tutkimuksen kehittämisessä yksittäisellä yliopiston opettajalla, kuten Danielson-Kalmarilla, oli kuitenkin suuri merkitys, sillä historiayhteisö oli perin pieni. Vielä vuosisadan taitteessa maassamme oli ainoastaan satakunta ihmistä, jotka saattoivat elättää itsensä historiantutkijoina tai -opettajina. Mutta historian eteneminen oli nopeaa. Kun 1880-luvulla historia-aineissa, yleisessä historiassa sekä Suomen ja naapurimaiden historiassa, oli kaksi varsinaista ja yksi ylimääräinen professori, niin vuonna 1910 professorikunta oli kasvanut jo seitsemään; varsinaisia professoreja oli kolme. Opetus ja ohjaus kävivät monipuolisemmiksi, ja samalla potentiaalisten tiedemiesten määrä kasvoi opiskelijamäärän lisääntyneenä voimakkaasti. Eräs osoitus historiatieteen tason kohoumisesta oli vuosina 1911–15 käyty kilpa Suomen ja Skandinavian

---

1 Danielson-Kalmarin käsitykset historian metodista ja tehtävistä käyvät hyvin ilmi hänen luennoistaan, erityisesti seuraavista: ”Historiallisista luvuista yliopistossa” (syksy 1892, ensimmäinen versio 12 vuotta aikaisemmin), ”Historian luvuista sananen” (syksy 1899), ”Historia” (päiväämätön) ja ”Saksan uudemmasta historiatieteestä” (esitys on pohjana keväällä 1911 pidetylle luentosarjalle ”Saksan historiatieteen johtomiehistä 19:llä vuosisadalla”, mutta se on laadittu jo 1890-luvulla. Mahdollisesti Danielson-Kalmarin myös luennoi aiheesta po. vuosikymmenellä). Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19; ks. myös Danielson 1894a, s. 629–630. – Danielson-Kalmarin myös kritisoi saksalaisia tutkijoita, mutta kaiken kaikkiaan hän piti Saksaa historiatieteen ensimmäisenä maana, vaikkakin Ranska ja Englanti olivat nousemassa 1800-luvun lopulla sen rinnalle. Tästä esim. Danielson 1882, s. 200–202; Danielson-Kalmarin 1911a; Danielson-Kalmarin 1912a.

historian professuurista, mihin ilmaantui ennätysmäärä päteviä hakijoita.²

Vanhoilla päivillään Danielson-Kalmari luonnehti yliopistoai-kaansa kulta-ajaksi. Silloin miltei jokainen kykenevä nuorukainen saattoi ryhtyä tiedemiehen uralle ja saada siitä kohtuullisen rahallisen korvauksen. Toisin oli itsenäisessä Suomessa, jossa tieteenharjoittajan työn ja toimeentulon mahdollisuudet olivat heikentyneet ratkaisevasti.³ Danielson-Kalmari oli ollut kouluttamassa nuorta tutkijapolvea ”kulta-aikana”. Hän oli asettanut niin opetus- kuin tutkimustyölleenkin korkeat päämäärät. Hyvä opettaja oli myös hyvä tutkija, ja ennen kuin tiedemies astui katederille, hänen oli osoitettava kykynsä tieteentekijänä.

Kolme väitöskirjaa

Danielson-Kalmarin tieteellinen esikoinen ilmestyi vuonna 1878. Licensiaattiväitöskirja ”Voltaire Kaarle XII:nen historian kirjoittajana” oli lyhyt, vain noin 50 sivun mittainen työ, ja sen lähteistö oli suppeahko. Tekijä ei edes yrittänyt ansioitua väsymättömänä lähteidenkeräilijänä. Sen sijaan hän pyrki näyttämään taitonsa kriittisenä tutkijana ja analyytikkona, joka kykeni paljastamaan Voltairen teoksen lähteet, luotettavuuden ja vaikutuksen jälkipolvien käsityksiin Ruotsin kuninkaasta ja Pohjan sodasta.⁴

Voltairen kuvaus osoittautui perin epäluotettavaksi. Danielson-Kalmari selvitti hänen päälähteensä vertailemalla kirjan ja sen mahdollisten lähdeosteiden yhtäläisyyksiä sisällön, tyylin, ilmauksen, sanontojen, tietojen ja erehdysten suhteen. Näin kävi ilmi, että Voltaire oli tukeutunut ennen kaikkea M. de Limiersin Kaarle XII:n hallitusaikaa käsitelleeseen, vuonna 1721 painettuun teokseen. Limiers puolestaan oli perustanut tietonsa lähinnä ”sanomalehtikirjallisuuteen”, ja hänen työtään vaivasi lehtien tavallinen vika:

---

2 Tommila 1989, s. 97–99; ks. myös Jutikkala 1978 sekä Klinge 1974, s. 126.

3 Valtioneuvos J. R. Danielson-Kalmarin puhe Kansallisen Kokoomuspuolueen 10-vuotisjuhlassa 8.12.1928. Uusi Suomi 11.12. 1928.

4 François Marie Voltairen teos ”Histoire de Charles XII” ilmestyi vuonna 1731, ja lopullisen muotonsa se sai vuoden 1751 painoksessa. – O. A. Kallio suomen-si teoksen vuonna 1921 (2. painos ilmestyi v. 1970). Kallion esipuhe (”Lukijalle”) perustuu lähinnä Danielsonin tutkimukseen.

monet seikat kerrottiin kulkupuheitten mukaan. Paljolti kulkupuheisiin perustui myös Voltairen toinen tärkeä lähde, de la Motrayen vuonna 1727 ilmestynyt matkakertomus "Voyages en Europe, Asie et Afrique".⁵ Voltairen tarkoituksena ei ollutkaan kirjoittaa tieteellistä tutkimusta, vaan tärkeintä oli kertomuksen jännittävyys ja draamallisuus. Danielson-Kalmari näki teoksessa myös ansioita. Siinä oli esimerkiksi esitetty Kaarlen luonne "erittäin hyvin, elävästi ja todenmukaisesti".⁶

Väitöskirjan ehkä merkittävimmän osan muodosti Voltairen teoksen aina Danielson-Kalmarin aikoihin asti ulottuneen jälkivaikutuksen selvittäminen. Tutkimus laajeni tässä kohden varsinaiseksi historiankirjoituksen historiaksi. Siinä tarkasteltiin Voltairen kirjaa eräänlaisena historiallisen tiedon syntymisen ja periytymisen ongelman esimerkkitapauksena. Tekstivertailuilla Danielson-Kalmari todisti, miten sitkeästi tämän ranskalaisen valistusfilosofin harhakäsitykset olivat juurtuneet "tositieteelliseenkin" kirjallisuuteen ja muuttuneet totuuksiksi, joitten alkuperää ei kyselty. Muun muassa ruotsalainen historioitsija Anders Fryxell (1795–1881) oli syyllistynyt ansiokkaassa teossarjassaan "Berättelser ur svenska historien" hämmästyttävään kritiikittömyyteen Voltairen teoksen kohdalla.⁷

Perehtyminen oman tieteenalan vaiheisiin auttoi juurimaan historian tutkimuksesta pois sinne pesiytyneitä vääriä tietoja. Mutta Danielson-Kalmarin mielestä historiankirjoituksen historialla oli syvempikin ulottuvuus. Hän totesi, että juuri Voltaire oli historiallisilla ja historianfilosofisilla kirjoituksillaan vaikuttanut erittäin paljon niin oman aikansa kuin jälkimaailmankin "filosofisen entisyyden käsitykseen". Historioitsijoitten oli tutkittava tuon käsityksen muotoutumista sekä sen merkitystä aikalaisille ja myöhemmille sukupolville. Tämän ajattelutavan mukaan Voltairen kirjat eivät olleet vain historiasta kertovia lähdeteoksia, vaan ne myös loivat historiaa vaikuttamalla ihmisten mieliin, heidän tapaansa hahmottaa ja ymmärtää menneisyyttä.⁸ Historiankirjoituksen historia siis lisäsi historioitsijoitten itsetuntemusta, sillä se liitti heidät osaksi sitä traditiota, joka oli luo-

---

5 Danielson 1878a, s. 5–21, erityisesti s. 20–21.

6 Sama, s. 49.

7 Danielson 1878a, s. 40–48.

8 Sama, s. 1–2.

nut puitteet heidän ajattelulleen.

Danielson-Kalmari osoitti tieteellisessä esikoisessaan terävän päättelykykynsä ja taitonsa punnita kriittisesti historiallisia tietolähteitä. Mutta hänen tutkimuksessaan oli myös huomattavia puutteita. Hän ei toden teolla pohtinut, miksi Voltaire kirjoitti teoksensa, mitä tarkoituspäiää työ palveli ja miten "Kaarle XII:n historia" suhteutui tekijänsä muuhun ajatteluun. Väitöskirjassa Voltairen työtä ei sijoitettu osaksi aikansa yhteiskuntaa, kulttuuria ja aatteellista kehitystä. Tutkielma jäi hieman pintapuoliseksi, vaikka Danielson-Kalmari itse piti sitä onnistuneena. 75-vuotiaana vanhuksena hän muisteli ylpeyttä äänessään miten J. V. Snellman oli kehunut hänen työtään. Tuo suomalaisuuden suurmies oli tiedustellut vähän ennen kuolemaansa Danielson-Kalmarilta, miksi tämä oli tehnyt liseniaattitutkimuksensa suomeksi, vaikka se sisälsi "sellaista joka olisi ollut saatettava ulkomaan tieteellisen maailman tietoon".⁹

Yksi väitöskirjan tavoitteista oli ollut raivata tietä suomenkielille tieteellisille julkaisuille, kuten Danielson-Kalmari vastauksessaan Snellmanille totesi. Hän seurasi näin opettajaansa Yrjö Koskista, jonka parikymmentä vuotta aikaisemmin nuijasodasta kirjoittama väitöskirja oli ollut pioneeriluontoinen työ, Rafael Koskimiehen mukaan "yksi omakielisen kansalliskirjallisuutemme portaalimonumenteista".¹⁰ Vaikka Danielson-Kalmari halusi omalta osaltaan lujittaa Suomen tiede-elämän itsenäistä, kansallista pohjaa, niin hän korosti samalla tieteen kansainvälistä luonnetta ja pyrki teoksillaan kääntymään erilaisten yleisöjen puoleen. Hänen seuraava, niinikään vuonna 1878 ilmestynyt opinnäytteensä olikin saksaksi kirjoitettu dosenttiväitöskirja, joka käsitteli Saksin hovin politiikkaa Pohjan sodan aikana. Vielä 50 vuotta myöhemmin Danielson-Kalmari muistutti nuorta akateemista polvea liiallisen kansalliskiihkon ja suvaitsemattomuuden vaaroista:

"Mutta sen minä sanon: te nuoret ette saa mennä liian pitkälle suomenkielen käyttämisessä, on käännäyttävä laajemmankin lukijakunnan puoleen."¹¹

---

9 Danielson-Kalmarin puhe Kokoomuksen 10-vuotisjuhlassa. Uusi Suomi 11.12. 1928.

10 Koskimies 1944, s. 7.

11 Mainittu puhe Kokoomuksen juhlassa 1928.

Dosenttiväitöskirja "Zur Geschichte der sächsischen Politik 1706–1709" merkitsi Danielson-Kalmarille uutta haastetta, siirtymistä poliittisen historian pariin. Työ oli hänelle eräänlainen diplomatian historian ja sen tutkimistapojen oppikurssi. Th. Flathe, joka arvosteli teoksen Historische Zeitschriftissa, korosti tehtävän vaativuutta. Tutkittavalle ajalle tyypilliset juonittelut ja vehkeilyt olivat kehittyneet täydellisimmilleen juuri Saksin hovin ja nimenomaan maan hallitsija August Väkevän politiikassa.¹² Diplomaattiset toimet ja vastatoimet, todelliset ja teeskennellyt pyrkimykset kietoutuivat monisyyseksi vyyhdeksi, joka asetti historioitsijan päättelykyvyn koetukselle.

Työhönsä Danielson-Kalmari oli kerännyt aineistoa Dresdenin, Tukholman ja Kööpenhaminan arkistoista. Flathe mukaan tutkimus oli "mitä kiitosta ansaitsevin lisä" heikosti tunnettuun aihepiiriin. Danielson-Kalmarille urakasta oli lähinnä se hyöty, että hän oppi käsittelemään mutkikasta, monitulkintaista lähdemateriaalia sekä hahmottamaan sen johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Hän perehtyi samalla valtopolitiikan luonteeseen, harjaantui ymmärtämään valtioitten ja poliittisten voimaryhmien päämääräasettelua ja menettelytapoja tavoitteittensa saavuttamiseksi. Tällainen tutkimus epäilemättä koului Danielson-Kalmaria paitsi tiedemiehenä, niin myös tulevana valtiomiehenä.

Viimeisin ja vaativin Danielson-Kalmarin opinnäytetöistä oli hänen vuonna 1880 ilmestynyt professorinväitöskirjansa "Bidrag till en framställning af Englands socialpolitik och ekonomisk-sociala utveckling under XIII–XVI århundradet", jota varten hän oli tehnyt tutkimuksia Berliinin ja Göttingenin kirjastoissa. Teoksessa käsiteltiin laajasti Englannissa keskiajalla ja uuden ajan alussa harjoitettua talouspolitiikkaa ja "sosiaalipolitiikkaa", niitä määryksiä, jotka säätelivät kauppaa, teollisuutta, maataloutta sekä työtätekevien kansanluokkien elinehtoja.¹³

Työ oli jälleen huomattava laajennus tekijänsä oppineisuuteen monessakin mielessä. Danielson-Kalmari tutki nyt ensimmäisen kerran "puhdasta" yleistä historiaa, sillä edellisissä väitöskirjoissa

---

12 Historische Zeitschrift 1879, s. 546–548, erityisesti s. 546; vrt. Danielson 1878b, s. 109.

13 Danielsonin teoksen esipuhe sekä jälkikatsaus ja loppusanat antavat hyvän kuvan professorinväitöskirjan luonteesta, tavoitteista ja lopputuloksista (Danielson 1880a, "förord" sekä s. 200–210).

oli ollut vahva pohjoismainen ulottuvuus. Samalla hän uskaltautui ajallisesti tarkoin rajattujen tutkimusalueitten ulkopuolelle ja tarkasteli Englannin historian kehityslinjoja usean vuosisadan aikavälillä. Mutta olennaisinta oli se, että Danielson-Kalmari valitsi tutkimuskohteekseen talous- ja sosiaalishistorian. Hän korosti väitöskirjassaan voimakkaasti tämän historian osa-alueen tärkeyttä, ja myös työn tarkastaja professori Yrjö Koskinen yhtyi lausunnossaan tekijän näkemykseen.¹⁴ Tutkimuksen esikuvat löytyivät lähinnä niin sanotun historiallisen kansantaloustieteen piiristä.

”Pohjoismainen kysymys” – kiitosta ulkomaisilta kollegoilta

Professorinväitöskirjassaan Danielson-Kalmari toi selvästi esille historian päivänpoliittisen merkityksen. Nimenomaan teoksen sosiaalireformistiset painotukset liittyivät kiinteästi tekijän oman ajan aktuaalisiin ongelmiin. Danielson-Kalmarin mielestä menneisyys ja nykyisyys kietoutuivatkin erottamattomasti yhteen ja auttoivat ymmärtämään toinen toistaan. Tämä näkemys herätti sittemmin suurta ärtymystä niin ruotsalaisissa kuin suomenruotsalaisissakin historioitsijoissa. Danielson-Kalmaria arvosteltiin siitä, että hänellä poliittiset ja yhteiskunnalliset ihanteet sulautuivat tieteeseen ja tutkimukseen, ja että tällöin historiasta helposti tuli politiikan välikappale. Syytös esitettiin vakavasti jo vuonna 1888, kun Danielson-Kalmari alkoi lähestyä oman maansa historiaa teoksellaan ”Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Mit einer Darstellung Russisch-Schwedisch-Finnischer Beziehungen 1740–1743”. Teos liikkui yleisen ja pohjoismaisen historian välimaastossa, ja se pohjusti tekijänsä siirtymistä Suomen historian puolelle.

”Die nordische Frage”, pohjoismainen kysymys, oli lakea työ. Tekstiosa käsitti 455 sivua, ja lisäksi kirjan liitteenä oli yli 200 sivua asiakirjoja painettuina. Tutkimusta voidaan pitää Danielson-Kalmarin tiedemiesuran kunnianhimoisimpana yrityksenä ja hä-

---

14 G. Z. Forsman (Yrjö Koskinen) Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Doktorn M. G. Schybergsons akademiska afhandling/Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Licentiaten Joh. Rich. Danielsons akademiska afhandling. Helsingfors 1880, s. 19.

nen merkittävimpanä yksittäisenä julkaisunaan. Teos herätti kansainvälistä huomiota, ja se arvosteltiin lukuisissa alan aikakauskirjoissa. Aihe kiinnosti ulkomaisia tutkijoita, sillä teoksessa käsitellyt asiat olivat aikoinaan vaikuttaneet koko Euroopan diplomaattiseen konstellaatioon; kaikki maanosan merkittävimmät valtiot olivat tavalla tai toisella joutuneet mukaan pohjoismaiseen kysymykseen. Kotimaassaan tutkimus saavutti suuremman lukijakunnan vasta nelisenkymmentä vuotta ilmestymisensä jälkeen, kun se käännettiin lyhennettynä suomeksi vuonna 1929.¹⁵

Termillä ”pohjoismainen kysymys” Danielson-Kalmari tarkoitti Ruotsin ja Venäjän välillä koko 1700-luvun ajan vallinnutta jännitettä, joka purkautui lopulta Suomen sodassa vuosina 1808–1809. Autonomisen Suomen suuriruhtinaskunnan syntyminen Ruotsin entisen vihollisen yhteyteen oli looginen päätepiste vapaudenajan ja kustavilaisen ajan kehitykselle. Se ratkaisi Venäjän turvallisuusongelman ja poisti pohjoismaisen kysymyksen perimmäisen syyn. Mainittuun kysymykseen sisältyi myös kansallinen juonne, suomalaisissa vähitellen ja aluksi hyvin heikosti virinnyt kansallistunne, mikä ilmeni muun muassa heidän valtiopäivämiestensä esiintymisissä Tukholmassa. Suomalaiset olivat hiljalleen henkisesti erkaantumassa Ruotsista, mikä helpotti siirtymistä ”sisäliseen itsenäisyyteen” vuonna 1809.¹⁶

Varsinainen tutkimus keskittyi kahteen periodiin. Ensiksi Danielson-Kalmari käsitteli vuosien 1740–43 venäläis-ruotsalais-suomalaisia suhteita. Hän tarkasteli ruotsalaisten aloittaman niin sanotun hattujen sodan syntyhistoriaa, valtakunnan sodanaikaista sisä- ja ulkopolitiikkaa sekä suomalaisten mielialoja ja suhtautumista sotaan, Ruotsin politiikkaan ja venäläiseen miehittäjään. Kirjan pääosa kattoi vuodet 1746–51, jolloin hattupuolue ja myssypuolue taistelivat kiihkeästi vallasta Ruotsissa ja tekivät Suomesta poliittisten valtapyrkimystensä pelinappulan. Ne turvautuivat keskinäisessä kamppailussaan ulkomaisiin tukijoihin ja lahjuksiin. Näin vieraat vallat, etenkin Venäjä ja Ranska, saattoivat sekaantua

---

15 Tutkimus ilmestyi teoksessa ”Piirteitä vapaudenajalta I” nimellä ”Suomi ja pohjoismainen kysymys eritoten vv. 1746–1751”. Teos kuului sarjaan ”Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla”.

16 Danielsonin tutkimuksen peruslähtökohdat ja aatteellinen viitekehys käyvät hyvin ilmi teoksen johdannosta ja loppuhuomautuksista (Danielson 1888a, s. 3–9 ja 437–455).

häikäilemättömästi Ruotsin asioihin. Myös eräät muut valtiot kiinnostuivat Pohjois-Euroopan tilanteesta. Pohjoismaisesta kysymyksestä tuli eurooppalainen kysymys, joka uhkasi puhjeta sodaksi. Vuoden 1751 kuluessa Ruotsi onnistui lopulta vapautumaan Venäjän otteesta, mutta perimmäinen ongelma ei poistunut – sen ratkaisu vain siirtyi tuonnemmaksi.

Danielson-Kalmari pyrki teoksessaan toteuttamaan mahdollisimman pitkälle ne tavoitteet ja ideaalit, jotka hän oli asettanut historiatieteelle. Varsinaisen tutkimuskohteensa – joka siis rajoitui vuosiin 1740–43 ja 1746–51 – hän kartoitti laajan alkuperäislähteistön, nimenomaan diplomaattiasiakirjojen avulla. Erityisesti Venäjän Tukholman -lähettiläitten selonteot ja kertomukset osoittautuivat antoisiksi. Danielson-Kalmari ei kuitenkaan tyytynyt vain Venäjän ja Ruotsin näkökulmaan, vaan sijoitti pohjoismaisen kysymyksen osaksi kansainvälispoliittista tilannetta. Arkistotutkimukset ulottuivatkin Moskovan ja Tukholman lisäksi Kööpenhaminaan ja Lontooseen, jossain määrin myös Pariisiin ja Berliiniin. Historiannäkemyksensä mukaisesti Danielson-Kalmari halusi luoda tutkimukseensa myös ajallista syvyyttä. Edellyttihän ”historian yhteyden” periaate sitä, että tutkimuskohde oli nähtävä osana laajempaa historiallista kokonaisuutta, osana sitä historiallista kehityslinjaa, johon tutkittava asia elimellisesti liittyi; muutoin tarkasteltavan ilmiön historiallista merkitystä ei voinut ymmärtää. Danielson-Kalmari katsoikin aiheelliseksi aloittaa ja lopettaa työnsä rohkealla visiolla, joka kytki 1740-luvun sekä 1750-luvun alun tapahtumat episodeiksi pohjoismaisen kysymyksen satavuotiseen historiaan.

Danielson-Kalmarin kirjojen saama kritiikki kuului olennaisesti hänen oppivuosiinsa, sillä pitkälti juuri se määrittä hänen julkisen paikkansa ja painoarvonsa historioitsijoitten joukossa. Kritiikki varmasti myös lisäsi Danielson-Kalmarin itsetuntemusta tiedemiehenä; se oli ikäänkuin peili, joka paljasti tutkijan eri puolet, onnistumiset ja epäonnistumiset. ”Die nordische Fragesta” esitetyt kirja-arvostelut olivat sikäli mielenkiintoisia, että jo niissä oli nähtävissä vastaistenkin arvostelujen perusaineokset myönteisine ja kielteisine painotuksineen.

Teos saavutti ulkomailla runsaasti tunnustusta. Saksalainen Historische Zeitschrift, venäläinen Russische Revue, ranskalainen Revue Historique sekä The English Historical Review välittivät lukijoilleen varsin samansuuntaisen näkemyksen suomalaisen his-

torioitsijan ansioista. A. Naudén¹⁷, A. Brücknerin¹⁸, A. Waddingtonin¹⁹ sekä Wolfgang Michaelin²⁰ arvosteluista hahmottui tutkijakuva, joka varmaankin imarteli Danielson-Kalmaria. Kaiken kaikkiaan hänen utteruuttaan ja hyvin laajaa alkuperäislähteistön käyttöään kiiteltiin, hänet nähtiin taitavana lähdekriitikkona, joka löysi paljon uutta ja osasi asettaa yksityiskohdat oikealle paikalleen kokonaisuudessa. Danielson-Kalmarin katsottiin selvinneen hyvin tehtävästään, jossa tutkijaa uhkasi alinomainen eksyminen tutkittavan ajanjakson diplomaattisten ja poliittisten juonittelujen sokkeloihin. Mainitut arvostelijat olivat yhtä mieltä myös eräästä Danielson-Kalmarin esitystavan kielteisestä piirteestä, siitä että tämä oli sisällyttänyt teokseensa tietoja liian yltäkylläisesti. Helsingin yliopiston yleisen historian ylimääräistä professoria M. G. Schybergsonia (1851–1925) eivät kansainvälisen kohteliaisuuden muodot kahlinneet; hän luonnehti virkaveljensä esitystapaa mutkattomasti ”väsyttäväksi”.²¹

Kritiikin täyslaidallinen Harald Hjárneltä ...

Seikkaperäisimmän ja monessa suhteessa osuvimman arvion ”Die nordische Fragesta” kirjoitti Uppsalan yliopiston professori Harald Hjärne (1848–1922) vuonna 1889.²² Arvostelu oli niin perusteellinen, ettei Danielson-Kalmari sen koommin joutunut kokemaan sellaista. On ilmeistä, että kritiikki loukkasi häntä. Sen sävy oli ankara, oppimestarimainen ja jopa alentuva. Hjärnen suhtautumistapa oli kuin arvovaltaisen professorin, joka esitti painavia huomautuksia nuoren aloittelevan tiedemiehen työstä. Tämä oli varmasti uutta Danielson-Kalmarille, vakavalle ja omanarvontuntoiselle tutkijalle, joka itse oli kotimaassaan melkoinen auktoriteetti. Kuuluisan historioitsijan kritiikki leimasi Danielson-Kalmarin

17 Historische Zeitschrift 1889, s. 334–335.

18 Russische Revue für die Kunde Russlands 1888, s. 501–510.

19 Revue Historique 1889 (41), s. 180–184.

20 The English Historical Review 1889, s. 183–186.

21 M. G. Schybergsonin arvostelu teoksesta ”Die nordische Frage”. Finsk Tidskrift 1888 (25), s. 215–219, erityisesti s. 217.

22 Svensk Historisk Tidskrift 1889, s. 52–67.

tutkijapersoonaa Ruotsissa pitkään. Kun viimeksi mainittu kuoli vuonna 1933, niin *Svensk Historisk Tidskrift* muisti mainita sinänsä myötämielisessä nekrologissa Hjärnen näkemyksen suomalaisen kollegansa läpimurtoteoksesta.²³ Vaikka Danielson-Kalmari sai läntisessä naapurimaassa myös paljon kiitosta, hänet tunnettiin siellä aina ”patrioottisena” suomalaisena.

Hjärne myönsi, että Danielson-Kalmari oli pyrkinyt puolueettomuuteen ja että tämä oli esittänyt työssään paljon uusia tärkeitä tietoja. Danielson-Kalmari oli myös taitava lähteitten jäljittäjä, analysoija ja niitten aitouden todentaja. Jos hän sanoi lähteen sisältävän jonkin asian, niin hänen sanaansa saattoi uskoa. Danielson-Kalmari oli siis tunnollinen, luotettava ja pyrkimyksissään vilpittön. Mutta sittenkin hänen tutkimuksessaan oli jokin mennyt pahasti vikaan. Hjärne kohdisti arvostelunsa lähinnä kolmeen seikkaan: Danielson-Kalmari oli ottanut suorittaakseen mahdottoman työn, hän oli syyllistynyt vääriin metodisiin lähtökohtiin ja lisäksi hän oli arvioinut tutkimuskohdettaan paitsi tiedemiehen niin myös poliitikon silmin.

Arvostelu oli suorastaan perfektionistinen. Hjärne asetti 1700-luvun diplomatian historian kirjoittamiselle niin kovat vaatimukset, että siihenastiset tutkimustulokset tuntuivat niitten valossa kovin vaatimattomilta. Hänen mielestään tutkittavaa kysymystä ei voinut ymmärtää, ellei tuntenut sitä kansainvälisten suhteitten konstellaatiota, johon kysymys kulloinkin liittyi. Oikeastaan oli tiedettävä, kuinka eurooppalaiset hovit jokaisena tiettynä hetkenä käyttäytyivät toisiaan kohtaan. Jokainen toiminto synnytti uusia diplomaattisia siirtoja ja aiheutti liikeyhdyksen kokonaisuudessa. Tausta ja tutkimuskohde olivat alituisessa liikkeessä mutta samalla kiinteässä vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa. Siksi historioitsijan olikin periaatteessa perehdyttävä seikkaperäisesti monen maan arkistomateriaaliin. Tällainen täydellisyyden tavoittelu tuntui utopistiselta, minkä Hjärne auliisti myönsi. Siihen oli hänen mukaansa kuitenkin pyrittävä. Hän pani toivonsa siihen, että Euroopassa ryhdyttäisiin laajamittaiseen lähdejulkaisutyöhön, jolloin jokainen julkaistava lähde varustettaisiin asiantuntevilla kommentaareilla. Mutta niin kauan kun historioitsijan oli omin voimin otettava selvä suurimmasta osasta asioita, niin kauan hänen oli syytä keskittyä siihen, mikä oli mahdollista toteuttaa.

---

23 *Svensk Historisk Tidskrift* 1933, s. 215–217.

Danielson-Kalmari oli yllä esitetyn ajattelutavan mukaan lähtenyt harhateille alusta alkaen. Toisaalta hänen lähdepohjansa ei voinut olla kyllin kattava, jotta hän olisi kyennyt saamaan aikaan luotettavan kuvan Pohjois-Euroopan kiistakysymyksistä osana yleiseurooppalaista tilannetta. Yksittäisen historioitsijan voimavarat eivät tähän riittäneet. Toisaalta Danielson-Kalmari oli kuitenkin yrittänyt perehtyä mahdollisimman moneen lähteeseen, minkä seurauksena hän oli hajottanut tutkimuksensa liian laajalle. Tutkimus ei pysynyt koossa. Hän oli joutunut käyttämään lähteitään katkelmallisesti, mikä heikensi työn tieteellistä arvoa ja käyttökelpoisuutta muitten historioitsijoiden käsissä.

Hjärnen mielestä Danielson-Kalmarin olisi pitänyt valita toinen tie. Hänen olisi pitänyt keskittyä kahden tai kolmen maan, esimerkiksi Ruotsin, Venäjän ja Preussin suhteitten selvittämiseen ja rajoittua päälähteisiin. Ne olisi tullut käydä läpi perin pohjin. Samalla mainittujen valtojen suhteita eurooppalaisen valtiojärjestelmän muihin maihin olisi voinut pitää ”syrjäsilmillä” niin pitkälle kuin päälähteet olisivat antaneet myöten. Tällä tavoin Danielson-Kalmari olisi voinut kartoittaa luotettavasti palan Euroopan diplomaattista historiaa, niin että myöhempi tutkimus olisi tältä osin voinut käyttää hänen tutkimustaan lähteenä – nyt se saattoi tehdä sen vain suurin varauksin.

Jos Danielson-Kalmari olisi noudattanut näitä tieteellisen tarkkuuden ja tunnollisuuden periaatteita, hänen ei olisi tarvinnut turvautua tulkinnanvaraisiin lähtökohtiin tutkimuksessaan. Nyt hän sen sijaan – Hjärnen arvion mukaan – oli ryhmittänyt työnsä ja jäsentänyt aineistonsa sen olettamuksen mukaisesti, että autonomisen Suomen syntymiselle olennaisen tärkeä pohjoismainen kysymys oli historiallinen realiteetti. Hjärnen mielestä oletamus oli kuitenkin väärä, ja kahdeksannentoista vuosisadan keskivaiheen ihmisille tyystin tuntematon. Se oli syntynyt suomalaisen isänmaanyhtävän päässä ilman vastinetta todellisuudessa. Danielson-Kalmari oli tavallaan joutunut oman keinotekoisen näkökulmansa vangiksi, jolloin hän ei voinut noudattaa tutkittavasta aihepiiristä luontevasti lähtevää järjestelyperiaatetta. Niinpä hän oli nivonut toisiinsa asioita ja ilmiöitä, jotka eivät tosiasiaissa olleet yhteydessä keskenään.

Hjärne myönsi, että Danielson-Kalmari ei sijoittanut suomalaiskansallisia tulkintojaan suoraan varsinaiseen tutkimuskohteeseen. Tämä ei väittänyt, että Venäjä ja Ruotsi olisivat 1750-luvun puoli-

välin paikkeilla kilpailleet nimenomaan Suomen omistamisesta tai että Suomen väestö olisi pyrkinyt tuolloin poliittiseen autonomiaan. Mutta otaksuma pohjoismaisen kysymyksen olemassaolosta ja Ruotsin itäisen osan tulevasta sisällisestä itsenäisyydestä oli koko ajan läsnä, kuvattavien tapahtumien taustalla. Danielson-Kalmarin näkökulman yksioikoisuus oli ilmennyt muun muassa hänen tavassaan tarkastella Venäjän ulkopoliittikkaa. Se esitettiin Hjärnen mukaan teoksessa liian itsenäisenä, johdonmukaisena ja tavoitteellisena – toisin sanoen Suomen vastaista kohtaloa enakoivana – vaikka maan politiikassa oli ilmennyt runsaasti epäyhtenäisiä piirteitä. Venäjänkin hovissa oli ollut ristiriitoja, valtataisteluja ja erilaisia käsityksiä asioitten hoitamisesta. Itse asiassa valtakunnan ulkopoliittikka oli määräytynyt paljolti sen mukaan, mikä vieras valta oli kulloinkin saanut jalansijan maan hovin johtavissa piireissä.

J. R. Danielson-Kalmarin ja Harald Hjärnen näkemykset historiallisen tiedon tuottamisen edellytyksistä ja mahdollisuuksista poikkesivat suuresti toisistaan. Ensin mainittukin tunsi kyllä hyvin Venäjän hovissa vallinneet erimielisyydet ja maan ulkopoliittikan ailahtelun. Danielson-Kalmari ei halunnut kuitenkaan takertua yksityiskohtaisesti itäisen suurvallan sisäisiin juonitteluihin, koska ne veivät huomion pois pääasiasta. Hän halusi nostaa esille Venäjän ja Ruotsin suhteitten perusongelman, voimistuvan Venäjän turvallisuusongelman, joka vuosikymmenestä toiseen häiritsi naapurusten välejä. Se oli tosiasia, joka kerta kaikkiaan oli olemassa kansainvälisen politiikan suhdanteista riippumatta. Maantieteelliset ja sotilaalliset realiteetit aiheuttivat pysyvän jännitteen, josta tuli myös Suomen kohtalonkysymys – aiheuttihan jo Suomen sijainti venäläisille paljon huolia.

Venäjän ja Ruotsin välisten suhteitten ydinkysymyksen saattoi Danielson-Kalmarin mielestä ymmärtää vain laajasta aikaperspektiivistä käsin. 1700-luvun puolivälin tapahtumia tuli tarkastella pitkän historiallisen prosessin osana, prosessin, jonka luonne kävi täysin tajuttavaksi vasta myöhempien aikojen näkökulmasta katsottuna. Ja koska myöhemmin eläneellä historioitsijalla oli mahdollisuus nähdä se, mikä oli olennaista mainittujen valtakuntien keskinäisten välien historiassa, niin hänellä oli lupa jättää tutkittavan ajan poliittinen pintakuuhu vähemmälle huomiolle. Hänen oli keskityttävä tutkimuskohteessaan sellaisiin seikkoihin, joilla oli pysyvämpi historiallinen merkitys ja jotka olivat kehityksen, siis

myös tulevien tapahtumien kannalta oleellisia. Vaikka Venäjän hovi sen paremmin kuin ruotsalaisetkaan eivät 1700-luvun keskivaiheilla kunnolla käsittäneet pohjoismaisen kysymyksen olemassaoloa, se ei suinkaan merkinnyt sitä, että tuo kysymys ei objektiivisesti olisi ollut olemassa ja että se ei olisi vaikuttanut kyseisen ajan kansainvälisiin suhteisiin.

Vaikka Hjärnen kritiikki oli kovaa, niin "Pohjoismainen kysymys" ei jäänyt Ruotsissa vaille arvonantoa. Hjärne itsekin myönsi, että tutkimuksella oli monia ansioita. Se toi kiistatta runsaasti lisävalaisua 1700-luvun vaiheisiin, mistä oli hyvänä osoituksena C. G. Malmströmin (1882–1912) kuuluisa vapaudenajan historia. Kirjan uudemmassa painoksessa vuonna 1897 tekijä käytti runsaasti Danielson-Kalmarin työtä hyväkseen täydentäessään ja tarkentaessaan ensimmäisen painoksen kuvaa Ruotsin poliittisesta historiasta ajalta, jota hänen suomalainen virkaveljensä oli käsitellyt.²⁴ Danielson-Kalmari oli tutustunut Malmströmiin, sikäläiseen valtionarkistonhoitajaan, henkilökohtaisesti ollessaan tutkimusmatkalla Ruotsissa vuonna 1882. Hänet oli muun muassa kutsuttu tämän luokse viettämään iltaa, ja erääksi keskustelun aiheeksi lieinee noussut tekeillä ollut "Die nordische Frage" -teos. Samalla Danielson-Kalmari oli tavannut kaksi muutakin ruotsalaista historioitsijaa, "Carlssonin" (Ernst Carlson?, Fredrik Carlson?) ja mainikkaan C. G. Styffen. Hän luonnehti vaimolleen lähettämässään kirjeessä näitä miehiä "eteviksi" ja "mainioiksi" tutkijoiksi.²⁵ Jos kohta Danielson-Kalmarin lähtökohdat ja tulkinnat erosivat usein ruotsalaisten kollegojen näkemyksistä, niin tämä ei estänyt häntä arvostamasta näitä tiedemiehiä.

... ja M. G. Schybergsonilta

Suomenruotsalaisen historioitsijan M. G. Schybergsonin arvio "Die nordische Fragesta" oli samansuuntainen kuin Hjärnen, eräissä kohdin vieläkin kielteisempi.²⁶ Hän piti "Pohjoismaista kysy-

24 Ks. Carl Gustaf Malmström, *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772*. III. Stockholm 1897. Andra upplagan.

25 J. R. Danielsonin kirje Jenny Danielsonille Tukholmasta 21.11. 1882. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 53.

26 *Finsk Tidskrift* 1888 (25), s. 215–219.

mystä” teoksena, joka ei tuonut tutkimukseen mitään olennaisia lisiä. Näkemys oli vähättelevä ja soti kaikkien muitten kriitikoitten, myös Hjärnen arvioita vastaan. Schybergsonin mielestä Danielson-Kalmari ei ollut kyennyt uusilla tiedoilla muuttamaan aiemman historiantutkimuksen Pohjois-Euroopan tapahtumista luomaa kuvaa²⁷, joten kuvan muutos oli jäänyt uuden näkökulman – ja tietysti aivan virheellisen – varaan.

Kritiikkinsä yksipuolisuudesta huolimatta Schybergson oivalsi ehkä paremmin kuin kukaan toinen arvostelija, mikä oli Danielson-Kalmarin kirjan todellinen lähtökohta, sen historianfilosofinen perusta. Hän ymmärsi, ettei työssä ollut kyse aatteellisen intomielen aiheuttamasta epätarkkuudesta, vaan hyvin tietoisesti omaksutusta ja johdonmukaisesti toteutetusta ”suomalaisesta näkökulmasta”. Tuon näkökulman mukaisesti Danielson-Kalmari oli muuntanut 1700-luvulle tyypillisen poliittisen selkkauksen viime kädessä ”suomalaiseksi kysymykseksi”, jonka lopputuloksena oli uuden kansallisuuden (nationalitet) astuminen Euroopan kansojen joukkoon.

Kirja-arvostelun kielteinen sävy ei liene tullut kenellekään yllätyksenä. Yleisesti tiedettiin, että Schybergsonin ja Danielson-Kalmarin välisissä suhteissa oli monia kitkatekijöitä. Miehet seisoivat kielirintamalinjojen eri puolilla²⁸, heidän historiantulkintansa erosivat tuntuvasti toisistaan ja lisäksi – kuten aiemmista luvuista jo on käynyt ilmi – he olivat joutuneet useaan otteeseen henkilökoh-taiseen kilpailutilanteeseen. Molemmat olivat olleet vuonna 1880 ehdolla Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan puheenjohtajan paikalle. Danielson-Kalmari oli vienyt tuolloin voiton, mutta hie-man aikaisemmin hän oli kärsinyt kirvelevän tappion kilpakumppanilleen. Tämä oli saanut vuosiksi 1876–77 tutkimuksiaan varten

---

27 Schybergson huomautti, että eri maitten historioitsijat olivat käsitelleet teoksissaan tutkimusajanjakson diplomaattista historiaa ja valottaneet niissä myös Ruotsin asemaa: R. Koser Preussin, Adolf Beer Itävallan ja C. G. Malmström Ruotsin ja Venäjän näkökulmasta. A. Waddington (*Revue Historique* 1889 (41), s. 180–184) taas nimenomaisesti korosti, että mainitut historioitsijat olivat syyllistyneet virheellisyyksiin, jotka Danielson oli välttänyt alkuperäisläheteittensä laajuuden, teoksen mittavuuden ja analyysikykynsä ansiosta.

28 Schybergson ja Danielson-Kalmari eivät silti edustaneet poliittisia ääripäitä, sillä kumpikin oli kieliryhmässään maltillisella kannalla. Edellinen ilmensi länsisuomalaista liberalismia ja jälkimmäinen taas taisteli radikaalifenno-maniaa vastaan. Klinge 1989, s. 573.

huomattavan suuren Aleksanterin-stipendin, apurahan jota Danielson-Kalmarikin sittemmin turhaan haki. Schybergsonin voitonriemu jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä Danielson-Kalmari vei hänen nenänsä edestä yleisen historian professuurin marraskuussa 1880.

Historiallis-kielittieteellisessä osastossa ja konsistorissa nimitystä edelsi perusteellinen keskustelu, mutta varsinkin lehdistössä asiaa ruodittiin kiihkeästi. Suomenmieliset ja ruotsinmieliset syytelivät toisiaan poliittisten intohimojen sekoittamisesta tieteeseen. Ruotsinkielisten keskuudessa oltiin katkeria erityisesti Yrjö Koskille, joka väitöskirjojen tarkastajana oli alentunut ”puoluemanööveriin”, toisin sanoen hyväksynyt Danielson-Kalmarin ja hylännyt Schybergsonin opinnäytteen. Kiistelyn kestäessä viimeksi mainituista tuli eräänlaisia kieliryhmien välisen kulttuuritaistelun ruumiillistumia.²⁹

Schybergsonin arvostelu Danielson-Kalmarin tutkimuksesta suuntautui välillisesti koko suomenmieliseen historiayhteisöön. Kritiikkiä kirjoittaessaan hänellä oli varmaankin tuoreessa muistissa, miten penseän lausunnon Suomen Historiallinen Seura oli edellisvuonna, siis vuonna 1887, antanut hänen teoksestaan ”Finlands historia”, joka oli eräänlainen vastine Yrjö Koskisen suomalaiskansallista historiantulkintaa edustaneelle työlle ”Oppikirja Suomen kansan historiasta”. Lausuntopyynnön Seuralle oli esittänyt senaatti, jolle edesmennyt valtioneuvos K. H. F. Furuhielm oli testamentannut 10 000 markkaa ruotsinkielisen Suomen historian kirjoituttamiseksi. Senaatti oli uskonut urakan Schybergsonille.

Seuran asettama työryhmä katsoi teoksen täyttävän tehtävänsä. Siinä oli noudatettu tieteellistä tarkkuutta, ja se oli kerronnaltaan sujuvaa ja kansantajuista. Valtaosa lausunnosta oli kuitenkin omistettu kielteisille huomioille, jotka koskivat Schybergsonin omaksunutta ”ruotsalaista” näkökulmaa. Esimerkiksi tekijän seuraama aikakausijaottelu noudatteli lausunnon mukaan liiaksi Ruotsin historiassa käytettyä periodisointia, eikä siinä otettu tarpeeksi lukuun tapahtumien merkitystä Suomelle. Schybergson ei nähnyt ”kyllin selvästi Suomen kansan kohtaloita ennen vuotta 1809 valmistuksena korkeammalle kehitystaselle” eli valtiolliselle olemassa-

29 Uuden Suomettaren nimimerkki ”Matin” kirjoituksissa 16.4. ja 30.4.1880 selostetaan seikkaperäisesti nimityskiistan ympärillä käytyä keskustelua suomenmielisestä näkökulmasta. Ruotsinkielisten keskuudessa nimityksestä tunnetaan katkeruutta kuvaa osuvasti C.M. Schybergson isänsä M.G. Schybergsonin elämäkerrassa. C. M. Schybergson 1956, s. 110–127.

ololle.³⁰ On syytä mainita, että lausunnon antaneeseen työryhmään kuuluivat A. G. Fontell, S. G. Elmgren, Julius Krohn – ja J. R. Danielson!

Historia politiikan välikappaleena – taistelu autonomiasta

Danielson-Kalmarin teoksella ”Die nordische Frage” oli selvä poliittinen ulottuvuus, kuten Hjärne ja Schybergson vakuuttavasti osoittivat. Tutkimus soveltui hyvin suomenmielisten ajatusmaailmaan ja pönkitti, joskin välillisesti, näkemystä jonka mukaan ruotsinkielisen kulttuurin oli ennemmin tai myöhemmin väistytävä voittoisan suomalaisuuden tieltä ja tyydyttävä toisarvoisen vähemmistökulttuurin asemaan. Mutta kirjalla oli myös toinen ”päivänpoliittinen” tehtävä. Teos syntyi aikana, jolloin itäinen uhka oli pahaenteisesti kasvanut. Erityisesti panslavisteja ärsytti valtakunnan luoteiskolkassa, pääkaupungin välittömässä läheisyydessä sijaitsevan Suomen erityisasema omine valtiopäivineen, rahoineen ja kulttuureineen. He halusivat luoda Venäjästä keskitetysti johdetun, vahvan ja yhtenäisen valtion ja maailmanvallan, jonka eriosaset tuli sulattaa yhteen isovenäläisten ihanteitten ja kulttuuriarvojen edellyttämällä tavalla. Danielson-Kalmari suuntasikin ”Die nordische Fragen” pitkälti kansainväliselle yleisölle. Kirja oli eräänlainen Suomen sisäisen itsenäisyyden esihistoria, joka antoi ajallista perspektiiviä maan autonomialle. Työ pohjusti Danielson-Kalmarin seuraavia, suoraan autonomiataistelun tarpeisiin laadittuja teoksia. Tutkimuksellaan hän haki tunnustusta kansainväliseltä tiedeyhteisöltä ja myös sai sitä kosolti. Näin Danielson-Kalmari saavutti nimeä, joka helpotti hieman myöhemmin ilmestyneitten taistelukirjojen leviämistä ulkomaiseen tietoisuuteen ja lisäsi niitten tieteellistä painoarvoa lukijoitten silmissä.

Kun venäläisten hyökkäykset Suomen erityisasemaa vastaan kiihtyivät, Danielson-Kalmari tarttui kynään puolustaakseen maamme valtiollisia oikeuksia. Hänen ensimmäinen taistelukirjoi-

---

30 Suomen Historiallisen Seuran kokousten pöytäkirjat 22.4.1887 ja 20.5.1887. Historiallinen Arkisto 10 (1889), s. 357–358 ja 378–381.

tuksensa julkaistiin Valvojaissa vuonna 1889³¹, mutta vasta seuraavana vuonna kirjoitettu ”Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan” (alkup. ruots.) nosti hänet yleiseen tietoisuuteen ja lähes kansallissankariksi. Kirja oli kommentaari hovimestari K. Ordinin massiiviselle teokselle ”Suomen valloitus”. Danielson-Kalmarille tulvi kiitoksia niin yksityisiltä kuin yhteisöiltäkin.³² Suomessa arvostelijat olivat yli kielirajojen innostuneita hänen työstään. Suomenkieliset saattoivat pitää sitä urotekona, jolla pyrittiin turvaamaan suomalaiskansallisen kehityksen jatkuvuus. Ruotsinkielisten keskuudessa teos taas oli helppo nähdä taidonnäytteenä, jolla puolustettiin paitsi Suomen oikeuksia niin myös länsimaisia oikeuskäsityksiä ja länsimaista kulttuuria ylipäänsä.

Kotimaisille kirja-arvosteluille oli ominaista kielen värikkyys, tunnepitoisuus ja varsinaisen analyysin kaihtaminen. Ordinia kuvattiin historioitsijana täydelliseksi amatööriksi, epärehelliseksi ja kunniattomaksi väaristelijäksi, jonka ”viisastelut ja temput herra Danielson on mestarin kädellä paljastanut ja musertanut tomuksi” – kuten Leo Mechelin asian ilmaisi.³³ Venäläisten kirjallisten hyökkäysten jatkuessa Danielson-Kalmari julkaisi kohta perään toisenkin taistelukirjan, ”Suomen sisällisen itsenäisyyden”, joka ilmestyi vuonna 1892. Hänen maanmiehensä ja kollegansa Carl von Bonsdorff myönsi *Svensk Historisk Tidskrift*issä, että teos oli ”voimakkaan poleemisessa sävyssä” laadittu ”poliittis-historiallinen lentokirjanen” (broschyr).³⁴

Danielson-Kalmarin kiinnostus Suomen ja Venäjän suhteitten laatuun ja luonteeseen ei ollut uusi asia. Jo Valvojaan vuonna 1883 kirjoitettu pitkä kolmiosainen artikkeli ”Valtiollinen taistelu Norjassa” pohjusti hänen tulevia tutkimuksiaan.³⁵ Norjan yhteiskuntalaitos muistutti suomalaista, minkä lisäksi maa oli kohonnut valtiolliseen asemaan samoihin aikoihin kuin Suomi (1814). Norjan sisäinen itsenäisyys oli laajempi, mutta elämä Ruotsin kruunun

---

31 Keisari Aleksanteri I ja Suomen valtiollinen asema. Herra Ordinin hyökkäysten johdosta. Valvoja 1889, s. 27–38.

32 Uusi Suometar kirjasi ahkerasti Danielsonille tulvineita kiittollisuudenoituk-
sia, ks. esim. marraskuu 1890– tammikuu 1891.

33 Leo Mechelinin arvostelu *Finsk Tidskrift*issä 1890 (29), s. 368–373; Palmén
1890, s. 524–529; arvostelu *Hufvudstadsbladet*issa 11.11.1890; arvostelu *Uu-
dessa Suometta*ressa 11.11.1890.

34 *Svensk Historisk Tidskrift* 1892, s. 369.

35 Valvoja 1883, s.69–79, 110–120 ja 229–240.

alamaisuudessa synnytti monia ongelmia ja kiistoja, joihin tutustumista Danielson-Kalmari piti opettavaisena. Suomen perustuslakeja kodifioimaan asetetun niin sanotun Weissenbergin komitean sihteerinä (1885–86) hänellä oli sitten erinomainen tilaisuus perehtyä Ruotsin vallan ajoilta periytyneitten perustuslakiemme syntyyn, sisältöön ja keskinäisiin yhteyksiin. 1890-luvun alussa ilmestyneet taistelukirjat merkitsivät Danielson-Kalmarille jatkoa tälle työlle, mahdollisuutta tutustua järjestelmällisesti Suomen valtiollisten ja yhteiskunnallisten instituutioiden oikeudellisiin perusteisiin. Valtiomies ja tunnettu oikeusoppinut, professori Leo Mechelin (1839–1914) kiittelikin kirjallisen aseveljensä juridista ymmärtämystä, mikä yhtyneenä suureen historialliseen tietämykseen nosti hänet autonomiataistelun eturintamaan.³⁶

Suomalaisten ja venäläisten kirjalliselta väittelyltä puuttuivat kosketuskohdat, joitten pohjalta olisi voitu antautua hedelmälliseen keskusteluun. Molemmilla puolilla etsittiin vastustajan heikkoja kohtia samalla kun omien puolustuslinjojen puutteellisuudet pyrittiin sivuuttamaan. Danielson-Kalmarinkin mielestä Suomen etujen oli käytävä ehdottoman historiallisen ja juridisen rehellisyyden edellä.³⁷ Hän kirjoitti ikään kuin Suomen ja Venäjän välinen yhteys olisi määräytynyt jonkin absoluuttisen totuuden ja sitä edustavan oikeuskäsityksen mukaisesti. Danielson-Kalmari siis tavallaan kielsi erilaisten tulkintamallien oikeutuksen, sillä hän katsoi tällaisen ”suvaitsevaisuuden” murentavan suomalaisten puolustusasemia.

Ordin ja hänen hengenheimolaisensa väittivät, että Venäjällä oli voittajan valta toimia valloittamansa rajamaan suhteen kuten se tahtoi. Danielson-Kalmari taas todisteli autonomian pysyväksi ja jatkuvaksi oikeudeksi. Maan yhdistyminen Venäjän valtakuntaan oli tapahtunut molemminpuolisen sopimuksen pohjalla, ja maan sisäinen itsenäisyys perustui valtio-oikeudellisesti riidattomiin valtiotekoihin. Siinä missä Danielson-Kalmari rakensi puolustuk-

36 Mechelinin kirja-arvostelu, erityisesti s. 371.

37 Danielson-Kalmarin lähestymistapojen ja tulkintojen yksipuolisuudesta, puutteista ja tarkoitushakuisuudesta ks. esim. Jussila 1987, s. 147–156 sekä Torvinen 1965a, s. 197–199. – Tästä huolimatta Danielson-Kalmarin taistelukirjat eivät olleet tutkimuksellisesti arvottomia, sillä – kuten Taimi Torvinen väitöskirjassaan toteaa – ”nämäkin työt syntyivät kuitenkin tieteellisellä pohjalla, ja Danielson-Kalmari keräsi ja selvitti niitä varten materiaalia, jolla on ollut merkitystä uudemmalle tutkimukselle”. Torvinen 1965a, s. 8.

sensa Porvoon valtiopäivien (1809) sekä Aleksanteri I:n ja hänen seuraajiensa antamien sitoumuksien varaan, siinä venäläiset vetosivat Haminan rauhansopimukseen, jossa Suomi oli erotettu Ruotsista; entinen hallitsija oli luopunut kyseisestä maasta, ja valloitetut läänit oli liitetty Venäjään täydellä omistusoikeudella.

Danielson-Kalmari ankkuroi todistelunsa konkreettisiin historiallisiin tapahtumiin. Tutustuminen Suomen valtiollisen aseman juuriin, syntyyn ja kehitykseen oli hänelle kuitenkin jälleen osoitus siitä, että historian tutkimus ei voinut olla itseriittäinen tieteenala, joka olisi tullut toimeen vain sille ominaisilla tutkimusmenetelmillä. Esimerkiksi valtiotiede ja oikeustiede tarjosivat apua menneisyyden ilmiöitten jäsentämisessä. Hän ei halunnutkaan hyväksyä Leopold von Ranken aikoinaan lausumaa käsitystä, jonka mukaan sekavien oikeuskysymysten tutkiminen ei ollut historiankirjoittajan tehtävä. Jo aiemmin mainitussa artikkelissa ”Valtiollinen taistelu Norjassa” Danielson-Kalmari totesi päättäväisesti: ”Historiatiede ei nykyään hyväksy tätä rajoitusta, se ulottaa alansa laajemmalle.”³⁸

Historioitsijan turvautuminen muihin tieteisiin ei ollut aivan ongelmatonta. Suomen ja naapurimaitten historian professori E. G. Palmén oli jopa sitä mieltä, että hänen virkaveljensä oli uskaltanut teoksessaan ”Suomen sisällinen itsenäisyys” liian kauas historian ulkopuolelle teorioitten maailmaan. Hän suhtautui suurin varauksin tämän esitykseen unioni-käsitteen sisällöstä. Siinä Danielson-Kalmari oli seurannut kuuluisan saksalaisen valtio-oikeuden tutkijan Paul Labandin (1838–1918) ajatuksia, joitten pätevyydestä Palmén lausui epäilyksensä:

”Tuon valtiotieteellisen koulun voima on yleisteeoreettisissa käsitteissä, joita muodostellessa subjektiivinen mielivalta saa vaikuttaa enemmän kuin asianomaisen maan historialliset edellytykset ... Historiallinen kehitys merkitsee enemmän kuin kaikki valtiotieteen tutkijan teooriat, ja tämä osoittautuu varsin selvästi Venäjän ja Suomen keskinäisissä suhteissa. Senpä tähden suomalainen tutkija tekee viisaasti asettuessaan sille selvälle ja horjumattomalle kannalle, jonka Porvoon valtiopäiväin aikuiset ja myöhemmät valtiolliset asiakirjat tarjoavat; oppineitten vaihtelevat kontruktсионit eivät ainakaan anna meille parempaa tukea.”³⁹

38 Danielson 1883 c, s. 240.

39 Palménin arvostelu Valvojassa 1892, s. 233–235, varsinkin s. 234.

Palménin mielestä suomalaisten oli siis pysyttäydyttävä puolustustaistelussaan vahvasti historiallisella pohjalla, sillä muutoin autonomiakamppailun perusteet uhkasivat hämärtyä. Heidän oli todistettava näkemyksensä selkeästi osoitettavilla historiallisilla tosiasioilla. Jos valtiolämän vaihtelevia tapauksia tarkasteltiin yhden laki- tai valtiotieteellisen ”shabloonin” mukaan, niin silloin unohdettiin kunkin erillisen tapauksen tai tapaussarjan historiallinen ominaislaatu. Palmén olikin ilmeisen ärtynyt Danielson-Kalmarille siitä, että tämä oli lähtenyt yleistävän, systematisoivan ja epähistoriallisen teoretisoinnin alueelle, jolla suomalaiset eivät enää olleet vahvoilla. Suomen kansan valtiollinen olemassaolo oli perin heikoissa kantimissa, mikäli sen oikeutusta sallittiin mitattavan jollakin ”subjektiivisen mielivaltaisella” valtiotieteellisellä tai valtio-oikeudellisella teorialla. Nähtävästi Palmén ajatteli tällaisen teorian lähes aina päteväksi – oli se sitten suomalaisten tai venäläisten esittämä – sillä valittiinpa lähtökohdaksi minkälainen näkökulma tahansa, sen ympärille voitiin rakentaa looginen, pätevä ja selitysvoimainen todisteluapparaatti. Teoria tavallaan selitti itseään itsellään, perusteli itseään itsellään ja oikeutti itsensä itsellään mutta irrotti samalla selitettävät ilmiöt historiallisista yhteyksistään. Autonomian puolustamiseksi käytetty teoria voitiin aina kumota toisella teorialla, mutta historian tutkimuksen osoittamia valtiotekojä ei hevin voitu kiistää, oli sitten kyse Porvoon valtiopäivistä, siihen johtaneesta kehityksestä tai sen jälkeisestä ajasta.

Vaikka Danielson-Kalmari syyllistyi taistelukirjoissaan lähteitten tarkoitushakuiseen valikointiin ja tulkintaan, hän piti todistelujensa ydintä oikeana. Samoin kokivat asian hänen maanmiehensä. Venäläisten kirjoituksia pidettiin helposti vain keinoja kaihtamattomina yrityksinä tuhota Suomen oikeudet, ja niitten ”tieteellisyys” nähtiin pelkkänä silmänlumeena. Suomalaisten äänenpaineissa oli usein turhautuneisuutta, epäilyksiä koko keskustelun mielekkyydestä. Venäläisistä oli heidän mielestään vaikea saada minkäänlaista otetta, koska he eivät noudattaneet tieteellisen väittelyn pelisääntöjä. Tuskastunut Palmén kiteytti nämä tunnot osuvasti: ”Paljaspään kanssa on työlästä hiusnuottaa vetää.”⁴⁰ Silti Danielson-Kalmarin uurastus ei valunut hukkaan, kuten Taimi

---

40 Palménin arvostelu Valvojassa 1892, s. 234.

Torvinen huomauttaa, sillä hänen ”kirjallinen puolustustyönsä kokosi suomalaiset tiettyjen ja tunnettujen arvojen ympärille sekä lujitti heidän puolustustahtoaan”.⁴¹ Sitä paitsi Danielson-Kalmarin teokset käännettiin lukuisille kielille.⁴² Yhdessä oikeusoppineitten Leo Mechelinin ja Robert Hermansonin kirjojen kanssa ne keräsivät monista Euroopan maista myötätuntoa Suomea kohtaan.⁴³

Vuonna 1894 ilmestynyt ”Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen” jatkoi autonomian syntyäikoja käsitelleitten teosten sarjaa. Danielson-Kalmarin mielestä Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa (1721 ja 1743) menetettyjen alueitten eli niin sanotun Vanhan Suomen liittäminen takaisin ”emämaahan” vuonna 1811 oli eräänlainen päätepiste niille historiallisille tapahtumille, jotka loivat ulkoiset puitteet Suomen kansallisen ja valtiollisen elämän kehittymiselle: nyt maalla oli tunnustetut perustuslait, vanhalle pohjalle rakentuva yhteiskuntalaitos sekä ”luonnolliset” rajat.

Kuvaus Vanhan Suomen yhteiskunnallisista oloista ja niitten parantamisyrittämisistä laajeni myös poliittisen historiankirjoituksen ulkopuolelle. Se luotasi kahden eri kulttuuripiirin, itäisen ja läntisen, kohtaamista ja yhteentörmäystä Ruotsin valtakunnan entisellä alueella. Venäläisten ja suomalaisten ajatustavat ja oikeuskäsitykset olivat esimerkiksi perin kaukana toisistaan, mikä ilmeni kärjistetysti suhtautumisessa talonpoikien asemaan ja oikeuksiin.

Danielson-Kalmari ei tyytynyt tarkastelemaan ainoastaan yhdistymishankkeen ulkonaista tapahtumahistoriaa, syitä ja seurauksia. Hän pyrki tunkeutumaan kulissien taakse, lähelle niitä henkilöitä, joitten harteille oli langennut vastuu asian hoitamisesta. O. Hannikainen, Vanhan Suomen oloista vuonna 1888 väitellyt koulumies, totesi kirja-arvostelussaan, kuinka lukija saattoi teoksen

41 Torvinen 1965a, s. 201.

42 ”Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan” ilmestyi ruotsiksi, suomeksi, venäjäksi, saksaksi ja englanniksi. ”Suomen sisällinen itsenäisyys” ilmestyi suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

43 Ks. esim. prof. Fritz Arnheimin erittäin kiitävää arvostelua Danielsonin teoksesta ”Finlands förening med ryska riket” (3. upplagan) Historische Zeitschriftissä (1892, s. 174–175). Arnheimin mielestä teoksen tieteelliset ansiot eivät olleet vähentyneet siitä, että Danielson oli astunut tiedemiehenä päivänpolitiikkaan torjumaan venäläisiä hyökkäyksiä. Arnheim oli perehtynyt tutkimuksissaan Ruotsin historiaan, ja hän oli hyvin kiinnostunut myös Suomesta. Hän mm. käänsi ja muokkasi M. G. Schybergsonin ”Finlands historian” saksaksi (1896).

kautta muun muassa tutustua ”keisarin yksityisesti lausumiin ajatuksiin ja Suomen vaikuttavien miesten tunteisiin, toiveisiin ja pelkoihin”.⁴⁴ Tutkimuksena ”Viipurin läänin palauttaminen” oli ansiokkaampi ja vähemmän poleeminen kuin Danielson-Kalmarin varsinaiset taistelukirjat.⁴⁵

Suomen sodan muisto – historiankirjoitusta tunteella

Viimeinen ja monessa mielessä kiinnostavin Danielson-Kalmarin 1800-luvun puolella kirjoittamista teoksista oli vuonna 1896 julkaistu ”Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809”. Se päätti autonomiataistelun tueksi laadittujen tutkimusten sarjan. Kirja ei kääntynyt kansainvälisen yleisön puoleen, vaan se oli tarkoitettu valamaan uskoa ja luottamusta suomalaisiin, heidän mahdollisuuksiinsa selviytyä kovistakin koettelemuksista. Kuvaa-vaa työn luonteelle oli, että Hämläis-osakunta järjesti inspektorilleen juhlaillatamat ”kiitollisuuden osoitukseksi hänen isänmaallisen teoksensa johdosta”.⁴⁶ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura taas myönsi Danielson-Kalmarille toisen puolen Längmanin rahaston palkinnosta tunnustuksena kirjasta, jonka aihe oli ”isänmaallinen ja tärkeä” ja joka oli tyyllisesti korkeatasoinen.⁴⁷ Danielson-Kalmari oli kirjoittanut teoksensa ”sydänverellään”, minkä lukija saattoi helposti aistia. Populääri ja tunteikas esitystapa vetosi suu-

---

44 Valvoja 254–260, erityisesti s. 257–258.

45 Vrt. esim. Carl von Bonsdorffin arvosteluja Danielsonin teoksista ”Finlands inre självständighet” ja ”Viborgs läns återförening med öfriga Finland” toisiinsa. Svensk Historisk Tidskrift 1892, s. 369 ja 1895, s. 227.

46 HO:n ptk. 24.11. ja 3.12.1896.

47 SKS:n ptk. vuosikokouksesta 16.3.1897. Suomi. 3. jakso, 14. osa. Helsinki 1897, s. 149–151. Toisen puolen palkinnosta sai J.H. Erkko näytelmästään ”Kullervo”. Palkintolautakuntaan kuuluivat Arvid Genetz, O. Toppelius, B. F. Godenhjelm, Kaarle Krohn ja Kustavi Grotenfelt. –SKS ei nyt muistanut Danielsonia ensimmäistä kertaa, sillä tämä oli saanut v. 1895 seuralta sivupalkinnon teoksestaan ”Viipurin läänin palauttaminen”. Pääpalkinnon sai Kaarle Krohn. Palkinnot myönnettiin 1893–94 ilmestyneistä ”kansallisen kirjallisuuden arvoa korottavista tieteellisistä teoksista”. SKS:n ptk. vuosikokouksesta 16.3.1895. Suomi. 3. jakso, 12. osa. Helsinki 1895, s. 160–161 (”Keskustelemukset”).

reen yleisöön⁴⁸, uudet tutkimustiedot ja uudenlainen lähestymistapa puolestaan kiinnostivat ammattihistorioitsijoita ja -sotilaita. "Suomen sodasta ja Suomen sotilaista" tulikin täydellinen arvostelumenestys.

Teoksen luonne askarrutti arvostelijoita. Danielson-Kalmari ei itse halunnut määritellä lähestymistapaansa, tutkimusmenetelmiään tai päämääriään. Hän ilmoitti kirjansa alussa lakonisesti ja epämääräisesti, että työn tarkoituksena oli täydentää ja syventää "Suomen sotaa ja sotilaita koskevia tietojamme ja käsitystämme". Hänen mielestään tämä selitys oli aivan riittävä:

"... olisi turha ennalta selitellä, missä suhteissa erittäinkin olen luullut syventämistä tarvittavan ja itse sitä yrittänyt. Ellei se tässä jäljempänä tule tyydyttävästi näkyviin, ei selonteko alkusanasessa asiata paranna."⁴⁹

Danielson-Kalmarin toteamus oli haaste kirjan arvostelijoille, heidän taidolleen löytää kirjan ydin ja tekijän perimmäinen sanoma. Heidän erittelyistään muotoutuikin mielenkiintoinen kuva siitä, miten aikalaiset kokivat hänen teoksensa. Kriitikoitten antama palaute oli Danielson-Kalmarille tärkeää, sillä se oli eräänlainen testi hänen työnsä onnistumisesta tai epäonnistumisesta. Se paljasti kirjoittajalle, oliko hän kyennyt vaikuttamaan lukijoihin aikomallaan tavalla ilman, että hänen olisi tarvinnut etukäteen ohjata heidän ajatuksensa oikeille raiteille alleviivaamalla työnsä metodeja ja tavoitteita, siis varmistamalla tällä tavoin oikeanlainen ja oikeansuuntainen lukuelämys.

"Suomen sota ja Suomen sotilaat" ei tuntunut mahtuvan minäkään historian osa-alueen tai nimikkeen puitteisiin. Ruotsalainen sotilas ja sotahistorioitsija C. O. Nordensvan totesikin arvostelussaan, joka oli yleissävyltään erittäin kiittävä: "On vaikea sanoa, mitä professori Danielsonin työ oikeastaan on." Sotahistoria se ei ollut, vaikka kirjassa oli lukuisia taistelukohtauksia ja vaikka Danielson-Kalmari eritteli kummankin osapuolen taistelutaktiikkaa, strategiaa ja sotilaallista ajattelua; tekijä itsekin korosti, että varsinaiset sotatapahtumat oli jätetty syrjemmälle. Teos ei niinkään

---

48 Ks. esim. Carl von Bonsdorffin arviota teoksesta *Svensk Historisk Tidskrift*issä 1896, s. 353–354.

49 Danielson 1896, "Alkusananen".

ollut sodan kulttuurihistoria, vaikka siinä tehtiin selkoa esimerkiksi upseerien elämänpiiristä, toimeentulosta, tapakulttuurista ja arvomaailmasta. Se ei ollut erityistutkimuskaan, henkilöhistoria kenraalimajuri J. F. Aminoffista, kustaviaanista, jonka papereihin ja muistiinpanoihin koko kirja paljolti perustui. Nordensvanin rajauksiin voisi vielä lisätä, että Danielson-Kalmarin tutkimus ei ollut myöskään Suomen sodan poliittinen historia. Kirjoittaja kyllä selvitteli aluksi laveasti sodan kansainvälispoliittista taustaa, Napoleonin sotien synnyttämää myllerrystä, joka tempasi lopulta Suomenkin mukaansa. Venäläisten joukkojen vyöryessä rajan yli helmikuussa 1808 kirjan poliittishistoriallinen ulottuvuus kuitenkin katosi lähes kokonaan. Aikansa pohdiskeltuaan Nordensvan antoi teokselle oman nimiehdotuksensa: Lisiä Suomen sodan historiaan.⁵⁰

Vielä viime vuosisadan loppupuolella historia oli melko eriytymätön tiede, ja mitään varsinaisia historian osa-alueita ei nykyisessä mielessä tunnettu.⁵¹ Menneisyyttä jäsennettiin silti helposti kulttuurin, politiikan, sodan tai muun vastaavan näkökulman kautta, kuten Danielson-Kalmarin teoksen arvosteluistakin kävi ilmi. ”Suomen sotaa ja Suomen sotilaita” ei kuitenkaan voinut sijoittaa selväpiirteisesti millekään tuonaikaiselle historian painopistealueelle. Vaikka tutkimus käsitteli laajasti sodan eri puolia, arvostelijat eivät erehtyneet luonnehtimaan sitä myöskään yleisesitykseksi. He ymmärsivät hyvin, että Danielson-Kalmarilla oli aivan erityinen lähtökohtansa ja näkökulmansa, joka antoi leimansa koko työlle. Kirja-arvostelut olivatkin tässä suhteessa varsin samansuuntaisia – tekijä oli tavoittanut vastaanottajansa.

Mikä oli sitten tuo erityinen näkökulma, joka erotti teoksen lukuisista muista Suomen sotaa käsitelleistä kirjoista?⁵² Danielson-Kalmarin teoksen ruotsintajan, kielen- ja kirjallisuudentutkija Werner Söderhjelmin (1859–1931) arvio vastasi osuvasti tähän kysymykseen:

50 C. O. Nordensvanin arvostelu Danielsonin teoksesta ”Finska kriget och Finlands krigare 1808–1809”. Kongl. Krigsvetenskapsakademiens Tidskrift 1897, s. 604–607.

51 Ks. Ahtiainen/Tervonen 1990, s. 14–15.

52 Varteenotettavat Suomen sodasta kirjoitetut teokset oli kirjoitettu lähinnä sotatieteellisestä ja sotahistoriallisesta näkökulmasta (esim. G. A. Montgomeryn ja A. I. Mihailovski-Danilevskin kirjat sekä C. O. Nordensvanin ja Ruotsin pääesikunnan osin vielä keskeneräiset tutkimukset).

”... tekijä on halunnut kirjoittaa sodan sisäisen historian (inre historia), so. antaa kuvan niitten ihmisten ajattelutavasta ja teoista, jotka johtivat armeijoitteen liikkeitä, niitten jotka muodostivat armeijat ja aseita käyttivät, ja niitten jotka matkan päästä kuulivat tykkien jylinän. Runsaat ja tärkeät kirjekokoelmat ovat antaneet tekijälle korvaamatonta aineistoa tämän kuvan sommittelemisessa ... Työn suurin uutuus on niissä sodanaikaisten yksityiskirjeitten otteissa, jotka kirjoittaja julkaisee. Ne valaisevat mielialaa tähän asti aivan tuntemattomalla tavalla; tapahtumien synnyttämien välittömien vaikutelmien vallassa kirjoitetuina ne antavat meille sellaista tietoa toimivien henkilöitten ajatustavasta ja luonteenlaadusta, jota viralliset lähteet eivät pysty paljastamaan ... Voi hyvin ymmärtää, minkä elävän havainnollisuuden sotatoimet saavat, kun niihin osallistunut (sotilas) kuvaa niitä kirjeessään vaimolle tai jollekin ystävälle, kirjeessä, joka on kirjoitettu aamulla tai illalla taistelun jälkeen; ja aivan toisella tavalla kuin myöhemmän ajan historioitsijan taitavakaan kuvaus, meitä liikuttaa perääntymisen häpeä ja kärsimykset, kun saamme tietää leiritulien loisteessa paperille pannut nöyryytykset ja katkeruuden synnyttämät välittömät tunteenpurkaukset.”⁵³

Danielson-Kalmari oli ensimmäinen tutkija, joka perehtyi Suomen sotaan perusteellisesti sisältä päin. Hän ei hyljeksinyt ”ruohonjuuritasoakaan” vaan nosti sodan varsinaiseksi sankariksi tavallisen kansan ja sitä edustavan tavallisen sotamiehen. Danielson-Kalmari kartoitti arvoon ja asemaan katsomatta sotilaitten mielenlaatua ja mielialoja, arvoja, asenteita ja vaikuttimia, sanalla sanoen ilmiöitä, joita hän itse kutsui ”sielunelämäksi”⁵⁴ ja Carl von Bonsdorff sodan psykologisiksi puoliksi. Werner Söderhjelmkin puhui sodan psykologiasta mutta toi samalla selvästi esille sen, että Danielson-Kalmarin kohdalla termi ei tarkoittanut vain tutkimuskohdetta tai tarkastelutapaa. Se tarkoitti ennen kaikkea menetelmän valintaa, mahdollisuutta ”psykologian keinoin” selittää ja ymmärtää sotaa. Näihin psykologisiin keinoihin liittyi olennaisesti Danielson-Kalmarin omaksuma sitaattitekniikka. Hän lainasi tekstissään pitkiä otteita alkuperäislähteistä, päiväkirjoista, rapor-

53 Hufvudstadsbladet 30.9.1896; ks. myös arvostelun toista osaa 1.10. 1896.

54 Ks. esim. Danielson 1896, s. 313.

teista, kirjeistä ja muistiinpanoista. Lukijan oli näin helppo saada tunneyhteys kuvattavaan ajanjaksoon ja siinä eläneisiin ihmisiin. Lainausten avulla menneisyys avautui silmien eteen niin kiehtovana ja värikylläisenä, että sellaista vaikutelmaa ”nykyaikainen kynä ei voinut synnyttää”.

Danielson-Kalmarin kirjan luonnetta on vaikea ymmärtää, ellei kiinnitä huomiota erääseen Nordensvanin esittämään mielenkiintoiseen havaintoon: Danielson-Kalmarin teos ei ollut oikeastaan historiaa sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä kyseessä ei ollut tasaisesti jaoteltu esitys Suomen sodasta – tiukka yhtenäisyys puuttui.⁵⁵ Danielson-Kalmarin työlle olikin todella ominaista, että se oli tehty ikään kuin siveltimen vedoin. Teos oli kuin kuvakavalkadi, jonka yksittäiset kuvat vangitsivat tietyn tilanteen, tapahtuman, tunnelman. Jokainen vähäpätöiseltäkin vaikuttanut kuva oli tärkeä. Näennäisestä hajanaisuudestaan huolimatta kuvista muodostui kokonaisuus, näkemys Suomen sodan syistä, kulusta ja merkityksestä. Danielson-Kalmari kuljetti lukijaa paikasta ja kohdauksesta toiseen. Hänelle olivat yhtä tärkeitä niin hallitsijoitten ja sotapäälliköitten neuvonpidot kuin tavallisen rivisotilaankin mietteet, niin taistelujen kunnia tai häpeä kuin haavoittuneitten ja sairaitten hoitokin, niin sankarit kuin Venäjälle viedyt sotavangitkin. Lukija sai tutustua armeijan sisäiseen tilaan, upseerien ja rivimiesten tunteisiin, uskollisuuteen ja taistelutahtoon, voitonvarmuuteen ja murskattuihin toiveisiin, lohduttomuuteen, sairauksien ja kurjuuteen. Danielson-Kalmarin kertomus ei päättynyt aselepoon. Hän seurasi sotilaitten toimeentulon järjestämistä sodan jälkeen, heidän myöhempiä vaihteita ja sodan muistoa. Lukijamatka päättyi toukokuuhun 1863, jolloin sotavanhus G. F. Tigerstedt, Revonlahden taistelun sankari, ”laskeutui ikuisen uneen”.

Teoksessa kuvattiin Suomen sodan sotilaita, mutta samalla siinä pyrittiin luotaamaan yleisemmälläkin tasolla suomalaisen sotilaan ja tavallisen kansan ominaisuuksia: uskollisuutta, uhrimieltä ja isänmaanrakkautta. Kirja oli tarkoitettu eräänlaiseksi peiliksi, josta lukija pystyi näkemään itsensä osana isänsä perintöä. C. F. Wahlberg (1847–1928), lääkäri, kirjailija ja Turkin sodan (1877–78) veteraani huomautti innostuneesti, että Balkanin vuorilla turkkilai-

---

55 Nordensvanin kirja-arvostelu, s. 604.

sia vastaan taistelleet Suomen kaartin miehet muistuttivat ajattelultaan ja ominaisuuksiltaan hyvin paljon Suomen sodan aikaisia esikuviaan. Danielson-Kalmari oli toisin sanoen tavoittanut kirjassaan suomalaisen sotilaan perusolemuksen ja luonut hänestä tyyppihahmon, jonka sotilas- ja kansalaishyveet siirtyivät isältä pojalle.⁵⁶

Menneisyys ja nykyisyys limittyivät toisiinsa myös sotahistorioitsija, everstiluutnantti G. A. Gripenbergin kirja-arvostelussa. Hän piti Suomen sotaa nimenomaan suomalaisten sotana, heittä syvästi koskettavana tapahtumana. Siksi vain suomalainen tutkija kykeni hänen mielestään täysin eläytymään tuon sodan vaiheisiin, ihmiskohtaloihin ja tuon ajan mielialoihin. Ja vain suomalainen tutkija kykeni jälkipolvien puolesta maksamaan kunniavelan Suomen urhoollisille sotureille, vuoden 1808 harmaalle joukolle.⁵⁷

Kirjallaan Danielson-Kalmari halusi siis luoda Suomen sodasta kuvan, joka koskettaisi ja liikuttaisi lukijaa. Suku- ja henkilöhistorioitsija Tor Carpelanin (1867–1960) mielestä hän onnistui tässä täydellisesti: ”Lukija ei ole sodan katsoja, hänestä tulee sen osanottaja, joka taistelee ja tuntee itse mukana.” Carpelanin mukaan Danielson-Kalmari sai aikaan voimakkaan tunnevaikutuksen käyttämällä ”taiteellisia keinoja”.⁵⁸ Lähes kaikissa muissakin kirja-arvosteluissa viitattiin ”Suomen sodan ja Suomen sotilaitten” taiteellisiin ulottuvuuksiin. Arvostelujen mukaan Danielson-Kalmari piirsi ”kuvia”, ”sommitteli” ja ”maalasi” tai sitten hän kirjoitti ”draamaa”, ”murhenäytelmää” tai sijoitti kuvattavat henkilöt ”näyttämölle”.⁵⁹ Arvosteluista välittyy paikoin vaikutelma kuin Danielson-Kalmari olisi ollut ohjaaja ja dramaturgi siinä missä historioitsijakin, tai kuin hän olisi kirjoituskoneen tai kynän sijasta käyttänyt sivellintä. Hän ei itse varmastikaan pannut pahakseen näitä luonnehdintoja. Historian professori ei salaillut, että J. L. Runebergin ”Vänrikki Stoolin tarinat” oli tavallaan hänen esikuvansa ja että hänen ja suuren runoilijan hengentuotteitten välillä

---

56 C. F. Wahlbergin arvio Danielsonin teoksesta ”Finska kriget och Finlands krigare”. Finsk Militär Tidskrift 1898, s. 1–3.

57 Finsk Militär Tidskrift 1897, s. 708–718, erityisesti s. 709.

58 Arvostelu Danielsonin teoksesta ”Finska kriget och Finlands krigare”. Finsk Tidskrift (45) 1898, s. 229–248, erityisesti s. 229–230.

59 Jo mainittujen kirja-arvostelujen lisäksi ks. myös Uusi Suometar 6.9.1896.

oli monia yhtymäkohtia – tiede ja taide täydensivät luontevasti toisiaan.⁶⁰

Menneen ajan ihmisen sielunelämän jäljillä

Danielson-Kalmarin kuvaus Suomen sodasta ja sotilaista oli monipuolinen ja tietyllä tavalla vivahteikaskin. Sen ansioihin voidaan laskea sotatapahtumien taustalla vaikuttaneitten psykologisten seikkojen kartoittaminen, ihmisten tunteitten, mielialojen ja vaikuttimien selvittäminen. Danielson-Kalmarin työ oli kuitenkin samalla silmiinpistävän tarkoitushakuinen. Yrittäessään luonnehtia sotilaitten ”sielunelämää” hän turvautui paisutteluun ja paahtokseen. Varsinkin tavallista kansaa edustaneesta tavallisesta soturista hän loi ihannekuvan, kaavamaisen stereotyyppisen hahmon, joka kaiken sodan kurjuudenkin keskellä säilytti perusominaisuutensa: lojaaliutensa kuningasta kohtaan, synnyinmaanrakkautensa, toverihenkensä, jopa puolustustahtonsa ja epäitsekkyään uhrimielensä. Huumori ei keventänyt Danielson-Kalmarin kerrontaa; kirjan ilme oli kaiken aikaa vakava ja ylevöitynyt. Rakentaessaan tunnesiltaa omasta ajastaan Suomen sotaan ja sen veteraaneihin, hän alisti heidät palvelemaan sellaista aatetta, josta heillä itsellään ei ollut minkäänlaista käsitystä. Danielson-Kalmari arvioi heitä omien suomalaiskansallisten ideaaliensa valossa, sisäisesti itenäisen Suomen perustan rakentajina.

”Suomen sodan ja Suomen sotilaitten” esitystapaa ja tutkimuksellisia lähtökohtia on mielenkiintoista verrata Danielson-Kalmarin kuulun oppilaan Gunnar Suolahden (1876–1933) töihin. Vii-

---

60 Danielson 1896, s. 785–789. – Danielson-Kalmari julkaisi v. 1908 Suomen sodan 100-vuotismuiston innoittamana teoksensa suppean, 47-sivuisen lyhennelmän. Siinä hänen maalaileva, lavea esitystapansa ei päässyt oikeuksiinsa, vaan kokonaisvaikutelma oli puisevahko. Alkuteoksen inhimillisyys ja tunnelma jäivät saavuttamatta ja sotatapahtumat läheltä kokematta. Jalmaria Jaakkola totesikin muodollisen kiittelevässä arvioinnissaan, että ”esitettävien asioiden suuren keskityksen vuoksi kieli tuntuu paikoin kankeahkolta”. Kirja oli paljolti vanhan lämmittelyä, ja paljon tuoreemman näkökulman tarjosivat juhluvuosina (1908 ja 1909) kenr. Hugo Schulmanin, ev. luutn. G. A. Gripenbergin ja tri Santeri Ivalon Suomen sotaä käsittelleet teokset. Ks. Jaakkola 1910, s. 518–521, erityisesti s. 520.

meksi mainittu julkaisi 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä lukuisia sosiaali- ja kulttuurihistoriallisia tutkielmia, joista tunnetuimmaksi tuli vuonna 1919 ilmestynyt ”Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla”. Molempien historioitsijoitten lähestymistavassa oli yhtäläisyyksiä. Kumpikin pyrki pääsemään lähelle kuvaamiaan henkilöitä ja näitten elämänpiiriä sekä luomaan tällä tavoin ”ajankuvia”. Mutta siinä missä Danielson-Kalmarin henkilöhahmot näyttäytyivät tyyppeinä, jotka esiintyivät tietoisesti tai tiedostamattaan kansallisen tulevaisuuden rakentajina tai kansallisen kehityksen vihollisina, siinä Suolahden henkilöt rahvaasta pappeihin ja yliopistoväkeen asti elivät ennen kaikkea omaa elämäänsä oman aikansa ja omien edellytystensä puitteissa. Suolahden kerronta oli Danielson-Kalmarin raskasta tyyliä ”ilmavampaa”. Hän tarkasteli tutkimiansa ihmisten edesottamuksia ymmärtämyksellä. Usein kuvauksia höysti vahva huumori, jopa ilkkurisuus, joka lievensi tehokkaasti lukijan moralisointihaluja, esimerkiksi silloin kun tämä tutustui kirjan sivuilla viinaanmenevien sielunpaimenten kommelluksiin.

Danielson-Kalmarin tavoin Gunnar Suolahti korosti tutkittavan ajan ja siinä eläneitten yksilöitten henkisten ja sielullisten ominaisuuksien ymmärtämisen tärkeyttä. Hänen mielestään hyvällä historioitsijalla oli kyky myötäelämiseen, kyky saada tunneyhteys menneisyyteen ja menneisyyden ihmisiin. Suolahti pääsi kuitenkin opettajaansa paremmin tutkimuskohteensa ”sisälle”. Hänen loihtimansa ajankuvat olivat Danielson-Kalmarin luonnoksia monisyisempiä ja monipuolisempia. Pekka Ahtiainen huomauttaa Suolahti-tutkimuksissaan, kuinka tämä koetti porautua aineellisten ja kirjoitettujen tietolähteitten taakse siihen elävään elämään, joka nuo tietolähteet oli synnyttänyt. Historioitsijan käyttämä materiaali oli peräisin ”sielullisista” toiminnoista, joten lähteet tuli tulkita inhimillisten tarpeitten ja pyyteitten kautta. Suolahti pyrki tutkimuksissaan näkemään yhteisön rakenteen ja ainesosat sekä eri luokkien ja ryhmien väliset suhteet. Vain tällä tavoin oli mahdollista hahmottaa puitteet sille henkiselle ja fyysiselle ympäristölle, jossa kukin yksilö joutui elämään. Yksilöä ei voinut tarkastella yhteisöstä irrallisena vaikuttajana, sillä sosiaalisten suhteitten verkosto heijastui aina yksittäisen ihmisen sielunelämään.⁶¹

---

61 Pekka Ahtiainen, Gunnar Suolahti (1876–1933) historianutkijana – kollektiivisen tutkimusotteen tulo Suomeen. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin

Suolahden psykologinen käsittelytapa oli vankemmalla pohjalla kuin Danielson-Kalmarin. Vasta hänen kohdallaan on perusteltua puhua tieteellisen psykologian soveltamisesta historian tutkimukseen. Ahtiainen on jäljittänyt Suolahden sielutieteelliset virikkeet saksalaisen historioitsijan Karl Lamprechtin (1856–1915) inspiroi- maan ”wundtilaisuuteen” sekä myös kotimaisen filosofian, antropologian ja kirjallisuustutkimuksen piiriin. Danielson-Kalmarin esikuvat puolestaan löytyivät lähinnä hegeliläis-snellmanlais- koskislaisesta ja osin runebergiläisestä ajatusmaailmasta, jonka avulla hän yritti ymmärtää suomalaista sielunelämää ja suomalaista kansallishenkeä. Hän pyrki kuvailemaan niitä tekijöitä, jotka olivat juuri suomalaisille ominaisia ja jotka kykenivät kokoamaan heidät aikaa myöten lujin tunnesitein yhteisten kansallisten ja valtiollisten tunnusmerkkien alle.

Ajan sielutieteelliset virtaukset eivät olleet Danielson-Kalmarille tuiki tuntemattomia eivätkä ne jääneet hänessä täysin vaille vastakaikua. Hän oli perehtynyt moniin filosofeihin ja historioitsijoihin, kuten Auguste Comteen, Hippolyte Taineen ja Herbert Spenceriin, jotka olivat esittäneet ”yhteiskuntasielutieteen” aatteen jo ennen Lamprechtia.⁶² Heidän ajatuksensa eivät kuitenkaan liiemmin vaikuttaneet Danielson-Kalmariin. Niinikään viime vuosisadan lopussa ja tämän vuosisadan alussa käydyin historiatieteellisen debatin psykologiset ulottuvuudet olivat hänelle jokseenkin vieraita. Hänen oli mitä ilmeisimmin vaikea hyväksyä Lamprechtin esittämää näkemystä, jonka mukaan ”historia sinällään ei ollut muuta kuin sovellettua psykologiaa”.⁶³ Missään vaiheessa Danielson-Kalmari ei halunnut korottaa sielutiedettä välineeksi, jonka avulla olisi esimerkiksi voitu tyypittää menneisyys eri aikakausiksi. Historiatieteen oli käsitettävä kehitys kokonaisuutena, ja jonkun historian osa-alueen tai lähitieteen nostaminen hallitsevalle paikalle merkitsi Danielson-Kalmarin mielestä menneisyyden kuvan vääristämistä. Epäluuloisuuden taustalla oli näh-

---

yliopisto, Historian laitos. 1987. – Ahtiainen on väitöskirjassaan (käsikirjoitus) edelleen syventänyt psykologia-teemaa Suolahden ajattelussa; ks. myös Ahtiainen/Tervonen 1985, s. 161–170 sekä Ahtiainen/Tervonen 1990, s. 16–18.

62 Salomaa 1929, s. 144.

63 ”Geschichte ist an sich nichts als angewandte Psychologie”. Karl Lamprecht, *Moderne Geschichtswissenschaft*. Berlin 1909, s. 16 (Teoksen ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1905).

tävästi pelko, että psykologia aputieteenä ei tyytyisi rengin asemaan vaan ottaisi helposti isäntävallan käsiinsä.⁶⁴

Danielson-Kalmarin ja Suolahden kiinnostuksessa menneisyyden sielullisia puolia kohtaan oli samankaltaisuuksia, mutta toisaalta heidän lähtökohtansa erosivat huomattavasti toisistaan. Siitä huolimatta Danielson-Kalmarin harrastus ”psykologiaan” tasoitti hänen oppilaansa tieteellistä karriääriä. Suomalaisen historiatieteen suuren auktoriteetin kannustus ja tuki ei varmaankaan ollut Suolahdelle vähäpätöinen asia. Asialla oli myös kääntöpuolensa. Suolahden ideat avasivat Danielson-Kalmarille mahdollisuuden nähdä uusia puolia niissä ilmiöissä, joita tämä itsekkin tutki. Opettaja ei kuitenkaan kunnolla pystynyt hyödyntämään oppilaansa tietoja ja näkemyksiä. Turun yliopiston Suomen historian professori Einar W. Juvelius (1892–1966, vuodesta 1935 Juva) viittasi hienovaraisesti tähän seikkaan arvostellessaan vuonna 1930 Historialliseen Aikakauskirjaan Danielson-Kalmarin teoksen ”Piirteitä vapaudenajalta I”. Kirjan alkuosa oli, kuten jo aiemmin on mainittu, lyhennelmä vuonna 1888 ilmestyneestä tutkimuksesta ”Die nordische Frage”. Juveliuksen mielestä tekijä olisi voinut ajanmukaistaa kirjaansa enemmän kuin oli tehnyt, ennen kaikkea Suolahden selvitysten perusteella:

”Ajattelen tässä lähinnä niitä lisiä, joita professori Gunnar Suolahti on antanut Suomessa 1700-luvun puolimaissa vallinneista mielialoista.”

Suolahdella olisi toisin sanoen ollut Danielson-Kalmarille paljon tarjottavanaan nimenomaan sillä historian alueella, jolla pyrittiin perehtymään ihmisten ajatteluun ja tunteisiin.⁶⁵

64 Ks. tämän tutkimuksen sivuja 70–71 sekä sivulla 71 mainitut lähteet. – On silmiinpistävää, että Danielson-Kalmari historian tutkimuksen periaatekysymyksiä käsitellessään kartoit eksplisiittisesti puuttumista ”sielutieteeseen”. Hän ei tuonut tätä esille edes puhuessaan Lamprechtista vaikka tunsi kyseisen tutkijan psykologiset painotukset (Danielson-Kalmarin suhtautumisesta Lamprechtiiin ks. tarkemmin s. 180–181). Luennoidessaan opiskelijoille Danielson-Kalmari piti kyllä tärkeänä näiden tutustumista psykologiaan, mutta vain historialle alistettuna, filosofialle läheisenä aputieteenä: ”Psykologia on toinen osa filosofisissa luvuissa, joka ei mitenkään ole historiaa opiskelevan laiminlyötävä.” ”Historian luvuista sananen”, syksyllä 1899. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19.

65 Historiallinen Aikakauskirja 1930, s. 331–332.

Lähteitten siteeraaminen – objektiivisuuden tae?

Monissa Suomen itsenäisyydenkin aikana ilmestyneissä Danielson-Kalmarin teoksissa oli selvä psykologinen juonne, kuvasipa hän sitten tavallista kansaa tai kansallisia merkkihenkilöitä. Samoin niissä oli, usein edelliseen liittyen, valtavasti suoria lainauksia yksittäisistä kirjeistä virallisiin asiakirjoihin asti – aivan kuten ”Suomen sodassa ja Suomen sotilaissakin”. Danielson-Kalmari oli käyttänyt sitaattitekniikkaa melko paljon jo eräissä tätä aikaisemmissa teoksissa. Osittain sitaattien runsauteen vaikutti hänen etenevä sokeutensa, osittain hänen halunsa saada alkuperäistekstin kautta tunnekosketus kuvattaviin ilmiöihin ja ihmisiin. Mutta tällä esitystekniikalla oli vielä eräs toinen tavoite, jota Danielson-Kalmari ei itse suoraan sanonut mutta johon hänen kirjojensa arvostelijat monesti viittasivat, nimittäin pyrkimys lainausten avulla herättää lukijoissa luottamusta tekijää ja hänen tekstinsä puolueettomuutta kohtaan. Esimerkiksi voidaan ottaa Danielson-Kalmarin teos ”Kustavilainen aika I–II”, joka julkaistiin vuonna 1921 sarjassa ”Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla”. Tutkimus oli ehkä paras tässä sarjassa ilmestyneistä kirjoista. Se käännettiin ruotsiksi muutamaa vuotta myöhemmin ja sai osakseen suurta huomiota paitsi Suomessa niin myös läntisessä naapurimaassa.

Arvostelijat luottivat useimmiten Danielson-Kalmarin tieteelliseen rehellisyyteen, jonka takeeksi tämä siteerasi pitkiä otteita käyttämistään lähteistä. O. Hannikainen luonnehti Danielson-Kalmaria ”asiakirjojen yhteensommittelun mestariksi” ja historioitsijaksi, jonka ”esitystä hallitsi lahjomaton pyrkimys objektiiviseen totuuteen”.⁶⁶ Helsingin yliopiston historian dosentti Bruno Lesch (1888–1945) puolestaan kiitteli, että ”dokumentoinnin perusteellisuuden suhteen ... nyt käsillä oleva työ on omaa luokkaansa”. Teoksessa dokumenttien sallittiin puhua itse puolestaan mahdollisimman paljon. Näin lukijalle avautui tilaisuus muodostaa lähteestä oma, tekijän käsitykselle vastakkainenkin tulkinta.⁶⁷ Sa-

---

66 Arvostelu Historiallisessa Aikakauskirjassa 1922, s. 92–95, varsinkin s. 94.

67 Arvostelu aikakauskirjassa *Historisk Tidskrift för Finland* 1930, s. 137–147, varsinkin s. 146–147.

maa seikkaa korosti myös ruotsalainen Birger Steckzén, sikäläinen sota-arkistonhoitaja:

”Usein saa lähdeaineisto puhua karua ja valaisevaa kieltään, ja tällöin on kirjoittajalle annettava se peittelemätön tunnustus, ettei hän ole viljellyt lähteitään jotakin määrättyä suuntaa tavoittelemalla, vaan on valinnut ne täysin objektiivisella tavalla. Täten on lukijalle mahdollista vetää omat johtopäätöksensä, jotka ehkä eivät aina sovi yhteen tekijän mielipiteitten kanssa.”⁶⁸

Steckzén ja suomenruotsalainen Lesch edustivat aivan erilaista tulkintatraditiota kuin suomalaiskansallisen historian tutkimuksen nestori J. R. Danielson-Kalmari. Heidän antamansa tunnustus olikin merkittävä kunnianosoitus, olkoonkin että kumpikin heistä tulkitisi kirjassa sellaisenaan esitettyjä lähteitä usein aivan eri tavalla kuin tekijä. Lesch piti näkemysten eroavuutta luonnollisena, sillä Danielson-Kalmarin aihe ja tutkimusalue olivat erittäin vaativia. Subjektiivisuus kuului hänen mielestään olennaisesti tutkimukseen, ”kun oli kyse enemmän tai vähemmän epämääräisten mielipiteitten, mielialojen ja tunnelmien selvittämisestä”; kustavilaisen ajan ihmisten mielenliikkeitten kartoittaminen ei tehnyt tässä suhteessa poikkeusta.

Vaikka Danielson-Kalmarin käyttämä sitaattitekniikka toisaalta palveli pyrkimystä puolueettomuuteen, niin toisaalta se myös kääntyi tätä tavoitetta vastaan. Lukija oli helppo tuudittaa uskoon, että asiakirja tai kirje edustivat väärentämätöntä totuutta, kun hän näki niitten sisällön sellaisenaan silmiensä edessä. Olihan kyse tiedosta, joka välittyi lukijalle suoraan eikä historioitsijan sopivas-ti suodattamana ja tulkitsemana. Häneltä jäi helposti näkemättä, miten tutkimus edellytti aina näkökulmaa, kokoavaa ajatusta, joka määräsi puitteet lähteitten valinnalle; tässä tapauksessa tuo näkökulma oli suomalaisen itsenäisyysajatuksen kehittyminen Ruotsin vallan loppuaikoina. Lukija ei liioin ilman muuta ymmärtänyt, kuinka lähteitten yhdistely ja suhteuttaminen toisiinsa ja tarkasteltavaan kokonaisuuteen olivat jo sinällään tutkijan kannanottoja. Sitä paitsi Danielson-Kalmarin johdannot, selitykset ja kommentaarit varmistivat sen, että useimmat tajusivat pitkät lainaukset

---

68 Arvostelu Stockholms Tidningenissä 21.4.1927. Ks. myös arvostelun toinen osa 22.4.

”oikeassa” valossa.⁶⁹ Sitaattitekniikka oli puolueettomuuden asialla ainoastaan silloin, kun lukijalla oli riittävät taustatiedot ja kriittinen kyky irrottautua Danielson-Kalmarin kertojanotteesta. Birger Stéckzen varoittikin aiheellisesti:

”... lukija ei voi välttää syventymistä tekijän näkökohtiin eikä joutumista reippaan ja maalailevan kuvauksen lumoihin.”

”Oppivuodet” päättyvät

Vuonna 1896 ilmestynyt ”Suomen sota ja Suomen sotilaat” oli eräänlainen taitekohta Danielson-Kalmarin tuotannossa. Hänen kehityksensä historioitsijana ei toki pysähtynyt tähän teokseen. Danielson-Kalmari seurasi vuosisadan vaihteen tienoilla tarkasti historiatieteen piirissä käytyä periaatekeskustelua, hän perehtyi laajasti historian aputieteisiin kuten antropologiaan ja kansantaloustieteeseen, hän luki ja luetutti itselleen suuren määrän viimeisintä ulkomaista historian tutkimusta sekä sosiologista ja luonnontieteellistä kirjallisuutta. Niinikään hän rohkaisi oppilaitaan tutustumaan kaikkeen uuteen. Danielson-Kalmarin luennoista näkyy hyvin, että hän pyrki välittämään akateemiselle nuorisolle tuoreita näkökohtia historiaan.

Mutta kirjallisessa tuotannossaan Danielson-Kalmari ei enää 1900-luvun puolella tehnyt uusia aluevaltauksia. Tutkimusote ja -metodi samoin kuin tutkimuskohdekin olivat saaneet jotakuinkin lopullisen muotonsa jo edellisen vuosisadan loppuun mennessä; tosin eräissä Danielson-Kalmarin myöhemmissä teoksissa yhteiskunnallisia oloja, väestön elinehtoja ja sosiaalisia kysymyksiä käsiteltiin osittain nuoremman tutkijapolven inspiroimassa hengessä.

Vuonna 1888 julkaistu ”Die nordische Frage” merkitsi siirtymistä oman maan historian suuntaan. Sen jälkeen Danielson-Kalmari keskittyi lähes kokonaan kotimaansa vaihteiden selvittämiseen.

---

69 Tekijän ja lukijan etäisyyden häivyttämisestä on hyvänä esimerkkinä O. A. Kallion arvostelu teoksesta ”Piirteitä vapaudenajalta II” (Aamulehti 7.5.1932): ”Tuntien valtioneuvos Danielson-Kalmarin asiallisen, tukevan ja kriittillisen tutkimusmenettelyn, jossa asiakirjat tavallisimmin puhuvat sellaisinaan, tarpeellisin kriittillisin selityksin ja huomautuksin varustettuna, lukija voi aivan turvallisesti ja luottavasti antautua hänen johdettavakseen ...”

Häneltä ilmestyi vuosien 1888–1935 välisenä aikana peräti parisenkymmentä teosta ja joukko pienempiä tutkimuksia, jotka yhdessä muodostivat melko yhtenäisen kuvan Suomen historiasta vapaudenajalta 1800-luvun puolivälin vaiheille. Einar W. Juva luonnehti vuonna 1944 tuota Danielson-Kalmarin kartoittamaa periodia ajanjaksoksi, ”jolloin luotiin Suomen kansallisvaltion ensimmäinen perusta”.⁷⁰ Kartoitustyö oli kyllä mittava ja ansiokas, mutta edetessään se myös urautui ja muuttui kaavamaiseksi. Danielson-Kalmari oli ammentanut parhaimman luomisvoimansa tyhjiin jo kauan ennen kuin hänen elämäntyönsä historioitsijana päättyi.

---

⁷⁰ Einar W. Juva, J. R. Danielson-Kalmari Suomen historian tutkijana. Esitetty Yleisradiossa 20.8.1944. Konekirjoitettu konsepti. WSOY:n arkisto, J. R. Danielson-Kalmaria koskevat lehtileikkeet.

OSA II

Kansallisuusaate ja historiantutkimus

Kansallisuusaate historiantutkimuksen lähtökohtana

Suomenmielisyyden aateperintöön oli aina kuulunut usko tieteen ja yliopistollisen sivistyksen voimaan kansallisuusaatteen lujittajana. Näkyvimmin tätä käsitystä edustivat ehkä J. V. Snellman filosofiassa ja Yrjö Koskinen historiassa. Snellmanin lähtökohta oli hegeliläinen: valtio oli oma tarkoituksensa, sinänsä arvokas siveellisyyden korkeimpana olomuotona, ja siksi yksilön tuli luovuttaa valtion ja kansallishengen palvelukseen. Hegelillä oli huomattava vaikutus myös Koskiseen.¹ Tämän kuuluisa teos ”Oppikirja Suomen kansan historiasta” ilmestyi kolmena vihkona vuosina 1869–72. Se oli ensimmäinen kirjallinen esitys, joka selvitti yhtäjaksoisesti kansamme vaiheita vanhimmista ajoista nykypäivään asti. Teos koetti osoittaa, kuinka suomalaiset olivat vähitellen kehittyneet yhä suurempaan kansalliseen ja valtiolliseen itsetietoisuuteen.

Danielson-Kalmarin historiankäsitys perustui pitkälti juuri Snellmanin ja Koskisen suomalaiskansalliseen aatemaailmaan. Hän tarkasteli maamme menneisyyttä ja nykyisyyttä ikäänkuin historiaan olisi ollut valmiiksi ohjelmoituneena kansallishenki, joka eteni vääjäämättä kohti toteutumistaan. Jo A. I. Arwidssonia käsitelleessä kirjallisessa esikoisessaan (1873) Danielson-Kalmari tähdensi, että toteutuakseen täydellisesti tuo henki edellytti valtio-

---

¹ Kangas 1944.

ta. Ja kääntäen: jos valtiolta puuttui sitä ylläpitävä kansallinen sivistys, kansallinen henki, niin se jäi vain pelkäksi kuoreksi. Danielson-Kalmari noudatteli tässä periaatetta, jonka Snellman oli lausunut ”Valtio-opissaan”:

”... kunkin yhteiskuntakysymyksen ylin ratkaisu tapahtuu aina sillä haavaa vallitsevan valtiojärjestyksen perustalla. Ja tätä kannattaa sivistys, se siveellinen henki, jonka läpituunkemia valtion jäsenet ovat. Niin jääkin toisaalta jokainen laitos, joka ei vastaa tätä kansassa elävää henkeä, tyhjäksi, merkityksettömäksi sanaksi, sisällyksettömäksi muodoksi.”²

Kansallinen henki ilmensi Danielson-Kalmarin mielestä kunkin kansan ominaislaatua, mutta samalla se oli osa laajempaa kokonaisuutta, kansallisuusaatetta, joka oli yhteinen nimittäjä kaikkien elinkelpoisten kansojen pyrkimykselle luoda historiaansa oman erityisluonteensa mukaisesti. Kansallisuusaate oli eräs tärkeimmistä ihmiskunnan kehitystä ohjaavista historiallisista voimista. Danielson-Kalmari laski Snellmanin oppi-isän Hegelin ansioksi sen, että tämä oli näyttänyt miten ”ihmiskunnan historia on kansojen historiaa, kansojen toimintaa, jonka toiminnan tärkein ilmene-mismuoto on valtio; sen tähden ihminen liittyessään kansaan liittyy ihmiskuntaan ja tehdessään työtä kansallisen valtion hyväksi tekee työtä ihmiskunnan hyväksi”.³

Vaikka Hegel ja Snellman olivat Danielson-Kalmarin silmissä suurmiehiä, hän näki varsinkin ensiksi mainitun ajattelun jossain määrin yksipuolisena. Esimerkiksi Hegelin dialektiikka, johon Snellmaninkin kirjoitukset liiaksi vivahtivat, oli orjallisesti omak-suttuna kaavamainen. Se oli malli, joka vei päättelyn helposti valmiille urille. Niinikään oletta-
mus kehityksen kulkua ohjaavan, itseään historiassa toteuttavan maailmanhengen olemassaolosta oli otettu historian ulkopuolelta, ulottuvuudesta joka ei ollut tie-teen keinoin tavoitettavissa. Snellmanilla taas historia oli korostetusti ”hengen” historiaa, minkä vuoksi hän ei ollut ymmärtänyt kehityksen periaatteen ulottuvan myös aineen ja luonnon maailmaan.⁴ Danielson-Kalmarin oppilas Gunnar Suolahti antoi-
kin

2 Snellman 1928, s. 10.

3 Danielson-Kalmari 1911b, s. 10–11.

4 Danielson 1881/1882a, s. 475; ”Saksan uudemman historiatieteestä”. 1890-luvulla laadittu luentopohja. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19; Danielson-Kalmari 1911b, s. 9.

muistosanoissaan vuonna 1933 opettajalleen tunnustuksen siitä, että tämä halusi pitää historian todennettavalla tasolla; Danielson-Kalmari ei "uskonut epämääräisiin voimiin vaan hän vaati täyttä todellisuutta, rehellistä, asiallista totuutta".⁵

Suolahden todistus on kiintoisa. Hän tiesi nimittäin varsin hyvin, kuinka mielellään Danielson-Kalmari vetosi sen tapaisiin asioihin kuin kansallishenkeen, historiassa eteenpäin pyrkiviin aatteisiin jne. Oppilaan puhe ei kuitenkaan ollut osoitus pelkästä muistojen kultaamisesta. Hän piti opettajansa historiankäsityksen hegeliläisiä ja snellmanilaisia piirteitä vain väljänä viitekehystenä eikä ohjenuorana, jota seuraamalla kaikki historialliset tapaukset voitiin tajuta oikein. Tämän tulkintamallin mukaan Danielson-Kalmarin lähtökohtana oli "reaalihistoria", todelliset tapahtumat, joitten luonne oli selvitetty tarkoilla lähdekriittisillä tutkimuksilla. Näitten tutkimusten pohjalta, johdonmukaisen päättelyn sääntöjä noudattaen, oli sitten mahdollista etsiä ilmiöitten taustalla vaikuttavia historiallisia voimia ja aatteita.

Historioitsijana Danielson-Kalmari ei kuitenkaan irtaantunut metafyyysisistä selitysperusteista siinä määrin kuin Suolahti antoi ymmärtää. Danielson-Kalmari mm. operoi jatkuvasti käsitteillä, joitten yksiselitteinen palauttaminen faktuaalisen historian piiriin on perin ongelmallista. Vaikka hänen teoksensa kuuluivat olennaisesti kansallisuusaatteen lujittamistyöhön, hän ei koskaan täsmällisesti kertonut mitä termit kansallisuusaate, kansallishenki jne. itse asiassa tarkoittivat. Kyse ei ollut huolimattomuudesta vaan tietoisesta valinnasta, sillä Danielson-Kalmarista esimerkiksi sanaparin "suomalainen kansallistunne" sisältöä ei voinut kuvata puhtaan loogisesti ja rationaalisesti. Sitä ei siis voinut siirtää lukijan päähän valmiina järkeenkäyvänä ajatusrakennelmana, vaan se oli ujutettava hänen mieleensä osviittoja antamalla ja tiettyjä tunnetiloja virittämällä, kunnes lukija ymmärsi sanan merkityksen. Tämä edellytti tunnesillan rakentamista lukijan ja kuvailtavan henkilön, esimerkiksi Antti Chydeniuksen tai Suomen sodan ravisotilaan tai A. I. Arwidssonin välille, toisin sanoen sen tietoisuuden herättämistä, että kansallisen itsetajuisuuden muotoutuminen pohjautui katkeamattomaan historialliseen kehitykseen, joka liitti nykyihmi-

---

5 Gunnar Suolahden muistosanat J. R. Danielson-Kalmarista v. 1933. Gunnar Suolahden arkisto.

sen vahvoin sitein suomalaisiin esi-isiinsä.⁶

Danielson-Kalmarin ajattelun tietty määrittelemättömyys ilmeni mm. väitteessä, jonka mukaan Suomen kansalla oli ”historiallinen tarkoitus”. Tämä teema toistui alituisesti hänen puheissaan ja kirjoituksissaan. Hän julisti, että kansakunnan oli löydettävä itsensä ja ponnistettava kaikki voimansa täyttääkseen maailmanhistoriallisen tehtävänsä. Ajatus oli hyvin samansuuntainen kuin Koskiselä, joka valoi uskoa maanmiehiinsä vetoamalla jumalalliseen johdatukseen:

”... jos historia meille jotain opettaa, niin se opettaa sen, ettei maailman meno ole korkeampaa johtoa vailla. Luulisipa toisinaan, että ihmisten intohimot, itsekkäät tarkoitukset, pienet juonet ja vehkeet saavat suuria toimeen, ja kuitenkin loppupäätös on se, että ne hyvin vähään raukeavat ... Se on mielestäni varmintä varmempi, että meidän kansamme kohtalossa on Jumalan käsi ollut johtajana, ja että tämä johto ei meistä luovu vastaisinaan aikoina.”⁷

Danielson-Kalmari viittasi opettajansa tavoin toisinaan Suomen ”historiallisen tehtävän” toteutumisen takana olevaan korkeampaan voimaan, Jumalaan. Sävy ei kuitenkaan ollut tunnustuksellinen. Kyse oli lähinnä retorisesta ilmauksesta, joka antoi nimen kehitystä ohjaavalle persoonattomalle historialliselle selitysprinssiipille. Danielson Kalmari lievensikin determinismιάän korostamalla, että Jumala ei suoranaisesti tuuppinut kansoja kohti päämääräänsä ihmisten ollessa vain tahdottomia välikappaleita. Jokaisen kansan oli taisteltava asemastaan muitten kansojen joukossa, ja

---

6 Vrt. Danielsonin teoksen ”Suomen sota ja Suomen sotilaat” (1896) alkulausetta, jossa hän ohjelmallisesti kieltäytyi määrittelemästä tutkimuksensa tavoitteesta – se oli lukijan tajuttava itse tekstistä. – Vaikka niin Yrjö-Koskinen kuin Danielson-Kalmarikin nojasivat ajattelunsa osin hegeliläisyydelle, he eivät omaksuneet sitä filosofisena järjestelmänä, jota voitiin käyttää ja ymmärtää tietyn käsiteapparaatin kautta. Heidän hegeliläisyytensä olikin varsin epämääräistä luonteeltaan. Itse asiassa ”puhdasoppinen” hegeliläisyys menetti Suomessa 1800-luvun puolivälin jälkeen asemiaan niin, että varsinaisesta hegeliläisestä traditiosta voidaan puhua vain varauksin. Tästä ks. esim. Pulkkinen 1989, s. 5.

7 Koskisen vastaus Ylioppilaskunnan Yrjön-päivän tervehdykseen. Uusi Suometar 25.4.1881; ks. myös Koskisen puhe SKS:n 50-vuotisjuhlissa. Uusi Suometar 1.7.1881; Koskinen 1869, s. 119–122.

menestyminen riippui viime kädessä ihmisistä itsestään. Historiallisella kehityksellä oli selvät ”sisäänrakennetut” suuntaviivat, mutta se ei noudattanut pienintä piirtoa myöten ennalta määrättyä käsikirjoitusta.⁸

Suomen kansallinen kulttuuri eteni voimakkaasti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Aineellinen ja henkinen edistys oli Danielson-Kalmarille todistus siitä kansallisesta erityisluonteesta, jolla suomalaiset lunastivat olemassaolon oikeutuksen muitten kansakuntien keskuudessa. Tämä ei silti riittänyt. Kulttuuri saattoi kyllä nousta, elää hetken ja kukoistaa. Mutta jos sillä ei ollut historiaa, sillä ei ollut myöskään tulevaisuutta, ja jo melko vaatimaton ulkoinen painostus kykeni kukistamaan tällaisen sivistyksen. Siksi, kuten Danielson-Kalmari totesi eräässä puheessaan vuonna 1899, Suomen kansalliselle olemassaololle oli löydettävä historiallinen identiteetti, vuosisatain taakse ulottuva omaleimainen kasvualusta:

”Todistettava oli meille itsellemme ja maailmalle, että Suomen valtiolla oli juurensa syvällä historiallisissa oloissa, ja että se oli puhjennut ilmoille yhtä luonnollisesti ja elinvoimaisesti kuin viheriä oras aikansa odoteltuaan kohoaa maahan kätketystä siemenestä kohti päivää ja valkeutta.”⁹

Jos kansakunta toisin sanoen oli elinkykyinen, niin se oli jättänyt aikakirjoihin todisteet kulttuuria luovasta voimastaan. Juuri näitten todisteitten etsiminen oli suomalaisen historiankirjoituksen tärkein tehtävä.

---

8 Danielson-Kalmari käytti ilmauksia ”kansojen historiallinen tarkoitus” ja ”maailmanhistoriallinen tehtävä” sekä tieteelliseksi aiotuissa esityksissä että juhlapuheissa ja lehtiartikkeleissa. Sen sijaan termit ”Jumala” tai ”Kaitselmus” hän jätti lähinnä juhlapuheretoriikkaan. Danielson 1879, s. 24; Danielson 1888b, s. 114; Danielson 1897; Danielson-Kalmari 1906b, s. 1–2; Danielson-Kalmari 1918, s. 12; Danielson-Kalmari 1919c, s. 4; Danielson-Kalmari 1930, s. 7; Danielson-Kalmari 1931a, s.19; ”Keskiajan historiaa”. Luento keväällä 1881. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 21; ”Yleistä kulttuurihistoriaa”. Luento keväällä 1907, kansio 19.

9 Danielsonin puhe Hartolassa vuonna 1899. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 12.

Kansallinen historiantutkimus ja objektiivisuuden ongelma

Kansallisuusaatteen asettaminen historiantutkimuksen lähtökohdaksi antoi helposti kuvan poliittisesta laskelmoinnista, tieteelle ulkoa päin annetusta tehtävästä, joka häivytti objektiivisuuden ja vilpittömän pyrkimyksen totuuteen. Danielson-Kalmari joutuikin pohtimaan tätä ongelmaa useissa yhteyksissä. Hän myönsi suoraan, että suomalaiskansallinen historiantutkimus palveli valtiollisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita. Se ei ollut objektiivista, mikäli objektiivisuudella tarkoitettiin pyrkimystä pysytellä arvonäkökohtien yläpuolella. Samalla Danielson-Kalmari kuitenkin kiisti syytökset kansallisen historiankirjoituksen epätieteellisyydestä. Arvojen kieltäminen ei edistänyt tutkimusta, koska historioitsijan arvo maailma oli osa historiallista kehitystä. Tällä ammattikunnalla olikin, kuten virkaan astuva yleisen historian professori helmi-kuussa 1881 totesi, oikeus ”päättää missä määrin yksityiset tai kansat olivat olleet osallisena siinä työssä, jota me katsomme ihmiskunnan tehtäväksi”.¹⁰

Historioitsija ei voinut astua historian ulkopuolelle ja tarkkailla menneisyyttä syrjästäkatsojana. Hänen oli päin vastoin mentävä ajan virtaan ja tutkailtava siinä vaikuttavia ilmiöitä. Koko 1800-luku oli Danielson-Kalmarin mukaan todiste kansallisuusaatteen ”suurenmoisesta”, kaikki esteet murtavasta voimasta. Se oli luonut pohjan mm. Saksan ja Italian yhdistymisille ja temmannut viimein Suomen mukaansa.¹¹ Sama vastustamaton kehitys, joka oli synnyttänyt tuon aatteen, oli synnyttänyt lopulta myös sitä ilmentävän suomalaiskansallisen historiankirjoituksen. Selkeän arvolähtökohdan omaksunut historioitsija saattoi siis saavuttaa objektiivisuuden, jos tällä käsitteellä ymmärrettiin historiallisten ilmiöitten olemassaolon objektiivisuutta, toisin sanoen sitä että nuo ilmiöt olivat olemassa riippumatta siitä tulivatko ne tiedostetuiksi vai eivät. Arvojen oli vain heijastettava sitä todellista historiallista kehitysprosessia, jonka voimasta nuo arvot olivat muodostuneet.¹²

---

10 Danielson 1882, s. 203–204.

11 Danielson 1894c, s. 1.

12 Objektiivisuuden käsitteestä ks. esim. Pertti Hemanus/Ilkka Tervonen 1980, s. 13–16.

Tämä tulkintamalli poisti tieteen ja käytännön välisen ristiriidan. Danielson-Kalmarin mielestä Koskisen Suomen historia (1869–72) oli tieteellisesti täysipainoinen teos, vaikka se samalla oli päämäärähakuinen puoluehistoria. Hän painotti, että sen näkemys kehityksen valtasuonesta viitoitti tien suomalaisen puolueen pyrinnoille. Suomen tapaus ei ollut ainutkertainen. Danielson-Kalmari huomautti pitkässä kirjoitussarjassaan Norjan lähihistoriasta (1883), että maasta löytyi vastaava esimerkki kansallisen historiankirjoituksen ja puoluepyrintöjen hedelmällisestä symbioosista. Norjan vaiheet muistuttivat ”hämmästyttävästi” Suomen historiaa. Molemmilla kansakunnilla oli samankaltainen yhteiskuntalaitos, molemmat olivat kokeneet samankaltaiset vieraan vallan kaudet ja molemmissa kansallinen herääminen oli edennyt samansuuntaisesti. Ei ollutkaan ihme, että samoihin aikoihin kuin Suomessa myös Norjassa ilmaantui erittäin etevä tiedemies, joka yhdisti toiminnassaan onnistuneesti historioitsijan ja poliitikon roolit. Oslon yliopiston professorin J. E. Sarsin (1835–1917) historian-tulkinnat olivat asettaneet suuntaviivat kansanpuolueen, suurkäräjän suurimman puolueen työlle ja toiminnalle ilman että professorin tutkimusten tieteellisyys olisi tästä mitenkään kärsinyt.¹³

Siinä missä Yrjö Koskisen historia oli puoluehistoria, siinä J. V. Snellmanin filosofia oli puoluefilosofia, joka antoi suomenmielisyydelle teoreettisen perustan ja täydensi Koskisen työtä:

”Snellmanin oppi valtiosta on kultainen kirja, johon on painettuina ... yleispätevinä ne periaatteet, jotka enemmän tai vähemmän selvästi tajuttuina ovat olleet meidän toimintaamme johtamassa.”¹⁴

Danielson-Kalmari esittikin Valvojassa vuonna 1881 toivomuksen, että joku laatisi seikkaperäisen tutkimuksen Snellmanin elämän-

13 Danielson 1883c, varsinkin s. 69–70. – Myös Danielson-Kalmarin oppilas Hannes Gebhard korosti eräässä luennossaan Sarsin asemaa Norjan ”Yrjö-Koskisenä”. Molempien tieteellisen menestymisen taustalla oli oivallus ”aatteen” ja ”sydämen” merkityksestä niin käytännön politiikalle kuin historian tutkimuksellekin, tietoisuus siitä että tiedettä ei voinut eikä saanut sulkea käytännön vaikuttamisen ulkopuolelle. Luennossa tarkasteltiin maakysymystä laajaa, syvälle menneisyyteen ulottuvaa taustaa vasten. Hannes Gebhardin kokoelma, kotelo III:1. VA.

14 Danielson-Kalmari 1906b, s. 10.

vaiheista. Teoksen oli osoitettava sekä ”oppilapsille että vastustajille”, miten isänmaata oli rakastettava ja ”mihin maaliin horjumatta tuli pyrkiä”.¹⁵

Kun professori Th. Reinin (1838–1919) kaksiosainen elämäkerta sitten ilmestyi vuosina 1895 ja 1901, niin Danielson-Kalmari piti sitä saavutuksena jossa tieteellisyys yhdistyi lähes ihanteellisella tavalla päivänkohtaisiin tarkoituksiin. Rein oli Snellmanin oppilas ja saman kansallistunteen kasvatti kuin hänkin. Tekijä tunsu läpikotaisin tutkimuskohteensa ja oman aikansa yhteiskunnan. Näin hän kykeni tallentamaan monia sellaisia asioita ja tunteita, jotka olisivat muutoin iäksi kadonneet. Pätevää historiaa oli mahdollista tehdä ilman ajallista etäisyyttäkin. Lisäksi Rein oli liittynyt taitavasti toisiinsa historian ja filosofian, suomenmielisyyden tieteelliset tukipilarit. Mutta teoksen suurin ansio oli Danielson-Kalmarista sittenkin käytännöllinen. Se oli tuonut Snellmanin ihmisten lähelle, se oli tehnyt hänestä suuremmankin yleisön silmissä hahmon, jonka persoonan ja elämäntyön ympärille suomalaiset saattoivat kokoontua yhteisin suomalaiskansallisin tunnuksin.¹⁶

Nykyisyys ja menneisyys liittyivät Danielson-Kalmarilla erottamattomasti toisiinsa. Jokainen historian kehitysvaihe nosti esille uusia, aiemmilta historioitsijapolvilta piiloon jääneitä kehitysuhteita. Kansallisuusaate oli tästä hyvä osoitus. Se oli ollut vuosisatoja olemassa mutta miltei täysin kätöksessä ja näkymättömissä. Niin kauan kuin historiatiede ei ymmärtänyt tuon aatteen ratkaisevan tärkeää historiallista merkitystä, niin kauan se oli lapsenkengissään. Esimerkiksi saksalainen tutkimus alkoi edistyä toden teolla vasta sen jälkeen, kun kansallinen herätys oli kulkenut yli maan. Danielson-Kalmari totesikin virkaanastujaisesityksessään vuonna 1881, että Napoleonin ikeen alle joutunut Saksa todisti isänmaallisuuden voiman ja sen, ”ettei kansa ollut ainoastaan ryhmä yksityisiä, joita satunnainen valtioside yhdistää vaan elävä, yhteisen kansanhengen elähdyttämä kokonaisuus”. Tuon totuuden käsittäminen oli hänestä ”nykyisen historiatieteen syvin salaisuus”.¹⁷ Samalla se oli vienyt saksalaisen historiantutkimuksen johtoase-

---

15 Danielson 1881/1882a, s. 333–334.

16 Danielsonin puhe Snellmanin syntymäpäivänä. J. V. Snellmanin muisto. Uusi Suometar 14.5.1901; Danielson-Kalmarin puhe Härmäläis-osakunnan juhla-koukussa 29.2.1916. Ylioppilaslehti 1916, s. 96; ks. myös edellinen viite.

17 Danielson 1882, s. 201.

maan, jonka se säilytti esimerkiksi Englantiin ja Ranskaan nähden 1800-luvun lopulle asti.¹⁸

Saksalainen kansallisuusaatteen läpätunkema tutkimus versoi maan omalta historialliselta kokemuspohjalta, minkä vuoksi sillä oli erinomaiset edellytykset tajuta kehityksen todellinen suunta ja luonne. Ei olekaan sattuma, että Danielson-Kalmari kerran luonnehti Preussia ”tieteen pesämaaksi”.¹⁹ Saksalaisen historiankirjoituksen arvomaailma oli tehnyt häneen suuren vaikutuksen. Hän oli saanut herätteitä mm. juuri preussilaiselta eli piensaksalaiselta koululta, jonka tunnetuimmat edustajat olivat Heinrich von Sybel, Heinrich von Treitschke ja Johan Gustaf Droysen. Tämän koulun historiantulkinnan pääjuoni oli Saksan kansallinen yhtenäistämistehtävä. Ennen vuotta 1871 se vetosi Preussin johtoon, jotta tuo valtio tekisi kansallisen velvollisuutensa. Ranskasta saavutetun voiton jälkeen se kasvatti saksalaisia ”Machtstaat”-ajattelun hengessä valtakunnan uskollisiksi alamaisiksi.²⁰ Historiatiede ei Danielson-Kalmarinkaan mukaan voinut ohittaa maan yhdistymistä:

”... mikään tieteellinen Saksan historia ei voi käsitellä ainettaan pitämättä silmällä ja asettamatta arvostelun mittapuuksi Saksan pirstotun kansan lopullista yhdistämistä kansallisen kokonaisvaltakunnan puitteisiin.”²¹

Monet piensaksalaiset tutkijat olivat taitavia lähteitten käyttäjiä, ja siksi he Danielson-Kalmarin mielestä ylittivät Hegelin historianfilosofian yksipuolisuudet. He nostivat oppiaineensa todennettavan ”reaalihistorian” tasolle ja osoittivat tieteen keinoin kansallisuusaatteen olemassaolon ja merkityksen. Mutta myös piensaksalaisilla oli rajoituksensa. Danielson-Kalmarin mukaan he ohittivat toisinaan historian omat mitat, ja esimerkiksi Droysen julisti liian kiihkeästi Preussin historiallista tehtävää. Danielson-Kalmarin näkökulmasta he tekivät vakavammankin erehdyksen. Piensaksalainen koulu ei koskaan täysin ymmärtänyt taloudellisten ja sosiaa-

---

18 ”Saksan uudemmasta historiatieteestä”. 1890-luvulla laadittu luentopohja. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19; Danielson-Kalmarin arvostuksesta saksalaista historiantutkimusta kohtaan ks. myös tämän teoksen sivun 71 alaviitettä.

19 Danielson 1883a, s. 309.

20 Viikari 1977, s. 41–44; Viikari 1978, s. 107–109.

21 Danielson-Kalmari 1919a, s. 88.

listen tekijöitten eikä kansanjoukkojen vaikutusta historiaan. Näin se ei voinut myöskään käsittää kansallisen historian ja kansallisen historiankirjoituksen olemusta kokonaisuudessaan.²²

Suomalaisen historiatieteen oli vältettävä tämä virhe. Kansallinen historiankirjoitus oli Danielson-Kalmarille jatkuvasti etenevä prosessi. Se ei saanut pysähtyä paikoilleen, koska jokainen aika herätti uusia kysymyksiä ja vaati uusia vastauksia entisyydeltä. Mutta samalla nuorempien historioitsijoitten oli seurattava esikuviansa viitoittamaa linjaa, tunnustettava olevansa osa sitä samaa historiallista kehitysprosessia, joka oli synnyttänyt Snellmanin, Koskisen ja monet muut suomalaiskansallisen aatteen ajajat. Jokainen sukupolvi näki edeltäjiään kauemmaksi, mutta ainoastaan vanhempien polvien pohjustavan työn ansiosta. Siksi kansallisen historian tutkimuksen oli täydennettävä tienraivaajiensa työtä, ei hävitettävä sitä:

”Jokainen uusi sukupolvi luo itsellensä oman erityisen työmaan, se ei ole velvoitettu astumaan ihan samoja polkuja, joita esi-isät ovat käyneet. Se seisoo jo korkeammalla ..., näkee laajemmalle eteensä, se on oikeutettu ja velvollinenkin suuntaamaan askeleensa tämän laajemman näköalan mukaan. Mutta aina sen on pitäminen silmällä se pääsuunta, johon isät ovat pyrkineet ja jonka historia on oikeaksi todistanut.”²³

Danielson-Kalmari noudatti tätä näkemystä myös omalta osaltaan. Hän seurasi tarkoin aikansa suuria kysymyksiä ja etsi niille historiallisia juuria. Näin hän tuli yhä vakuuttuneemmaksi esimerkiksi taloudellisten ja sosiaalisten tekijöitten merkityksestä kehitykselle. Danielson-Kalmari käsitteli kirjallisessa tuotannossaan voittopuolisesti valtiollista historiaa ja oli vielä paljon Snellmanin ja Koskisen ajatusten tulkki. Mutta hän ymmärsi heidän rajoituksensa ja kannusti oppilaitaan tutkimaan yhteiskuntaa laveam-

22 Danielson-Kalmarin saksalaisista vaikutteista ks. esim. kaksi edellistä viitettä sekä ”Historiallisista luvuista yliopistossa”. Luento vuonna 1892, Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19. Myös Danielson-Kalmarin oppilaat tunnistivat selvästi hänen saksalaiset esikuvansa. Tästä ks. esim. Kaarlo Blomstedt 1933, s. 362–363; Hannikainen 1913; Suomen Historiallisen Seuran esimiehen A. R. Cederbergin muistosanat Danielson-Kalmarista. SHS:n kokouksen ptk. 29.5. 1933. Historiallinen Arkisto 41, s. 159–165. Helsinki 1933. Piensaksalaisten historioitsijoitten ”rajoituksista” ks. Viikari 1978, s. 110–114.

23 Danielson 1899a; ks. myös Danielson-Kalmari 1910b.

masta näkökulmasta, ottamaan huomioon viimeisen kehitysvaiheen herättämät ongelmat.

Vuosisadan taitetta lähestyvä suomenmielinen nuoriso ei enää turvautunut filosofisten teorioitten kaikkivoipaisuuteen. Danielson-Kalmari huomautti, että nyt sen toimintaa ohjasivat lähinnä käytännön tarpeet ja historiasta saadut kokemukset.²⁴ Kyse ei ollut aatteettomuudesta. Uudelle polvelle suomalaisuus ja suomalaiskansallinen kulttuuri oli kuitenkin jo enemmän tai vähemmän selviö, se oli todellisuutta, jota ei tarvinnut perustella metafyyksillä argumenteilla. Danielson-Kalmari ei siis vaatinut, että jokaisen suomenmielisen oli pidettävä Snellmanin valtioteoriaa tai Koskisen historiantulkintoja lopullisena totuutena. Sen sijaan hän vaati, että jokaisen oli jatkettava heidän työtään Suomen kansan elinehtojen parantamiseksi ja sen valtiollisen aseman lujittamiseksi. Siinä oli työ, johon historioitsijoittenkin oli osallistuttava.

Kansallinen historia, maailmanhistoria

Danielson-Kalmari korosti voimakkaasti kansallisen sivistyksen ja suomalaiskansallisen historiankirjoituksen tärkeyttä. Tämä ei silti merkinnyt sitä, että hän olisi väheksynyt kansainvälisyyttä tai yleisen historian tutkimuksen tarpeellisuutta. Kansallinen kulttuuri ei voinut edetä kovin pitkälle, mikäli sillä ei ollut tukenaan vuositaitaista eurooppalaista sivistysperinnettä, traditiota, jonka se saattoi sulattaa omiin kansallisiin muotoihinsa. Toisaalta jos kansalta puuttui vahva kulttuuria luova henki, sen omintakeinen sivistyselämä tukahtui helposti voimakkaan eurooppalaisen vaikutuksen alle. Ohjelma jonka jo Snellman oli lausunut, oli esikuvana myös Danielson-Kalmarille:

”... ei mikään kansakunta voi yksistään omassa keskuudessaan luoda sivistystä, vaan vasta vuorovaikutuksessa toisten kansakuntien kanssa se muodostuu kokonaiseksi, ja sen sivistys saa suhteessa muihin määrätyn muodon.”²⁵

---

24 Danielsonin puhe ylioppilaitten klubi-iltamassa. Uusi Suometar 4.12.1897.

25 Snellman 1928, s. 11.

1890-luvun alussa Danielson-Kalmari tähdensi ylioppilaille, että Suomi ei saanut enää lymytä piilossa muun maailman katseilta. Jos se näin menetteli, kukaan ei kiinnittäisi huomiota olemassaolostaan taistelevaan pieneen maahan. Venäläisten painostus ja lähenevän sortokauden aavistus tekivät kansallisen ja eurooppalaisen kulttuurin suhteen pohtimisen ajankohtaiseksi. Danielson-Kalmari vaati, että suomalaisten oli ensinnäkin näytettävä entistä selvemmin elinkykyinen ja omaleimainen kansallinen sivistys myös ulospäin. Jos Suomi antoi vaikutelman valtakunnanosasta, jonka valtiolliset ja yhteiskunnalliset instituutiot olivat vain hallinnon välikappaleita ilman todellista kansallista sisältöä, niin valtiollisen statuksen riistäminen ei maailman silmissä olisi ollut suurikaan rikos. Kyse olisi ollut pelkästä hallinnollisesta järjestytoimesta.

Toisaalta pelkkä kansallisen sivistyksen olemassaolon todistaminen ei riittänyt. Danielson-Kalmari halusi liittää isänmaansa kehityksen näkyvästi myös eurooppalaiseen kulttuuriperinteeseen, joka oli paljolti luonut pohjan lain, oikeudenmukaisuuden, ihmisarvon ja vapaan yhteiskuntalaitoksen kunnioitukselle. Vasta tämän jälkeen suomalaiset saattoivat täydellä syyllä odottaa myötätuntoa maalleen. Jos "eurooppalaisen" Suomen autonomia joutui toden teolla uhatuksi, se olisi tämän ajattelutavan mukaan herättänyt maailmalla suurta tyytymättömyyttä. Hyökkäys Suomea vastaan olisi koettu hyökkäykseksi eurooppalaista kulttuuria vastaan, ja yleisen suuttumuksen pelko olisi puolestaan hillinnyt venäläisiä "suomisyöjiä". Painottamalla sekä "kansallista" että "eurooppalaista" Danielson-Kalmari veti rajaviivan Venäjään päin. Edellisen korostuksen tarkoitus oli julistaa muulle Euroopalle, että Suomen suuriruhtinaskunta oli selkeästi erillinen osa laajassa Venäjän valtakunnassa. Jälkimmäinen korostus taas satoi Suomen kulttuurisesta länteen kehittymättömän idän sijasta. Suomen sisäisen itseenäisyyden varjelemisesta oli tehtävä koko Euroopan asia.²⁶

---

26 Danielson-Kalmari puhui paitsi historioitsijana myös poliitikkona. Hänen sanojaan leimasikin varovaisuus, ja puhuessaan kielteisesti Venäjästä tai sitoesaan Suomen länteen hän käytti usein verhottuja ilmauksia. Hän ei vienyt ajatuksiaan aina loppuun vaan antoi rivien välistä ymmärtää perimmäisen sanomansa. – Suomen asemasta muun Euroopan yhteydessä ks. esim. Danielsonin vastauspuheet hänelle Hämmäläis-osakunnan vuosijuhlissa esitettyihin puheisiin. Hämmäläis-osakunnan historiikit 1890–91 (kirj. Kyösti Järvinen) ja 1891–92 (kirj. A. Salmela). Hämmäläis-osakunnan arkisto.

Tiedemiehenä Danielson-Kalmari ei nähnyt kansallista historiankirjoitusta ja yleisen historian tutkimusta millään tavoin vastakkaisina, päinvastoin ne sekä edellyttivät että täydensivät toisiaan. Vastakohtaisuutta oli omiaan lieventämään käsitys, jonka mukaan ihmiskunnankin historia²⁷ oli viime kädessä kansallisten valtioiden historiaa. Arvostellessaan vuonna 1915 suomalaisin voimin tehtyä ”Maailmanhistoriaa”, Danielson-Kalmari kiteytti asian seuraavasti:

”Euroopan historia on vierinyt eteenpäin kansallisten valtioiden tahi niiden edeltäjinä ja valmistajina toimineitten yhteiskuntien puitteissa. Sen tähden ihmiskunnankin historian tulee hyvinkin laajalta osalta käsitellä kaikkea sitä, mitä eri kansojen valtiollisessa historiassa on yhteistä ja yleismerkityksellistä.”²⁸

Kun Danielson-Kalmari käsitti maailmanhistorian lähinnä kansallisvaltioiden ja niiden edeltäjinä toimineitten yhteiskunnallisten järjestysmuotojen historiana, on luonnollista että hän kiinnitti huomiota varsinkin kansallisuusaatteen kehitykseen. Sille hän halusi etsiä yhteisiä yleismerkityksellisiä nimittäjiä eri kansojen erilaisista historioista. Esimerkiksi talouselämän organisoiminen kansantalouden asteelle ilmensi jonkinlaista hämärää kansallisen yhteyden tajua, tapahtuipa se sitten itsevaltaisten hallitusten tai Englannin vapaan valtiomuodon toimesta. Hyvinkin erilaisilla hallituksilla ja valtioilla oli siis sellaisia yhteneviä pyrkimyksiä, joitten logiikan saattoi ymmärtää vain kansallisuusaatteen näkökulmasta. Tällaisten kansallisuusaatteen puitteissa tapahtuneitten yhtenevien pyrkimysten, historiallisen kehityksen ”yleisten” piirteitten löytäminen oli tieteellisen maailmanhistorian tärkeimpiä tehtäviä, jos kohta eri kansojen erityispiirteitäkään ei saanut tyystin sivuuttaa. Viimeksi mainittujen oli kuitenkin jäätävä jossain määrin taustalle, sillä ”todellinen ihmiskunnan historia on jotakin aivan muuta kuin ensyklopedinen sarja rinnakkain tai perätysten rivitettyjä yksittäisten maitten ja kansojen historioita”.²⁹

Myös kansallisen historian tutkimuksen oli pidettävä silmällä

---

27 Yleinen, ihmiskunnan ja maailmanhistoria olivat Danielson-Kalmarille rinnakkaistermejä. Danielson-Kalmari 1915, s. 16.

28 Danielson-Kalmari 1915, s. 17.

29 Danielson-Kalmari 1915, s. 16.

sitä mikä oli historiassa yleistä, mutta vastakohtana maailmanhistorialle sen työsarkana oli sittenkin ensi sijassa perehtyä siihen, mitkä tekijät loivat kansallishengen, kunkin kansan henkisen omintakeisuuden ja erityisluonteen. Siinä missä ranskalaiset saattoivat esimerkiksi tukeutua loistavaan korkeakulttuuriinsa, tietee-seensä ja taiteeseensa, siinä norjalaiset saivat innoitusta maansa keskiaikaisesta valtiollisesta suuruudesta ja suomalaiset kansanrunoudestaan, nimenomaan Kalevalasta.³⁰

Kalevala puolestaan antoi perustan mm. Runebergin työlle, varsinkin hänen Suomen sodan sankariepiikalleen.³¹ Tyydilaji oli erilainen mutta molempia kannatti suomalaisuus. Danielson-Kalmarin mielestä Runebergin herätystyö oli juuri siksi niin tehokasta, että hän oli puhutellut maanmiehiään heidän omimmalla ilmaisumuodollaan, runoudella.³² Danielson-Kalmari liikkui tietoisesti kaunokirjallisen esikuvansa jalanjäljissä julkaistessaan vuonna 1896 teoksensa suomalaisten taistelusta venäläisiä vastaan vuosina 1808–09. Hän tavallaan kirjoitti Runebergiä historiaksi ja yritti tieteen keinoilla tavoittaa saman totuuden, saman suomalaisen hengen, jonka suuri runoilija oli saavuttanut ”Vänrikki Stoolin tarinoissaan” (1848, 1860). Danielson-Kalmari julisti avoimesti taitteen ja tieteen liittoa, Runebergin ja oman kirjansa samanlaisuutta:

”... mikä on ytimenä tähänastisessa käsityksessämme ja pohjasävelenä Runebergin lauluissa Suomen sodasta, sitä ei kirkkainkaan tieteen soihtu haihduta.”³³

Linja Kalevalasta Runebergiin ja Runebergista suomalaiskansalliseen historian tutkimukseen oli katkeamaton.

---

30 Ks. esim. Danielson 1883c, s. 78–79.

31 Runeberg todella olikin hyvin kiinnostunut kansanrunoudesta, ja ennen kaikkea hänen läheisen ystävänsä, Kalevalan ”isän” Elias Lönnroten työ ohjasi hänen mielenkiintoaan tähän suuntaan. Tästä ks. Wrede 1988, s. 38.

32 Ks. esim. Danielson 1879, s. 28. Vaikka Runeberg oli kansallisorunilija, hänen runouudessaan oli Danielson-Kalmarin mukaan myös ihmiskuntaa koskettava ulottuvuus. Siinä oli eettinen perusperiaate, joka korosti jaloutta, kauneutta ja joka kohotti ihmisten mieltä itsekkäistä pyrinnoista ihanteitten maailmaan. Tämä oli sanoma, joka puhutteli muitakin kuin suomalaisia. Danielson 1879, s. 29.

33 Danielson 1896, s. 789. – Danielson-Kalmari antoi tutkimuksellaan oman panoksensa siihen Runeberg-kulttiin, jonka syntyä ja kehitystä Yrjö Hirn on kuvannut teoksessaan ”Runebergskulten”. Helsingfors 1935.

Kansallisella historialla ja maailmanhistorialla oli tietysti monia leikkauskohtia, jotka tulivat esille mm. kansojen välisen vuorovaikutuksen historiassa:

”Ovathan juuri meidän aikamme tapaukset olleet omiaan ... teroittamaan ihmisten mieliin, että kaikki maapallon ihmisolennot muodostavat kokonaisuuden, jonka eri osat vähitellen joutuivat yhä vilkkaampaan keskinäiseen vuorovaikutukseen.”³⁴

Maailma tai Eurooppa ei Danielson-Kalmarin mukaan ollut kuitenkaan paikka, johon ihminen olisi voinut sijoittautua suoraan. Ihminen identifioi itsensä ennen kaikkea jonkun kansan ja kansallisen valtion kautta, ja vasta tämän jälkeen hän kykeni määrittämään asemansa kansainvälisissä mitoissa. Koska maailman kehitys kulki kansojen kehityksen välityksellä, niin kansallisen historian merkityksen tajuaminen auttoi ymmärtämään koko ihmiskunnan kehitystä. Se opetti ihmiset kunnioittamaan myös toisia kansoja ja niitten kansallisia oikeuksia. Kansallisuusaatteen inspiroima historiankirjoitus palveli pidemmällä tähtäimellä rauhan asiaa, sillä – kuten Danielson-Kalmari vuonna 1899 totesi – ”juuri kansan oman kokonaisuuden tunteesta kehittyi vähitellen, vahvempänä ja selvempänä kuin koskaan ennen halu luoda kansainvälisetkin suhteet sopusointuisemmiksi ja enemmän oikeudenmukaisiksi”.³⁵

---

34 Danielson-Kalmari 1915, s. 16–17.

35 Danielson 1899a.

”Onko Suomen kansalla historiaa?”

Ei historiaa ilman tahtoa

J. R. Danielson-Kalmari loi maineensa Suomen kansallisten ja valtiollisten oikeuksien puolustajana ennen kaikkea teoksillaan, jotka liittyivät autonomiataisteluun välittömästi (1890–94). Mutta sisäistä itsenäisyyttä ei voinut perustella vain oikeudellisilla ja valtio-opillisilla argumenteilla. Danielson-Kalmarista oli vähintään yhtä tärkeää osoittaa, että Suomen kansalla oli oma historiansa, oma valtiolliseen olemassaoloon oikeuttava tehtävänsä. Suomalaisen oli todistettava kansallinen erityisolemuksensa, joka kehittyi jatkuvasti kohti yhä täydellisemmin tajuttua itsetietoisuutta. Heidän oli näytettävä, kuinka menneitten sukupolvien työllä oli tarkoitus, jota ne itse eivät aluksi ymmärtäneet, ja kuinka kansallisuusaatteen aavistus sitten syntyi, muuttui vähä vähältä ensin ”liriseväksi puroksi, sitten virtaavaksi joeksi ja lopulta pauhaavaksi koskeksi”.¹ Danielson-Kalmari väitti vuonna 1873 kirjoittamassaan Arwidsson-artikkelissa, että ”kansallistunne ei koskaan ole ollut Suomesta kokonaan kateissa”.² Se oli olettaus, joka ohjasi hänen ja monen muun tutkijan elämäntyötä vastaisina vuosikymmeninä.

Suomalainen sivistyneistö oli pohtinut aiemminkin, oliko kansallamme historiaa. Zachris Topelius antoi kuuluisaksi tulleen vastauksensa Porthan-juhlassa Pohjalaisessa osakunnassa vuonna 1843. Kansalla ei hänen mukaansa voinut olla omaa erillistä histo-

1 Danielson 1879, s. 24.

2 Danielson-Kalmari 1928a, s. 198–199 (alunperin 1873).

riaa, ellei sillä ollut omaa kansallista valtiota. Maamme historia alkoi siis aikaisintaan vuodesta 1809.³ Yrjö Koskinen käsitteli samaa teemaa yli kolme vuosikymmentä myöhemmin. Hän taas totesi, että kansallishenki oli vaikuttanut Suomessa vuosisatoja milloin heikommin, milloin voimakkaammin, ja että esimerkiksi pyrkimys yhteiseen kieleen oli ilmaus tuon hengen olemassaolosta. Kansallishenki eli tekojen lisäksi tarkoituksissa, ja koska Suomen kansa tahtoi itselleen historiaa, sillä myös oli kansallinen historia jo ennen autonomian saavuttamista.⁴

Danielson-Kalmarin mielestä molemmat olivat oikeassa. Vuonna 1881 hän totesi, kuinka Koskinen oli jo oppikirjallaan (1869–72) laventanut kansallista menneisyyttä ja löytänyt sieltä lukuisia suomalaisuuden ituja:

”Koskisen ansio on siinä, että hän on osoittanut, kuinka Suomen kansa varttui koulussa, kuinka se kasvoi mieheksi, joka kykeni itsenäiseen toimintaan. Hän on ... havainnut, että jo Ruotsin vallan aikana ilmaantui kansassamme useampia kansallisen heräämisen enteitä kuin kukaan oli aavistanut.”

Pohjimmiltaan niin Koskisen kuin Topeliuksenkin ajatukset kulkiivat samoja ratoja, sillä myös jälkimmäinen piti autonomiaa edeltäneitä vaiheita koulutuksen kautena. Koskinen puolestaan ei väittänyt, että Suomen kansalla olisi ollut ruotsalaisvallan aikana historiaa Topeliuksen tarkoittamassa korkeammassa merkityksessä.⁵

Historioitsijan oli Danielson-Kalmarin mukaan asetettava arviomittapuuksi historiallisen kehityksen senhetkinen ”loppumaali”.⁶ Koska historia paljasti edetessään itsestään yhä uusia puolia, niin tutkija kykeni omasta ajastaan käsin näkemään menneisyyden täydellisempänä kuin edeltäjänsä. Niinpä hän saattoi tarkentaa käsitystään esimerkiksi kansallisuusaatteen kulusta aina uuden vaiheen edellyttämällä tavalla. Venäjänvallan loppuaikoina Danielson-Kalmarille vielä riitti sen seikan osoittaminen, että autonomian suojissa tapahtuneen suomalaisen itsetajuisuuden he-

---

3 Topeliuksen virittämästä keskustelusta ks. tarkemmin esim. Tommila 1989, s. 76–78.

4 Koskinen 1876; ks. myös Koskinen 1869. – Koskisen herättämästä keskustelusta ks. esim. Danielson-Kalmari 1919a.

5 Danielson 1881/1882a, s. 341–342.

6 Ks. esim. Danielson 1882, s. 203–204.

rääminen ja toteutuminen oli silloisen kehityksen ”päätepiste” ja suomalaiskansallisen historiantulkinnan luonnollinen lähtökohta. Mutta Suomen itsenäistymisen jälkeen tilanne oli aivan toinen. Danielson-Kalmari julistikin vuonna 1919 ylpeästi, miten nuoren suvereenin kansakunnan oli etsittävä uuden valtiollisen statuksensa juuria kaukaa entisyydestä; itsenäiseksi valtakunnaksi koho-
neen Suomen historia ei ollut ajateltavissa ”ilman että tämän itse-
näisyyden saavuttaminen siinä esitetään tähänastisen kehityksen
loppumaaliksi”.⁷

Heimokaudelta autonomian kynnykselle

Suomalainen kansallishenki oli Danielson-Kalmarille voima, joka oli elänyt väestössä vuosisatoja. Suomalaiset olivat asettuneet aikoinaan asumaan laajaan maahan, jossa etäisyydet olivat pitkät ja kanssakäyminen hankalaa. Alituiset keskinäiset taistelut ja muukalaisten tekemät hävitysretket estivät korkeamman kulttuurin syntymisen. Yhteiskunnallinen järjestäytyminen jäi siksi ymmärrettävästi alhaiselle tasolle mutta – kuten Danielson-Kalmari vuonna 1883 isänmaansa ja Norjan vaiheita vertaillaessaan totesi – Suomen kansa oli jo varhemmalla keskiajalla sama kansa, joka sittemmin loi Kalevalan. Kansallista omintakeisuutta ja kulttuurista luomisvoimaa ilmentänyt kansanrunous ei voinut putkahtaa esiin yht’äkkisesti tyhjästä. Sillä täytyi siis olla syntyedellytyksensä, pitkälle menneisyyteen ulottuva kehityshistoriansa, joka oli samalla kappale Suomen omaa historiaa.⁸

Danielson-Kalmari katsoi oikeutetuksi puhua Suomen kansasta viikinkiajalla, vaikka maan asukkaat olivat organisoituneet korkeintaan heimokuntaisuuden asteelle. Väite sisälsi ajatuksen, jonka mukaan jo tuolloin olivat olemassa potentiaalisina ne voimat, kieli, tavat, henkinen samankaltaisuus jne, jotka kuljettivat Suomea kohti tiedostettua kansanyhteyttä. Heimoiilla oli toisin sanoen ominaisuuksia, joitten yhteisenä nimittäjänä oli suomalaisuus. Da-

---

⁷ Danielson-Kalmari 1919a, s. 88.

⁸ Danielson 1883c, s. 78–79; ks. myös esim. Danielsonin puhe juhlapäivällisillä 29 p:nä huhtik. 1894. Danielson-Kalmari 1931a, s. 18–19; Danielson-Kalmarin puhe Yleisen Ylioppilasyhdistyksen Kalevala-juhlassa 28.2.1917. Ylioppilaslehti 1917, s. 82–85.

nielson-Kalmari meni päättelyssään jopa niin pitkälle, että hän otaksui Suomen yhdistymisen olleen ajan kysymys. Ruotsalaisten maahantulo katkaisi kuitenkin tämän kehitysmahdollisuuden:

”Ennen kuin (Suomen) eri heimot ennättivät perustaa yhteisen valtion, joutuivat ne vieraan valloituksen saaliiksi.”⁹

Sortovuosien tapahtumat, Venäjän vallankumous ja bolsevikien nousu hallitsevaan asemaan naapurimaassa saivat Danielson-Kalmarin tarkistamaan kantaansa. Hän korosti esimerkiksi Satakuntalaisessa osakunnassa vuonna 1929 pitämässään puheessa etuja, joita ruotsalaisvalloitus oli tuonut mukanaan. Mikäli suomalaisia ei olisi alistettu lännestä käsin, niin ”slaavilaiset laumat” olisivat kukistaneet heidät ennen kuin he olisivat omin avuin ehtineet muodostaa valtion:

”Siten täällä olisi jouduttu siihen itäeurooppalaiseen, puoliksi aasialaiseen valtapiiriin, jonka tunnusmerkkinä oli alkava kangistuminen epävakauteen ja tyhjiin ulkomuotoihin ... Joutumismme Ruotsin vaikutuksen alaiseksi saattoi meidät eteenpäin pyrkivän ja pääasiassa vapauden pohjalle rakentuvan Länsi-Euroopan yhteyteen.”¹⁰

Venäläisvalta ei olisi toki katkaissut Suomen tietä kohti kaukana häämöttävää itsenäisyyttä, mutta se olisi tehnyt sen hyvin kivikoiseksi.

Danielson-Kalmari tunnusti avoimesti niin autonomian kaudella kuin itsenäisessä Suomessakin, miten suuriarvoista aika Ruotsin rinnalla oli ollut. Suomalaisten oli kestävä pitkä opinaika vieraan kansan yhteydessä. Se oli täynnä kärsimystä sekä kamppailua ulkoista vihollista vastaan. Mutta tuo vaihe oli tarpeellinen kansamme kehitykselle. Ruotsi veti Suomen edistyvän länsimaisen sivistyksen piiriin, joka antoi maalle vapaan yhteiskuntalaitoksen, kristinuskon etiikan, lainkuuliaisuuden ja yhtenäisen hallinnon. Ruotsin kanssa torjuttiin itäinen vaara, ja juuri näissä ankarissa taisteluissa suomalaiset heimot oppivat käsittämään yhteenkuuluvuutensa: ”Tietoisuus Suomen kansasta alkoi selvetä.”

---

⁹ Danielson 1883c, s. 78–79.

¹⁰ Danielson-Kalmari 1929b, s. 4.

Danielson-Kalmarille oli myös tärkeätä todistella, kuinka Suomi oli vastavuoroisesti antanut oman huomattavan panoksensa valtakunnan historialle. Se oli ottanut usein vihollisen iskut ensinnä vastaan ja säästänyt Ruotsin hävitykseltä, sen urheat soturit olivat kaatuneet Euroopan henkisen, hengellisen ja valtiollisen vapauden puolesta 30-vuotisessa sodassa, se oli kantanut ankaraa veroaakkaa koko valtakunnan hyväksi ja se oli luovuttanut etevimmät miehensä keskushallinnon käyttöön. Suomalaisten sen paremmin kuin ruotsalaistenkaan ei tarvinnut jäädä toisilleen kiitollisuudenvelkaan: molemmat olivat ”sujut”.

Ruotsinvallan ajalla oli Danielson-Kalmarin mielestä myös arveluttavat varjopuolensa. Vielä keskiajalla ja uuden ajan alussa suomen kieli ja suomalaisuus olivat olleet yhteiskunnallisessa elämässä melko vahvassa asemassa. Sitä paitsi moni piispa oli toiminnassaan edustanut selvästi Suomen kansaa ja valvonut sen etuja. Mutta vähitellen valtakunnan hallinnon yhtenäistäminen oli sitonut Suomen yhä lähemmin emämaahan, ruotsalaistanut sivistyneistöä – jonka ”suomalainen omituisuus” ei silti koskaan täysin hävinnyt – sekä heikentänyt suomen kielen ja sen kautta rahvaan oikeuksia.¹¹ Ruotsi ei silti koskaan saanut maattamme täydellisesti otteeseensa. Se ei kyennyt missään vaiheessa sulattamaan suomalaisia itseensä. Danielson-Kalmari todisteli laajassa teoksessaan ”Die nordische Frage” (1888), kuinka maat eivät milloinkaan voineet muodostaa yhteistä kansakuntaa. Suomi oli oma kokonaisuutensa niin kielensä, sukuperänsä, maantieteensä kuin historiansakin puolesta. Vuosi 1809 ei ollutkaan Ruotsille katastrofi, vaikka se kadotti kolmanneksen pinta-alastaan. Maa oli menettänyt ainoastaan ”ulkovarustuksensa”, ja sen sisäinen elinvoima pysyi koskemattomana.

Danielson-Kalmari painotti useaan otteeseen, miten Venäjän turvallisuusintressit olivat jouduttamassa Suomen irtaantumista Ruotsista. Venäjä oli hyvin huolestunut luoteisrajastaan varsinkin sen jälkeen, kun Pietari Suuri oli rakennuttanut valtakuntansa pääkaupungin Neva-joen suulle. Maan hallitsijat koettivat heikentää Ruotsia mm. sekaantumalla jatkuvasti sen sisäisiin asioihin vapaudenajalla. Ruotsalaiset pystyivät vapautumaan venäläisten otteesta osittain jo 1740- ja 50-lukujen taitteessa, mutta varsinai-

---

11 Ks. esim. Danielson 1883c, s. 79; Danielson-Kalmari 1929b, s. 3–8.

sesti vasta Kustaa III onnistui sodallaan (1788–90) hankkimaan valtakunnalleen täyden riippumattomuuden. Värälän rauha mitättöi lopullisesti Uudenkaupungin rauhan ja siihen sisältyneen epä-määräisen pykälän, johon nojautuen Venäjä oli katsonut oikeudekseen valvoa kuninkaanvaltaa rajoittaneen vuoden 1719 hallitusmuodon loukkaamattomuutta. Danielson-Kalmarin mukaan tämä vain lähensi Suomen ja Ruotsin eron hetkeä. Venäläiset olisivat ennemmin tai myöhemmin tarttuneet aseisiin lyödäkseen vuosisataisen vihollisensa, jota he eivät enää kyenneet ohjailemaan ruotsalaisten kätyriensä avulla.¹²

Tulevaisuus Ruotsin rinnalla näyttikin epävarmalta. Eräät suomalaiset alkoivat hiljalleen tajuta, mihin suuntaan heidän oli pyrittävä. Varsinaiselle kansalle itsenäisyysshaaveet jäivät täysin vieraiksi, mutta silläkin oli jo jonkinlainen käsitys yhteisyydestään. Silloin suomalaiset joutuivat tahtomattaan yleiseurooppalaisen valtopolitiikan pelinappuloiksi. Kuningas Kustaa IV Adolfin jääripäisyys johti Ruotsin vuoden 1808 sotaan, kun hän kieltäytyi liittymästä Englannin vastaiseen mannermaasulkemukseen. Venäjän keisarille Aleksanteri I:lle ei jäänyt valinnanvaraa, vaan hänen oli Napoleonille antamansa sitoumuksen mukaisesti hyökättävä luoteisen naapurinsa kimppuun. Sodan seurauksena maamme sai itsenäisyyden Venäjän valtikalla. Danielson-Kalmari myönsi vuonna 1899, että Suomesta tuli valtio historiallisesti katsoen ”etuajassa”:

”... tunnustaa meidän täytyykin, että mikä vuonna 1809 saavutettiin, se oli enemmän aivan erityisesti suotuisain asianhaara in ... kuin omaa kansaamme yleisemmin elähdyttäneen varman ja selvän tarkoitusperän ja siitä johtuvan tarmokkaan toiminnan tulos.”¹³

---

12 Danielson 1888a, s. 3–4, 438–439, 446–455; Danielson 1883b, s. 375; Danielson 1896, s. 6–7.

13 Danielsonin puhe Hartolassa vuonna 1899. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 12.

Itsenäisyyismiehiä ja maanpettureita

Eräät suomalaisen aateliston ja upseeriston edustajista olivat Danielson-Kalmarin mukaan ymmärtäneet jo ruotsinvallan loppukaudella, että Venäjä tulee jossain vaiheessa irrottamaan heidän kotimaansa Ruotsista ja mahdollisesti liittämään sen itseensä. Suomalaisia oli pitkään suututtanut emämaan piittaamattomuus heidän vaikeuksistaan ja kärsimyksistään. Danielson-Kalmari huomautti, kuinka Suomi oli ollut valtakunnallisessa politiikassa, hatujen ja myssyjen kamppailussa pelkkä valtataistelun välikappale, etumaa jonka menettäminen oli pieni hinta henkilökohtaisesta tai puolueen menestymisestä. Tällä välinpitämättömyydellä oli huomattava moraalinen seuraus – suomalaiset vapautuivat ainakin osittain uskollisuuden velvoitteestaan Ruotsia kohtaan.¹⁴ Danielson-Kalmari myönsi, että Kustaa III oli pannut toimeen monia uudistuksia, jotka paransivat maan itäisen osan asemaa ja oikeuksia. Suomeen oli perustettu uusi hovioikeus, puolustuskykyä oli tehostettu jne, mutta kehityksen suuntaa näillä teoilla ei enää pystytty muuttamaan. Ero Ruotsista oli tapahtuva ennemmin tai myöhemmin.¹⁵

Danielson-Kalmari näki Kustaa III:n sodan aikana syntyneen Anjalan liiton (1788) suomalaisten osallistujien ja etenkin ns. itsenäisyyismiesten tavoitteet etupäässä myönteisessä valossa – päinvastoin kuin ruotsalaiset ja ruotsinkieliset kollegansa. Viimeksi mainitut eivät löytäneet heidän puuhilleen järkevää ja hyväksyttävää syytä. Kapinoitsijoitten vaikuttimena ei ollut kotimaanrakkaus tai heräävä kansallinen itsetietoisuus vaan pikemminkin katkeruus kuningasta kohtaan. Hallitsija ei ollut politiikassaan ottanut riittävästi huomioon aatelin ja upseeriston säätyetuja eikä sen yksittäisten jäsenten toiveita omasta yhteiskunnallisesta menestymisestä. Danielson-Kalmari puolestaan väitti, että kansallistunne oli jossain määrin vaikuttanut suomalaisten oikeutettuihin pyrkimyksiin, heidän haluunsa päästä irti jatkuvien sotien kurimuksesta vaikka sitten Ruotsista erkaantumalla. Kiintymys suomen kieleen

14 Danielson 1888a, s. 428–429.

15 Yhtenäisimmän kuvan ruotsinvallan viimeisistä vuosikymmenistä Danielson-Kalmari antaa teossarjassaan ”Kustavilainen aika I–III” (Porvoo 1921, 1933–35).

oli tästä vakuuttava osoitus. Henrik Gabriel Porthanin aikoina jopa ruotsinkielisellä Uudellamaalla oli aatelisia, jotka sanoivat suomea, kansan enemmistön kieltä omaksi kielekseen:

”Sama käsitys on kyllä muillakin tahoin Suomen silloisessa aatelistossa, nimenomaan itsenäisyysmiehissä tavattavissa; niinpä Sprengtportenkin kerran sanoo, että ruotsi on yhtä vähän meidän suomalaisten äidinkieli kuin saksa kreikkalaisten.”¹⁶

Itsenäisyysmiehiä oli Danielson-Kalmarista arvosteltava Suomen sodan ja sitä seuranneitten tapahtumien mukaan. Vasta tuolloin nähtiin heidän todellinen vakaumuksensa ja sen kestävyys vaikeissa oloissa. Danielson-Kalmari asetti erityisesti G. M. Sprengtportenin, J. A. Jägerhornin, C. H. Klickin ja G. Ladaun historian tuomioistuimen ja kansallisuusaatteen valamiehistön eteen. Ladau, josta tuli sittemmin Suomen postitirehtööri, oli maahamme palattuaan toiminut ”suuren hirttämättömän” nimen ansainneella tavalla.¹⁷ Vuonna 1808 kuollut Klick, Kustaa III:n entinen yliadjuutanti, taas oli pettänyt sekä oman kansansa että yhteisen isänmaan. Ruotsin valtakunnan kavaltaminen oli rikos, sillä hänen teollaan ei ollut korkeampaa, sovitusta suovaa tarkoitusta eli suomalaisen valtion luomista. Klick halusi, että hänen kotimaansa olisi yhdistetty Venäjään maakuntana. Tämä oli anteeksiantamaton yritys asettua poikkiteloin historiallisen kehityksen tielle. Klickin vehkeilyt olivat sikäli erittäin vaarallisia, että hänellä oli suuri vaikutus Aleksanteriin.¹⁸

Sen sijaan Jägerhorn ja Sprengtporten saivat vapauttavan tuomion. Heitä olivat elähdyttäneet paitsi valistusaatteet myös aito vakaumus suomalaisesta kansakunnasta. Etenkin jälkimmäinen nousi Danielson-Kalmarin esityksissä sankarihahmoksi. Hän myönsi että Venäjän puolelle siirtyneellä Sprengtportenilla, Kustaan entisellä liittolaisella ja taitavalla sotilaalla, oli ollut monia inhimillisiä heikkouksia kuten ylpeys, itsepäisyys ja vallanhimo. Nämä ominaisuudet olivat myös vaikuttaneet elämänuraan ja poliittiseen toimintaan liittyneisiin ratkaisuihin. Mutta samalla

---

16 Danielson 1898a, s. 9–10.

17 Ks. esim. Danielson-Kalmari 1914.

18 Danielson-Kalmarin suhtautumisesta C. H. Klickiin ks. esim. Danielson 1883b ja Danielson 1898a.

Sprengtporten oli pysynyt aina uskollisena aatteelleen ja ollut elävänä todisteena ”Suomen kansallishengen kukistumattomuudesta”.¹⁹ Hän oli mm. pannut asemansa Venäjällä vaakalaudalle taistellessaan Suomen valtion perustamisen puolesta, ja viimein hänen näkökantansa oli voittanut. Sprengtportenin saavutukset olivat siis suurelta osin eteenpäin pyrkivän suomalaiskansallisen aatteen saavutuksia. Jos hänen vaikutuksensa olisi ollut satunnaisen, omaa etuaan tavoittelevan seikkailijan vaikutusta, niin autonomian moraalinen ja historiallinen oikeutus olisi Danielson-Kalmarin ajattelun mukaan kärsinyt pahoja kolhuja.²⁰

Anjalan liiton suomalaiset kapinalliset ja itsenäisyysmiehet olivat Danielson-Kalmarista osoittaneet tajuavansa Suomen silloisen aseman kestättömyyden. Heidän toimissaan ja aatteissaan oli havaittavissa suomalaisuutta, orastavaa kansallista tietoisuutta. Tuo suomalaisuus oli kuitenkin luonteeltaan aatelista ja yläluokkaista. Ajatus Suomen ja Ruotsin valtioyhteyden purkamisesta ja turvaamisesta Venäjään oli alemmille kansankerroksille täysin vieras: ”Vanhat siteet olivat aivan liian lujat ja epäluulo Venäjän aikeita kohtaan liian syvään juurtunut.”²¹ Mutta 20 vuotta myöhemmin tavallisellakin rahvaalla oli tilaisuus näyttää, mikä voima piili synnyinmaanrakkaudessa ja kansallisessa yhteenkuuluvuudessa. Se ei perustunut laskelmointiin eikä älylliseen erittelyyn vaan tunteeseen, jota ilman suomalaisten tulevaisuus kansakuntana olisi ollut hyvin epävarmalla pohjalla.

19 Danielson-Kalmari 1928a, s. 220–221 (ilm. alkuaan v. 1873).

20 Danielson-Kalmarin suhtautumisesta itsenäisyysmiehiin ks. edellä mainittujen lähteitten lisäksi esim. Danielson 1890b; Danielson-Kalmari 1911c, s. 15–17; Danielson-Kalmari 1911d, s. 1–11; Danielson-Kalmari 1916b; Danielson-Kalmarin esitelmät Historiallisessa Yhdistyksessä, Hist. Yhd. ptk. 13.10.1899 ja 29.3.1916. – Anjalan liittoa ja Sprengtportenia koskevan tulkintakiistan rintamalinjat hahmottuivat Suomessa jo 1870-luvulla. Keskustelun lähtökohtana oli Yrjö Koskisen v. 1870 pitämä esitelmä, joka ilmestyi kirjana samana vuonna. Tästä ks. esim. Yrjö Blomstedt 1986. Danielson-Kalmarin samasta kysymyksestä tekemiä tulkintoja kritisoivat Ruotsissa mm. Birger Steckzén, Nils Forssell, K. Petersson ja Kjell Kumlien sekä Suomessa mm. Bruno Lesch ja Hugo E. Pipping. Danielson-Kalmarin historiankäsitykseen kohdistettua arvostelua on analysoitu tarkemmin toisaalla tässä työssä.

21 Danielson 1888a, s. 5–6.

Suomen sota – kansan avulla autonomiaan

Huomattava osa Danielson-Kalmarin uurastuksesta historioitsijana suuntautui autonomian syntyvaihteiden selvittämiseen. Tuo ajanjakso oli hänen mielestään Suomen uudemman historian käännekohta, sillä ”silloin valloittaja lopullisesti määräsi kantansa maamme valtiolliseen asemaan nähden Venäjän keisarikunnan yhteydessä”.²² Danielson-Kalmari kiteytti kansainväliselle yleisölle tarkoitetussa tutkimuksessaan ”Die nordische Frage” (1888) Porvoon valtiopäivien merkityksen seuraavasti:

”Kokoonkutsumillaan valtiopäivillä Aleksanteri I vakuutti Suomelle ruotsinvallan ajalta perityt perustuslait ja siten, samoin kuin myöhemmin asiasta aivan nimenomaan annetuilla selityksillä, hän tunnusti Suomen valtioksi ... Aleksanteri I itse piti noina vuosina Suomea koskevan toimintansa päämääränä Suomen kansan valtiollisen olemassaolon turvaamista.”²³

Danielson-Kalmarin kirjallinen työ keskittyi etenkin 1890- ja 1910-luvuilla paljolti juuri tämän seikan todistamiseen.

Autonomia ei Danielson-Kalmarin mukaan ollut pelkästään seurausta keisarin jaloluontoisuudesta ja vapaamielisyydestä, eikä se liioin ollut vain hänen neuvonantajansa G. M. Sprengtportenin vakuuttelujen ja maanittelujen ansiota. Molemmilla oli toki kuniasija Suomen sisäisen itsenäisyyden luomisessa, mutta ilman kansaa ja ilman suomalaisten sotilaitten sankaritekoja valtiollinen asema olisi saattanut jäädä ainoastaan haaveeksi. Danielson-Kalmari korosti, että venäläisten hyökättyä Suomeen vuonna 1808 Aleksanteri ei ollut aluksi kallistanut päätään Sprengtportenin pyynnöille valtiopäivien järjestämisestä:

”... kaikki Sprengtportenin yritykset raukenivat tyhjiin niin kauan kuin Venäjän aseilla oli menestystä ... Asema muuttui kun sotaonni kääntyi, ja vallankin kun Suomen rahvas pohjoisessa alkoi tarttua aseisiin, kun (ylipäällikkö) Buxhövdenin hätähuudot kuuluivat Pietariin ja hän rupesi vaatimaan toimenpiteitä muitakin kuin sotilaallisia Suomen kansan voittamiseksi.”²⁴

---

22 Danielson-Kalmari 1911c, s. 2.

23 Danielson 1888a, s. 6–7.

24 Danielson-Kalmari 1916b, s. 9–10.

Suomen kansa voitiin kyllä kukistaa väkivalloin, mutta sen ystävyyks ja luotettavuus oli voitettavissa vain oikeudenmukaisuudella ja suopeudella. Suomalaisten taistelualltius sai keisarin ymmärtämään, että paras tapa rauhoittaa valtakunnan uusi luoteiskolkka oli antaa sille erityisasema ja taata sen säädylle niitten vanhat oikeudet. Tämä oli asian käytännöllinen puoli. Mutta Danielson-Kalmarin mukaan Aleksanterin asennoitumisella oli myös periaatteellisempi ulottuvuutensa. Suomalaiset sotilaat, tavalliset rivimiehet, olivat sodan todellisia sankareita. He osoittivat niin suurta urhoollisuutta, että he jo sillä lunastivat Suomelle paikan muitten eurooppalaisten kansojen joukossa. He todistivat puolustustahdollaan rakastavansa kotimaataan ja synnyinseutujaan sekä kaikkia niitä erityispiirteitä ja arvoja, jotka näihin käsitteisiin liittyivät. He todistivat olevansa kansallisen ja valtiollisen olemassaolon arvoisia:

”Suomen kansa oli onnettomalla taistelullaan voittanut itselleen omintakeisen, sisältörikkaan kehityksen mahdollisuuden.”²⁵

Sota oli tosin alkanut surkeasti. Viaporin häpeällinen antautuminen jo taistelujen varhaisvaiheissa oli käytännöllisesti katsoen saattanut Pietari Suuren alullepaneman yhdistämistyön päätökseen. Kamppailua oli Danielson-Kalmarin mielestä jatkettava kunnialliseen loppuun asti siitäkin huolimatta, että voittajasta ei enää ollut epäselvyyttä. Ainoastaan hurmekenttien maineteot pystyivät poistamaan häpeän ja antamaan ”Suomen kansalle oikeuden kohotetuin päin astua siihen uuteen kehitysvaiheeseen, jonka kynnyksellä se silloin seiso”.²⁶ Suomalaiset sotilaat eivät pettäneet tätä velvoitetta. Sodasta voitiinkin Danielson-Kalmarin mukaan puhua Suomen ”omana” sotana, sillä ruotsalaiset eivät siihen juuri osallistuneet. Ainoastaan syyskuussa 1808 käyty ”Oravaisten tappelu” oli tästä merkittävämpi poikkeus.²⁷

Danielson-Kalmari oli löytävinään sodan tapahtumista esimerkkejä siitä, miten tavalliset suomalaiset rivimiehet kokivat kuuluvansa eri kansaan kuin ruotsalaiset aseveljensä.²⁸ Mutta suomalai-

---

25 Danielson 1896, s. 785; ks. myös sama s. 720–745.

26 Danielson 1896, s. 238.

27 Danielson 1896, s. 452.

28 Ks. esim. Danielson 1896, s. 542–543.

set olivat kiintyneitä myös yhteiseen isänmaahansa, koko valtakuntaan, ja olivat lojaaleja sen hallitsijalle. Nämä tunteet olivat kehittyneet satojen vuosien yhteisellä taipaleella, niitä olivat lujittaneet yhteiset sotaponnistukset, yhteiset arvot ja yhteiskuntalaitokset. Ruotsinvallan aikana syntynyt isänmaanrakkaus oli Danielson-Kalmarin ajattelussa vahva suoja kaikkia venäläistämispyrkimyksiä vastaan. Tunne ei ollut hävinnyt, kun maamme oli irrotettu entisestä emämaastaan. Se oli vain supistunut koskemaan vähitellen pelkkää Suomea.

Suomalaiset olivat siis isänmaallisia mutta eivät enää autonomiakautena yleisvaltakunnallisessa mielessä. Venäjä oli heille kulttuuriltaan ja historialtaan vieras, yhdistäviä tekijöitä oli liian vähän. Maitten välille muodostui silti yksi vahva side, kansan ja suuriruhtinaan keskinäinen luottamus. Danielson-Kalmarista se oli suoranainen elämänlanka, jota hänen maanmiehensä eivät milloinkaan saaneet väheksyä. Suomalaiset olivat näyttäneet jo sodan aikana, että heidän lojaaliutensa hallitsijalle ei horjunut vaikeimmissakaan tilanteissa, ei edes silloin kun kuninkaana oli Kustaa IV Adolfin kaltainen ”itsepäinen typerys”.²⁹ Kansa joka oli kerran pettänyt hallitsijansa, olisi valmis pettämään hänet toistekin. Sen jälkeen kun uusi valtioyhteys oli luotu ja vahvistettu, kansa noudatti tunnontarkasti uskollisuudenvakuutustaan. Suomalaiset olivat Aleksanterin silmissä autonomiansa ansainneet.

Danielson-Kalmarille oli erittäin tärkeää osoittaa, kuinka Aleksanteri I tunsu Suomea ja suomalaisia kohtaan suurta arvostusta ja kuinka tämän vaikuttimet autonomian antajana ja varjelijana olivat vilpittömät. Hän huomautti, että keisarin toimiin oli sekoittunut tietysti tarkoituksenmukaisuutta, mutta että tämän ihanteet painoivat sittenkin vaa’assa enemmän. Aleksanteri kunnioitti suomalaisten ominaisuuksia, jotka olivat tulleet selvästi esiin sodan kuluessa. Tämän lisäksi hänen päätöksiinsä vaikutti suuresti tietoisuus valloitetun maan yhteiskunnallisesta etevämmyydestä Venäjään nähden. Ruotsalainen hallinto ja lainsäädäntö oli venäläistä paljon kehittyneempää, ja esimerkiksi suomalaisten talonpoikien asema oli aivan toinen kuin heidän ns. Vanhan Suomen puolelle jääneitten säätyveljiensä. Uudistusmielinen keisari ei Danielson-Kalmarin mukaan halunnut sitoa Suomea suoraan Venäjään, sillä se olisi merkinnyt väistämättä valtakunnan uuden osan taantumis-

---

29 Ks. esim. Danielson 1896, s. 617–620.

ta. Tämä olisi ollut vastoin Aleksanterin ihanteita, mikä kävi ilmi mm. hänen keskusteluistaan Pietariin talvella 1808–09 kutsutun suomalaisen lähetyskunnan kanssa.³⁰

Suomelle annettujen oikeuksien sitovuus riippui Danielson-Kalmarin mielestä ainakin osin niistä perusteista ja vaikuttimista, jotka olivat noitten oikeuksien myöntämisen taustalla. Siksi Aleksanterin vilpittömyyden todistaminen kuului olennaisesti tieteen rintamalla käytyyn autonomiataisteluun. Venäläisten hyökkäykset Suomen sisäistä itsenäisyyttä vastaan olisivat saaneet aivan toisenlaisen kantavuuden, jos he olisivat kenneet osoittamaan Aleksanterin myönnytykset pelkän poliittisen laskelmoinnin tulokseksi. Mikäli suuriruhtinaskunnan erityisasema pohjautui vain Napoleonin sotien aikaiseen tilanteeseen ja sen nojalla tehtyihin tilannekohtaisiin ratkaisuihin, niin silloin Suomen ”valtion” lakkauttaminen olisi olosuhteitten muuttuessa ollut ainakin moraalisesti puolusteltavissa. Mikä oli tarkoituksenmukaisuussyistä annettu, se voitiin tarkoituksenmukaisuussyistä ottaa pois. Sen sijaan jos oli todistettavissa, että Aleksanteri kohotti Suomen ”kansakunnaksi kansakuntien joukkoon” aatteittensa ja ihanteittensa elähdyttämänä, niin oli selvää ettei hän ajatellut maan autonomiaa ohimenevänä tilapäisratkaisuna vaan pysyvänä, seuraajaankin velvoittavana tilana.

Isänmaanrakkauden monet kasvot

”Itsenäisyysmiesten” toiminta ja Anjalan liiton suomalaisten upseerien kapinointi ilmensivät Danielson-Kalmarin mielestä jonkinlaista suomalaista ”omituisuutta”. Suomen sotilaitten taistelu vuonna 1808 puolestaan kuvasti rahvaan vielä vaistonvaraista kansallisen yhteenkuuluvuuden tuntoa. Porvoon valtiopäivät ja sitä

---

30 Danielson-Kalmarin todisteluketju rakentui mm. kirjeisiin, jotka lähetyskunnan jäsen, Turun Akatemian rehtori ja lääketieteen professori Gabriel Erik Haartman oli lähettänyt Pietarista piispa Jacob Tengströmille. Lähetystön käynnin yhteydessä esiin tulleet Aleksanterin ihanteet auttoivat Danielson-Kalmarin mielestä ymmärtämään myöhempiä tapahtumia, jotka monien vaikeuksien jälkeen johtivat Vanhan Suomen liittämiseen muun Suomen yhteyteen v. 1811. Danielson-Kalmari 1911c. – Ks. myös Danielson-Kalmari 1912b, s. 27 sekä Danielson 1894c.

edeltäneet tapahtumat näyttivät, miten eri säädyt kaiken kaikkiaan tajusivat yllättävän hyvin uuden tilanteen:

”Suomen kansa osoitti ... enemmän ymmärrystä asemansa vaatimuksista ... kuin mitä siltä siihenastisen kehityksen ja vaikeat olosuhteet huomioon ottaen kävi odottaminen.”³¹

Lupaavasti alkanut sisäinen itsenäisyys joutui kuitenkin pian koetukselle. Aleksanterin vapaamielisyys heikkeni iän myötä, ja valtiopäiviä ei kutsuttu vuosikymmeniin koolle. Autonomisen Suomen eturintamaan nousivat nyt suomalaiset hallitusmiehet, jotka uurastivat kaikessa hiljaisuudessa isänmaansa hyväksi. Tämä työ, josta he saivat aivan liian vähän kiitosta myöhemmiltä sukupolvilta, oli työtä yhteiskunnallisten instituutioiden säilyttämiseksi ja valtiollisen koskemattomuuden varjelemiseksi. Kun kansallinen herätyks viimein koitti, ulkoiset puitteet sen toteutumiselle olivat vahingoittumattomat paljolti näitten miesten ansiosta.

Danielson-Kalmari uhrasi tuotannossaan runsaasti sivuja juuri 1800-luvun alkupuolen hallitusmiehille kuten Suomen Asiain Komitean ensimmäiselle puheenjohtajalle G. M. Armfeltille (1757–1814), saman komitean jäsenelle ja ministerivaltiosihteerille R. H. Rehbinderille (1777–1841) ja senaatin talousosaston varapuheenjohtajalle L. G. von Haartmanille (1789–1859). Danielson-Kalmari tunnusti, että virkakoneiston natina oli vuosikausia lähes ainoa elonmerkki suomalaisessa yhteiskunnassa.³² Niinikään hän tunnusti, että korkeita viranhaltijoita ei ylipäänsä elähdyttänyt tietoisuus suomalaisesta kansakunnasta ja suomalaisesta olemuksesta, joka oli huipentunut suomalaisen valtion syntyyn. Päinvastoin nämä olivat yrittäneet kitkeä suuriruhtinaan alamaisista pois turhaa kansallista intoilua, minkä mm. nuori dosentti A. I. Arwidsson (1791–1858) sai kokea. Viranomaisten jäykkyyttä ja valtiollista uneliaisuutta kärkevästi arvostellut suomalaishallituksen aatteen profeetta sai maksaa kalliisti ihanteistaan. Hänet erotettiin yliopistosta vuonna 1822, ja seuraavan vuoden syksyllä hän siirtyi Pohjanlahden toiselle puolelle. Arwidssonin vaatimus suomalaisen kansallishengen ulottamisesta kaikille valtio-, yhteiskunta- ja kult-

---

31 Danielson 1888a, s. 6.

32 Danielson-Kalmari 1928b, s. 232 (ilm. alunperin v. 1914).

tuurielämän tasoille jäi vaille kaikupohjaa, sillä aika ei ollut vielä otollinen kansalliselle heräämiselle:

”Vielä vanhat runomme enimmäkseen piilivät Karjalan metsissä, vielä olivat Suomen aikakirjat arkistojen peitossa, vielä Suomen ja Ruotsin kunnian pesänjako suorittamatta.”³³

Kaikesta huolimatta Danielson-Kalmari arvosti suuresti tuon kauden suomalaisia valtiomiehiä. Hän kuvaili laveasti niitä lukuisia vaikeuksia, joihin he törmäsivät puolustaessaan toisaalta maamme erityisasemaa ja lakeja sekä toisaalta koettaessaan ottaa huomioon uuden valtioyhteyden vaatimukset. Nämä eivät olleet läheskään aina sopusoinnussa ruotsinvallan aikaisen lainsäädännön kanssa. Valtiolliset realiteetit ja lakien pikkutarkka noudattaminen joutuivat usein vastakkain. Kumpakaan ei voinut sivuuttaa. Silloin kun lain kirjaimesta oli pakko tinkiä, vahinko oli tehtävä mahdollisimman pieneksi. Koko autonomia olisi vähitellen murentunut, jos venäläiset eivät olisi kunnioittaneet Suomen perustuslakia. Maamme tulevaisuus olikin paljolti sen johtajien arvostelukyvyn ja taidon varassa.

Kysymys kreikanuskoisten oikeudesta astua valtionvirkoihin oli hyvä esimerkki niistä ongelmista, joita hallitusmiestemme eteen tuli. Danielson-Kalmari laati asiasta valaisevan artikkelin vuonna 1916 ilmestyneeseen Robert Hermansonin 70-vuotisjuhlakirjaan.³⁴ Hän huomautti, kuinka perustuslaki ei ollut antanut vierasuskosille mahdollisuutta palvella valtion viroissa. Se oli säädös, joka loukkasi niin suomalaisia ortodokseja kuin ennen kaikkea venäläistä esivaltaakin. Nikolai I turvautui lopulta keisarilliseen manifestiin vuonna 1827 ja saattoi kysymyksen päiväjärjestykseen. Valtiolliset realiteetit olivat perineet voiton laillisuudesta, mutta Rehbinderin toimesta manifestiin otettiin lisäys, joka lievensi tuntuvasti teon räikeyttä. Keisari nimittäin myönsi, että asian hoitaminen täysin laillisessa järjestyksessä olisi vaatinut säätyjen myötävaikutusta. Hän selitti, miten ”eri asianhaarojen” vuoksi valtiopäi-

---

33 Danielson-Kalmari 1928a, erityisesti s. 198–199 (ilm. alunperin v.1873).

34 ”Kreikkalais-venäläisen kirkon jäsenten oikeuttaminen astumaan valtionvirkoihin Suomessa. Arm. julistuskirja 2/14p:ltä elokuuta 1827”. Teoksessa ”Till professorn Robert Hermanson vid fyllda 70 år 2.2.1916”. Helsingfors 1916, s. 241–247.

viä ei tuolloin voitu kutsua kokoon. Pato ei murtunut, eikä Suomen lakien arvoa lopulta tallattu kovin pahasti. Reh binderin kyykkyys oli pelastanut Suomelle sen, mikä pelastettavissa oli.

Valtion korkeat virkamiehet, ”hallitusmiehet”, suoriutuivat Danielson-Kalmarin arvion mukaan tehtävistään hyvin. He olivat kaiken kaikkiaan valtioviisaita ja varovaisia, joskus liiankin varovaisia. He pyrkivät säilyttämään ja toisinaan kehittämäänkin niitä etuuksia, joita Suomi oli saanut valtakunnan vaihdoksen myötä. Elävä kansallinen tietoisuus ei ollut heidän tekojensa pontimena. He työskentelivät silti kaikella taidollaan isänmaansa parhaaksi eivätkä tyytyneet vain virkansa muodolliseen ja moitteettomaan hoitamiseen. Tässä tunnollisuudessa Danielson-Kalmari näki synnyinmaanrakkautta, joskus jopa selviä suomalaisuuden aatteen oireita.

Näkemyksensä tueksi Danielson-Kalmari lainasi Historiallisessa Aikauskirjassa vuonna 1912 vakuuttavan tuntuksia kohtia Reh binderin ja yliopiston varakanslerin, piispa Jacob Tengströmin kirjeenvaihdosta vuodelta 1826. Hän todisteli, miten näillä ”historiamme merkkimiehillä” oli jo jonkinlainen käsitys omaleimaisen kansallisen kulttuurin välttämättömyydestä. He tajusivat, että se oli oleva yksi kansallisen olemassaolomme ja kansallisen kehityksemme perusedellytyksistä. Se oli vakuutus niitten päivien varalle, jolloin venäläiset uhkaisivat autonomiaamme. Valtiolliset instituutiot oli mahdollista tuhota, mutta mikään mahti ei voinut hävittää vahvaa kulttuuria:

”... päivän valoisimmankin paistaessa tulevaisuus sielun sisimmässä herätti huolta ... Jo nämäkin miehet aavistivat, mikä voima yksinänsä saattoi tuottaa pelastuksen. Suomalaisen kansallisuuden eloonherättäminen, omalle kansalliselle pohjalle rakentuvan ja samalla maamme asemaa Venäjän valtakunnan yhteydessä huomioonottavan valtio- ja sivistyselämän luominen, tämä seuraavien miespolvien mielet valtaava, työhön terästävä ihanne, se kangasteli vanhuuttaan lähenevän piispan ja parhaimmassa miehuuden voimassa toimivan valtiosihteerin silmissä sinä suurena tehtävänä, jonka onnellisesta täyttymyksestä Suomen kansan olemassaolo riippui.”³⁵

---

35 Danielson-Kalmari 1912b, s. 28–32, erityisesti s. 31.

Rehbinderin ja Tengströmin mietteet kuuluivat kansallisen tietoisuuden vielä verkkaiseen etenemisprosessiin. Tosin molempien kohdalla kyse oli lähinnä älyllisestä ja tiedollisesta oivalluksesta, eikä niinkään täysin sisäistetyistä suomalaisuuden hengestä. Tämä ei silti vähentänyt heidän mielipiteittensä arvoa, sillä kansallinen herääminen vaati sekä tietoa että tunnetta. Valtiosihteeri oli myöntämielinen aidolle suomalaiselle kulttuurille enemmän periaatteessa kuin käytännössä. Se oli kuitenkin eräs todiste Rehbinderin todellisista vaikuttimista, kansallisista motiiveista, joita hän sovelsi valtiollisessa toiminnassaan.

Danielson-Kalmarin aateveljien oli helppo ylistää Arwidssonin julistusta, sillä he löysivät siitä omat ideaalinsa. Sen sijaan he eivät tunteneet riittävästi myötätuntoa autonomian alkupuolella työskennelleitä hallitusmiehiä kohtaan. He näkivät näitten toimissa ihanteetonta pikkumaisuutta ja virkavaltaisuutta, jonka uhriksi Arwidssonkin oli joutunut. Danielson-Kalmarin mielestä tällainen arvostelu oli epäoikeudenmukaista, koska niin Arwidsson kuin korkeat suomalaiset virkamiehetkin olivat vaikuttaneet kansallisuusaatteen voittoon. Heidän työnsä olivat täydentäneet toisiaan, vaikka nuorta innostusta olikin kohdeltu kaltoin valtioviihsauden nimissä:

”Kaihomielin ajattelee sitä tosiasiaa, että isänmaallisempienkin hallitusmiestemme ja isänmaallisen innon elähdyttämän nuorison tiet kulkivat niin loitolle toisistaan.”³⁶

Armfeltin, Rehbinderin ja Tengströmin kohdalla Danielson-Kalmarin kirjoitukset merkitsivät lähinnä heidän kunniansa kirkastamista, mutta Lars Gabriel von Haartmanin osalta kyse oli todellisesta kunnianpalautuksesta. Haartman oli luonut näyttävän uran autonomisen Suomen palveluksessa mm. yliopiston kanslerin sihteerinä, Suomen Asiain Komitean jäsenenä, Suomen valtiosihteerin apulaisena, maaherrana ja lopulta vuodesta 1841 lähtien senaatin talousosaston varapuheenjohtajana. Hän tuli vanhemmilla päivillään kuuluisaksi omavaltaisuudestaan ja kärtyisyydestään, ja näitten ominaisuuksien ansiosta aikalaiset ja jälkimaailma palkitsivat hänet tittelillä ”Hänen Hirmuisuutensa”. Haartmania ei koskaan juhlittu suomalaisuuden suurmiehenä, eikä siihen Daniel-

---

36 Danielson-Kalmari 1928b, s. 276 (ilm. alkujaan v. 1914).

son-Kalmarin mukaan ollut syytäkään. Hän oli julistanut autonomian alkuvaiheissa menettäneensä isänmaansa, joten hän uhraisi voimansa vain synnyinmaansa eli Suomen hyväksi. Vaikka Haartman sittemmin lievensi näkemystään, Danielson-Kalmari piti oikeutettuna luonnehtia häntä täysiveriseksi virkavaltaisuuden edustajaksi, joka katsoi vähitellen alkavaa kansallisuusliikettä epäluulolla, milteipä vihalla.

Tästä huolimatta Haartmanin elämäntyö oli Suomelle erittäin arvokas asia. Danielson-Kalmari näki hänet realistina, joka ymmärsi Suomen ja Ruotsin eron lopullisuuden. Maan oli tultava toimeen mahdollisimman paljon omillaan mutta siten, että lojaalius keisaria ja valtakuntaa kohtaan pysyi rikkumattomana. Haartmanin onnistui saada aikaan hyvät suhteet hallitsijaan ja korkeisiin venäläisiin virkamiehiin. Tämä auttoi häntä selviytymään monista arkaluontoisistakin kysymyksistä, esimerkiksi silloin kun hän Nikolai I:n suostumuksella määräsi Suomelle noudatettavaksi virallista tullitaksaa tuntuvasti alemman salaisen tullitaksan 1840-luvulla. Tällä tavoin talousosaston varapuheenjohtaja vähensi salakuljetusta olennaisesti ja lisäsi samalla roimasti valtion tullituloja. Haartman johti taidokkaasti valtionaloutta, minkä lisäksi hänen saavutuksiinsa voitiin kirjata lukuisia toimia maanviljelyksen, kaupan ja teollisuuden edistämiseksi. Hän lujitti kyvykkyydellään Suomen talouden itsenäistä perustaa, ja pitkälti juuri tämä työ loi aineellisen pohjan suomalaisuuden aatteen etenemiselle. Siksi Haartman ansaitsi kansallisen merkkimiehen maineen:

”... ehkä se aika on lähellä, jolloin maassamme elävämmin kuin äskeisinä vuosikymmeninä tajutaan, että Haartmanin valtiotaito, niin yksipuolinen kuin se olikin, aikansa kuitenkin ydinkohdiltaan perustui oleviin oloihin ja suojaavana kilpenä kauan varjeli idän halloilta niitä aineellisia ja henkisiä voimia, joiden varttumisesta valtiolaitoksemme säilyminen ja yhteiskunnallisten toiveittemme toteutuminen lopulta riippui.”³⁷

Danielson-Kalmarin kiinnostus autonomisen Suomen ensimmäisiin valtio- ja hallintomiehiin ei ollut sattuma. He olivat kamppailleet samantapaisten ongelmien parissa kuin kymmeniä vuosia

---

37 Danielson-Kalmari 1910a, erityisesti s. 337; Danielson 1899b; Danielson-Kalmari 1921b.

myöhemmin vaikuttaneet virkaveljensäkin, näitten joukossa itse Danielson-Kalmari. Venäläis-suomalaisissa suhteissa esiintyneet vaikeudet saivat tämän tuntemaan tieteellistä uteliaisuutta vastaa-
viin ilmiöihin 1800-luvun alkupuolella. Valtiomiehen ominaisuudessa Danielson-Kalmari haki suoranaisia opetuksia ”ulkopolitiikan” historiasta, ja nämä opetukset tukivat vahvasti hänen sortokausina omaksumaansa myöntyvyysuuntaa.³⁸

Rehbinderin ja muitten johtavien suomalaisten virkamiesten uurastus oli siis korvaamatonta. Heidän ponnistelunsa sisäisen itsenäisyyden suojelemiseksi antoi suomalaiselle kansallishengelle aikaa rauhassa kehittyä ja puhjeta viimein kansalliseksi herätykseksi. Suomalainen kansakunta ja Suomen valtio saivat olemassaololleen todellisen, korkeamman sisällön vasta sen jälkeen, kun kulttuurin tienraivaajat olivat taiteen ja tieteen keinoin luoneet yhteisen kansallisen tunnusmerkitön, josta kansa tunnisti itsensä. Danielson-Kalmari korosti, että monet heistä olivat lähtöisin suomenkielisestä rahvaasta ja että he tällä tavoin kulkivat kalastajan pojan ja suomalaisen kirjallisuuden isän Mikael Agricolan jalanjälkiä. Kalevalan (1835, 1849) kokooja ja muodostelija Elias Lönnrot oli ”Sammatin räätälin poika”, ”Seitsemän veljeksien” (1870) kirjoittaja ja suomen kielen kehittäjä Aleksis Kivi ”räätälin poika Nurmijärveltä”, kielentutkija ja akateemikko Antti Juhana Sjögren ”talonpoikaisen suvun” kasvatti Iitistä jne. Kaikki he olivat Danielson-Kalmarista esimerkkejä siitä, miten tavallinen suomalainen kansa kykeni nostamaan keskuudestaan edustajia kansallisen elämän eturiviin.³⁹

Kirjallisuus kuului olennaisesti suomalaisuuden aatteen piiriin, minkä vuoksi sen oli löydettävä sisältönsä kansan syvimmästä olemuksesta. Myös eräitten ruotsinkielisten kirjailijoiden saavutukset olivat tässä suhteessa kiistattomat. Danielson-Kalmarin mielestä etenkin J. L. Runeberg oli ollut suunnannäyttävä, jonka merkitystä ei voinut kyllin korostaa. Näin siitäkkin huolimatta, että kansallisrunoilijamme kirjoitti ”vieraalla” kielellä. Hänen runoutensa, nimenomaan ”Vänrikki Stoolin tarinat” (1848, 1860), herätti isän-

---

38 Vrt. Kaarlo Soikkelin ja Gunnar Sarvan arvioita Danielson-Kalmarin teoksesta ”Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen 3”. Maaseudun Tulevaisuus 22.3.1930 ja Helsingin Sanomat 18.4.1930.

39 Danielsonin puhe Härmäläis-osakunnan iltamassa uusmaalaisen väestön sivistysprintöjen hyväksi. Uusi Suometar 27.3.1896.

maanrakkautta niin ruotsinkielisessä yläluokassa kuin köyhässä mökkiläistössäkkin. Ruotsalainen sivistyneistö oli kääntynyt joukolla suomenmielisyyteen pitkälti hänen innoittamana. Danielson-Kalmari muistelikin myöhemmin, kuinka voimakkaasti juuri runebergiläiset aatteet olivat hallinneet hänen miespolvensa kasvuympäristöä ja ajatusmaailmaa. Siihen olivat vaikuttaneet monet muutkin miehet, heistä ensimmäisenä J. V. Snellman. Kun Aleksanteri II herätti Suomen valtiolaitoksen uuteen eloon, niin heidän ansiostaan suuriruhtinaan alamaiset eivät astuneet politiikan näyttämölle yhtä valmistautumattomina kuin vuonna 1809. Nyt suomalaiset saattoivat tukeutua hallitsijan hyvántahtoisuuden, omien hallitusmiesten kyvykkyyden ja perustuslakien lisäksi kansalliseen sivistykseen, joka auttaisi kestäämään valtiollisesti vaikeatkin ajat.⁴⁰

”Danielson-Kalmari vastaa herra Steckzénille”

Ruotsinvallan aika merkitsi Danielson-Kalmarille opinaikaa, jolloin suomalaiset liittyivät lujin sitein länsimaiseen kulttuuriin. Autonomian kausi puolestaan oli kansallisen sivistyksen ja tietoisuuden heräämisen ja kasvun kautta. Itsenäisen Suomen synty osoitti Danielson-Kalmarille, kuinka tärkeitä kaksoiskotkan alamaisina vietetyt vuosikymmenet olivat olleet. Ne pohjustivat tietä täydelliseen valtiolliseen suvereniteettiin, kansallisuusaatteen etenemisen luonnolliseen lopputulokseen. Autonomia oli tasoittanut suomalaisten taivalta ”päämäärää” kohti, joten Danielson-Kalmarin mielessä se näyttäytyi kokonaisuutena ottaen myönteisenä vaiheena Suomen historiassa. Saman ajattelun mukaan maan irtautuminen Ruotsista vuonna 1809 oli suuriarvoinen asia; lopullisenkin itsenäistymisen päivä oli tullut entistä lähemmäksi.

Danielson-Kalmarin tulkinnat herättivät ristiriitaisia tunteita kollegojen keskuudessa, ja nimenomaan ruotsinkieliset tutkijat pitivät niitä yksipuolisina.⁴¹ Keskustelu laajeni myös Pohjanlahden

---

40 Ks. esim. Danielson 1879; Danielson 1881/1882a, s. 335–336; Danielson-Kalmari 1932a; ks. myös Wrede 1988, s. 9.

41 Suomenkielinenkään yleisö ei suhtautunut kritiikittömästi Danielson-Kalmarin tulkintaan autonomian kauden siunauksellisuudesta. Varsinkin osa ylioppilaista arvosteli sitä, että valtioneuvos näki niin paljon hyvää ajassa ”jonka

länsipuolelle sen jälkeen, kun Danielson-Kalmarin teos ”Kustavilainen aika I–II” oli käännetty ruotsiksi vuonna 1925. Työ sai siellä paljon tunnustusta, mutta eräitä sen kohtia sikäläisten tiedemies-ten oli vaikea sulattaa. He kritisoivat Danielson-Kalmaria mm. siitä, että tämä tarkasteli 1700-lukua itsenäisen Suomen näkökulmasta, valmistusaikana johonkin kaukaiseen tulevaisuuden tapahtumaan, josta kahdeksannentoista vuosisadan ihmisillä ei voinut olla aavistustakaan.

Vielä enemmän ruotsalaisia ärsytti se, miten Danielson-Kalmari näki Ruotsin ”vihollisena”, joka oli tullut Suomen kansallisen kehityksen esteeksi, ja miten hän vastaavasti suhtautui venäjänval-
lan aikaan kuin suureen lupaukseen. Sota-arkistonhoitaja Birger Steckzén oikoi Stockholms Tidningenissä tiukassa äänilajissa suomalaisen virkaveljensä käsityksiä. Hän huomautti, että kehittymättömämpään aasialaiseen kulttuuripiiriin kuulunut Venäjä oli edustanut Suomelle nimenomaan uhkaa eikä suinkaan toivoa paremmasta huomisesta. Tuo itäinen valtakunta, joka oli paljastanut todellisen karvansa autonomian loppuaikoina, oli ollut vähällä nielaista Suomen kokonaan, mistä olisi tietysti ollut seurauksena maan vajoaminen joka suhteessa alemmalle kehityskannalle. Näin ei onneksi lopulta käynyt, ja siitä äskettäin itsenäistynyt kansakunta sai kiittää ruotsinvallan kauden perintöä, ts. eurooppalaisen Ruotsin korkeaa sivistystasoa sekä ruotsalaista valtio- ja yhteiskuntajärjestystä, jotka antoivat Suomelle kylliksi voimaa kestää venäläistä vainoa. Danielson-Kalmarin lähtökohdalle perustuva tulkinta kustavilaisesta ajasta eräänlaisena autonomian saavuttamisen esinäytöksenä olikin Steckzénin mielestä käsittämätön; se vääristi todellisuutta, teki ”väkivaltaa tapahtumain historialliselle menolle”.⁴²

Myös Nils Forssell ihmetteli Svenska Dagbladetissa vuonna 1926 Danielson-Kalmarin autonomian ajan ihailua. Valtioneuvos oli kirjassaan esimerkiksi suhtautunut perin myönteisesti G. M. Sprengtporteniin, joka oli laskenut politiikkansa tuon kauden syn-tyhetkinä venäläisten liehakoinnin varaan, venäläisten, jotka va-
jaat sata vuotta myöhemmin halusivat poistaa hänen kotimaansa

---

tukahduttavasta syleilystä oli onneksi vihdoinkin päästy vapauteen”. Ks. esim. Ylioppilaslehden arviota Danielson-Kalmarin teoksesta ”Aleksanteri II:n muisto”. Ylioppilaslehti 1931, s. 250.

42 Stockholms Tidningen 21.4. ja 22.4.1927.

kokonaan maailmankartalta. Arvostelija kysyikin retorisesti, uskoiko kukaan nykyään siihen, että Nikolai Bobrikovin esiintyminen tai vuoden 1918 kapina olisivat olleet välttämättömiä episodeja Suomen kehityksessä kohti itsenäisyyttä.⁴³ Forssellin mukaan oli siis hullua tuudittautua uskoon, että vapaus olisi ollut voitettavissa Venäjän avulla. Sortokauden aikaisen kenraalikuvernöörin yhtenäistämispolitiikka ja Neuvosto-Venäjään ankkuroituneitten punakapinallisten toiminta olivat hyviä esimerkkejä siitä, kuinka vähän suomalaiset saattoivat vapauspyrkimyksissään laskea itäisen naapurinsa varaan. Sanomalehtimies, tohtori Knut Petersson yhtyi maanmiestensä moitteisiin muutoin erittäin myöntämielisiin arvioonsaan:

”Voidaan sanoa, että Ruotsin politiikka on vastuussa siitä, mitä tapahtui vuonna 1809 ... Mutta tästä on pitkä matka siihen käsitykseen, että Venäjän aika olisi ollut historiallinen välttämättömyys ja historiallinen edistysaskel.”⁴⁴

Danielson-Kalmari kirjoitti Steckzénin arvostelusta kärkevän vastineen, joka suuntautui osin myös Forssellin käsityksiä vastaan.⁴⁵ Molemmat olivat nähneet vuodet 1809–1917 Suomen historiassa ”kärsimysten aikana ilman mitään mainitsemisen arvoista valopilkkaa”. Danielson-Kalmarille sen sijaan tuo periodi ei suinkaan edustanut ”via dolorosaa” autonomian loppukauden venäläis-suomalaisesta konfliktista huolimatta. Hän kertasi luettelomaisesti Suomen vaiheet 1700- ja 1800-luvuilla, ja vertailun lopputulos oli ruotsinvallan viimeisen vuosisadan kannalta murheellinen. Danielson-Kalmari katsoikin oikeutetuksi puhua ”suomalaisien orjantappuraisesta tiestä”. Vuodesta 1700 vuoteen 1809 ulottuvan ajanjakson kuluessa maa oli kokenut neljä hävittävää sotaa ja kaksi venäläismiehitystä. Samalla raja oli siirtynyt Sies-tarjoelta Kymiöelle. Mainittuna kautena liki puolet Suomen ”valtiontuloista” oli viety Ruotsiin, ja sen asukkaiden asioista päättivät keskusvirastoissa henkilöt, jotka eivät tunteneet valtakunnan itäisen osan oloja. Oikeudenkäyttöä ja hallintoa harjoitettiin alim-

43 Svenska Dagbladet 10.7.1926. – Forssell oli opettaja ja historiantutkija, jonka erityisalaksi muodostui Euroopan poliittinen historia vuosina 1789–1848.

44 Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7.9.1926.

45 Vastine julkaistiin käännöksenä myös Suomessa nimikkeellä ”Danielson-Kalmari vastaa hra Steckzénille”. Uusi Suomi 5.5.1927.

millakin asteilla ruotsiksi, jota suomenkielisten suuri enemmistö ei ymmärtänyt. Niinikään mitään mainittavaa suomenkielistä kirjallisuutta, uskonnollisia julkaisuja lukuunottamatta, ei tuolloin ollut olemassa.

Autonomian saavuttaminen merkitsi olennaista muutosta parempaan päin. Suomi sai nauttia likimain keskeytymättömästä rauhasta vapaussotaan saakka. Valtiontulonsa maa sai käyttää lähes kokonaan omiin tarpeisiinsa. Venäjänvallan aikana suuriruhtinaskunnalla oli sisäisiä kysymyksiään varten kotimainen hallitus, ja virkanimityksissä noudatettiin Bobrikovin tuloon asti perustuslakia joka edellytti viranhaltijalta syntyperäistä suomalaisuutta tai Suomen kansalaisuutta. Vuodesta 1811 alkaen suomalaiset isänmaanystävät esittelivät maansa asiat suoraan hallitsijalle. Kielikysymyksenkin oli saatu jotakuinkin päiväjärjestykseen, ja samanaikaisesti oli laskettu perusta suomalaisen kansalliskirjallisuuden kehittymiselle. Kaiken kaikkiaan autonomian kaudella oli luotu lujat valtiolliset, taloudelliset ja henkiset edellytykset Suomen tulevan itsenäisyyden toteutumiselle.

Edes sortokaudet eivät Danielson-Kalmarin mielestä edustaneet synkkää vaihetta Suomen historiassa, mikäli niitä arvioitiin pidemmällä tähtäimellä:

”Ne saattoivat kansamme vakuutetuksi välttämättömyydestä ottaa kohtalonsa omiin käsiinsä.”

Venäjä oli nyt omalta osaltaan sanoutunut irti sitoumuksistaan, joten ne eivät enää velvoittaneet suomalaisiakaan. Sitä paitsi, kuten Danielson-Kalmarin esityksestä välillisesti kävi ilmi, Suomessa oli jo syntynyt kansallisesti omaleimainen kukoistava kulttuuri, joka kieli siitä että kansakunta oli kypsymässä kansallisen olemassaolonsa korkeimpaan vaiheeseen, täydelliseen valtiolliseen suvereniteettiin. Sortokaudet olivat siis Danielson-Kalmarin mukaan ikäänkuin signaaleja siitä, että oli tullut aika ottaa lopullinen askel kohti kansallista täysi-ikäisyyttä.

Danielson-Kalmarin pohdinta on kiinnostava. Hän oli aikoinaan ensimmäisellä sortokaudella omaksunut myöntyvyyssuunnan, vaikka se oli merkinnyt luopumista ehdottomasta laillisuuden korostamisesta. Danielson-Kalmari perusteli kantaansa Snellmanin mietteillä, joitten mukaan oikeutta kunnioittavankin kansalaisen oli joskus rikottava isänmaan lakeja isänmaansa hyväksi. Eli Snell-

manin sanoin: "Isänmaan pelastus on enemmän kuin kaikki valtiomuodot, konstitutionit." Kansallisen ja valtiollisen olemassaolon säilyttäminen oli siis suomalaisten tärkein tehtävä, ja keinojen käytön, valittiinpa sitten passiivinen vastarinta tai sillanrakennuspolitiikka, oli määrädyttävä kulloistenkin olosuhteitten mukaan. Kun venäläisten sortotoimet lyhyen hengähdystauon jälkeen olivat alkaneet uudelleen, Danielson-Kalmari oli valmis tinkimään aiemmasta myöntyvyysajattelustaan. Se tie oli tuloksettomana lähestymässä loppuaan.⁴⁶

Suomen itsenäistyminen avasi uuden näkökulman autonomian kahden viimeisen vuosikymmenen tarkastelulle. Kun tunnettiin tapausten lopputulos, niin sitä edeltäneitä vaiheita ja siihen johtaneita tekijöitä voitiin arvioida ja ymmärtää entistä paremmin. Suomalalaisten erilaiset toimintastrategiat vuosina 1899–1917 hahmotuivat valtioneuvoksen silmissä vähitellen todistukseksi yhtenäisestä puolustushengestä, jonka eri ilmenemismuodot kulkivat käsitusten ja tukivat toisiaan. Danielson-Kalmarin puhe satakuntalaisille ylioppilaille vuonna 1929 oli jossain määrin muistojen kultaama ja puolustelevala, mutta se oli myös kuvaava hänen myöhemmälle tulkintamallilleen:

"Minun käsitykseni oli alusta alkaen ja on edelleen, että molemmat katsantokannat (perustuslaillisuus ja myöntyvyys -JT) pohjaltaan olivat oikeutetut ja olotilan vaatimat, ne kun täydensivät toinen toistaan. Isänmaan pelastus oli se loppumaali, johon kaikki rehelliset kansalaiset pyrkivät ... Pelastus tuli, Suomen vapaus saavutettiin."⁴⁷

Mainitun kahden linjan lisäksi myös aktivistien ponnistelut olivat Danielson-Kalmarin mielestä palvelleet maan tulevaisuutta.

Danielson-Kalmarin ajattelutavan mukaan myöntyvyysuunta oli edustanut reaalipolitiikkaa. Sen tavoitteena oli ollut ehkäistä ja hidastuttaa Suomen venäläistyttämistä sekä pysyttää virkamiehistö suomalaisena. Samoin sen avulla oli vaalittu suhteita hallitsijaan, sillä keskusteluyhteyden säilyminen oli koettu elintärkeäksi.

---

46 Danielson-Kalmari, Snellmanin ajatuksia Suomen valtiollisesta asemasta. Uusi Suometar 12.5.1906. N:o 108A; Danielson-Kalmarin "ulkopoliittisen" ajattelun kehittymistä ovat tarkemmin kuvanneet mm. Salokorpi (1988), Polvinen (1989) ja Torvinen (1965).

47 Danielson-Kalmari 1929b, s. 10.

Perustuslaillisuus ja passiivinen vastarinta puolestaan olivat viestittäneet ulospäin suomalaisten päättäväisyyttä, valmiutta suuriinkin henkilökohtaisiin uhrauksiin synnyinmaan puolesta. Tämä toimintalinja oli ollut varoitusmerkkinä venäläisille niistä hankaluuksista, joita lain jatkuva polkeminen saattoi aiheuttaa. Se oli ollut vahva ilmaus vastarintatahdosta; suuriruhtinaskunnan alamaisten kärsivällisyys ei venynyt loputtomiin. Jos siis myöntöväisyys yksin olisi ollut vallalla, se olisi antanut asukkaista ponnettoiman ja pehmeän vaikutelman, mikä olisi houkuttanut venäläiset vieläkin räikeämpiin lainrikkomuksiin. Samalla se olisi vähentänyt ulkomailla Suomea kohtaan tunnettua myötätuntoa. Kun edellä kuvatut toimintamuodot eivät näyttäneet riittävilä, osa suomalaisista oli katsonut ainoaksi mahdollisuudeksi vapauttaa maansa asevoimin Venäjän ikeestä. Se mitä ei ollut saavutettu sovitteluilla eikä passiivisella vastarinnalla, se saavutettiin jääkärien johdolla sotakentällä.⁴⁸

Danielson-Kalmari alleviivasi Steckzénille ja hänen maanmiehilleen, että autonomian aika oli todellakin ollut edistysaskel Suomelle. Ruotsi oli kyllä auttanut Suomea irtautumaan Venäjästä antamalla sille aikoinaan länsimaiset arvot ja pohjoismaisen oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen, joitten turviin maa oli saattanut linnoittautua sortovuosina. Danielson-Kalmari huomauttikin että tässä asiassa hän oli ruotsalaisten virkaveljiensä kanssa samalla kannalla. Nämä eivät olleet kuitenkaan ottaneet huomioon Suomen lähihistorian toista tärkeää elementtiä, suomalaisten halua edistyä kansakuntana ja luoda omaa historiaansa. Siksi ruotsalaiset eivät nähneet venäjänvallassa mitään hyvää eivätkä osanneet antaa arvoa autonomian kaudelle, joka oli suonut ulkoiset puitteet tälle kehitysmahdollisuudelle.

Mutta joskin venäjänvallan aika oli merkinnyt edistysaskelta, se ei Danielson-Kalmarin mukaan tarkoittanut sitä, että se olisi ollut historiallinen välttämättömyys Suomen itsenäistymiskehityksessä. Valtioneuvos leikitteli ajatuksella, jossa vuosien 1808–09 sota olisi jäänyt käymättä ja maa olisi jatkanut yhteiseloaan Ruotsin kanssa. Hän arveli, että kansallistunteen voimistuminen olisi entisen emämaan yhteydessä ollut vaivalloisempaa kuin Venäjän alamaisuudessa. Vähitellen etenevä kansallistunne ja lojaalius kunigasvaltaa kohtaan olisivat aikanaan synnyttäneet jännitteitä ja ai-

---

48 Jääkäreitten merkityksestä ks. esim. Danielson-Kalmari 1930, s. 5.

heuttaneet eripuraisuutta suomalaisten keskuudessa. Danielson-Kalmarin luottamus kansallisuusaatteen lopulliseen voittoon oli silti horjumaton. Tie täydelliseen valtiolliseen riippumattomuuteen olisi muodostunut toisenlaiseksi, vaikeammaksi ja mutkaiemmaksi, mutta ennemmin tai myöhemmin se ilmeisesti olisi vienyt suomalaiset maaliinsa. Siksi oli hyvä, että Suomi oli irrotettu Ruotsista niin varhain ja niin kivuttomasti:

”Onnellisinta lienee molemmille kansoille ollut, että ero tapahtui ennen kuin ruotsalaisen valtioajatuksen ja suomalaisen itenäisyysihanteen vastakohdat vielä olivat ehtineet johtaa syvempiin ristiriitaisuuksiin.”

Maitten ei siis Napoleonin ja Venäjän ansiosta tarvinnut erkaantua vihassa, eikä katkeruus päässyt myrkyttämään muistoja pitkästä yhteisestä taipaleesta.⁴⁹

Steckzén oli arvostelussaan valitellut suomalaisten ja ruotsalaisten historioitsijoitten kanssakäymisen vähäisyyttä ja kielimuuria, minkä vuoksi paljon arvokasta tutkimusta jäi Ruotsissa kokonaan huomioimatta ja hyödyntämättä. Hän huomautti, että asiassa oli myös toinen puoli, joka ei suoranaisesti liittynyt tieteeseen. Suomalaiskansallisten historioitsijoitten teokset, mikäli niitä kirjoitettiin tai käännettäisiin enemmän ruotsiksi, auttaisivat ruotsalaisia ymmärtämään itäistä naapuriaan ja siellä vallitsevia henkisiä virtauksia ja ajatuskantoja.

Danielson-Kalmarikin kannatti yhteistyön laajentamista. Hän totesi silti, että se ei poistaisi erilaisia lähtökohtia ja tulkintoja. Ne kerta kaikkiaan poikkesivat toisistaan ja niin niitten täytyikin. Kummankin maan tiedemiehet puhuivat omien kansallisten ja valtiollisten edellytystensä pohjalta, mikä väistämättä johti ristiriitoihin. Kysymys ei ollut hyvästä tai pahasta ilmiöstä vaan ilmiöstä, joka tavallaan kuului asian luontoon. Saman seikan olivat jo aiem-

---

49 Danielson-Kalmari tosin huomautti, että kukaan ei voinut todella tietää, miten asiat olisivat Ruotsin yhteydessä kehittyneet ja että lopputuloksesta ei voinut olla täysin varma. Joka tapauksessa hän antoi ymmärtää, niin selvin sanoin kun hän sen tiedemiehen ominaisuudessa uskalsi tehdä, että ero olisi joka tapauksessa ollut edessä. Kehittyvä kansallistunne oli Danielson-Kalmarin historiankäsityksessä voima, jonka toteutumista oli pidemmän päälle erittäin vaikeaa estää.

min todenneet niin Petersson kuin Forssellkin.⁵⁰ Viimeksi mainittu korosti samalla, kuinka tarkastelukulmien eroavuudet eivät tehneet vuorovaikutusta tarpeettomaksi. Naapurimaassa vaikuttava kollega havaitsi sikäläiseltä näköalapaikaltaan tapahtumakulkuja, joita omassa maassa toimivan historioitsijan oli toisinaan vaikea huomata.

Perspektiivierot eivät Danielson-Kalmarin mielestä riittäneet kuitenkaan yksinään selittämään suomalaisen ja ruotsalaisen tutkimuksen välisen kuilun olemassaoloa. Hän oli havaitsevinaan ruotsalaisten historioitsijoitten asennoitumisessa suomalaisiin tiedemiehiin ja suomalaiseen sivistykseen alentuvuutta. He eivät läheneet tasavertaisuuden pohjalta, mikä ehkäisi avointa keskustelua. Esimerkiksi Steckzén, vaikka hän puhuikin Ruotsin ja Suomen ”yhteisen kulttuurin verenperinnöstä”, viittasi arviossaan vällillisesti Suomen itäisyyteen. Kulttuurisesti länteen ja etelään suuntautuneet ruotsalaiset tutkijat eivät hänen mukaansa ymmärrettävästi hallinneet suomen kieltä. Danielson-Kalmari koki ilmauksen halventavaksi, sillä se herätti miellelyhtymän suomalaisista sivistyksellisesti alemmalla tasolla olevana kansakuntana. Havainnollistaessaan ruotsalaisten suhtautumista hän esitti ”kuvaavan” tositarinan, jossa loukattu kansallinen ylpeys peitti alleen viileän tieteellisyyden:

”... Ruotsissa ilmenevän määrätyn mielialan valaisemiseksi on lisättävä, että eräs suomalainen historioitsija työskennellessään joku aika sitten Tukholmassa sai eräältä ammattiveljeltä kuulla sen lievemmin sanoen hämmästyttävän otaksuman, että me Suomessa vältämme kirjoittamasta ruotsin kielellä peläten sitä asiantuntevaa arvostelua, joka meidän töitämme sellaisessa tapauksessa voisi kohdata.”

---

50 Ks. myös Kjell Kumlienin arvostelua Danielson-Kalmarin kustavilaista aikaa käsitellestä teoksesta (*Svensk Historisk Tidskrift* 1931, s. 285–288). Häinkin totesi melko kiittävässä arviossaan, että tutkijan näkökulma määräytyi pitkälti sen kulttuurin ja yhteiskunnan mukaan, jossa hän eli ja johon hän oli sitoutunut.

Joukot aatteen toteuttajana

Suomalaisten taival kansallisvaltioksi oli ollut pitkä ja mutkikas. Se oli kulkenut heimokauden ja Ruotsinvallan ajan kautta kohti autonomiaa ja hiljalleen virkoavaa kansallista itsetajuisuutta. Jo vapaudenajalla valtakunnan itäisen osan asukkaat osoittivat Danielson-Kalmarin mukaan ”kansallistuntoa” tai ”kansallisen erikoisuuden tunnetta”. Tämä näkyi mm. esiintymisissä valtiopäivillä, joilla suomalaiset vaativat oikeudenmukaisempaa kohtelua maalleen. Ruotsalaiset olivat niin huolestuneita näistä itsenäisyyden merkeistä, että sekreettivaliokunta kielsi vuonna 1738 käyttämästä Suomesta nimitystä kansakunta:

”Sellaiset kiellot osoittavat, että suomalaisissa ilmenevä kansallisen erikoisuuden tunne jo oli alkanut herättää ruotsalaisissa mielipahaa ja pelkoa, samalla kun ne olivat omiaan enentämään suomalaisten tyytymättömyyttä.”⁵¹

Suomalaiset olivat kuitenkin uskollisia yhteiselle isänmaalleen, eikä heillä ollut vielä aikoihin valtiollisia erikoisharrastuksia. Mutta edut olivat auttamatta ristiriidassa keskenään. Vääjäämätön historiallinen kehitys vei molempia kansakuntia toisistaan erilleen. 1700-luvulla olikin havaittavissa selviä oireita siitä, miten suomalaisilla oli taipumus pyrkiä luomaan omaa kansallista historiaansa. Vielä tarvittiin silti Sprengtportenin ponnistuksia, Porthanin kulttuurityötä, kansainvälispoliittisia yhteensattumia, Aleksanterin vapaamielisyyttä, Suomen sodan sankaritekoja, suomalaisten valtio- ja hallintomiesten määrätietoisuutta ja varovaisuutta sekä lopulta kansallista herätystä. Kaiken taustalla oli viime kädessä kansallishenki, suomalaisten tahto tehdä historiaa. Se oli Danielson-Kalmarin mielestä vastaus kysymykseen, oliko Suomen kansalla historiaa, ja oliko sillä näin ollen oikeutta valtiolliseen elämään.

Virkaanastujaisesityksessään vuonna 1881 Danielson-Kalmari asetti kansallisen historiankirjoituksen lähtökohdaksi ”kehittyvän kansan” ja ”kansanhengen luoman valtion”. Valtion historia oli siis aina samalla ”valtion kannattajan, kansan historiaa”. Tämän

---

⁵¹ Danielson 1888a, s. 26–28.

seikan oivaltaminen oli antanut monien saksalaisten historioitsijoiden, esimerkiksi Niebuhrin, Savignyn, Ranken, Mommsenin ja Curtiuksen tölle 1800-luvulla aivan uudenlaista syvyyttä.⁵² Mainittu vuosisata oli Danielson-Kalmarista todistanut, kuinka kansat olivat alkaneet yhä voimakkaammin ohjata omaa kehitystään yli yksilöitten. Tämä näkyi hyvin mm. kansainvälisissä suhteissa. Vielä 1800-luvun alussa hallitsijat olivat oikuillaan pystyneet syyttämään sotia, mutta puoli vuosisataa myöhemmin tilanne oli olennaisesti muuttunut. Danielson-Kalmari pohdiskeli asiaa Hämmäläis-osakunnan viikkokokouksessa marraskuussa 1897 seuraavaan tapaan:

”... vuosisatamme keskipaikoilta alkaen sodat eivät enää ole olleet mahdollisia siinä muodossa kuin ennen, koska ne tätä nykyä riippuvat kansoja elähdyttävistä aatteista ja intohimoista.”⁵³

Kansallisuusaate, kuten muutkin aatteet, oli Danielson-Kalmarille yleiskäsite, joka kokosi yksittäiset tapahtumat yleistäväksi selitysprinsiipiksi, eräänlaiseksi historialliseksi kehityslaiksi. Sattunnaisten tekijöitten merkitys kävi historiassa sitä pienemmäksi mitä lähemmäksi nykypäivää tultiin. Kehitys sai yhä ennustettavampia piirteitä, sillä kansat toimivat nyt selkeästi historiallisten voimien sysiminä. Niitten asukkaat alkoivat tuntea entistä selvemmin yhteenkuuluvuutensa, ja he olivat valmiita tarttumaan vaikka aseisiin elinkysymystensä ratkaisemiseksi, esimerkiksi etnisesti ja kielellisesti yhtenäisten rajojen saavuttamiseksi. Danielson-Kalmarista tässä ei ollut mitään pahaa, sillä ”elinvoimaisissa kansoissa pyrkivät erilleen revityt jäsenet uudestaan yhtymään”.⁵⁴

Kansallisuusaate nostatti joukot aseisiin, mutta samalla se innosti ne myös rauhantöihin. Jokainen kansa tarvitsi tässä työssä suurmiehensä, suunnannäyttäjänsä ja herättäjänsä, jotka jäsensivät kansassa piilevät toiveet ja joukkojen tahdon poliittisiksi, kulttuurisiksi ja taloudellisiksi toimintaohjelmiksi. Mutta mitä likemmäksi omaa aikaa tultiin, sitä tarmokkaammin itse varsinainen kansa

---

52 Danielson 1882, s. 201.

53 Danielsonin kommenttipuheenvuoro maisteri Samuli Sarion alustukseen aiheesta ”Sodan ja rauhan aate”. HO:n ptk. 2.11.1897.

54 Danielson 1894c, s. 1; ks. myös edellinen viite.

tavoitteli pääsyä valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen elämään. Niinkään se alkoi yhä määrätietoisemmin vaatia osaansa aineellisesta ja henkisestä edistyksestä. Kukaan aikaansa seuraava historioitsija ei Danielson-Kalmarin mielestä voinutkaan enää sivuuttaa kansan ratkaisevan tärkeää merkitystä historialliselle kehitykselle. Tällä näkemyksellä oli laajempaakin kantavuutta, sillä osaltaan juuri se suuntasi hänen kiinnostustaan voimakkaasti talous- ja sosiaalihistorian suuntaan vuosisadan taitteessa. Edellyttihän kansallisuusaate toteutuakseen joukkoja, kansan työtä, uurastusta ja talouselämää, joka loi perustan tuon aatteen toteutumiselle.

Historioitsija oman aikansa tulkkina – talous- ja sosiaali-historian aktualisoituminen

Sosiaalipoliitikko historioitsijan taustalla

Danielson-Kalmarin historiankäsitelyssä on havaittavissa selvä linja kansallisuusaatteesta talous- ja sosiaalihistoriaan, kuten jo edellisessä luvussa on kerrottu. Hän oli ollut tiedemiesuransa alusta saakka kiinnostunut joukoista ja joukkoilmiöitten historiallisesta merkityksestä. Todellista historiaa ei hänen mielestään ollut olemassa ilman kansaa, sen tahtoa ja toiveita, ja toisaalta kansaa ei ollut ilman joukkoja. Joukot puolestaan johtivat ajatukset helposti taloudelliseen ja sosiaaliseen elämään, jossa joukkoilmiöitten merkitys oli ilmeinen: elinkeinoihin, ihmismassojen työhön, eri väestökerrosten asemaan, toimeentuloon ja keskinäisiin suhteisiin jne.

Kansallisuusaate liittyi Danielson-Kalmarin ajattelussa toisella tavalla hänen työhönsä talous- ja sosiaalihistorioitsijana. Yleisen historian professori julisti kansallisen eheyden välttämättömyyttä väsymättömästi vuosikymmenestä toiseen, mutta tuota eheyttä ei hänen mukaansa voitu saavuttaa, ellei eri yhteiskuntaluokkien välistä juopaa kavennettu. 1800-luvun jälkipuolella voimakkaasti esiinpuhjennut yhteiskunnallinen tai sosiaalinen kysymys sekä sen tärkeimmät elementit, tilattoman väen ja työväenkysymys¹, vaativat ratkaisua. Ne lietsoivat eripuraisuutta ja muodos-

---

1 Yhteiskunnallisella tai sosiaalisella kysymyksellä Danielson-Kalmari tarkoitti sitä problematiikkaa, joka liittyi alempien, ruumiillista työtä tekevien kansanluokkien turvattomuuteen. Tämän kysymyksen osatekijöitä olivat mm. puut-

tuivat erityisen vaarallisiksi osuessaan päällekkäin voimistuneen venäläisen uhan kanssa. Valtio oli kansanyhteyden korkein ilmentymä, ja siksi valtion harjoittamalla sosiaalipolitiikalla, alempien kansankerrosten olojen parantamiseen tähtäävällä lainsäädäntötyöllä oli tavattoman tärkeä asema kansallisuusaatteen toteuttamisessa. Danielson-Kalmarin talous- ja sosiaalihistoriallisilla luennoilla ja kirjoituksilla olikin lähes poikkeuksetta vahva sosiaalipoliittinen ulottuvuus.

Saksalaisen ”katederisosialistin” Adolph Wagnerin mielipiteillä oli huomattava vaikutus Danielson-Kalmariin. Opiskellessaan Saksassa lukuvuonna 1876–77 hän oli tutustunut perusteellisesti tämän kuuluisan taloustieteilijän ajatuksiin, eikä hänen kiinnostuksensa niitä kohtaan laantunut millään tavoin seuraavinakaan vuosikymmeninä. Wagner, joka oli niin sanotun valtiososialismin tunnetuin tieteellinen auktoriteetti, luonnehti edustamaansa oppisuuntaa eräänlaiseksi individualismin ja sosialismin välimuodoksi. Se yhtyi sosialistien kapitalismia vastaan suuntaamaan kritiikkiin ja osittain myös heidän vaatimuksiinsa yksityisten pääomien saattamisesta valtiolle ja kunnille. Joittenkin yksityisten liikelaitosten siirtäminen yhteiskunnalle oli perusteltua, koska yksityinen talouselämä oli monopolisoitumiskehityksen myötä saanut suuria etuoikeuksia ja huomattavasti yhteiskunnallista vaikutusvaltaa.

Wagnerin mielestä tuotantoelämän täydellinen sosialisointi olisi kuitenkin ollut mieletöntä ennen kaikkea psykologisista syistä; se ”ei ollut yhdistettävissä ihmisluonnon kanssa”. Valtiososialisti-

---

teellinen turva tapaturman, työkyvyttömyyden tai vanhuuden kohdatessa, alhainen ja epävarma toimeentulo, lapsityövoiman käyttö, huonot asunto-, työ- ja terveysolot sekä heikko sivistystaso. Kyse oli siis kunnollisen fyysisen, henkisen ja siveellisen kasvu-, työ- ja elinympäristön sekä kohtuullisten elin-
ehtoien puuttumisesta. Olennaista sosiaalisessa kysymyksessä oli vähäväkisten alistettu ja epätasa-arvoinen asema työnantajaan tai isäntään nähden. Työväenkysymyksellä Danielson-Kalmari tarkoitti ennen kaikkea teollisuustyöväen ja tilattoman väestön kysymyksellä maaseudun maata omistamattoman väen olojen ympärille kietoutuneita ongelmavyöhyitä. Maalla enemmän tai vähemmän satunnaisia maa- ja metsätaloustöitä tehneet palkkatyöläiset hän luki pikemminkin tilattomaan väkeen kuin työväkeen kuuluviksi. Danielson-Kalmari sisällytti sosiaaliseen kysymykseen myös yhteiskunnallisen rauhatonmuuden: köyhyys ja tyytymättömyys loivat hyvän kasvualustan valtion yhteinäisyyttä horjuttavalle radikaalille sosialistiselle agitaatiolle. – Vrt. Harmaja 1924.

sen talouselämän runkona olisi edelleen yksityisomistus, mutta järjestelmän pääperiaatiksi muodostuisi yhteiskunnallinen ja kansantaloudellinen hyöty eikä enää omistavien etu. Valtioallistuttaminen tapahtui käytännössä lähinnä siten, että suotuisissa oloissa suurpääomalta otettiin huomattavia pääomia yhteisten intressien hallittavaksi. Yhteiskunnan oli siis saatava riittävän suuri osa kansallispääomasta haltuunsa. Näin tuli luoda edellytykset muun muassa ekspansiiviselle sosiaalipolitiikalle.²

Ajatus valtiosta, joka säätelä talouselämää koko yhteiskunnan parhaaksi, oli myös Danielson-Kalmarille läheinen. Hän asettui tämän näkemyksen taakse selkeästi Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä lokakuussa 1902, jolloin hän selosti Wagnerin ja Lujo Brentanon väittelyä agraari- ja teollisuusvaltiosta. Viimeksi mainittu oli vaatinut poistettaviksi niitä rajoituksia, jotka pönkittivät keinoitekoisesti kotimaista maataloutta sekä ehkäisivät teollisuuden kehittymistä ja varallisuuden kasvua. Erityisesti viljatullit olivat joutuneet müncheniläisen professorin tulilinjalle. Wagner puolestaan varoitteli teollisuuden suosimisesta maatalouden kustannuksella, sillä siitä olisi seurauksena elinkeinoelämän yksipuolisuus ja kauppiashengen valtaantäpäs. Mitä pidemmälle muut maat kehittyivät, sitä vaikeampi Saksan oli turvata teollisuustuotteittensa menekki ulkomailla. Tässä tilanteessa kotimaisen maatalouden laiminlyönti kostautuisi. Danielson-Kalmari korosti, kunä Wagner ajoi kansantalouden kokonaisuutta. Siinä teollisuus etenisi mutta niin, että maassa säilyisi voimakas, terve ja ostokykyinen maataviljelevä kansanluokka. Se olisi vakaan kehityksen ja yhteiskunnallisen tasapainoisuuden tae.³

Danielson-Kalmari piti Wagnerin lähestymistapaa sopivana Suomellekin tulevaisuudessa. Maatalous tarvitsi suojatullinsa, sillä muutoin sitä uhkasi näivettyminen. Teollisuus taas tarvitsi vauraan maaseudun, joka turvaisi kysynnän silloinkin kun kauppa ulkomaille vaikeutui. Danielson-Kalmarin näkemysten taustalla, tosin vasta pitkälle eteenpäin katsoen, häälyi huoli itsenäisen talonpoikaisväestön asemasta, sen väestönosan joka muodosti suomalaisen puolueen vankan tukijakunnan ja jonka ominaisuuksille,

---

2 Wagner 1892–94, edellinen osa, s. 11, 38–39 ja 59–63; ks. myös Ruuth 1924, s. 429.

3 Danielsonin 9.10.1902 pitämän esitelmän pääsisältö selostettiin Uudessa Suomettaressa 11.10.1902.

arvoille ja traditioille koko kansakunnan henkinen perusta pitkälle rakentui.

Teollistuminen edusti tavallaan tulevaisuutta. Sen vanavedessä seurasivat uudet ajatukset ja yhteiskunnalliset virtaukset. Hallitsemattomana tämä kehitys uhkasi kuitenkin tuhota vanhat normit ja yhteiskunnalliset laitokset. Maatalous ja maataviljelevä väestö puolestaan edustivat konservatiivisuutta ja juurevuutta, jotka pahimmillaan vastustivat kaikkia uudistuksia mutta parhaimmillaan sitoivat teollistuvan kansakunnan monin langoin menneisyyteen ja kestävimpiin kansallisiin perinteisiin. Danielson-Kalmarin ajattelussa teollisuuden ja maatalouden sopusointuinen kehittäminen edellytti yksilöitten, ryhmien ja luokkien yläpuolella olevaa valtiota, joka kykeni näkemään yhteiset edut ja toimimaan aktiivisesti niitten hyväksi.⁴

Niin paljon kuin Danielson-Kalmari Wagneria arvostikin, hän ei täysin hyväksynyt tämän pitkälle vietyä valtiososialismia. Hän tuomitsi vapaan kilpailun egoismin mutta ei toisaalta halunnut lamauttaa yksityistä aloitekykyä kaavamaisella holhouksella. Hän piti ”välittävien” orgaanien lisäämistä ja tehostamista eräänä keinona lieventää valtion liiallista ohjausta. Danielson-Kalmari asetti suuria toiveita vapaaehtoiselle osuustoiminnalle ja kuntien tehtäväkentän laajentamiselle, eräänlaiselle kunnallissosialismille, jonka esikuvia hän etsi sekä Saksasta että Englannista. Hänen mielestään yksityisten taloudelliseen vapauteen oli puututtava, mikäli se uhkasi kaupunkilaisten etua. Yleishyödylliset palvelu- ja tuotannonalat oli järkevintä siirtää julkisen vallan huostaan. Esimerkiksi asunto-oloja ja rakentamista oli valvottava tarkoin, työnvälitystoiminta oli otettava yksityisiltä pois, kulkuneuvot, kaasulaitokset ja vesilaitokset oli kunnallistettava jne.⁵

---

4 Danielson-Kalmarin kokema ”uhkakuva” oli vasta tulevaisuuden asia, sillä – kuten hän vielä 1886 totesi – Suomen talouselämän sopusointuisuutta lyhyellä tähtäimellä häiritsi itse asiassa teollisen kehityksen alhainen aste. Danielsonin puheenvuoro Härmäläis-osakunnan viikkokokouksessa keskustelukysymyksessä ”Köyhyyden syyt”. HO:n ptk. 1.11.1886.

5 ”Kunnallispolitiikan uusista tehtävistä”. Danielsonin puhe Koiton iltamissa 3.11.1901. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 12; ”Nykyajan kaupunkihalinto kehityssuunnaltaan” (Johdanto ja Englantia koskeva osa Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä maaliskuussa 1900 pidetystä esitelmästä). Uusi Aura 26.10., 31.10. ja 2.11.1901; ks. myös Danielsonin puheenvuoro Härmäläis-osakunnan viikkokokouksessa 1.2.1898, jolloin hän mm. viittasi englantilaisen

Wagneria enemmän Danielson-Kalmari sai vaikutteita nähtävästi Gustav Schmollerilta (1838–1917), Berliinin yliopiston professorilta ja kansantaloustieteen historiallisen koulun edustajalta, jonka tutkimuksia hän käytti usein luennoissaan hyväkseen. Schmoller tunnusti, että taloudellisella alueella vallitsivat tietyt lait. Samalla hän korosti, että kulloisetkin historialliset olot määrásivät niitten yksityiskohtaisen toteutumisen. Talouden tuntemus edellytti siis tarkkaa perehtymistä menneisyyteen. Danielson-Kalmarin käsitys oli jotakuinkin samanlainen. Hän ei pitänyt taloudellisia lakeja konstantteina vaan enemmän tai vähemmän historiallisina, ei kuitenkaan puhtaasti historiallisina. Danielson-Kalmari tuomitsikin kovin sanoin taloustieteen klassisen koulukunnan. Sen opit talouden luonnonlainomaisista säännönmukaisuuksista perustuivat puutteellisen historialliseen ymmärrykseen. Niillä perusteltiin myös taloudellista liberalismia, kahlitsematonta taloudellista vapautta, joka aiheutti paljon hätää alempien kansanosien keskuudessa.

Sosiaalipoliittisessa ajattelussaan Danielson-Kalmari oli Schmollerin sukulaissielu. Tämä oli esittänyt sosiaalisen uskonnustunnuksensa kiteytetysti ensimmäisessä kiistakirjoituksessaan piensaksalaista historioitsijaa Heinrich von Treitschkea vastaan vuonna 1875. Seuraava sitaatti kuvaa mainiosti myös Danielson-Kalmarin historiankäsitystä ja yhteiskunnallista katsomusta. Se oli ohjelma, jota hän noudatti johdonmukaisesti niin tiedemiehenä kuin poliitikkonakin:

”Jokainen vallankumous voidaan estää aikanaan toimeenpannalla uudistuksella. Ja koko historiallinen kehitys on siinä, että vallankumouksen sijalle asetetaan uudistus ... Uudistus tarkoittaa ystävällisten suhteitten palauttamista yhteiskunnallisten luokkien välille, vääryyden poistamista tai lieventämistä, oikeudenmukaisemman varallisuudenjaon periaatteen toteuttamista, yhteiskunnallisen lainsäädännön luomista, joka edistää kehitystä ja kohottaa alempia ja keskiluokkia aineellisessa ja henkisessä suhteessa.”⁶

Beatrice Webbin osuustoiminta-ajatuksiin. Hän arveli niitten vaikuttaneen esim. moniin saksalaisiin sosiaalidemokraatteihin. Osuustoiminta oli Danielsonin mielestä eräs keino kumouksellisen radikalismien kitkemistyössä.

6 Schmoller 1898, s. 117–118.

Danielson-Kalmarin mielestä Treitschke, joka muutoin oli eräs Saksan "etevimmistä ja jaloimmista miehistä", oli erehtynyt pahoin otaksuessaan, että luokkavalta johtui välttämättömästi yhteiskunnan luonteesta ja että useimpien ihmisten täytyi aina elää ahtaissa ja puutteellisissa oloissa.⁷

Taloustieteellisiä ja sosiaalipoliittisia näkemyksiään Danielson-Kalmari perusteli myös hegeliläisen tradition sävyttämällä argumenteilla, joihin oli sekoittunut aineksia uudenaikaisesta luonnontieteestä. Kehitysaatteen edustajana hän korosti jokaisen kehitysvaiheen "järjestyttä", sillä kukin aika toimi omien edellytystensä puitteissa. Danielson-Kalmari siteerasikin vuonna 1906 Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa pitämässään puheessa Hegelin kuuluisaa lausumaa, "mikä on todellista on järjellistä ja mikä on järjellistä on todellista", mutta ei hyväksynyt sitä kehitykselle vieraan vanhoillisuuden oikeuttajaksi. Hän käytti Snellmania omien ajatustensa tulkkina Hegelin väitteen ymmärtämiseksi:

"Snellmaninkin silmissä historia ilmaisee järjen voittoretkeä ... eikä hän unohda, että mikä tänään on järjellistä, se muuttuu kerran järjettömäksi ... oikeuttaen vastarinnan, joka vaatii, että uusi on asetettava vanhentuneen sijalle ... Snellmanilla ... lause olevien olojen järjellisyydestä muodostuu vaatimukseksi, että olojen tulee olla järjellisiä, ja että ihmisen tulee voimiensa mukaan edistää tätä järjellisyyden voittoa."⁸

Sosiaalisia epäkohtia aiheuttava taloudellinen liberalismi sijoittui eittämättä ei-järjellisen kategoriaan. Sen oli Danielson-Kalmarin historiankäsityksen mukaan väistytävä historiallisesti vanhentuneena, uusimpaan kehitysjaksoon sopimattomana vaiheena.

Danielson-Kalmari pyrki tietoisesti yhdistämään historiallisen ja taloudellisen ajattelutapansa päivänkohtaisiin ongelmiin ja enakoimaan kehityksen suunnan. Esimerkiksi kasvava työväenliike oli yhteiskuntahistoriallisen kehityksen tuote; siksi sen toimintaa ei saanut eikä sitä voinut tukahduttaa, vaan se oli sopeutettava yhteiskuntaan. Danielson-Kalmari piti työntekijöitten vaatimuksia yhdenvertaisuudesta työnantajan kanssa täysin oikeutettuina. Sosialismin vastustajanakin hän tuki vuosisadan vaihteessa useaan

---

7 Danielson-Kalmari 1907b; vrt myös Viikari 1977, s. 52.

8 Danielson-Kalmari 1911b, s. 18.

otteeseen niitä oikeuksia ja keinoja, joille sosialistit perustivat voimansa kuten vapaata järjestäytymisoikeutta, lakko-oikeutta ja joukkovoiman käyttöä.⁹ Danielson-Kalmari ei silti hyväksynyt ”yksipuolista ja raakaa” käsitystä luokkaetujen jatkuvasta ristiriidasta, sillä ”kaikkien edut ajan pitkään ovat yhteiset”. Hän arveli, että reformit veisivät uskottavuuden sovittamattoman luokka-antagonismin opilta, vieroittaisivat työläiset yhteiskunnalle vaarallisista sosialistisista ajatuksista ja juurruttaisivat tietoa siitä, että ”yhteiskunta oli kaikkien yhteinen äiti, joka sulkee syliinsä niin köyhät kuin rikkaat”.¹⁰

Sosiaalipoliittikka ja suomalainen puolue

J. R. Danielson-Kalmarin sosiaalipoliittinen julistus oli läheisessä yhteydessä suomalaisen puolueen reformipyrkimysten kanssa. Uudistustyö ei ollut alunperin mikään itsestäänselvyys, mistä olivat osoituksena nuoren Yrjö Koskisen yhteiskunnalliset mielipiteet. 1850-luvun lopulla ja 1860-luvun taitteessa kirjoittamissaan artikkeleissa hän todisteli ”laillisen köyhäinhoidon” vahingollisuutta: mitä enemmän siihen oli käytetty varoja, sitä suuremmaksi oli kasvanut apua nauttivien luku. Koskisen mukaan laillinen väivaisapu riisti ihmiseltä tarmon taistella puutetta vastaan, minkä lisäksi se suosi varhaisia avioliittoja ja työntekijämäärän lisääntymistä ”työnsaalista” nopeammin. Hänen jyrkkä kantansa kulminoi Mehiläisessä syyskuussa 1860 esitettyyn toteamukseen:

”... joka ei itseänsä voi eikä tahdo elättää ... on valtiotalouden kannalta katsoen liikana maailmassa ... ja jos se kuolee ... ei ole tuosta valtiolle mitään vahinkoa.”

Koskinen vetosi artikkeleissaan muun muassa ranskalaisiin Léon Faucheriin, Ambroise Clémentiin ja Louis Reybandiin, kansantaloudellisiin kirjailijoihin, jotka edustivat taloudellista liberalismia. Lain ahtaasti säätelemää taloudellista ja sosiaalista elämää

---

9 Danielsonin puheenvuoro keskustelukysymykseen ”Miten ylioppilaat parhaiten persoonallisesti voisivat ottaa osaa työväenliikkeeseen”. HO:n ptk. 5.11.1901; Danielson 1901a, s. 55–56; Danielson 1898c, s. 261.

10 Danielson 1901a, s. 57; Danielson-Kalmari 1907b, s. 108.

vastustaessaan hän katsoi olevansa vähäväkistenkin asialla, sillä jos jokainen olisi voinut valita elinkeinonsa itse, niin se olisi pakottanut esimerkiksi tilalliset maksamaan työntekijöilleen parempaa palkkaa. Köyhien tukemisen Koskinen halusi perustaa vapaaehtoisen armeliaisuuden varaan, mikä oli sopusoinnussa kristillisen etiikan kanssa. Itse asiassa lakiin pohjautuva pakkoauttaminen oli nurinkurista, koska se otti väkisin sekä hellä- että kovasydämiseltä ja paadutti sillä tavoin kaikkien sydämet.¹¹

1870-luvulla Koskinen alkoi käsitellä yhteiskunnallista kysymystä sanan nykyaikaisemmassa merkityksessä. Hänen suhtautumisessaan taloudelliseen vapauteen oli tapahtunut jyrkkä muutos, mikä näkyi selvästi laajassa Kirjalliseen Kuukauslehteen vuonna 1874 laaditussa kirjoituksessa ”Työväenseikka”.¹² Enää häntä ei vakuuttanut väittämä, jonka mukaan kaikki taloudelliset suhteet päättyisivät ”sointuvaisuuteen” vapaan kilpailun vallitessa – heikompien onni kun uhkasi hukkua tässä taistelussa.

Koskinen oli siis tarkistanut aiempaa näkemystään, eikä syytä tarvitse etsiä kaukaa. Hän huomasi syrjäisestä Suomesta käsin, miten Eurooppa teollistui ja miten tätä kehitystä seurasivat monet epäkohdat. Sosialismi oli löytänyt hyvän kasvualustan ”rikka-ruohojensa kylvölle”. Koskinen ennakoi, että työn ja pääoman riitakysymykset olivat kerran tuleva Suomeenkin. Hänen ajattelusaan tuohon päivään oli varauduttava jo etukäteen, sillä oman onnensa tai yksityisen armeliaisuuden nojaan jätetty työväestö ei varmasti olisi tyytyvä nurkumatta osaansa. Kansallisuusaatteen toteuttaminen edellytti tarkoituksenmukaisten keinojen valitsemista, eikä taloudellinen liberalismi näyttänyt enää mielekkäältä yhteiskunnalliselta ohjelmalta.

Saksalaisen katederisosialismin esittely ei jäänyt yksinomaan Yrjö Koskisen huoleksi, sillä myös Helsingin yliopiston filosofian professori Th. Rein kirjoitti kaksi aihetta sivuvaavaa artikkelia niin ikään Kirjalliseen Kuukauslehteen 1870-luvun lopulla. Sosiaalireformistiset ajatukset saivat pian Suomessa tukevan jalansijan. Kiinnostus niitä kohtaan liittyi läheisesti, kuten jo Koskisen kohdalla oli havaittavissa, teollistumiseen, nousevaan työväenkysy-

---

11 Leo Harmaja käsitteli Yrjö Koskisen kansantaloudellisia kirjoituksia seikkaperäisesti esitelmässään Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä 5.12.1930. Harmaja 1930, s. 475–509.

12 Kirjallinen Kuukauslehti 1874, s. 1–9, 91–97, 195–199, 220–227.

mykseen, tilattoman väen ongelmaan ja sosialismin leviämisen uhkaan. Pelkkä epäkohtien tiedostaminen ja halu tehdä uudistuksia eivät kuitenkaan riittäneet, tarvittiin tietoa. 1880–90-luvuilla ilmestyivät sitten ensimmäiset niin sanottuun konkreettiseen sosiaalitutkimukseen laskettavat sosiaalipoliittiset ja sosiaalilastolliset tutkimukset, joilla pyrittiin kartoittamaan ennen kaikkea maaseudun taloudellista tilaa ja maalaisväestön oloja.¹³

Yhteiskunnallisella reformipolitiikalla oli vahva asema vuonna 1884 perustetussa Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä, jonka esikuvana oli sitä 12 vuotta vanhempi saksalainen Verein für Sozialpolitik. Vereinin piirissä oli hahmoteltu Schmollerin ja monien muitten toimesta valtion yhtenäisyyttä lujittavan kansallisen sosiaalipoliitiikan perusteita, ja samaan tehtävään paneutui myös yhdistys huolella. Vaikka se ei tunnustanutkaan mitään määrättyä taloudellista oppia, niin sen sisällä juuri niin sanotulla historiallisella koululla oli vahva kannatus.¹⁴ Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pidettiin runsaasti esitelmiä, joita selostettiin usein sanomalehdissä. Mutta ehkä vielä suurempi merkitys oli sillä kannustuksella, jolla tutkijoita ohjailtiin taloudellisten ja sosiaalisten ilmiöitten pariin sekä sillä taloudellisella tuella, joka teki lukuisten tutkimusten ja selvitysten tekemisen ja painattamisen mahdolliseksi. Samoin yhdistys käännähti ahkerasti kansantaloudellisia ja sosiaalipoliittisia oppikirjoja suomeksi.¹⁵

Kansantaloudellisen Yhdistyksen jäsenistä valtaosa oli suomenmielisiä yliopisto- ja virkamiehiä.¹⁶ Sosiaalipoliittiset näkökohdat nousivat painokkaasti esille myös itse suomalaisen puolueen ohjelmassa. Jo 1880-luvulla oli asetettu tavoitteeksi työväen sairaus-, tapaturma- ja vanhuusvakuutus. Lisäksi puolueen johtavat poliitikot, heidän joukossaan Danielson-Kalmari, kannattivat vuosisadan vaihteeseen mennessä verotusjärjestelmän täydellistä muutosta. Vuonna 1905 suomenmielisten kansalaiskokous hyväksyi yksimielisesti näkemyksen, jonka mukaan valtion verotuksen oli rakennuttava yleiselle, kaupunki- ja maaseutuväestön käsittävälle

---

13 Sosiaalipoliittisen ja sosiaalilastollisen tutkimuksen alkuvaiheista antaa hyvän yleiskuvan Risto Alapuron ja Matti Alestalon artikkeli ”Konkreettinen sosiaalitutkimus”. Alapuro/Alestalo 1973.

14 Harmaja 1934b, s. 13–14, 143–144.

15 Harmaja 1934b, s. 150–151.

16 Ks. Gebhard 1898, s. 534–535.

progressiivisen tulo- ja omaisuusveron periaatteelle. Samalla veronmaksukykyyn vaikuttavat seikat kuten sairaus tai perheen koko oli otettava huomioon.¹⁷

Maalaisohjelmassaan puolue pyrki parantamaan tilattoman ja epäitsenäisen väestön asemaa ja luomaan edellytykset elinkelpoisen maanviljelijäluokan muodostumiselle. Esimerkiksi vaatimus torpparien aseman turvaamisesta vuokraehtoihin puuttumalla merkitsi vapaan sopimusoikeuden periaatteen hylkäämistä.¹⁸ Vuoden 1909 maanvuokra-asetus täyttikin, kuten Viljo Rasila huomauttaa, sosiaalireformistien monet perusvaatimukset ja oli vuokramiehille edullinen:

”Se turvasi heille pitkän vuokra-ajan, korvauksen heidän tilallaan tekemistään parannuksista sekä työpäivän pituuden rajoituksen ja mahdollisuuden siirtyä rahavuokraan ... Myös vuokra-alueiden omistusoikeuteen perustuva itsenäistäminen oli jo kaikissa puolueyhmittymissä hämäränä esillä.”¹⁹

Suomalaisen puolueen sosiaalipoliittinen linja oli hahmottunut pitkän ajan kuluessa. Erityisesti saksalainen kansantaloustiede oli hionut sitä 1870-luvulta alkaen vuosikymmenien ajan. Tämä tapahtui mm. kirjallisuuden välityksellä, mutta ilmeisesti nuorten lupaavien tiedemiesten virralla Berliiniin oli vieläkin tuntuvampi vaikutus. Heillä itsellään ei ollut ratkaisevaa painoarvoa puolue-elämässä mutta heidän suosijoillaan sitäkin enemmän. Esimerkiksi J. R. Danielson oli raportoinut 1870-luvulla Saksan kokemukseen Yrjö Koskiselle, tilastomiehenä sittemmin mainetta saavuttanut August Hjelt 1880-luvulla Danielson-Kalmarille,²⁰ Hannes Gebhard 1890-luvulla E. G. Palménille²¹ ja Ernst Nevanlinna vuosisadan vaihteessa jälleen Danielson-Kalmarille.²² Suomalaisen puo-

---

17 Eskola 1962, s. 426–428.

18 Gebhard 1907, s. 5–6.

19 Rasila 1961, s. 451–457, erityisesti s. 456.

20 August Hjeltin kirje Danielsonille 10.–15.1.1886. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 2.

21 Ks. Palménin kirjeet Gebhardille 23.2. ja 25.3.1894. Hannes Gebhardin kokoelma, kotelo V:9. VA; Gebhardin kirjeet Palménille 9.1.–21.3.1894. E. G. Palménin kirjekoelma. HYK.

22 Ernst Neoviuksen (Nevanlinna) kirje J. R. Danielsonille 27.3.1900. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 5.

luen vero-ohjelman taustalta löytyikin mm. sellaisten tutkijoiden kuin Wagnerin ja Albert Schäfflen ajatuksia. Saksan lisäksi seurattiin toki muittenkin maitten virtauksia, ja varsinkin Englannin reformipolitiikkaan kiinnitettiin paljon huomiota.

Kun suomenmielisten rivit repesivät sortovuosien paineessa, vanhasuomalaiset pyrkivät omimaan sosiaalipoliittisen lähetystehtävän itselleen. Radikaaleilla vaatimuksilla koetettiin toisaalta voittaa suosiota sosiaalidemokraattien potentiaaliselta kannattajakunnalta ja toisaalta osoittaa kansalle, että nuorsuomalaiset eivät olleet aidosti kiinnostuneita köyhän väestönosan asioista. Danielson-Kalmarin purkaus Uudessa Suomettaressa maaliskuussa 1907 oli kuvaava. Hän hyökkäsi Helsingin Sanomissa olleitten kriittisten kirjoitusten provosoimana rajusti nuorsuomalaisten taloudellista ja sosiaalipoliittista aneemisuutta vastaan. Heillä ei hänen mielestään ollut esitettävänä menneiltä vuosilta minkäänlaista näyttöä todellisesta reformihenkisyydestä. Valtioneuvos piti Päivälehdessä ympärille aikoinaan muodostunutta ryhmää jonkinlaisena korkeampaan kulttuuriin vihkiytyneenä esteetikko-klubina. Silällä oli meriittejä kirjallisuuden ja taiteen edistämisessä, mutta ”muilla aloilla sen jäsenet eivät juuri muuta ole olleet kuin nollia”.²³

Vuoden 1907 eduskuntavaaleissa vanhasuomalaisista tuli suurin porvarillinen ryhmittymä, ja osin tämä oli heidän sosiaalipoliittisen julistuksensa ansiota. Tosin nuorsuomalaisillakin oli oma reformiohjelmansa, mutta siinä ei esitetty yhtä pitkälle meneviä muutosvaatimuksia.²⁴ Uudessa eduskunnassa vanhasuomalainen puolue piti yllä mainettaan sosiaalipoliittisten uudistusten ajajana. Se laati niitä koskevia aloitteita vuosien 1907–14 välisenä aikana toiseksi eniten, vain sosiaalidemokraatit olivat tässä suhteessa aktiivisempia.²⁵

Suomalainen puolue siis väheksyi ja vähätteli nuorsuomalais-ten, poliittisen kentän tulokkaitten, sosiaalipoliittista linjaa. Veljespuolue pääsi kuitenkin vähällä, jos vertailukohdaksi otetaan

---

23 Uusi Suometar 10.3.1907; ks. myös Helsingin Sanomat 7.3.1907. – Suomalaisen puolueen ohjelmasta kokonaisuudessaan ks. Salokorpi 1988, s. 83–92.

24 Nuorsuomalaisten sosiaalipoliittisesta ohjelmasta ks. Muukkonen 1956, s. 27–28.

25 Muukkonen 1956, s. 41. – Sosiaalipoliittisten aloitteitten kohtalona oli useimmiten hautautuminen tsaarinvallan jäykkään vastustukseen.

”ruotsalaisten” osakseen saama ryöpytys autonomian ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Suhtautuminen sosiaaliseen kysymykseen noudatti todella osittain kielirintamalinjoja. Ruotsinkielisten hallitsema liike-elämä asennoitui varauksellisesti niihin vaatimuksiin, joita suomenmieliset esittivät sopimusvapauden ja vapaan omistusoikeuden rajoittamiseksi. Kun viimeksi mainitut tarkastelivat kielirajaa paljolti myös sosiaalisena luokkarajana, niin mukana oli aimo annos poliittista tarkoituksenmukaisuutta. Tunteenomaiset yksinkertaistukset piirsivät vastustajan hahmon selvärajaisesti näkyviin, kokosivat omia rivejä yhteen, lietsoivat taisteluhenkä ja vetosivat laajempiinkin kansankerrokseen: luokkariidatkin nähtiin toisinaan vain yhteiskuntaa jakavien kielisuhteitten yhtenä ulottuvuutena. Esimerkiksi Härmäläis-osakunnan kuraattori Werner Meurman pelkisti vuonna 1898 työn ja pääoman ristiriidat sumeilematta kielipuolueitten väliseksi köydenvedoksi:

”Jos tarkastelemme näitä puolueita (suomalaista ja ruotsalaista – JT), niin mitähän ne muuta ovat kuin kapitalistien ja köyhyysden välistä kamppailua.”²⁶

Suomalainen puolue tavoitteli määrätietoisesti ruotsinkielisten valta-aseman murtamista tai ainakin kaventamista talouselämäsä. Näissä merkeissä perustettiin Kansallis-Osake-Pankki vuonna 1889 sekä henkivakuutusyhtiö Suomi ja palovakuutusyhtiö Pohjola vuosina 1890–1891.²⁷ Hannes Gebhardin suomalaisen puolueen tuella eduskunnassa tekemä ja vuonna 1908 kaatunut aloite ajoi samoja tarkoituksperiä. Toteutuessaan se olisi estänyt yhtiöitä hankkimasta maata, ja kaventanut näin tuntuvasti sopimusvapautta. Taustalla oli pelko maitten ja metsien joutumisesta pitkälti juuri ruotsinkielisten omistamien sahayhtiöitten käsiin, minkä katsottiin horjuttavan talonpoikaisväestön ja yleensäkin maalaisväestön asemaa. Aloitteella haluttiin siis suojella sitä ihmisjoukkoa, jonka varaan suomalainen puolue

---

26 Härmäläis-osakunnan ptk. 8.2.1898.

27 Nevanlinna 1915; Pipping 1944, s. 8; Rantakari 1910; Yrjö Blomstedt 1989, s. 39–42, 47–61. – Danielson-Kalmari tuli mukaan Suomi-yhtiön ensimmäiseen hallintoneuvostoon yhdessä mm. viiden muun professorin kanssa, mikä kuvastaa hyvin yliopistomaailman yhteiskunnallisesti aktiivista roolia. Klinge 1989, s. 723.

paljolti rakensi ideologiansa ja kannatuksensa.²⁸

Suomen- ja ruotsinmielisten erimielisyydet näkyivät, edellä esitettyyn liittyen, myös taloustieteellisten oppien alueella. Vastakain asetettiin kansantaloustieteen historiallinen suunta ja englantilaisperäinen ns. klassinen taloustiede. Tästä on esimerkkinä Danielson-Kalmarin kiivas hyökkäys liberaalista puoluetta vastaan vuonna 1881. Hän piti sitä taustaltaan ja hengeltään ”ruotsalaisena” ja sen edustamaa taloudellista ajattelua turmiollisena ja aikaansa eläneenä:

”... nykyajan suunta (kansantaloustieteessä) tutkii etenkin, miten niin monta ihmistä kuin mahdollista voi saavuttaa riittävän toimeentulon. Tämän opin mukaan on valtiolla toinenkin tarkoitus kuin joku sivutoimi varallisuuden kartuttamisessa, sen tulee suojella heikompaa puolta taloudellisessa taistelussa.”²⁹

Liberaalisen puolueen taival katkesi alkuunsa, mutta sen taloudelliset opit jäivät elämään. Vuonna 1894 lausuttiin uuden, taloudellisille kysymyksille omistautuneen ruotsinkielisen seuran syntysanat. Ekonomiska Samfundet i Finland sai suomenkielisellä puolella hieman ristiriitaisen vastaanoton, mikä kuvastui hyvin Gebhardin vuonna 1898 julkaisemassa, mainittujen seurojen toimintaa vertailevassa artikkelissa. Toisaalta hän myönsi, että ne täydensivät toisiaan ja olivat siten molemmat tarpeellisia: Kansantaloudellinen Yhdistys keskittyi paljon yhteiskunnalliseen kysymykseen kun taas Ekonomiska Samfundetissa oltiin kiinnostuneita etupäässä pankkiliikkeestä, kaupasta jne. Toisaalta viimeksi mainittu seura ja sen jäsenet, joista noin puolet kuului ”liikemiesluokkaan”, edustivat monessa asiassa erilaisia intressejä kuin suomenmieliset. Gebhard totesikin, että Ekonomiska Samfundetin toimintalinja oli viitoitettu jo Leo Mechelinin avajaissanoissa: ”... vapaamielisiin periaatteisiin perustuva käsitys taloudellisista ilmiöistä on se, mikä varmimmin vie hyvälle perille.”³⁰

Vaikka eri kieliryhmät etsivät taloustieteellisiä esikuviaan eri suunnilta, niin mistään suuresta oppiriidasta tai edes varsinaisesta

---

28 Ks. Haataja 1934, s. 91–92.

29 Danielson 1881, s. 6–8. – Liberaalisen puolueen taustasta ja ohjelmasta ks. Borg 1965, s. 12–20; Numminen 1951 sekä Rommi 1964, s. 32–34.

30 Gebhard 1898, s. 529–541.

keskustelusta ei voida puhua. Mitään yksiselitteisen selkeää rintamalinjaa ei päässyt muotoutumaan. Esimerkiksi Yrjö Koskinen antoi katederisocialistisista mieltymyksistään huolimatta jatkuvasti suuren arvon taloudellisen liberalismiin tieteellisille auktoriteeteille. Niinikään Kansantaloudellisen Yhdistyksen julkaisuissa ja esitelmissä vapaamieliselläkin suunnalla oli sijansa. Toiselta puolen ruotsinkielisten keskuudessa ei keräännytty yksissä tuumin ”manchesteropin” lipun alle. Ekonomiska Samfundetinkin piirissä oltiin jossain määrin kiinnostuneita sosiaalisesta kysymyksestä, ja erityisesti G. R. Snellmanin työtilastolliset tutkimukset 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä ovat huomiota ansaitsevia.³¹ Myös käytännössä raja ruotsinkielisten liberalistien ja suomenkielisten reformistien välillä oli häilyvä. Tästä oli eräänä osoituksena yllä mainitun Leo Mechelinin toiminta kunnallisen työnvälityksen luomiseksi jo 1890-luvulla. Sittenmin, vuodesta 1903 lähtien, työnvälitystoimistoista kasvoi laaja sosiaalipoliittinen organisaatio.³²

Historia, nykyisyyden palvelija

Danielson-Kalmari ei tuntenut oppiainettaan kohtaan pelkästään älyllistä, akateemista uteliaisuutta. Professori myönsi suoraan, että hän myös etsi historiasta opetuksia oman aikansa ongelmien ymmärtämiseksi ja ratkaisemiseksi. Eräässä vuonna 1899 pitämässään puheessa hän luonnehti itseään mieheksi, jonka ammattina oli entisyyden tutkiminen ”eli tarkemmin sanottuna nykyisyyden valaiseminen osoittamalla miten se on kohonnut menneisyyden helmasta”.³³ Erityisesti sen hetken polttavat sosiaaliset epäkohdat vaativat historioitsijoita lähestymään käytännön elämää. Danielson-Kalmari otti asian esille muun muassa Suomen Historiallisessa Seurassa vuonna 1894, ja mainitsi esimerkkinä Savon ja Karjalan ”huolta herättävät maalaisolot”. Hän toivoi joittenkin virkaveljiensä paneutuvan niihin, sillä aihe oli ”niin historiallisessa kuin

---

31 Alapuro/Alestalo 1973, s. 101–104.

32 Waris 1973, s. 13.

33 Danielsonin puhe Hartolassa v. 1899. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 12.

taloudellisessakin suhteessa erittäin tärkeä”.³⁴

Teollistuminen, tilattoman väen lisääntyminen ja niitä seurannut yhteiskunnallinen kysymys ohjasivat siis Danielson-Kalmaria talous- ja sosiaalishistorian pariin. Kiinnostus oli varhaista perua. Opiskellessaan Saksassa vuosina 1876–77 hän oli perehtynyt aihepiiriin seikkaperäisesti. Siihen liittyi myös hänen vuonna 1880 ilmestynyt professorinväitöskirjansa³⁵, joka sijoittui englantilaiseen keskiaikaan ja uuden ajan alkupuoleen. Englanti oli Danielson-Kalmarille luonteva ja mielekäs tutkimuskohde, sillä maa oli taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen edelläkävijä ja suunnannäyttävä, jota muut seurasivat. Sen entisyydestä löytyi lukuisia samansuuntaisia ongelmia kuin yhdeksännentoista vuosisadan lopun Suomestakin, maattomuutta, työttömyyttä, omistavien ja työtätekevien kansankerrosten välistä kamppailua. Danielson-Kalmarin varoitteli maanmiehiään, joskin välillisesti, saarivaltakunnan historiallisilla kokemuksilla. Sosiaalinen kysymys oli muotoutumassa hänen kansansa kohtalonkysymykseksi. Se oli hyvin pitkällä aikavälillä vaikuttavien historiallisten voimien tuote eikä satunnainen ja ohimenevä ilmiö. Sen ratkaisemiseen oli ryhdyttävä ennen kuin tilanne ryöstäytyisi käsistä.³⁶

Danielson-Kalmarin kosketteli Englannin kuten muunkin Euroopan talous- ja sosiaalishistoriaa lisäksi luennoillaan. Vuosisadan vaihteeseen asti niitten sävy oli varovainen ja suoraa julistusta kaihtava. Yhteiskunnallisen rauhattomuuden oireet ja työväenliikkeen radikalisoituminen Suomessa herättivät Danielson-Kalmarissa kuitenkin levottomuutta. Sosiaalisilla reformeilla alkoi olla kiire. Yleisen historian professorin opetus sai nyt varsin ajankohtaisia painotuksia. Keväällä 1902 pitämässään luennossa ”Sosiaalinen kysymys suurteollisuuden aikakaudella” hän tunnusti jo peittelemättä, että esityksen päämäärä oli herätteellinen:

”Esityksen lopputulokseksi toivon, että tulemme ymmärtämään pääpiirteissään nykyisen yhteiskunnallisen tilanteen räikeimmät epäkohdat ja tärkeimmät niistä teistä, joita myöten pyritään niiden parantamiseksi. Jos tämä tehtävä jossakin määrässä mi-

---

34 Danielson 1894a.

35 ”Bidrag till framställning af Englands socialpolitik och ekonomisk-sociala utveckling under XIII–XVI århundradet.”

36 Ks. Puntila 1954.

nulle onnistuu, rohkenen toivoa, että en vain laajenna ja selvennä tietojanne, vaan että minun samalla myöskin on sallittu edes vähäsen virittää teissä sitä intoa, jota tarvitsemme, jos meidän on mieli kohottaa oman kansamme yhteiskunnallisia oloja entistä lähemmäksi aikakauden sosiaalista ihannetta.”³⁷

Teollistuminen oli Danielson-Kalmarille avainsana, kun puhuttiin nykyajasta. Se oli realiteetti ja siihen oli sopeuduttava. Yhteiskunnallisesti vakaa agraarinen idylli oli utopia, joka tuli unohtaa. Tehtaat samoin kuin niitten ympärille kehittyneet elinkeinot loivat varallisuutta ja tarjosivat työtä tilattomalle kansalle. Mutta asialla oli myös varjopuolensa. Yhteiskunnalliset muutokset ja niitten synnyttämät lieveilmiöt asettivat historioitsijoillekin vaatimuksia, joitten sisältöä Danielson-Kalmari pohti Hämmäläis-osakunnassa loppuvuodesta 1901:

”Täytyy olla vakaantunut käsitys siitä kehityksestä, joka taloudellisella ja yhteiskunnallisella alalla on tapahtunut jo menneinä aikoina ja varsinkin sillä aikakaudella, joka on kulunut siitä, kun nykyisen taloudellisen elämän faktorit, muun muassa suurteollisuus, ovat syntyneet. Ellei tätä ole, joutuu helposti kaikenlaisten teorioiden ajeltavaksi.”³⁸

Danielson-Kalmari siis huomautti, kuinka kaikilla ajanjaksoilla oli alkunsa edeltävässä ajassa. Mutta kullakin aikakaudella oli myös juuri sille tunnusomaiset, kehitystä tuolloin hallitsevat piirteensä eli faktorinsa. Omaa aikaansa Danielson-Kalmari nimitti suurteollisuuden aikakaudeksi. Se oli historiallinen prosessi, kokonaisuus jonka luonne ja osatekijät kävivät täysin ymmärrettäväksi vasta aikaperspektiivistä tarkasteltuna. Hämmäläisten inspehtorin sanoma oli läpinäkyvä. Historiantutkijoitten oli käytävä käsiksi lähimenneisyyteen, sillä heidän tuottamansa tieto oli tuiki tarpeellista esimerkiksi työväenkysymyksen selvittämisessä. Samalla tuo tieto saisi opiskelijat ja sivistyneistön tajuamaan, että yhteiskunnalliselle kehitykselle oli perimmältään ominaista jatku-

---

37 Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19. – Yliopiston opetusohjelmassa 1901–1902 luentosarja oli otsikoitu ”Yhdeksännentoista vuosisadan sosiaalisesta historiasta” ja sen jatko sai 1902–1903 opetusohjelmassa nimekseen ”Sosiaalisista reformiharrastuksista 19:llä vuosisadalla”.

38 HO:n ptk. 5.11.1901.

vuus eikä suinkaan epähistoriallinen vallankumouksellisuus. Talous- ja sosiaalihistorian ”oikea” tuntemus oli eräänlainen vieroituskurssi marxilaisista aatteista.

Nykyisyys, avain menneisyyteen

Entisyyden tuntemus palveli Danielson-Kalmarin mielestä nykyisyyden ymmärtämistä. Itse historiatieteen kannalta olennaisempaa oli kuitenkin asian kääntöpuoli. Tutkijat saattoivat nimittäin omasta ajastaan käsin nähdä monia tärkeitä kehityslinjoja, jotka olivat aiemmin pysytelleet enemmän tai vähemmän piilossa. Edelliset historioitsijapolvet eivät luonnollisesti olleet kyenneet havaitsemaan niitä tai ainakaan tajuamaan kunnolla niitten historiallista merkitystä.

Danielson-Kalmarin noudatti näkemystään tunnontarkasti professorinväitöskirjassaan Englannin sosiaalipolitiikasta sekä taloudellis-sosiaalisesta kehityksestä (1880). Hän nivoi maan menneisyyden ja eurooppalaisen nykyhetken toisiinsa myös historiallisen kertautuvuuden periaatteella, joka lienee ollut osittain hegeliläistä perua. Sen mukaan jokaisella aikakaudella oli ongelmansa, jonka ratkaisemiseen se pyrki. Ongelma oli tuskin koskaan uusi, sillä yleensä se oli ainoastaan modifikaatio jostakin ihmiskunnan elinkysymyksestä. Danielson-Kalmarista juuri yhteiskunnallinen kysymys oli hänen aikansa elinkysymys, jonka syntyyn ja kehitykseen oli perehdyttävä huolellisesti. Hän huomautti, että historioitsijan oli seurattava valppaasti aikaansa ja siinä esiintyviä taisteluja. Vain tällä tavoin tutkija pystyi ymmärtämään menneitten sukupolvien vastaavat kamppailut.³⁹ Tämän ajattelutavan mukaan suurteollisuuden aikakaudella elävän historioitsijan oli tajuttava, mikä merkitys taloudellisilla ja sosiaalisilla tekijöillä oli kehitykselle. Jos hän käsitti tämän, hän käsitti samalla kuinka otollinen tutkimuskohde Englanti oli. Työn tarkastaja Yrjö Koskinen hyväksyi lausunnossaan täysin oppilaansa lähtökohdan:

”Koska se aika on jo kaukana takana päin, jolloin puhdasta poliittista historiaa pidettiin tutkimuksen ainoana tärkeänä teh-

---

39 Danielson 1880a, förord.

tävänä, ja koska meidän päiviemme sosiaalinen kysymys vaatii yhä enemmän osakseen myös historioitsijan huomiota, niin kirjoittajan aihe on kieltämättä tieteellisesti huomattavan mielenkiintoinen.”⁴⁰

Väitöskirjan tekijä arvioi Englannin yhteiskuntahistoriaa alempia kansanosia sympatioivasta näkökulmasta. Hän antoi tunnustusta niille toimille, joilla köyhien asemaa pyrittiin parantamaan. Suurien paineitten parissa kamppaillut Englanti oli talouspolitiikkassaan tosin syylistynyt eräisiin virheisiin, jotka syvensivät sosiaalisia vaikeuksia. Danielson-Kalmari arvostelikin maassa 1500-luvulla toteutettuja teollisuuden vapauden rajoituksia. Ne suojelivat vanhenevaa ammattikuntalaitosta ja synnyttivät työttömyyttä, sillä teollisuus ei voinut sijoittaa piiriinsä agraarivallankumouksen kodeistaan ajamia ihmisjoukkoja. Mutta lainsäätäjäkään ei kyennyt vastustamaan historian kulkua, koska kehityksen lopputuloksena oli annettu jo etukäteen: teollisuuden vapaus palveli niin tuotannon kasvua kuin työntekijöittenkin etua.⁴¹

Ajatus oli tyypillinen Danielson-Kalmarin historiankäsitykselle, ja mainitun tutkimuksen jälkeen se toistui usein esimerkiksi hänen luennoissaan. Väittelijä tosin tunnusti, että hallitus saattoi saada paljonkin aikaan aineellisen elämän alueella. Samalla hänen esityksestään kävi kuitenkin ilmi, kuinka talous- ja sosiaalishistorialla oli oma dynamiikkansa. Se piti pitkälti itsessään niitä jännitteitä, jotka osoittivat suunnan tulevaisuuteen. Kaikkialla menneisyydessä oli havaittavissa ihmisten pyrkimys parantaa olojaan ja nousta korkeammalle kehitystasolle. He keksivät laitteita aherruksensa helpottamiseksi, he organisoivat työtä uudelleen, tehostivat talouteen olennaisesti kuuluvaa vaihtoa, kamppailivat etujensa puolesta jne. Kaikki tämä synnytti voimia, joita mikään hallitus ei pidemmän päälle pystynyt kahlitsemaan. Hyvä lainsäätäjä ymmärsi muospaineet ja toimi niitten mukaan. Huonollakaan lainsäätäjällä ei ollut mahdollisuutta pysäyttää kehitystä mutta kylläkin jarruttaa sitä tuntuvasti.

---

40 G. Z. Forsman (Yrjö Koskinen), *Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Doktorn M. G. Schybergsons akademiska afhandling/Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Licentiaten Joh. Rich. Danielsons akademiska afhandling*. Helsingfors 1880, s. 19.

41 Danielson 1880a, erityisesti s. 194–195.

Professorinväitöskirjansa jälkeen Danielson-Kalmari käsitteli tuotannossaan enimmäkseen valtiollista historiaa. Silti on olemassa lukuisia todisteita siitä, että hän alkoi aivan 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa painottaa taloudellisia ja sosiaalisia ilmiöitä entistä voimakkaammin. Hän kirjoitti tuolloin aihepiiristä lukuisia artikkeleita. Danielson-Kalmarin kokoelmassa on juuri noilta ajoilta läjittäin kansantaloustieteellisiä sekä talous- ja sosiaalihistoriallisia referaatteja. Ne koskivat ennen kaikkea saksalaisten ja englantilaisten tiedemiesten tutkimuksia.⁴² Kuvaa täydentää luettelo yli sadasta kirjasta, jotka Danielson-Kalmari oli tilannut Saksasta oppilaaltaan U. L. Lehtoselta. Vuosiin 1899 ja 1900 ajoittuva tilaus ei ole tarkka ja kattava dokumentti hänen lukuharrastuksestaan, mutta varmastikin se on suuntaa antava. Listalta löytyi filosofian, yhteiskuntatieteitten ja historian alaan kuuluvia teoksia, ja kirjoittajien joukossa oli muun muassa sellaisia nimiä kuin Gustav Schmoller, Karl Bücher, Karl Lamprecht, Paul Barth, Heinrich Herkner, John Ingram, W. J. Ashley, Arnold Toynbee, Karl Marx, Friedrich Engels, Karl Kautsky, August Bebel ja Antonio Labriola.⁴³

Danielson-Kalmarin historiankäsitelyssä oli siis tapahtunut hienoinen siirtymä talous- ja sosiaalihistorian suuntaan. Painopisteen muutos näkyi selvimmin hänen opetustyössään, jota yleisluennot olivat hallinneet vuoteen 1899 asti. Siitä lähtien Danielson-Kalmari paneutui lähes yksinomaan ”yhteiskunnallisen kehityksen” esittelyyn.⁴⁴ Aihepiiri oli ylioppilaille toki jossain määrin tuttu aiemmiltakin luennoilta. Sitä paitsi yleisen historian professori oli Suomen ja Pohjoismaitten historian professorin E. G. Palménin tavoin suosinut jo pitkään talous- ja sosiaalihistoriallisia laudatur-töitä. Danielson-Kalmari mainitsi vuonna 1894, että huomattavin osa molempien oppiaineitten tutkielmista sijoittui juuri tälle historian osa-alueelle.⁴⁵

Vuosisadan taitteen yhteiskunnallinen tilanne osoitti Danielson-Kalmarille entistä selvemmin, miten suuri merkitys aineellisilla tekijöillä oli historialliselle kehitykselle. Hän aloittikin keväällä 1902 pitämänsä luentosarjan seuraavalla toteamuksella:

---

42 Danielson-Kalmarin kokoelma, erityisesti kansiot 19–21.

43 Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 4.

44 Ks. liite.

45 Danielson 1894b, s. 630.

”Taloudellinen asema on se pohja, jolla yhteiskunnan henkinen ja siveellinen elämä liikkuu, ja taloudelliseen asemaansa nähden ihmiset ovat enemmän kuin missään muussa suhteessa toisistaan riippuvia.”⁴⁶

Materiaalisten seikkojen korostuminen Danielson-Kalmarin ajattelussa selittää senkin, miksi hän antoi tunnustusta jopa sosialistisille tutkijoille. Hän esimerkiksi laati helmi-maaliskuussa 1900 Uuteen Suomettareen pitkän, Rosa Luxemburgin vuonna 1898 ilmestyneeseen väitöskirjaan perustuvan artikkelisarjan Puolan teollisesta kehityksestä.⁴⁷ Radikaalisuudestaan tunnetun ”neiti Luxemburgin” työhön oli tosin eksynyt ”sosialistista haaveilua”, mutta kun tuon ”ulkoisen koristuksen” karisti mielestään, niin alta paljastui pioneeritutkimus, ensimmäinen taloustieteellis-historiallinen kokonaiskuva maan teollisuuden vaiheista.

Kahdeskymmenes vuosisata näyttäytyi Danielson-Kalmarille vaurastumisen ja tuotannon valtavan kasvun aikana. Kapitalismi oli vastustamaton kehitysvoima, joka murensi vanhentuneita yhteiskuntamuotoja ja ajattelutapoja. Tässä saattoi Danielson-Kalmarin mielestä piillä myös pelastus Suomen uhatulle autonomialle. Vuoden 1900 tammikuussa hän julkaisi laajan lehtikirjoituksen Venäjän teollisuuselämästä. Kapitalismi oli leviämässä jättiläisvaltakuntaan, ja sen jalanjalkia seuraisivat modernin teollisuuden ja talouden erottamattomat kumppanit, länsimainen oikeuskäsitys sekä poliittinen ja yhteiskunnallinen vapaamielisyys. Ne olivat vähitellen työntävä syrjään kaikkia uudistuksia vastustavat kiihkövenäläiset ihanteet, jotka olivat periytyneet maaorjuuden ajoilta. Danielson-Kalmarin mukaan aika työskenteli suomalaisten hyväksi, sillä mitä enemmän Venäjä eurooppalaistuisi, sitä suuremman arvon venäläiset antaisivat lakien pyhyydelle ja valtakuntansa edistyneimpään osaan kuuluvalla Suomelle. Suomesta muodostuisi pikemminkin esikuva kuin uhka valtakunnan yhtenäisyydelle.⁴⁸

---

46 ”Sosiaalinen kysymys suurteollisuuden aikakaudella”. Luentosarja keväällä 1902. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19.

47 Uusi Suometar 22.2., 28.2. ja 2.3.1900, varsinkin kirjoituksen viimeinen osa. – Esityksen pohjana olevan teoksen ”Die industrielle Entwicklung Polens” oli Danielson-Kalmarille lähettänyt Saksasta U. L. Lehtonen tammikuussa.

48 Venäjän teollisuuselämästä I–III. Uusi Suometar 16.1.–18.1.1900, erityisesti kirjoitussarjan viimeinen osa. – Artikkelin pohjautui Gerhart von Schulze-Gävernitzin teokseen ”Volkswirtschaftliche Studien aus Russland” (1899). Kirjan

Kapitalistiseen kehitykseen liittyi myös vaikeita ongelmia, joista yhteiskunnallinen kysymys oli näkyvimmin esillä. Danielson-Kalmari kiinnitti opetustyössään paljon huomiota teollistuvan Englannin epäkohtiin kuten työväen raakaan kohteluun, lapsi- ja naistyövoiman käyttöön sekä normaalin perhe-elämän pirstoutumiseen ja sen aiheuttamaan moraalín hölymiseen. Mutta hän ulotti sosiaalisen kysymyksen tarkastelun kauemmaksikin entisyyteen, syksyllä 1907 pitämässään luentosarjassa aina kirjoitetun historian sarastukseen saakka.⁴⁹ Historiallisen kertautuvuuden periaate avasi professorin silmiä varhemman ajan suhteen mutta antoi esitykselle samalla päivänkohtaisen merkityksen. Hän tar koittikin sen ”johdannoksi nykyajan sosiaalisten virtausten käsittämiseen”.⁵⁰

Luennon pääpaino oli Rooman yhteiskuntahistoriassa.⁵¹ Danielson-Kalmari jakoi sen kolmeen pääjaksoon, jotka kuvasivat sosiaalisen kysymyksen eri kehitysvaiheita. Ongelmat kärjistyivät vasta toisella, puunilaissodista tasavallan ajan loppuun kestäneellä periodilla: maaomaisuus keskittyi ja elinehtonsa maalla menettäneet ihmiset tulvivat kaupunkeihin, etenkin Roomaan. Sama näytelmä oli toistunut eri kulttuureissa eri aikoina, esimerkiksi muinaisessa Israelissa ja antiikin Kreikassa. Kahdennellakymmenennellä vuosisadalla se oli jälleen ajankohtainen. Danielson-Kalmari kuvaili Rooman tasavaltaa synkin värein, mikä perustui pitkälti sosiaalipoliittisille ja eettisille argumenteille. Hän luonnehti kyseistä aikakautta Leo Blochia lainaten ”ylimys- ja kapitalistivallan” kaudeksi. Danielson-Kalmari tarkoitti kapitalismilla tässä yhteydessä orjatyövoimaa käyttävien suurten maataloudellisten tuotantoyksikköjen muodostumista, suurtilajärjestelmän täydellistä voittoa ja pitkälle kehittynyttä rahataloutta. Hän sisällytti tähän termiin sen kielteisessä muodossa taloudellisen egoismin, ihmisarvon alentamisen ja suoranaisen riiston.

Rooman valtio joutui lopulta kokonaan puolueitten itsekkäitten pyrkimysten välikappaleeksi, eikä se kyennyt toteuttamaan yhteis-

---

Danielson-Kalmari oli saanut U. L. Lehtosen välityksellä Saksasta joulukuussa 1899.

49 ”Yhteiskuntataloudellisen kehityksen pääpiirteet”. Kansio 19.

50 Selonteko Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuonna 1907–1908.

51 Roomaa käsitteleviltä osiltaan Danielson-Kalmari käytti pääasiallisena tietolähteenään Max Weberin teosta ”Römische Agrargeschichte”.

kunnalle välttämättömiä sosiaalireformeja. Maa tarvitsikin ”eri kansankerrosten yläpuolella olevaa puolueetonta ja koko valtakunnan etua ... silmällä pitävää itsevaltiasta”. Danielson-Kalmarin mielestä valtakunta ajautui silti väistämättä tuhoaan kohti, sillä ”keisarikunnan ajan yhteiskunnassa piili alusta alkaen tuhon siemenet”. Näkemys vaikuttaa deterministiseltä. Itsevaltiutus oli toisaalta ehdottoman tarpeellinen ja väliaikaisesti pelastava, mutta toisaalta ”se oli täynnä kirousta”. Kaikkialle huolenpitonsa ulottanut keskusvalta tukahdutti aloitekyvyn ja passivoi kansalaiset. Roomalaiset muuttuivat mieleltään ja teoiltaan orjien kaltaisiksi. Aloitekyvyn ja luovuuden ehtyminen näivetti kulttuurin ja pohjusti mahtavan valtakunnan tuhoutumisen.

Keisariaika oli Danielson-Kalmarista paljon inhimillisempi kuin tasavallan kausi. Tasavallan sosiaaliset epäkohdat liittyivät läheisesti itse rahatalouteen. Keisarikunnassa yhä laajemmat mitat saanut luontaistalous ja maaseudulle suuntautunut muuttoliike tarjosivat ihmisille huomattavasti siedettävämmät olot kuin rahatalous kukoistuksensa huipulla ollessaan. Näin antiikki hautaansa kallistuessaan antoi yksilöille ”verrattomasti suuremman arvon kuin loistokautenaan”. Alempien kansanosien, etenkin orjien asema parani olennaisesti. Myöhäisantiikki oli täyttänyt tehtävänsä ja jättänyt eettisen perinnön, joka oli ajankohtainen vuosisadasta toiseen:

”... antiikin sivistyskansat siirtyivät ns. keskiaikaan saavutettuun kovissa kärsimyksissä tietoisuuden, ettei aineellisten varojen kasaaminen tehnyt ihmiskuntaa onnelliseksi, mutta että näitä varoja voitiin käyttää ja niitten omistajat ... olivat velvollisia käyttämään niitä tavalla, joka lievensi ... ajalliseen eloon liittyviä kärsimyksiä. Kristillinen kirkko toi tämän ylevän opin, sortuvan antiikin kallisarvoisen perinnön niille kansoille, jotka Rooman vallan raunioilla alkoivat sen uuden kulttuurijakson, jonka puitteissa vielä meidänkin polvemme elää.”

Rooman talouselämässä kulloinkin vallinnut järjestys, omistussuhteet, tuotannon organisointi, varallisuuden jakautuminen jne, oli Danielson-Kalmarin mielestä suuresti vaikuttanut valtakunnan kohtaloihin. Mutta tuon entisen maailmanvallan vaiheet todistivat toisaalta sen, että tutkija ei voinut ymmärtää historiallisia ilmiöitä, ei edes sosiaalista kysymystä, mikäli hän turvautui yksipuolisesti aineellisiin selityspenusteisiin. Aineellisten ja henkisten tekijöit-

ten vuorovaikutuksen muotoja Danielson-Kalmari ei kuitenkaan selvittellyt luennoissaan tarkemmin. Kuulija sai kyllä tietää, että monimutkaisen valtio- ja hallintokoneiston samoin kuin tehokkaan sotalaitoksen ylläpito kävi perin vaikeaksi rahatalouden luhistumisen jälkeen. Niinikään hänelle kerrottiin, että Rooma oli keisariajan päättyessä kuluttanut loppuun tarmonsaa ja päättäväisyytensä, sanalla sanoen valtiota koossapitävän henkisen varantonsa. Epäselväksi jäi vain se, miten nämä asiat niveltäivät spesifisti toisiinsa valtakunnan kukistumiseen johtaneessa kehityksessä.

Danielson-Kalmari projisoi luennoissaan valtiollis-yhteiskunnalliset mielipiteensä antiikkiin. Hän havaitsi runsaasti yhtymäkohtia vanhan ajan ja oman aikansa sosiaalisen kysymyksen välillä. Ylioppilaille ei varmaankaan jäänyt epäselväksi, että heidän opettajansa oli erittäin huolestunut muun muassa silloisen Suomen tilattoman väen ongelmasta. Kaukaista entisyyttä peilinnään käyttäen professori tuomitsi sekä täysin kahlitsemattoman kapitalismin että kaikkea holhoavan valtiojohtoisuuden. Samalla hän hylkäsi sosialismin ja kommunismin, joitten juuria oli virheellisesti etsitty monien huomattavien menneisyyden henkilöitten ajattelusta. Danielson-Kalmari totesi, että esimerkiksi Israelin profheet Jesaja ja Jeremia eivät edustaneet näitä aatesuuntia: he eivät olleet halunneet poistaa yksityistä omistusoikeutta vaan ainoastaan ehkäistä varallisuuden ylenmääräisen kasaantumisen yksiin käsiin. Myöskään kreikkalaisen filosofian suurista nimistä Aristoteleesta ja Platonista ei ollut kommunismin isiksi. Edelliselle aate oli tyystin vieras ja jälkimmäinenkään ei hyväksynyt sitä tuotannollisessa muodossaan. Danielson-Kalmari halusi siis riistää tältä opilta kaiken mahdollisen raamatullisen ja kulttuurihistoriallisen arvovallan.

Suomen vapaussota ja luokkataistelu historiassa

Vuoden 1918 kansalaissota eli ”vapaussota” järkytti Danielson-Kalmaria syvästi. Hän halusi eritellä sen syitä historioitsijana, sillä onnettomuuden taustan käsittäminen avasi uusia näkökulmia sekä kaukaisemman menneisyyden että lähemmän tulevaisuuden ym-

märtämiselle. Hän piti sotaa ennen kaikkea yhtenä synkkänä luku-
na sosiaalisen kysymyksen yleismaailmallisessa historiassa.

Vuonna 1932 valtioneuvokselta ilmestyi 1700-luvun yhteiskun-
nallisia virtauksia selvitelty teos ”Piirteitä vapaudenajalta. II”.
Kirja alkoi nykyhetkestä, laman kourissa kamppailevasta Suomes-
ta. Danielson-Kalmari pohti, miksi ”taistelu yhteiskunnan eri ker-
rosten välillä riehuu (nyt) katkerampana kuin ehkä koskaan”, vaika-
ka maassa oli voimassa oikeudellinen yhdenarvoisuus. Se oli ollut
pitkällä jo vuonna 1918, mutta se ei ollut kyennyt estämään yhe-
teenottoa; sodan perimmäiset syyt olivat muualla:

”Se luokkataistelu, joka on saattanut Suomen kansan perikadon
partaalle, ei ole mikään aikaisemmasta kehityskaudesta periyty-
neen oikeudellisen eriarvoisuuden synnyttämä, vaan on siinä
kysymys valtion ja yhteiskunnan turvaamien aineellisten ja hen-
kisten etujen tosiasiallisesta jaosta eri kansankerrosten kes-
ken.”⁵²

Tutkijana Danielson-Kalmari teki tapahtuneesta omat johtopää-
töksensä. Hän oli tosin aiemminkin kiinnittänyt paljon huomiota
eri säätyjen ja kansankerrosten väliseen kamppailuun entisyy-
dessä, mutta nyt tuo taistelu sai korostetusti ”luokkataistelun” tai
”luokkaetujen” vaalimisen luonteen.⁵³ Yllä mainitussa kirjassaan
Danielson-Kalmari kuvaili, miten tämä taistelu vaikutti Ruotsin ja
Suomen koko valtio- ja yhteiskuntajärjestykseen 1600-luvulla.
Vuosisadan puolivälissä näytti hetken jopa siltä, kuin valtakunnan
ensimmäinen sääty, ritaristo ja aateli, onnistuisi painamaan kan-
san suuren enemmistön feodaalisen epävapauden tilaan. Se kahmi
jatkuvasti etuja itselleen, mikä nostatti alemman aatelin ja aatelit-
tomat säädyt vastarintaan. Ne liittoutuivat kuninkaan kanssa, ja
tämän seurauksena maahan syntyi 1600-luvun jälkipuoliskolla yk-
sinvaltainen hallitusjärjestelmä. Valtiota uhannut ylimystön talou-
dellinen ja yhteiskunnallinen mahti murrettiin etenkin kruunun-
tilojen ja verojen peruutuksilla. Samalla kauan jatkunut itsenäisen
tilallisloukan siirtyminen aatelin alustalaiseksi lakkasi lopullises-
ti.

---

52 Danielson-Kalmari 1932b, s. 7.

53 Kirjan johdanto-osio (s. 7–14) antaa hyvän kuvan siitä tavasta, millä Danielson-
Kalmari kytki nykyisyyden kokemukset ja menneisyyden toisiinsa.

Yhteiskunnallinen taistelu sai vähitellen uuden ulottuvuuden, kun loisten, mökkiläisten ja muun tilattoman väen ongelma alkoi vähitellen kärjistyä. Vähäväkisten elämä oli pakotettu ahtaaksi eikä toivoa paremmasta juuri ollut. Siitä pitivät huolen yksilön toimintavapautta elinkeinoelämässä polkeneet säännöt, esimerkiksi vuoden 1686 palkollisasetus. Yhteiskunnan pohjalla olevien ihmisten oli vaikea saada ääntään kuuluville, mutta heillä oli käytettävissään kuitenkin yksi keino kamppailussa omien elinehtojen parantamiseksi. Monet karkasivat ulkomaille, ja tällä tavoin he kiinnittivät 1700-luvulla ajattelevien kansalaisten huomion vallitseviin epäkohtiin. Vapaudenajan loppupuolella valtakunnassa käytiin jo kiivasta väittelyä sosiaalisesta kysymyksestä. Keskustelulle antoivat pontta Englannista ja Ranskasta levinneet uudet aatteet. Ne pyrkivät asettamaan Luojan määräämään asemaan kytkeytyn ihmisolennon sijalle yksilön, joka nautti yhteisiä ihmisoikeuksia:

”Yhdenarvoisuuden ihanne alkoi, jos kohta vielä himmeänä ja hapuilevana, väikkyä lahoavien, aikansa eläneitten säätyerotusten ja niihin liittyvien erikoisetujen takaa.”⁵⁴

Vuoden 1918 tapahtumat varjostivat Danielson-Kalmarin ajattelua koko hänen loppuelämänsä ajan. Kansallinen eheys oli jäänyt luokkataistelun jalkoihin, mutta kansakunta saattoi vielä koota rivinsä. Valtioneuvos viestitti teoksessaan maanmiehilleen, että heidän oli toimittava samassa hengessä kuin heidän valistuneimmat esi-isänsä vapaudenajalla. Suomalaisten oli asetettava tavoitteekseen yhdenvertaisuuden aatteen edistäminen, mutta ei ainoastaan juridisessa mielessä vaan myös varallisuuden jakoa koskevissa kysymyksissä. Jos kohta luokkataistelu oli historiassa alati toistuva ilmiö, niin myös tasa-arvon ideaali oli kehitykseen vahvasti vaikuttava voima. Se tasoitti eri väestönosien välistä juopaa ja pohjusti näin toisenkin historiallisesti mahtavan voiman, kansallisuusaatteen, etenemistä.

---

54 Danielson-Kalmari 1932b, s. 13–14.

Historiallisesta taloustieteestä ”kollektivismiin”

Schmollerista Lamprechtiin

Saksalainen kansantaloustiede oli antanut Danielson-Kalmarille voimakkaita virikkeitä niin sosiaalipolitiikan kuin historian tutkimuksenkin alueella. Hän piti taloudellista sivistystä historioitsijalle erittäin tarpeellisena, sillä ilman sitä yhteiskunnallisen kehityksen ymmärtäminen jäi vajavaiseksi. Danielson-Kalmari oli omaksumut tämän vakaumuksen viimeistään lukuvuonna 1876–77, jolloin hän oli nuorena maisterina hakeutunut professori Adolph Wagnerin oppiin Berliinissä.¹ Tutkimustavaltaan hän kuitenkin erosi saksalaisesta opettajastaan, jonka työskentelymenetelmiin kuului usein deduktiivinen, systemaattinen ote ja tarkka käsitteitten määrittely.

Varsinaisen historiallisen taloustieteen edustajat ja heitä lähellä olevat tiedemiehet vaikuttivat Danielson-Kalmariin historian tutkijana syvemmin kuin Wagner. Yliopistollisessa opetuksessaan hän käytti eniten hyväkseen saksalaisten Gustav Schmollerin ja Karl Bücherin sekä englantilaisten Thorold Rogersin ja W. J. Ashley² teoksia. Danielson-Kalmari piti heitä ”sosiaalisemman katsanto-

---

1 Kanslerinviraston kirjeakti 8/1879, s. 72. Kanslerinviraston arkisto. HYKA.

2 Ashley oli vaikutusvaltaisin niistä englantilaisista ekonomisteista, joitten tutkimustapa, metodiset lähtökohdat ja osittain yhteiskuntapoliittiset näkemykset noudattivat enemmän tai vähemmän historiallisen kansantaloustieteen, etenkin Schmollerin edustamia periaatteita. Sosiaalipolitiikan merkityksen korostaminen ja taloudellinen nationalismi sävyttivät Ashley² teoksia. Schumpeter 1954, s. 822–823.

kannan” miehinä, jotka pyrkivät tekemään historiasta yleistyksiä empiriaa unohtamatta. Näihin yleistyksiin Danielson-Kalmari luki Bücherin ja Schmollerin talousasteluokitukset. Ne merkitsivät hänelle eräänlaista kokoavaa katsomusta, perspektiiviä, jossa historioitsija kohosi aineistonsa yläpuolelle ja kykeni näin hahmottamaan kehityksen laajemmasta näkökulmasta.

Vuonna 1899 pitämässään luennossa Danielson-Kalmari sovelsi Bücherin ja Schmollerin jaotuksen Englannin historiaan. Hän esitteli ne rinnakkain ja arveli niitten soveltuvan hyvin yhteen. Ensimmäisellä luokituksen perustana oli hyödykkeen, tuotannon ja kulutuksen suhde, joka ilmaisi ne vaiheet, jotka hyödykkeen oli käytävä läpi ennen kuin se saapui tuottajalta kuluttajalle. Jälkimmäisellä lähtökohtana oli puolestaan kulloinkin vallitseva ja talouselämän kehitystä ohjaava yhteiskunnallinen ja poliittinen järjestysmuoto.

Schmollerin mukaan koti- eli heimo- ja kylätalouden asteella taloudellinen toiminta oli painottunut kotiin ja perheeseen, ja vaihto oli aivan vähäpätöistä. Kaupunkitalouden asteella suuri osa perheistä tuotti edelleen enimmäkseen tarpeensa itse, mutta ne ottivat yhä suuremman osan vaihtoon, joka rajoittui lähinnä kaupunkimarkkinoihin. Siellä maatalouden, käsityön ja kaupan edustajat kohtasivat toisensa. Kansantalouden vaiheeseen kehityttiin nykyaikaisen valtiolaitoksen syntyessä. Valtio kietoi talouselämän kokonaisuudeksi keskitetyllä taloudella ja elinkeinoja säätelävällä yhtenäisellä lainsäädännöllä. Tälle vaiheelle olivat tyypillisiä myös perhetaloudesta irtaantuvat yritykset ja yksityisten talouksien yhä suurempi riippuvuus kaupasta ja markkinoista.³ Danielson-Kalmari itse tarkasteli historiaa pitkälti yhteiskunnallisen organisoitumisen näkökulmasta. Kehityksen ”päätepiste” ja korkein ilmentymä oli valtio, joka tarjosi puitteet kansallisen elämän edistämiseksi ja kansallisuusaatteen toteutumiselle. Schmollerin ryhmitys sopi hyvin tähän ajatusmalliin ja antoi sille taloushistoriallisen oikeutuksen.

---

3 ”Englannin yhteiskunnallinen kehitys”, luentosarja syksyllä 1899. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 20; Danielsonin referaatti Bücherin kirjasta ”Die Entstehung der Volkswirtschaft”, Historiallisen Yhdistyksen ptk. 10.11.1899; Vennola 1908, s. 9–10; Laati 1923; Eräsaari 1976, s. 71–77. –Schmollerin luokitus vaihteli jonkin verran, ja esim. v. 1900 hän sijoitti kansantalouden jälkeen vielä maailmantalouden. Schmoller 1900, s. 1–6, erityisesti s. 4–5.

Historiallisella taloustieteellä oli vahva asema Suomessa jo 1880-luvulla. Se antoi sosiaalipoliittisia herätteitä, inspiroi tilastollista tutkimusta ja, mikä tämän työn kannalta tärkeintä, kiinnitti historioitsijoitten huomiota menneisyyden taloudellisiin ja sosiaalisiin puoliin. Se oli myös luomassa pohjaa uusien virikkeitten tunkeutumiselle maahamme 1890-luvulla. Juuret johtivat tälläkin kertaa Saksaan. Leipzigin yliopiston professori Karl Lamprecht oli synnyttänyt todellisen "Methodenstreitin" hyökkäyksellään "historisteja" vastaan. Hän halusi asettaa yhteisön ja joukot, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät yksilöitten, suurmiesten ja poliittisen historian edelle. Tutkijan oli keskityttävä ainutkertaisen, yksittäisten tapahtumien sijasta tyypillisyyksiin, jotka ilmensivät kulloiseenkin kehitysvaiheeseen elimellisesti liittyneitä sosiaalipsyykkisiä lainalaisuuksia. Lamprechtin tulilinjalle eivät joutuneet ainoastaan poliittisen historian edustajat. Hän kritisoi myös schmollerilaista tapaa tehdä taloushistoriaa. Siinä yksilöille annettiin edelleen liian suuri valta; esimerkiksi Fredrik II:n saavutuksia Preussin talouselämässä paisuteltiin suhteettomasti.⁴

Väittely ulottui Suomeen asti. Uusista näkemyksistä kiinnostuttiin erityisesti Historiallisen Yhdistyksen piirissä. Historiatieteen teoria ja metodologia askarruttivat varsinkin nuoria maistereita. Tästä joukosta nousi sittemmin tutkijoita, jotka vaikuttivat merkittävästi suomalaisen historiatieteen kehitykseen.⁵ Lamprecht kävi tutuksi Danielson-Kalmarillekin. Yleisen historian professorin suhtautuminen saksalaiseen kuuluisuuteen oli hieman hapuileva, epämääräinen ja ristiriitainenkin. Hän käytti leipzigitilaisen kollegansa teoksia luentojensa lähteenä, arvosti tämän saavutuksia talous- ja sosiaalihistorian alalla ja kiitteli monumentaalista "Deutsche Geschichteä" sen monista ansioista.⁶ Mutta sittenkin Danielson-Kalmarin asennoitumista leimasi koko ajan varautuneisuus, oppilaitten innostus ei tarttunut häneen.

Danielson-Kalmari korosti 1890-luvulla moneen otteeseen, että historialliselle kehitykselle oli ominaista eheys ja yhtenäisyys. Eri aikakaudet liittyivät toisiinsa jatkuvuuden sitein, eri kansojen kohdat talot kietoutuivat yhteen monin langoin. Samoin taloudelliset, so-

---

4 Viikari 1970, s. 5–17; Viikari 1978, s. 109; Ahtiainen/Tervonen 1990, s. 17.

5 Historiallisessa Yhdistyksessä käydystä keskustelusta ks. tarkemmin Ahtiainen 1982.

6 Historiallisen Yhdistyksen ptk. 27.9.1895; ks. myös ptk. 26.10.1900.

siaaliset, kulttuuriset ja valtiolliset ilmiöt olivat lakkaamatta vuorovaikutuksessa keskenään. Historioitsijan oli pidettävä aina mielessään, että historia oli kokonaisuus.⁷ Danielson-Kalmari kritisoikin Lamprechtia peitellysti yksipuolisuudesta. Hänen mukaansa viimeksi mainittu tahtoi ohjelmallisesti antaa taloushistorialle, laajemmassa mielessä kulttuurihistorialle, johtavan roolin ("die führende Rolle").⁸ Mutta vastapuolikaan ei säästynyt arvostelulta. Danielson-Kalmari tuomitsi jyrkästi eräitten tiedemiesten halun "supistaa varsinainen historia valtiolliseksi historiaksi".⁹ Hän ymmärsi kyllä, että historioitsijat spesialisoituivat työtaakan paineessa, mutta sitä hän ei ymmärtänyt, että jotkut tutkijat tahtoivat julistaa oman erikoisalansa ainoaksi oikeaksi historiaksi.

Danielson-Kalmarin oli myös vaikea hyväksyä Lamprechtin käsitystä historian lainmukaisuudesta. Hänen mielestään se oli turhan ahdas ja pelkisti historialliset kehityskaudet jonkinlaisiksi tyyplitetyiksi periodeiksi, joista yksittäisten henkilöitten mahdollisuudet vaikuttaa historian kulkuun oli riisuttu liiaksi pois. Vuonna 1901 hän totesi Historiallisessa Yhdistyksessä, että Lamprecht ei antanut suurille persoonallisuuksille kylliksi tilaa.¹⁰ Danielson-Kalmari ei kuitenkaan halunnut torjua tämän käsitystä kokonaan, sillä – kuten hän huomautti opiskelijoille 1899 – taloushistoriassa ja sanan laveammassa mielessä kulttuurihistoriassa vallitsivat tietyt lait. Sen sijaan valtiollisessa historiassa yksilöllillä oli suurempi valta. Mutta joka tapauksessa "oli törkeä erehdys luulla, että mil-lään historian alalla vallitsisi sellainen lakien aikaansaama 'Gebundtheit' kuin kuolleessa luonnossa".¹¹

Edellä kuvattu pohdiskelu ilmensi hyvin sitä epävarmuutta, jota Danielson-Kalmari tunsi Lamprechtin ajatuksia kohtaan. Hän ei saanut niihin kunnon otetta eikä kyennyt erittelemään niitä. Itse asiassa hän polarisoi, ehkä "Methodenstreitin" hämmentämänä, taloushistorian ja valtiollisen historian sekä toisaalta joukot ja yksilöt tavalla, joka ei tarkalleen vastannut hänen eräissä muissa yhteyksissä esittämiään mielipiteitä. Danielson-Kalmari tunnusti

---

7 Ks. s. 70–71 ja siellä mainitut lähteet; ks. myös esim. Historiallisen Yhdistyksen ptk. 21.2.1902.

8 "Historianlukuista sananen", luento syksyllä 1899, kansio 19.

9 "Historiallisista luvuista yliopistossa", luento syksyllä 1892, kansio 19.

10 Historiallisen Yhdistyksen ptk. 1.2.1901.

11 "Historianlukuista sananen", luento syksyllä 1899.

”lait” taloudellisessa kehityksessä useaan otteeseen, mutta toisinaan hän nosti tälläkin alueella suuret yksilöt esiin. Luennoillaan hän korosti Schmollerin hengessä esimerkiksi Fredrik Wilhelm I:n ja Fredrik II:n panosta Brandenburgin ja Preussin taloudellisen ja sosiaalisen elämän kehittäjinä; jo ensin mainitun hallituskausi oli hänen mukaansa todistuksena siitä, ”mitä henkilö merkitsee historiassa ja kuinka materialistinen käsitystapa on yksipuolinen”.¹²

Toisaalta, kuten jo luvussa ”Kansallisuusaate ja historiantutkimus” on kerrottu, Danielson-Kalmari ei sulkenut valtiollistakaan historiaa kehityslakien ulkopuolelle. Sielläkin joukkoilmiöitten merkitys oli viime kädessä ratkaiseva. Yksittäiset henkilöt elivät aina historiassa vaikuttavien aatteitten keskellä, ja todellisten politiikan suurmiesten suuruus perustui siihen, että he ymmärsivät työskennellä sen aatteen puolesta, jonka he näkivät vievän kehitystä eteenpäin. Aatteet olivat luonteeltaan yliyksilöllisiä samoin kuin instituutiotkin, jotka olivat hioutuneet pitkällisten historiallisten prosessien aikana. Ja samoin kuin aatteet niin myös instituutiot rajoittivat yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa historian kulkuun. Ne loivat puitteet mahtavimpienkin valtiomiesten toiminnalle eli, kuten Danielson-Kalmari totesi eräällä luennolla syksyllä 1886, ”elämä ja kehitys tapahtuu instituutioitten kautta, jotka edellinen aika on luonut”.¹³

Kysymys historiallisten lakien luonteesta askarrutti Danielson-Kalmaria jo tiedemiesuran alkuvaiheissa. Virkaanastujaisesityksessään helmikuussa 1881 hän pohti ongelmaa melko laajasti. Vasta nimitetty professori kiitteli varovaisesti Henry Thomas Bucklen kaltaisia ”materialistisia” tutkijoita, jotka etsivät historiasta samoja ankaria säännönmukaisuuksia kuin luonnosta. He olivat pyrkineet ”tositieteellisyyteen” pitämällä silmällä ”historian suuria pääkysymyksiä”. Niinikään he olivat hylänneet ”pintapuoliset selitykset” ja koettaneet pureutua asioitten sisimpään; tavoitteena oli oppia tuntemaan ilmiöitten ”kausaalinen suhde”. Danielson-Kalmarin mielestä ”materialistit” olivat oikealla asialla, sillä historiatieteen korkein tehtävä oli löytää ”sukukuntamme kehityslait”. Mutta sittenkin he olivat menneet liian pitkälle. He olivat luoneet kaavan, johon he yrittivät mahduttaa koko historian moni-

---

12 ”18:n vuosisadan historia vuodesta 1750”, luento keuhäällä 1884 sekä ”Yhteiskunnallinen kehitys uudella ajalla”, luento lukuvuonna 1900–01, kansio 20.

13 ”Englannin historiaa Edward I:n jälkeen”, luento syksyllä 1886, kansio 19.

naisuuden. Samalla yksilön merkitys historiallisena subjektina oli häivytetty. Danielson-Kalmarin mukaan hänen aikansa etevimmät historioitsijat olivatkin luopuneet tarkkojen, kaikenkattavien lakien etsimisestä:

”Heidän on täytynyt tunnustaa laajan alan löytyvän, jonka selittämiseksi on välttämätön turvautua ihmistahdon, jos kohta rajoitettuun, vapauteen.”¹⁴

Danielson-Kalmari ei siis uskonut historian kulkua kuvaaviin malleihin, joitten väitettiin kuvastavan jotain lainmukaista kehityskaarta. Jokainen malli oli enemmän tai vähemmän mielivaltaisen, käytettiinpä sitten puhtaasti aineellisia tai Lamprechtin tapaan viime kädessä psykologisia luokitusperusteita. Danielson-Kalmari myönsi toki lakien olemassaolon jossain muodossa, mikä näkyi mm. hänen suhtautumisessaan kansallisuusaatteeseen. Hän piti sitä historian kokonaiskehityksen kannalta täysin toteennäytettynä kehitystrendinä, eräänlaisena historiallisena lakina. Mutta kukin yksittäinen kansa, sen keskuudessa elävät ja vaikuttavat ihmiset, ryhmät ja yhteisöt pitelivät kohtalonsa avaimia lopultakin omista käsissään. Kaikki kansat eivät kyenneet muodostamaan kansakuntaa ja tulemaan valtioiksi, osa niistä oli tuomittu kykenemättömyytensä vuoksi jäämään pelkiksi etnisiksi kokonaisuuksiksi.

Danielson-Kalmari ymmärsi historiatieteen olevan osa yleistä kehitystä. Hän kannusti oppilaitaan paneutumaan uusiin ajatuksiin ja virtauksiin silloinkin, kun ne eivät täysin vastanneet hänen omia mielipiteitään. Hän lähetti heitä 1800-luvun lopulla ja vuosisadan taitteessa Berliiniin ja Leipzigiin asti opiskelemaan historiaa ja kansantaloustiedettä sellaisten auktoriteettien kuin Lamprechtin, Breysigin, Schmollerin ja Wagnerin johdolla. Oppilaat pitivätkin historiallista taloustiedettä ja lamprechtilaista tutkimusotetta pikemminkin toisiaan täydentävinä kuin keskenään kilpailevina. Saksassa vietetty aika merkitsi ylipäänsä nuorille tiedemiehille paljon, mistä olivat osoituksena esimerkiksi U. L. Lehtosen, Ernst Nevanlinnan ja Gunnar Suolahden innostuneet kirjeet opettajalleen.¹⁵

14 Danielson 1882, s. 203–204.

15 Ks. esim. Lehtosen kirjeet Danielsonille vuosina 1898–1900, Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 4; Neoviuksen (vuodesta 1906 Nevanlinna) kirje

Oppilaat liikkuvat Saksassa osittain Danielson-Kalmarin asialla. Suuren työtaakkansa vuoksi hän ei kyennyt syventymään perusteellisesti viimeisimpään ulkomaiseen debattiin, joten saksanmatkaajat välittivät hänelle tietoja historia- ja taloustieteen uusimmista suuntauksista ja ajankohtaisista keskustelunaiheista. He raportoivat Danielson-Kalmarin pyynnöstä kirjeissään havaintojaan, kokemuksiaan ja vaikutelmiaan – esimerkiksi juuri Lamprechtista. Niinikään he tutustuivat mahdollisuuksiensa mukaan vasta ilmestyneeseen tieteelliseen kirjallisuuteen ja selostivat tärkeimpien teosten sisältöä hänelle. Danielson-Kalmari epäilemättä valikoi lukemistaan suureksi osaksi oppilaitten selvitysten perusteella. Eriytyisesti Lehtosesta tuli hänen luotto-oppilaansa, sittemmin myös vävynsä.¹⁶

Kiista Suomen ja Skandinavian historian professuurista 1911–1915

”Kollektiivinen”, lamprechtalaisittain sävyttynyt lähestymistapa kiinnosti aluksi lähinnä suomenkielisiä historioitsijoita. Pekka Ahtiainen huomauttaa, että se antoi muun muassa Gunnar Suolahdelle aiempaa paremmat aseet joukkojen ja tavallisen kansan tutkimiseen – toisin sanoen suomalaisten historiaan ennen vuotta 1809. Ruotsinkieliset tutkijat suhtautuivatkin epäillen uuteen suuntaukseen, ja mm. M.G. Schybergson tajusi hyvin sen tarjoamat mahdollisuudet suomalaiskansallisen historian tulkinnan pönkittämisessä.¹⁷ He itse keskittyivät pitkälti poliittiseen historiaan ja ”elitistiseen” kulttuurihistoriaan, jossa heidän mielestään yksilöillä oli suuri vaikutus. Ristiriidat puhkesivat esille vuosina 1911–15 käydyssä Suomen ja Skandinavian historian professuuria koskeneessa nimityskiistassa. Väinö Voionmaa ja Carl von Bonsdorff nostettiin kahden eri tiedenäkemysten edustajiksi ja asetettiin arvostelussa usein vastakkain. Lopulta voiton peri von Bonsdorff, joka käytti

---

27.3.1900, kansio 5 sekä Palanderin (vuodesta 1906 Suolahti) kirje 12.2.1899, kansio 6.

16 Ks. esim. Lehtosen Danielsonille kirjoittamia kirjeitä vuonna 1899; ks. myös Antti Kaasalaisen kirje Danielsonille 17.11.1900 ja 21.1.1901. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 3.

17 Pekka Ahtiaisen väitöskirjan käsikirjoitus; ks. myös Ahtiainen 1982, s. 88.

tarkasti lähteisiin pitäytyvää ja yleistyksiä välttävää tutkimusotetta.¹⁸

Danielson-Kalmari puolusti voimakkaasti Voionmaan ehdokkuutta. Hän piti varsinkin tämän ”Tampereen kaupungin historiaa” mallikelpoisena saavutuksena. Voionmaan kolmiosainen (1903–07), myöhemmin myös neljännen osan saanut suurteos olikin monella tavoin urauurtava työ. Se oli ajallisesti ja rakenteellisesti kokonaisvaltainen tutkimus. Kirja painottui kuitenkin lähihistoriaan, jolloin menneisyys ja nykyisyys limittyivät tiiviisti toisiinsa. Samalla ryhmät ja joukot asetettiin yksilöitten edelle. Tämä mahdollisti teollistumisen ja sen yhteiskunnallisten seurausvaikutusten huolellisen erittelyn. Historia ja tämä päivä, yksityiskohdat ja kokonaisuus sulautuivat yhtenäiseksi kehitysprosessiksi, joka avasi näköaloja myös tulevaisuuteen.¹⁹ Voionmaa oli erityisen kiinnostunut työväestön sosiaalihistoriasta kaupungin kokonaiskehityksen yhtenä tärkeänä ulottuvuutena. Pertti Haapala on kuvannut osuvasti hänen näkökulmaansa:

”(se) oli yhdistelmä marxilaisperäistä (Sombart) kapitalismi- ja luokkateoriaa ja kollektivistista instituutioiden ja kulttuurin historiaa (Lamprecht). Jälkimmäinen johti Voionmaan kansan ja joukkojen historian arvostamiseen. Edellinen taas sai hänet näkemään työväestön muodostumisen osana kapitalistisen talousjärjestelmän historiaa.”²⁰

Voionmaa oli Danielson-Kalmarin lausunnossa nimenomaan taloushistorian alueella muita hakijoita ansiokkaampi: hän oli syventynyt kokonaisvaltaisesti kansantaloudellisiin ja sosiaalipoliittisiin kysymyksiin tyytymättä pelkkien faktojen luettelemiseen. Voionmaa oli menestyksellisesti osoittanut ”käsittelmänsä aineen ja maan yleisen yhteiskunnallis-taloudellisen kehityksen välillä vallinneen vuorovaikutuksen”. Hän oli myös kyennyt muutamien hajanaisten lähdeilmoitusten perusteella löytämään avaimen aikakauden kehityskulun oikeaan käsittämiseen: ”tähän häntä oli suu-

---

18 Professorinimityskiistasta ks. tarkemmin Klinge 1974; ks. myös Tommila 1965.

19 Vrt. Haatanen 1973, s. 152–157; Halila 1965; Väinö Voionmaa 1911, s. 343–353; ks. myös Tervonen 1981, s. 78–79.

20 Haapala 1986, s. 16–17.

resti auttanut kansantaloustieteen ja erityisesti uudemman ulkomaisen historiantutkimuksen tunteminen”. Danielson-Kalmarin mielestä silloisen kotimaisen historiatiteen tärkein tehtävä oli ”kauttaaltaan tutkia ja uudestaan kirjoittaa taloudellisen viljelyn historia pitämällä johtajatuksena nykyaikaisen talous- ja yhteiskuntatutkimuksen tarjoamia näkökohtia”. Voionmaa oli ensimmäisenä käynyt tähän suureen tehtävään.²¹

Professorikandidaatti sai historiallis-kielitieteellisessä osastossa vaikutusvaltaista tukea, vaikka se ei vienytäkään häntä virkaan saakka. Danielson-Kalmarin lisäksi historian professorit E. G. Palmén ja U. L. Lehtonen sekä kansantaloustieteen professori J. H. Vennola antoivat Voionmaan työlle suuren tunnustuksen. Sen sijaan ruotsinkielisen M. G. Schybergsonin, yleisen historian ylimääräisen professorin lausunto oli nuiva ja kävi täydellisesti ristiin mm. Danielson-Kalmarin käsitysten kanssa. Ensin mainittu kuittasi asiantuntijalausunnossaan ”Tampereen kaupungin historian” muutamalla rivillä: detaljoiduilla, yksityisillä kertomuksilla kaupan ja liiketoimien synnystä ja kulusta sekä kunnallishallinnosta oli vain paikallistilastollista, ei siis tieteellistä arvoa.²²

Voionmaan sympatiat sosiaalidemokraatteja kohtaan eivät häirinneet Danielson-Kalmaria. Talous- ja sosiaalihistoriasta kiinnostunut viranhakija ei ollut dogmeihin orjallisesti sitoutunut sosialisti, eikä hänen isänmaallisuuttaan ollut syytä epäillä. Voionmaa ei liioin pyrkinyt soveltamaan kaavamaisesti mitään teoriaa historiaan, vaan pikemminkin hän oli yleistykseen tähtäävä empiirikko. Aatteellinen tausta vaikutti toki hänen tiedenäkemykseensä, mutta Danielson-Kalmarin ajattelun mukaan lähinnä myönteisessä mielessä: ”materialistisesta” historiankäsityksestä oli jäänyt jäljelle etupäässä sen parhaat piirteet, poikkitieteellisyys, yritys kokonaisuuden hahmottamiseen ja usko joukkoilmiöitten suureen merkitykseen kehityksessä.²³

Danielson-Kalmarin ei suhtautunut Voionmaahan eikä edes Suolahteen kritiikittömän hyväksyvästi. Valtioneuvos katsoi, että yksi heidän taustavaikuttajistaan, lamprechtilaisittain värittynyt kol-

---

21 Asiakirjoja yliopistoasioista. Handlingar i universitetsärenden 1913 n:o 2a, s. 47–59 ja 71–73 sekä 2b, s. 15–16.

22 Asiakirjoja yliopistoasioista. Handlingar i universitetsärenden 1913 n:o 2a, s. 91–92 sekä 2b, s. 6.

23 Vrt. Liisa Voionmaa 1969; Halila 1965, s. 99–100; Tommila 1976, s. 28.

lektivismi oli syyllistynyt yksipuolisuuteen. Hän arvosti kuitenkin nuorempien kollegoittensa ennakkoluulottomuutta, joka oli omiaan viemään suomalaista historiatiedettä eteenpäin. Niinikään hän oli valmis tarvittaessa puolustamaan heitä ja heidän katsomuksiaan. Danielson-Kalmari oli epäilemättä tyytyväinen, kun Suolahti ja Voionmaa nimitettiin vuonna 1918 Suomen ja Skandinavian historian ylimääräisiksi professoreiksi. Molemmat saivat nyt selvän tunnustuksen pätevyydestään, sillä historiallis-kielitieteellinen osasto asettui äänestyksessä heidän taakseen liki yksimielisesti.²⁴

Kansan historiaa ja kansallista historiaa itsenäisessä Suomessa – Danielson-Kalmari kirja-arvostelujen kuvaamana

Itsenäisessä Suomessa Suolahden ja Voionmaan edustama tutkimussuuntaus jatkui jossain muodossa heidän oppilaittensa toisissa. Vuosina 1933–36 ilmestynyttä ”Suomen kulttuurihistoria”-teossarjaa voidaan pitää tämän tradition voimannäyttenä.²⁵ Danielson-Kalmari itse paneutui eläkepäivinään lähinnä valtiolliseen historiaan, mutta hän ei unohtanut kokonaan talous- ja sosiaali-historiaakaan. Erityisesti kahdessa Aleksanteri I:n aikaan sijoittuneessa kirjassaan (1920 ja 1927) hän kuvaili laveasti mm. kauppaa, teollisuutta, tullikysymyksiä ja yhteiskunnallisia oloja. Luki-jat saivat tutustua monien muitten asioiden ohella Vanhan Suomen talonpoikien kurjaan tilaan, Suomen hajotetun sotaväen perheitten asemaan, vankilalaitokseen, taisteluun sairauksia vastaan, katovuosiin ja köyhäinhoitoon.²⁶ Slaavilaisen filologian professori J. J. Mikkola luonnehti ilmeikkäästi lukukokemustaan, vai-

---

24 Asiakirjoja yliopistoasioista. Handlingar i universitetsärenden 1918 n:o 2, s. 1–3, 18–27.

25 Suolahden ja Voionmaan näkemykset eivät sellaisenaan siirtyneet oppilaisiin kuten Pekka Ahtiainen väitöskirjassaan (käsikirjoitus) toteaa. Eroista jotka valitsivat heidän ja nuoremman polven talous- ja sosiaalishistorioitsijoiden lähestymistapojen välillä ks. myös Ahtiainen/Tervonen 1990, s. 18–20.

26 Aleksanteri I:n aika, osat I ja V (Porvoo 1920 ja 1927). Kumpikin teos kuului sarjaan ”Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnellä ja 19:nnellä vuosisadalla”.

kutelmaa jonka Danielson-Kalmarin kuvaus hänessä synnytti:

”... suuren historiateoksen uusi osa (1927) vie meidät keskelle maamme sisäistä elämää Suomen sodan jälkeisinä vuosina, vieläpä niin että luulemme näkevämmme ympärillämme silloisen tuohikonttisen isänmaamme.”²⁷

Sanomalehti Kalevan nimimerkki Eno-Sakeri oli vieläkin innostuneempi Danielson-Kalmarin valitsemasta aihepiiristä ja käsitteilytavasta. Hänen mukaansa mainitut työt olivat eräänlainen kunnianosoitus tavalliselle ”ruohonjuuritason” suomalaiselle, hänelle jonka elämä oli vaivojen ja ponnistusten täyttämä, mutta joka omalla panoksellaan oli ansainnut paikkansa historiankirjoituksen lehdillä:

”Minun on täytynyt saada muillekin sanotuksi: sellaista sen pitäisi *kansanhistorian* (harv. E-S) aina olla. Se ei todellakaan ole pelkkää hallitsijain ja suurmiesten historiaa, vaan siinä näemme *koko kansamme mitä tärkeämmässä ajanvaiheessa* (harv. E-S), jossa pantiin perustukset omalle valtiolliselle olemuksellemme. Huomattavan aseman siinä luonnollisesti ottavat Aleksanteri I:n ja Kustaa Mauri Armfeltin miellyttävät hahmopiirteet. Mutta niiden ohella siinä esiintyy Suomen kansa pappeineen, virkamiehinneen, talollisineen, torppareineen, renkeineen ja piikoineen! Ja historiaa siinä kansamme ’tekee’ aina Turusta ja Helsingistä hamaan Kuusamon ja Lapin perukoille saakka. Tietoisesti tai tiedostamattomasti kaikki rakentavat historiallista Suomea.”²⁸

Eno-Sakeri oivalsi hyvin arvostelemansa kirjan sanoman. Danielson-Kalmari oli tehnyt historiasta koko kansan omaisuutta. Jokainen suomalainen, näennäisesti vähäpätöisinkin yksilö, saattoi olla ylpeä kansallisesta menneisyydestään. Niin torppari kuin Pietarin hovipiireissä liikkuva valtiomieskin olivat historiallisesti tärkeitä, sillä kummankin uurastusta tarvittiin sisäisesti itsenäisen Suomen luomistyössä. Historia, sellaisena kuin Danielson-Kalmari sen tulkitsi, oli yhteistä eri kansankerroksiin katsomatta. Siksi historiantutkimus ”oikein” käsitettynä oli oiva apuväline kansallisen yhtenäisyyden palvelijana.

---

27 Arvostelu teoksesta ”Aleksanteri I:n aika. V”. Valvoja-Aika 1927, s. 499.

28 Arvostelu teoksesta ”Aleksanteri I:n aika. V”. Kaleva 12.1.1928.

Danielson-Kalmarin työt olivat kuitenkin hieman pintapuolisia. Ne olivat laveita ja kuvailevia, ja samalla myös jäsentymättömiä ja hahmottomia kokonaisuuksia. Asioitten ja ilmiöitten keskinäiset suhteet hukkuivat helposti yksityiskohtien paljouteen. Teoksissa ei liioin eritelty yksittäisen rahvaan edustajan asemaa yhteisössään eikä hänen vuorovaikutustaan sosiaalisen ympäristönsä kanssa. Vaikka kuvaus tavallisen kansan elämänpiiristä oli monipuolinen ja värikäskin, se jäi lopulta melko ulkokohtaiseksi. Siitä puuttui se tuoreus ja elävyys, joka oli ominaista Danielson-Kalmarin vuonna 1896 julkaisemalle työlle "Suomen sota ja Suomen sotilaat vv. 1808–1809". Joka tapauksessa molemmat Aleksanteri I:n aikaa kosketelleen kirjasarjan talous- ja sosiaalishistorialliset osat (I ja V) sisälsivät runsaasti tietoja, joita myöhemmät historioitsijapolvet ovat voineet käyttää hyväkseen. Tosin nekin perustuivat, varsinkin ensimmäinen, pitkälti Danielson-Kalmarin ja E. G. Palménin oppilaitten kuten O. Hannikaisen, Ernst Nevanlinnan, Gunnar Sarvan, Eevert Laineen, Edvard Gyllingin, Martti Koveron ja Topi Kallion väitöskirjatutkimuksiin.²⁹

Monet suomenkieliset kirjoittajat ottivat arvosteluissaan huomioon Danielson-Kalmarin lähtökohdan, halun kuvata suomalaista yhteiskuntaa laveasti ja monitahoisesti.³⁰ Sen sijaan ruotsinkielisten tiedemiesten arvioissa keskityttiin lähes yksinomaan valtioneuvoksen teosten poliittisiin ja valtiollisiin puoliin, jopa silloin kun tarkastelun kohteena oli selvästi talous- ja sosiaalishistoriallinen tutkimus. Nuoren kirjastoapulaisen ja tulevan professorin Hugo E. Pippingin (1895–1975) kritiikki "Aleksanteri I:n ajan" ensimmäisestä osasta oli täysin epäsuhtaisesti painottunut, kun sitä vertaa itse käsiteltävän kirjan sisältöön. Danielson-Kalmari oli laatinut työhönsä kymmenen lukua, joista Pipping kosketteli ainoastaan kahta ja niitäkin vain valtiollisen historian perspektiivistä.

---

29 Danielson-Kalmari nimenomaan painotti, että nämä nuoret tiedemiehet olivat aikoinaan olleet hänen oppilaitaan. Danielson-Kalmari 1920, alkulause.

30 Aiemmin mainittujen J. J. Mikkolan ja "Eno-Sakerin" arvostelujen lisäksi ks. esim. K. W. Rauhalan arvostelua teoksesta "Aleksanteri I:n aika. I". Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 217–220, erityisesti s. 219–220; Rauhalan arvostelu teoksesta "Aleksanteri I:n aika. V". Historiallinen Aikakauskirja 1928, s. 141–144; Niilo Liakkalan arvio koko teossarjasta "Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää ..." (9 osaa). Suomenmaa 8.4.1930; E.W. Juwelius, Arvostelut teoksesta "Piirteitä vapaudenajalta. II". Historiallinen Aikakauskirja 1933, s. 158–163 ja Uusi Suomi 21.4.1932.

Muut luvut, joista oli vaikeampi löytää poliittisia ulottuvuuksia, saivat jäädä syrjään.³¹ Tohtori Eric Anthoni (1893–1978) liikkui samoilla linjoilla vuonna 1928 ilmestyneessä artikkelissaan. Siinä esiteltiin yhdellä kertaa koko 6-osainen sarja Aleksanteri I:n aika-kaudesta, mutta tälläkin kertaa vähemmän kiinnostava talous- ja sosiaalishistoria sivuutettiin tyystin.³²

Arvostelut kuvastivat kunkin kirjoittajan henkilökohtaisia mielipiteitä, mutta samalla ne heijastelivat edellisillä vuosikymmenillä ilmenneitä näkemyseroja ruotsinkielisten ja suomenkielisten historioitsijoiden välillä. Molemmilla puolilla oli toki tutkittu sekä valtiollista että talous- ja sosiaalishistoriaa, mutta ensin mainitut eivät kuitenkaan olleet korostaneet joukkojen arvoa samalla tavoin kuin useat heidän ”suomalaisista” kollegoistaan. Nämä olivat etsineet kansallista itsetietoisuutta paljolti juuri kansasta, siitä suomenkielisestä rahvaasta, joka muodosti väestön valtaenemmistön. Sen henkiset ominaisuudet, sen työ ja uurastus loivat pohjan, jolle kansallisesti omaleimaisen kulttuurin, taloudellisen, sosiaalisen ja viime kädessä koko valtiollisen elämän oli rakennuttava.

Ruotsinkieliset tiedemiehet puolestaan harrastivat mielellään yksilökeskeistä ”eliittihistoriaa”, oli sitten kyse politiikasta tai ”korkeakulttuurista”, sillä nimenomaan siltä alueelta he löysivät oman kulttuuri-identiteettinsä. Niinpä esimerkiksi Carl von Bonsdorff ja M. G. Schybergson selvittelivät yhtä lailla Turun akatemian vaiheita kuin poliittisten vaikuttajienkin historiaa. Menneisyys siis antoi tavallaan oikeutuksen pienen kielivähemmistön suhteettoman suurelle edustukselle maan huipulla. Ruotsinkielisen sivistyneistön oli helppo nähdä itsensä kulttuurisena voimakseksena, jonka piiristä lähteneet henkilöt olivat vuosisatoja vaalineet ja pitäneet yllä niitä eettisiä, oikeudellisia ja yhteiskunnallisia arvoja ja instituutioita, jotka liittivät Suomen läntiseen sivistystraditioon.³³

31 Finsk Tidskrift 1921 (90), s. 272–279.

32 Historisk Tidskrift för Finland 1928, s. 134–140. – Ruotsinkielisten tutkijoiden asennoitumisesta Danielson-Kalmarin töihin ks. myös Pippingin, Bruno Leschin ja Hufvudstadsbladetin (T. H.) arvioita teoksesta ”Kustavilainen aika. I–II”. Finsk Tidskrift 1922 (93), s. 116–122, Historisk Tidskrift för Finland 1930, s. 137–147 sekä Hufvudstadsbladet 30.6.1926; Eric Anthonin arvio Danielson-Kalmarin teossarjasta ”Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. I–IV”. Historisk Tidskrift för Finland 1931, s. 186–193.

33 Ks. Ahtiainen/Tervonen 1990, s. 14, 25–26.

Yksilön ja joukkojen asemaa valtiollisessa ja yhteiskunnallisessa elämässä pohdittiin historian lisäksi muittenkin tieteitten kuten filosofian piirissä. Suomenkieliset tutkijat hakivat esikuviaan paljolti Saksasta kun taas ruotsinkieliset tiedemiehet kohdistivat huomionsa usein maantieteellisesti toisaalle, eteläiseen Eurooppaan ja anglosaksiseen maailmaan.³⁴ Historioitsijoista esimerkiksi J. G. Frosterus (1826–1901), M. G. Schybergson (1851–1925) ja Alma Söderhjelm (1870–1949) perehtyivät Ranskan vaiheisiin ja Per Olof von Törne (1882–1940) puolestaan Välimeren alueen menneisyyteen. Max Engman toteaa, että maantieteelliset suuntautumiserot kuvastuivat myös metodologisissa valinnoissa. Ruotsinkieliset historioitsijat omaksuivat ”positivistisen” tarkan lähestymistavan, jossa laajojen synteisien sijasta keskityttiin yksittäisten tapahtumien kuvaamiseen. Suomenkielisten historioitsijoiden keskuudessa kokonaisvaltaiselle tutkimusotteelle annettiin suurempi paino.³⁵

Ruotsinkielisissä kirja-arvosteluissa Danielson-Kalmari sijoitettiin synteetikkojen joukkoon, myös valtiollisen historian edustajana. Hänen historiankäsitteensä koettiin länsimaiselle individualismille vieraaksi ajattelutavaksi, jossa menneisyyden ihmisiltä oli riistetty valinnanvapaus, kyky luoda historiaa omalla vapaalla tahdollaan. Yksilöinä heidät oli alistettu lähinnä historiaa toteuttaviksi olennoiksi. Heidän arvonsa ja merkityksensä perustui lähinnä siihen, miten heidän toimintansa palveli jotain metafysisistä tarkoitusta, maailmanhistoriallista käsikirjoitusta, joka ohjaili kansojen ja kansakuntien kehitystä johonkin ennalta määrättyyn suuntaan. Arvioissa todettiin yhtäpitävästi, että Danielson-Kalmari asetti oman maansa vaiheita tarkastellessaan lähtökohdaksi Suomen valtion muodostumisen sekä kansallisen itsetietoisuuden synnyn ja syvenemisen. Se oli kokoava näkemys, jonka ympärille hän ryhmitti ja jonka mukaan hän tulkitsti yksittäiset historialliset tapahtumat.³⁶

34 Tuija Pulkkinen, Valtiotietorian eri Euroopat. Esitelmä Historiallisen Yhdistyksen 100-vuotisjuhlaseminaarissa ”Oppineet, Suomi ja Eurooppa”. Vanhan Ylioppilastalon musiikkisali 15.11.1990.

35 Max Engman 1990, s. 41–42; suomen- ja ruotsinkielisten historioitsijoiden tutkimusotteitten eroavuuksista ks. Klinge 1974.

36 Tuija Pulkkinen on edellä viitatussa esitelmässään huomauttanut, miten saksalainen, paljolti juuri hegeliläinen aateperintö sävytti suomenkielistä tiede-elämää viime vuosisadan puolella. Yliyksilöllisiä, kollektiivisia kehitystekijöi-

Kriitikoitten mielestä Danielson-Kalmarin halu luoda synteesi johti hänet yksipuolisuuksiin. Valtioneuvos pyrki rakentamaan tietyille esiolettamuksille perustuvaa, Suomen kehitystä kuvaavaa kokonaismallia, jonka puitteisiin hän pakotti kunkin ajanjakson historialliset tapaukset ja henkilöt. Eric Anthoni esimerkiksi huomautti, miten Danielson-Kalmarin ennakkonäkemys sai hänet esittelemään Gustaf Mauritz Armfeltin isänmaallisuuden elähdyttämäksi suomalaiseksi patriootiksi. Aleksanteri I:n läheinen neuvonantaja ja Suomen Asiain Komitean ensimmäinen puheenjohtaja oli tosin tehnyt paljon synnyinmaansa hyväksi, mutta hänen vaikutuksensa olivat olleet monisyisemmät kuin Danielson-Kalmari oli otaksunut. Anthonin ajattelussa Armfelt oli ollut ensi sijassa yleisvaltakunnallisesti asennoitunut sotilas ja valtiomies, kustaviaani, joka oli olosuhteitten pakosta joutunut muuttamaan Ruotsista Suomeen vuonna 1812. Hän ei ollut halunnut kotimaansa eroa Ruotsista, mutta kun se kerran oli tapahtunut, oli vahinko tehtävä mahdollisimman pieneksi. Anthonin tulkinnan mukaan Suomen autonomia tuli Armfeltille tärkeäksi ennen kaikkea siksi, että se tarjosi hyvät ulkoiset mahdollisuudet puolustaa ruotsalaista perua olevaa yhteiskuntalaitosta takapajuista venäläisyyttä vastaan.³⁷

Vaikka Danielson-Kalmarin käsityksiä moitittiin vivahteettomuudesta, niin toisaalta ruotsinkieliset tiedemiehet myös kiittelivät hänen valtavaa työpanostaan suomalaisen historian tutkimuksen edistämisessä. Pippingin mielestä valtioneuvos ”hallitsi suvereenilla tavalla suunnatonta aineistoa”; näkökyvyn puutteen oli korvannut ”kirkas ajatus ja ylivoimainen muisti”.³⁸ Anthonin arvio oli samansuuntainen. Hänestä ”historioitsijakuntamme nestorin” teokset ”antoivat hämmästyttävän todistuksen lannistumattomasta tarmosta ja kaukokatseisesta tutkijamielestä”.³⁹ Bruno Lesch puolestaan luonnehti Danielson-Kalmarin eläkepäivinään julkaisemia kirjoja ”harvinaislaatuiseksi voimannäytteiksi”, jotka ”laajuuteen-

---

tä painottanut historianfilosofinen ajattelu antoi tukea kansallisille tulevaisuudenkuvitelmaille ja oikeutti sen saavuttamiseksi harjoitetun suomalaiskansallisen politiikan.

37 Arvostelu Aleksanteri I:n ajasta (6 osaa). *Historisk Tidskrift för Finland* 1928, varsinkin s. 139–140.

38 Arvostelu teoksesta ”Aleksanteri I:n aika. I”. *Finsk Tidskrift* 1921 (90), s. 273.

39 Arvostelu teossarjasta ”Aleksanteri I:n aika” (6 osaa). *Historisk Tidskrift för Finland* 1928, s. 140.

sa nähden veivät voiton kaikesta mitä kotimainen historiantutkimus oli tähän mennessä saanut aikaan”.⁴⁰ Asenteitten lievenemiseen lieene vaikuttanut se, että Danielson-Kalmari ei ollut mennyt mukaan itsenäistymisen jälkeiseen ruotsalaisuuden vastaiseen liikkeeseen. Suomalaisuuden aatteen vanhan polven edustaja päinvastoin varoitteli katkaisemasta kokonaan siteitä vanhaan kulttuuriperinteeseen, jossa ruotsinkielellä ja ruotsalaisella kansanosalla oli ollut ja oli edelleen huomattava merkitys.

Danielson-Kalmarin teosten saamia kehuja ei voi selittää yksinomaan päivänpolitiikalla vaan taustalta löytyi syvempiäkin perusteluja. Hänen kirjansa olivat subjektiivisia ja tavoitehakuksia, mutta siitä huolimatta hänen katsottiin pohjanneen esityksensä paitsi monipuoliseen niin myös monitulkintaiseen lähdemateriaaliin. Ruotsinkieliset kriitikot arvostivat esimerkiksi sitä, että Danielson-Kalmari siteerasi ja referoi runsaasti sellaisiakin lähteitä, joita saatettiin hyvin käyttää hänen omia näkemyksiään vastaan. Valtioneuvos oli korvannut oppi-isänsä kiihkeän aatteellisen julistuksen harkitsevuudella, joka palautti suomalaiskansallisen historiantutkimuksen tieteellisten pelisääntöjen piiriin. Eli kuten Pipping tiivistä asian:

”... tyydytyksellä pantakoon merkille, kuinka suunnattoman pitkä askel on Yrjö-Koskisen tasapainottomasta historiankirjoituksesta Danielson-Kalmarin maltilliseen tieteellisyteen.”⁴¹

---

40 Arvostelu teoksesta ”Kustavilainen aika. I–II”. *Historisk Tidskrift för Finland* 1930, s. 137.

41 Arvio teoksesta ”Kustavilainen aika. I–II”. *Finsk Tidskrift* 1922 (93), s. 122. – Valtiomies-historioitsija Danielson-Kalmarin ”tieteellisyys” oli vielä asia, jota ruotsinkielinen arvostelu joutui puntaroimaan. Sen sijaan, kuten Pekka Ahtiaisen huomauttaa, hänen oppilaansa Gunnar Suolahden tieteellisyys oli sille jo itsestäänselvyys. (Ahtiaisen väitöskirjan käsikirjoitus). Suolahti oli asialleen omistautunut puhdas ammattihistorioitsija, joka ei halunnut kytkeä suoraa valtiollista ja yhteiskunnallista vaikuttamista tieteelliseen työhön.

Kehitysajatus ja historiantutkimus

Jatkuvuus ja kehitys

Danielson-Kalmarin historiankäsitteiden ytimen muodosti usko kehitykseen tai pikemminkin edistykseen. Hän näki historian kulkevan kohti yhä korkeampia päämääriä, ennen kaikkea kohti kansallisuusaatteen, vapausaatteen ja humaniteetti-ihanteen yhä täydellisempää toteutumista. Jokainen periodi ja jokainen uusi sukupolvi perusti toimintansa edellisten polvien saavutusten varaan ja antoi kulttuurille vuorostaan oman lisänsä. Tältä pohjalta seuraavan ajanjakson asukkaat ponnistivat jälleen eteenpäin. Jokaisen aikakauden yhteiskunnat olivat vahvasti sidoksissa menneisyyden ihmisiin ja yhteiskuntiin. Tämän logiikan mukaan nyky-yhteiskuntakin oli idullaan jo hyvin varhaisella kehitystasolla.

Kansallisuusaate oli Danielson-Kalmarin mielestä eräs maailmanhistorian tärkeimmistä kehitystrendeistä. Se oli myös ensimmäinen hänen historiankäsitteistään kulmakivistä. Kansallisuusaate puolestaan edellytti toteutuakseen kansallisvaltioita, jotka Danielson-Kalmari näki inhimillisen organisoitumisen pisimmälle edenneenä muotona. Näitten valtioitten orastavan alun hän ajoitti kaukaiseen menneisyyteen, niihin alemmilla tasoilla eläneisiin yhteiskuntiin, jotka eräänlaisina alkioina pitivät organismien tavoin sisällään tulevat kehitysvaiheensa. Niinpä Danielson-Kalmari saattoi sanoa keskiajan luennollaan keväällä 1881, että Rooman tuhoutumisen lopullisena tarkoituksena oli kansallisvaltioitten

synty.¹ Mahtavan maailmanvallan oli siis tehtävä tilaa elinkel-
poisille kansoille, jotka osin roomalaisen sivistyksen turvin kyke-
nivät järjestymään kansallisiksi yhteiskunniksi, eurooppalaisen
kulttuurin tuleviksi voimatekijöiksi. Ja 27 vuotta myöhemmin Da-
nielson-Kalmari sijoitti valtiollisen kehityksen lähtöpisteen uu-
dempaan kivikauteen asti, tarkemmin sanottuna aikaan, jolloin
ihminen maanviljelyksen ja karjanhoidon alkamisen myötä loi
pohjan korkeammanasteiselle järjestäytymiselle. Eli kuten hän op-
pilailleen totesi: ”Nykyajan valtion juuret ulottuvat syvälle neoliit-
tiseen kehityskauteen.”²

Jatkuvuuden periaate hallitsi Danielson-Kalmarin historiallista
ajattelua. Jatkuvuuden idean hylkääminen olisi hänen mielestään
merkinnyt äkkinäisten muutosten hyväksymistä historian kulkua
määrääväksi tekijäksi. Rajut muutokset sisälsivät aina epävarmuu-
den elementin, joka saattoi vaarantaa edistyksen, suistaa historian
etenemisen suuntaan, jota ei voinut katsoa kehitykseksi jotakin
ylempää vaihetta kohti. Danielson-Kalmari vastustikin voimak-
kaasti Karl Marxin ja tämän aateveljien yksipuolisia kumousoppe-
ja, jotka perustuivat puutteellisille tiedoille menneisyydestä. Osal-
taan juuri Marxin kirjoitukset suuntasivat hänen kiinnostuksensa
Englannin talous- ja sosiaalihistoriaan, mistä aihepiiristä hän sit-
ten teki professorinväitöskirjansa.³ Maan historialle ominainen jat-
kuvuus oli Danielson-Kalmarille oiva osoitus vallankumousteo-
rioitten paikkansapitämättömyydestä.

Revoluutio-opit olivat Danielson-Kalmarin mukaan jo lähtökoh-
diltaan vääriä, sillä ne pohjautuivat otaksumaan laajojen kansan-
osien kurjistumisesta. Hän myönsi, että varsinkin industrialismi
oli synnyttänyt suuria sosiaalisia epäkohtia ja että ravinnon tuotta-
minen kasvavalle väestölle oli yleismaailmallisessa mitassa ongel-
mallista. Samalla hän kuitenkin huomautti, kuinka Suomessa, sa-
moin kuin monissa muissa Euroopan maissa, varallisuus oli li-
sääntynyt suhteellisestikin vaikka suuriruhtinaskunnan teollisuus
oli vielä varsin alhaisella asteella. Teollistuminen toi joka tapauk-
sessa lisää vaurautta, josta myös alemmat väestökerrokset olivat
pääsemässä osallisiksi. Englannin esimerkki todisti, miten paljon

---

1 Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 21.

2 ”Yleistä kulttuurihistoriaa”. Luento keväällä 1907, kansio 19.

3 Mikkola/Ahava 1927.

tässä suhteessa voitiin saada aikaan sosiaalireformeilla ja ammatti-liittojen taistelulla.⁴ Kurjistuminen olikin Danielson-Kalmarista pikemminkin subjektiivinen kuin objektiivinen ilmiö, eräänlainen näköharha. Epäkohdat eivät yksin luoneet tarvetta olojen muuttamiseen. Muutosvaatimukset aiheutuivat pitkälti kohonneista ihan-teista, jotka saivat ihmiset kokemaan vääryydet sietämättömiksi ja etsimään oloihin pikaista parannusta.⁵

Vaikka Danielson-Kalmari ei hyväksynyt marxilaista oppiraken-nelmaa, hän ei silti hylännyt sen kaikkia puolia. Marx ja hänen seuraajansa olivat olleet oikeassa korostaessaan eri yhteiskunta-luokkien välisten ristiriitojen tärkeyttä. Sosiaalisten ryhmien kes-ken oli vallinnut kautta historian jännitteitä, joita menneisyyttä tutkiva tiedemies ei voinut kiistää. Jo Englantia käsitelleen väitös-kirjansa työsuunnitelmissa Danielson-Kalmari puhui ”työn ja pää-oman antagonismista” sekä ”sosiaalisten konfliktien” merkitykses-tä historian vaiheissa.⁶ Jännitteet purkautuivat toisinaan vallanku-mouksiksi mutta eivät kuitenkaan historiallisten lakien pakosta. Ristiriidat piti nähdä ennemminkin haasteena tai voimana, joka kannusti yhteiskuntia kehittymään. Jokainen vallankumous olisi Danielson-Kalmarin mukaan toisin sanoen voitu välttää. Vallitse-van yhteiskuntajärjestyksen väkivaltainen hävittäminen oli aina onnettomuus, sillä se tuhosi sukupolvien kokemuksiin perustu-neita instituutioita, jotka olivat historiallisen jatkuvuuden ja edis-tyksen takeita. Kumoukset eivät katkaisseet tyystin kehitystä, mut-ta jarruttivat sitä kyllä ohjaamalla historian kulun joksikin aikaa sivuraiteelle.

Historiallisten häiriöitten ymmärtämiseksi Ranskan suuri val-lankumous tarjosi mainion tarkastelukohteen. Danielson-Kalmari käsittelikin aihetta monissa luennoissaan joko suoraan tai välilli-

---

4 Ks. esim. Danielson-Kalmarin puheenvuoro Härmäläis-osakunnan kokouksessa 1.11.1886, jolloin keskusteltiin köyhyyden syistä; samoin ks. Danielson-Kalmarin puheenvuoro Historiallisessa Yhdistyksessä 2.11. 1901, jolloin keskuste-luteamana oli Leo Tolstoin yhteiskunnallinen ajattelu.

5 ”Sosiaalinen kysymys suurteollisuuden aikakaudella”. Luento keväällä 1902. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19.

6 Kanslerinviraston kirjeakti 8/1879, s. 72 ja 139. Kanslerinviraston arkisto. HYKA.

sesti.⁷ Hän korosti, että vaikka tahtovat ja toimivat ihmiset itse olivat lopulta vastuussa tapahtumista, niin revoluution perimmäisenä syynä oli maan itsevaltainen valtiomuoto. Säädyt ja eri kansankerrokset oli vieraannutettu valtiollisten asioiden hoitamisesta, mikä aiheutti arvostelukyvyyttömyyttä sekä syvensi yhteiskunnallisia epäkohtia ja oikeudettomuutta. Vapaudettomuus ja sitä seurannut tottumattomuus vapaaseen valtiolliseen elämään kostautui, sillä kun uudistusten vyöry viimein lähti liikkeelle, sitä ei enää kyetty kanavoimaan rauhallisille urille. Itsevaltius ei siis pystynyt sopeutumaan muutospaineisiin, sillä siltä puuttui historiallisen edistyksen vaatima dynaamisuus.

Ranskalaisen yhteiskunnan jähmettyneisyys sai aikaan vääristymiä, jotka synnyttivät syvää tyytymättömyyttä. Aateli oli säätyinä etääntynyt todellisesta hallitusvastuusta. Niinikään se oli maatomistavana luokkana menettänyt kosketuksensa alustalaisiinsa ja paljolti myös varsinaiseen maatalouteen. Aateli piti silti sitkeästi kiinni etuoikeuksistaan, jotka se oli aikanaan hankkinut valtakunnalle suorittamiensa palvelusten nojalla. Nyt velvollisuudet olivat kaikonneet mutta etuudet jääneet. Näin aateli turmeltui vähitellen perin pohjin. Myös kirkon ja papiston asema ja tila antoi aihetta arvosteluun. Kirkko ei esimerkiksi osallistunut verorasituksiin, vaikka sen maaomaisuus oli suunnaton. Papeille oli ominaista suvaitsemattomuus ja uskonkiihkoisuus, ja lisäksi säädyn jäsenten keskinäinen sosiaalinen eriarvoisuus oli hyvin suuri. Kolmas sääty, elinkeinonharjoittajat ja erityisesti talonpojat joutuivat kärsimään epäkohdista. Heidän kannettavakseen oli sälytetty raskas verotaakka, jonka vastapainoksi ei annettu juuri minkäänlaisia oikeuksia. Yhteiskunnalliset vääryydet, valistuksen ihanteet sekä hovin kunnottomuus ruokkivat vihaa kunnes vuoden 1788 kato mursi viimeisenkin pidikkeen.

Vapausaate oli mahtava historiallinen voima, ja viime kädessä juuri tuon aatteen patoaminen oli aiheuttanut Ranskassa suuren mullistuksen. Toisin oli Englannissa. Danielson-Kalmari kiteytti keväällä 1883 pitämässään luennossa syyn saarivaltakunnan vaihteiden vakauteen:

---

7 "15. vuosisata". Syksy 1886, kansio 19; "18:n vuosisadan historia vuodesta 1750". Kevät 1884, kansio 20; "Ranskan revolutionin aika". Syksy 1885, kansio 20; "Yhteiskunnallinen kehitys uudella ajalla". Lukuvuosi 1900–1901, kansio 20.

”Englannissa oli tottumus vapaaseen valtioelämään ja osallisuus siinä, itsehallinto, teroittanut arvostelukykä. Ymmärrettiin, että jos olikin puutteita kirkossa ja valtiossa, ei sen tähden tarvinnut poistaa kirkkoa ja valtiota vaan ainoastaan parantaa niitä – se on juuri vapaiden valtiomuotojen siunaus.”⁸

Englannista Danielson-Kalmari löysi omien vapausihanteittensa historialliset juuret. Hän perustelikin maan yhteiskuntalaitoksen ja valtiomuodon kehityksen tuntemisen tärkeyttä historian eheydellä: Englannissa menneisyyden ja nykyisyyden kosketuskohdat olivat suoralinjaisemmassa yhteydessä keskenään kuin kenties missään muualla.⁹

Danielson-Kalmari opetti yliopistossa ahkerasti Englannin historiaa, varsinkin 1880-luvulla. Professori kuvaili, miten eri valtiolliset instituutiot ja kansanluokat olivat kukin ajallaan ja osaltaan olleet kehittämässä maan valtiomuotoa ja tuoneet siihen myönteiset piirteensä. Kuninkaanvalta oli aikanaan luonut vahvan hallinnon ja torjunut alemman kansanosan ja papiston kanssa ”paroonien” yritykset juurruttaa maahan mannermainen feodalismi. Mahtavat ”paroonit” taas olivat antaneet hyödyllisen panoksen Englannin valtiollis-yhteiskunnallisille oloille, sillä heidän johdollaan ”kansa jo aikaisin kykeni maltilliseen taisteluun itsevaltiasta kuninkuutta vastaan”. Eri ryhmät olivat pyrkineet muodostamaan liittoja keskenään aina sitä intressipiiriä vastaan, jonka mahtavuuden kasvu uhkasi muitten etuja. Näin Englannin historia oli opettanut ”kansanluokat tuntemaan omat voimansa”; ”edustusaines” sijoittuikin parlamenttiin jo hyvin varhain. Danielson-Kalmari ihaili, Englannin kokemukseen nojautuen, vapaata valtiomuotoa nimenomaan siksi että se ehkäisi ohjia täydellisesti pitelevän valtakeskuksen muodostumisen. Jos tällainen pääsi syntymään, se erkaannutti laajat kansanosat yleisten asioiden hoitamisesta, hidasti vapausaatteen toteutumista ja antoi jollekin instanssille mahdollisuuden harjoittaa egoismia.¹⁰

Vaikka monet eri kansanluokat ja voimatekijät olivat osallistu-

---

8 ”18:n vuosisadan historia”. Luento keväällä 1883. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 19.

9 ”Englannin yhteiskuntalaitoksen historia”. Luento keväällä 1886, kansio 19.

10 Ks. esim. ”15. vuosisata” ja ”Englannin historiaa Edward I:n jälkeen”. Luennot syksyllä 1886, kansio 19; ”Englannin valtiomuodon ja yhteiskuntalaitoksen historia”. Syksy 1878 ja 1886, kansio 20.

neet Englannin vapaan hallitustavan kehittämiseen, niin Danielson-Kalmari nosti yhden ryhmän ylitse muitten, ylimystön ja maa-
taomistavan aatelin. Tämän säädyn valtiollinen ja yhteiskunnallinen
painoarvo oli erittäin suuri, ja nimenomaan sen mahdin turvin
oli luotu järjestelmä, jonka puitteissa asioista päättävien piiri laaje-
ni vähitellen yhä laajemmalle. Valtio oli vapaitten ja toimivien
ihmisten muodostama kokonaisuus, jota tuli myös käyttää kansan
hyväksi: ”se seikka, että vallitsevan säädyn etevä hallinto ... on
mainiosti pitänyt *huolta kansan valtiollisesta vapaudesta* (harv.
J. R. D.), on tehnyt tämän luokkavallan niin pitkäikäiseksi”. Da-
nielson-Kalmari korosti, että yläluokan oikeudet eivät olleet kah-
linneet sitä ahtaaseen itsekkyyteen, vaan ”nautinta ja velvollisuu-
den täytöntö olivat käyneet käsitysten”. Edelleen aateli oli ollut
”mitä lähimmässä vuorovaikutuksessa muiden säätyjen kanssa”.
Kaikki nämä myönteiset piirteet olivat aikoinaan antaneet oikeu-
tuksen tämän luokkavallan perustalle, ”nobilityn” ja ”gentryn”
valtaville maaomaisuuksille.¹¹

Preussin historia tuntui muodostavan mielenkiintoisen poik-
keuksen Danielson-Kalmarin vapausideaalin ihannoinnista. Oli-
han esimerkiksi Fredrik II noudattanut hallitustoimissaan tarkasti
periaatetta ”kaikki kansan hyväksi mutta ei mitään kansan kautta”.
Danielson-Kalmari näki kuitenkin Preussin ja laajemmin ottaen
koko Saksan historiallisen aseman aivan toisenlaisena kuin Eng-
lannin. Saksasta oli puuttunut voimien yhdistämiseen kykenevä
valtio, mikä oli pääsyynä 1500- ja 1600-lukujen taloudelliseen
taantumaa. 30-vuotinen sota oli runnellut maata pahoin, talous-
elämä oli rappeutunut, kansan elintaso laskenut ja maalaisväestö
eli turvattomuudessa. Danielson-Kalmarin mielestä vain vahva
hallitus pystyi pelastamaan tilanteen, mutta silloisessa Saksassa
ainoa mahdollisuus oli tyytyä luomaan lujia territoriaalisia valtioi-
ta. Aikanaan maa saattoi koota voimansa jonkun tällaisen valtion

---

11 Ks. erityisesti luentoa ”Englannin yhteiskuntalaitoksen historiasta”, kansio 19.
– Yllä esitetty Danielson-Kalmarin loihtima kuva Englannin valtiollisen järjes-
telmän hyveistä oli hänen itsensäkin mielestä vain pelkistetty malli, joka
sisälsi järjestelmän olennaisimmat piirteet. Danielson-Kalmari esitteli myös
Englannin historian kriisivaiheet, epävakaisuuden ajat sekä moraalisesti arve-
luttavat puolet, joihin hän luki ennen kaikkea irlantilaisen sorron. Hänen
mukaansa häiriötekijät eivät kuitenkaan olleet kyenneet vahingoittamaan Eng-
lannin valtio- ja yhteiskuntalaitoksen tervettä ydintä. Ks. tarkemmin Tervonen
1981, s. 34–41.

johdolla. Tämä tehtävä lankesi lopulta Preussille, josta oli tullut se keskitetysti hallittu ydin, jonka ympärille yhtynyt valtakunta sittemmin rakentui.

Danielson-Kalmari suhtautuikin suopeasti lähes kaikkiin niihin seikkoihin, jotka lujittivat Preussin mahtia: itsevaltiuteen, keskitettyyn hallintoon, voimakkaaseen armeijaan, alempien kansankerrosten tilan kohentamiseen ja taitavasti hoidettuun merkantiilipolitiikkaan. Holhoava hallitustapa oli vaarallinen keino hoitaa asioita kuten Ranskan kehitys osoitti, mutta Preussissa se oli onnistunut ja sielläkin vain etevien hallitsijoiden henkilökohtaisen kyvykkyyden ansiosta. Valistunut itsevaltius, joka huolehti alamaisten hyvinvoinnista, oli saanut ihmiset ymmärtämään, että he kaikki olivat välittömästi ja samassa määrin valtion alaisia. Kansallisuusaatteen ja vapausaatteen ristiriita oli Preussin tapauksessa Danielson-Kalmarin ajattelun mukaan näennäinen. Jälkimmäinen ideaali oli väliaikaisesti joutunut väistymään edellisen tieltä. Preussin itsevaltius loi edellytykset kansallisesti eheän Saksan syntymiselle, ja vasta tämän jälkeen oli mahdollista toteuttaa järjestelmä, joka vähitellen soi yhä suuremmille väestöosille tilaisuuden osallistua koko valtakunnan valtiolliseen elämään.¹²

Saksassa kansallisuusideaali ja vapausideaali eivät olleet edenneet aivan samassa tahdissa. Kaiken kaikkiaan Danielson-Kalmari piti niitä kuitenkin veljesaatteina, jotka tukivat toinen toistaan. Ajattelevalle historioitsijalle ja valtiomiehelle ne näyttivät, mihin päin käytännön politiikassa oli pyrittävä. Esimerkiksi kansanedustuslaitoksen demokratisoiminen äänioikeutta laajentamalla oli tullut ajankohtaiseksi.¹³ 1800-luku oli opettanut, että valtiollinen elämä vaati kaikkien väestökerrosten osallistumista yhteiseen pää-

---

12 Danielson-Kalmari käsitteli Preussin ja Saksan historiaa erityisesti luennoissaan "18:n vuosisadan historia vuodesta 1750" (keväät 1884, kansio 20) sekä "Yhteiskunnallinen kehitys uudella ajalla" (lukuvuosi 1900–1901, kansio 20). Tästä ks. tarkemmin Tervonen 1981, s. 48–54. – Danielson-Kalmari noudatti Preussin historiaa käsitellessään pitkälti Schmollerin ajatuskulkua. Hän painotti tähän vedoten varsinkin Fredrik II:n ansioita "sosiaalipolitiikan" saralla. Schmollerin mielestä juuri Preussin hallitsijoiden harjoittama "sosiaalinen politiikka" oli estänyt paljolti sen yhteiskunnallisen liikehdinnän, joka oli Ranskassa johtanut vuoden 1789 vallankumoukseen. Tästä ks. Viikari 1978, s. 109–111.

13 Danielson-Kalmarin mielipiteistä kansanedustuslaitoksen suhteen ks. esim. Danielson 1881/1882b; Danielson 1898b.

töksentekoon. Danielson-Kalmari korosti vuosisadan vaihteessa, kuinka kansakunnan voima oli sen eheydessä ja itsetuntemuksessa. Joukkojen oli saatava lausua toiveensa kehityksen suunnasta, sillä lopultakin juuri ne ”toteuttivat kansakunnan tahdon”.¹⁴ Jo Snellman oli tajunnut selvästi tämän seikan:

”Snellman harrasti valtiollista vapautta ... sen tähden, että ilman sitä kansan henki ei pääse luomaan valtiota oman luontonsa mukaisesti.”¹⁵

Kansanvaltaisuus edellytti yleisen koulutus- ja sivistystason kohottamista. Ainoastaan tällä tavoin joukot saavuttivat ne henkiset ja tiedolliset valmiudet, joita poliittisessa elämässä tarvittiin. Kansansivistys lisäsi sosiaalista liikkuvuutta ja palveli kansallisuusaatetta myös Suomessa muuttamalla virkamiehistön vähitellen suomenkieliseksi ja suomenmieliseksi. Danielson-Kalmari tähdensi voimakkaasti tätä seikkaa mm. eräässä ylioppilasiltamassa vuonna 1897:

”Meidän aikanamme täytyy suurtenkin kansojen, pysyäkseen kehityksen tasalla, yhdistää kaikki voimansa lakkaamatta nostaen syvemmistä kerroksista tuoreita apujoukkoja johtavillekin sijoille ... saati sitten pienen ja vähäpätöisen kansan.”¹⁶

1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolimaissa Danielson-Kalmari ajautui lopulta, osin olosuhteitten pakosta, kannattamaan radikaalia eduskuntauudistusta, yleiselle ja yhtäläiselle äänioikeudelle perustuvan yksikamarisen kansanedustuslaitoksen muodostamista. Hänen myönteinen suhtautumisensa oli luonteeltaan sekä periaatteellista että käytännöllistä. Reformin myötä ”koko kansa saattoi tuntea eduskunnan omakseen”. Osallisuus yhteiskunnallisten asioiden hoitoon sitoi siis kansan entistä lujemmin valtioon. Samalla yläluokan ja ruotsinkielisen väestönosan vaikutusmahdollisuudet kutistuivat oikeisiin mittoihinsa.

Toisaalta Danielson-Kalmaria arvelutti muutoksen jyrkkyys, koska se ei täysin ollut sopusoinnussa historiallisen jatkuvuuden

---

14 ”Kunnallispolitiikan uusista tehtävistä”. Danielsonin puhe Koiton iltamassa 3.11.1901. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 12.

15 Danielson 1899a.

16 Danielsonin puhe ylioppilaitten klubi-iltamassa. Uusi Suometar 4.12.1897.

ideaalin kanssa. Poliittinen tarkoituksenmukaisuus kallisti kuitenkin vaa'an uudistuksen puolelle. Suomalaisella puolueella ei ollut varaa leimautua äänestäjien silmissä kehityksen jarruttajaksi ja ajaa ihmisiä tällä tavoin sosiaalidemokraattien syliin. Näitten arvo-maailmaan ei kuulunut menneitten polvien saavutusten ja ihan-teitten kunnioitus. Lisäksi luokkavihaa saarnaavat sosiaalidemo-kraatit olivat veljeilyllään Venäjän sosialistien kanssa vetämässä Suomen kansaa ”pyörteeseen jossa emme enää voi itse kulkuamme ohjata”.¹⁷

Kansallisuus- ja vapausaatteitten rinnalle Danielson-Kalmari nosti vielä kolmannen suuren aatteen, humaniteettiaatteen. Se merkitsi hänelle vastuuta ja huolenpitoa lähimmäisistä, mikä puolestaan valtion puitteissa lisäsi kansallisen yhteenkuuluvuuden tunnetta. Humaniteettiajatuksen eteneminen ilmeni mm. jatkuvasti kohonneina sosiaalisina ihanteina ja aivan viime aikoina vaatimuksena, että kaikille kansankerroksille oli turvattava siedettävät elinehdot ja henkisen kehityksen mahdollisuudet. Historiallisesti humaniteettiaate oli Danielson-Kalmarin mukaan vanha ilmiö. Se oli raivannut tietään eteenpäin huolimatta väliaikaisista ja usein näennäisistä taantumista. Tämän oli jo Rooman historia vakuuttavasti osoittanut. Danielson-Kalmari totesi niin 20-vuotiaana ylioppilaana kuin 54-vuotiaana professorinakin, miten roomalainen maailmanvalta oli loppuvaiheissaan luonut eettisen perinnön, jota kansainvaellusten myllerrys ja sotien melske eivät olleet pystyneet hävittämään. Kristillisen kirkon suojissa ja sen välityksellä ihmisyyden, ihmisarvon ja yhdenvertaisuuden ideaalit juurtuivat hiljalleen Euroopan kansojen keskuuteen.¹⁸

Nimenomaan kristillinen etiikka loi suuressa määrin sen siveel-lisen pohjan ja ne moraaliset ihanteet, jotka tekivät eurooppalaisesta kulttuurista niin elinvoimaisen. Nämä ihanteet olivat Danielson-Kalmarista niin merkittäviä, että toisinaan niitten levittä-miseksi oli suotavaa käyttää voimakeinoja. Niinpä hän hyväksyi

---

17 Puhe Danielsonin kunniaksi järjestetyssä illanvietossa. Uusi Suometar 25.3.1906; Ratkaisun edellä. Puhe suomalaisen puolueen kokouksessa Helsingissä 23p. lokakuuta 1906. Helsinki 1906; ks. myös Salokorpi 1988, s. 71–74 ja Polvinen 1989, s. 107–113.

18 ”Mikä oli roomalaisvallan tehtävä historian alalla?”, Danielsonin alustus Hä-mäläis-osakunnassa. HO:n ptk. 7.4.1873; ”Yhteiskuntataloudellisen kehityk-sen pääpiirteet”. Luentosarja syksyllä 1907, kansio 19.

Aleksanteri II:n, ”rauhan ruhtinaan” ja ”vapauttajakeisarin” sotaisat toimet jalojen päämäärien toteuttamiseksi. Tsaarin miekka oli iskenyt kaukana Aasian aroilla ja vienyt sinne sivistystä ja edistystä. Myös Balkanin kristityt kansat olivat saaneet osansa Aleksanterin jalomielisyydestä. Venäläiset joukot olivat tuoneet sinne ihmisyyden ja oikeuden sanomaa vapauttamalla alueen turkkilaisten ikeestä. Tällä tavoin näille sorretuille kansoille avautui tilaisuus harjoittaa omaa uskontoaan ja kehittää kansallisuuttaan – tosin osa voiton hedelmistä riistettiin Aleksanterilta Berliinin kongressissa. Danielson-Kalmarin esitysten valossa ei jäänyt epäselväksi, kumpaa hän piti humanimpana, korkeampana ja kehityskykyisempänä, kristillistä vaiko islamilaista, eurooppalaista vaiko itäistä kulttuuria.¹⁹

Kaiken kaikkiaan Danielson-Kalmari näki historian alati jatkuvana kehitysprosessina. Taantumatkin olivat yleensä vain uuden, itseään etsivän kehityskauden synnytysskipuja, siirtymävaiheita kahden historiallisen periodin välillä. Kehitysajatuksen ymmärtäminen oli myös historiankirjoituksen tieteellistymisen ehdoton edellytys. Tässä suhteessa renessanssi ja valistusaika merkitsivät suurta edistysaskelta.²⁰ Kehitysajatuksen omaksumisesta oli puolestaan enää lyhyt matka päätelmään, jonka mukaan historiassa vallitsivat tietyt lainalaisuudet; edistyminen ei ollut mahdollista, jos menneisyyttä tarkasteltiin sattumien leikinä, sarjana satunnaisia tapahtumia, jotka saattoivat ohjata historian kulkua mihin suuntaan hyvänsä. Danielson-Kalmari arvosti suuresti esimerkiksi Vicon, Montesquieun ja Herderin yrityksiä löytää ihmiskunnan vaiheista yleisiä sääntöjä. Nämä 1700-luvun suuret ajattelijat olivat tosin osuneet pohdinnoissaan monesti harhaan, mutta tämä ei

---

19 Danielson-Kalmari julkaisi v. 1931 kirjasen ”Aleksanteri II:n muisto” (Porvoo 1931). Se koostui sekä 1800- että 1900-lukujen puolella pidetyistä muistopuheista ja esityksistä, jotka huokuivat suoranaista kulttihenkeä (ks. myös Danielson-Kalmari 1880b). Danielson-Kalmari piti Aleksanteria Venäjän talonpoikien vapauttajana ja miljoonien balkanilaisten vapauttajana sekä Suomen valtiollisen elämän herättäjänä. Hän näki Venäjän takapajuisena valtakuntana joka oli silti uudenaikaisempi kuin esim. valloitetut Aasianpuoleiset alueet tai Turkki. Olennaisinta oli kuitenkin se, että Aleksanterin ajatusmaailma edusti kehittyntä eurooppalaisuutta. Aleksanterissa ts. ruumiillistuivat ne ihanteet, joilla oli keskeinen sija Danielson-Kalmarin historiankäsitelyssä.

20 ”Historiallisista luvuista yliopistossa”, luento v. 1892 sekä ”Historianluvuista sananen”, luento syksyllä 1899. Kansio 19.

ollutkaan olennaista. ”Pääasia oli”, kuten Danielson-Kalmari huomautti virkaanastujaisesitelmässään helmikuussa 1881, ”että kuoren alta, vaihtelevien ilmiöitten pohjalta haettiin jotain yhteistä, pysyvää, määräävää”.²¹

1800-luvulla historian tutkimus nousi sitten todelliseen kukoistukseen. Arkistot avautuivat, lähdekritiikille luotiin tieteelliset pelisäännöt ja kehitysaatteen rinnalle kohotettiin kansallisuusaate. Danielson-Kalmari, joka oli tarkka ammattikuntansa kunniaista, selitti professoriksi tultuaan voitonriemuisesti:

”... niinkuin aikakauttamme on mainittu luonnontieteitten, niin sitä myöskin syystä on sanottu historian aikakaudeksi.”²²

Sittemmin professori piti, darwinismin ehdottomasti omaksuttuaan, historiaa ja erityisesti biologiaa jonkinlaisina ystävällismielisinä kilpailijoina, sillä molempien menestymiselle kehityksen tai ”evolutsionin” oppi oli osoittautunut ensiarvoisen tärkeäksi. Vuonna 1907 hän julisti oman tieteenalansa voittajaksi, sillä sen piiristä ajatus oli levinnyt luonnontutkijoitten keskuuteen:

”Oman sukukuntansa vaiheita tutkiessa tottuivat ihmiset näkemään vähitellen tapahtuvan kehityksen ... Kansat kasvavat pienestä alusta, kehittävät ominaisuuksiaan ja täyttävät suuret historialliset tehtävät. Koko ihmiskunnan kohoaminen alhaiselta asteelta nykyaikaisen kulttuurin kukkuloille on ilmeinen tosiasia. Miltei itsestensä siirtyi evolutsioni, kehityksen aate ihmiskunnan historiasta luonnon historiaan.”²³

Darwinismin tulo ja juurtuminen Suomeen

Kehityksen ajatus oli Danielson-Kalmarista historiatieteessä niin ilmeinen, ettei se välttämättä kaivannut tuekseen luonnontutkijoitten teorioita. Toisaalta hän korosti varttuneemmalla iällään, miten luonnontieteet auttoivat historioitsijaa syventämään näkemystään menneisyydestä. Kehitysoopin oikeellisuus luonnossa ei ollut hä-

---

21 Danielson 1882, s. 199.

22 Danielson 1882, s. 201.

23 ”Yleistä kulttuurihistoriaa”. Luento keväällä 1907, kansio 19.

nelle alusta pitäen mikään itsestäänselvyys. Tämä tuli havainnollisesti esille Hämäläis-osakunnan kokouksessa marraskuussa 1872. Filosofian kandidaatti A. A. Granfelt, sittemmin tunnettu kansanvalistussmiestä, piti tuolloin alustuksen aiheesta ”Löytyykö muistakin taivaankappaleista paitsi maasta järjellisiä olentoja”. Esityksen jälkeinen keskustelu kääntyi kysymykseen, kuinka luonto ylipäänsä edistyi. Osakunnan näkemyksen mukaan se kehittyi alemmista olennoista ylempiin. Nuori ylioppilas J. R. Danielson ei yhtynyt tovereihinsa, sillä hänen mielestään he seurasivat Darwinin teoriaa, jota ei vielä suinkaan ollut yleisesti hyväksytty.²⁴ Vaikka Danielsonin asenne kehitysoppiin oli kielteinen tai ainakin hyvin varauksellinen, hän ei silti torjunut sitä ehdottomasti vaan jätti itselleen mahdollisuuden tarkistaa kantaansa myöhemmin.

Englantilainen Charles Darwin, hämäläisnuorten kiistelystä kohde, oli julkaissut 13 vuotta aiemmin valtavaa huomiota herättäneen teoksen ”Lajien synty”, jossa hän hylkäsi vallalla olleen käsityksen eliölajien muuttumattomuudesta. Nykyiset lajit olivat hänen mukaansa kehittyneet aikojen kuluessa ennen eläneistä yksinkertaisemmista muodoista; eliöitten muuntelevuus ja luonnonvalinta olivat kehityksen perustana. Valinta ilmeni alituisena kappailuna olemassaolosta, mikä oli seurausta liikalisääntymisestä. Parhaiten menestyneet perinnölliset tyypit säilyivät tuossa taistelussa kun taas huonoimmin sopeutuneet karsiutuivat pois. Teoksellaan Darwin sai paljon kannattajia mutta myös runsaasti vastustajia. Osa kritiikistä pysyi tieteellisyyden puolella, mutta arvosteluun eksyi helposti mukaan tunneperäisiä aineksia. Ennakkolulottoman luonnontutkijan katsottiin halventaneen Luojan suuremoista maailmanjärjestystä ja riistäneen ihmiseltä hänen erityisen paikkansa Jumalan silmissä. Monien mielestä tuntui suoranaiselta rienaukselta kuvitella, että karvaisen apinan epämääräinen hahmo häälyi ihmisen taustalla, olennon jonka Jumala oli luonut omaksi kuvakseen.²⁵

Darwinin evoluutioteoria tuli tunnetuksi tiedemiespiireissä Suomessa aivan 1860-luvun alussa. Ensimmäisinä sitä kannatta-

---

24 HO:n ptk. 3.11.1872. – 1870-luvulla Hämäläis-osakunnassa keskusteltiin vielä kahdesti Darwinin teoriasta, mutta näillä kerroilla, joilla Danielson ei ollut mukana, osakuntalaiset eivät olleet yhtä suojeita tämän luonnontutkijan ajatuksille. HO:n ptk. 13.3. ja 3.4.1876.

25 Kehitysajatuksen vaiheista biologiassa ks. Leikola 1982b.

neina tai siihen myönteisesti suhtautuneina tutkijoina mainitaan mineralogi N. G. Nordenskiöld, eläintieteilijä ja paleontologi A. von Nordman, eläintieteilijä A. J. Malmgren, kemisti J. J. Chydenius ja fyysikko K. Chydenius. Näitten miesten asenteelle oli tyyppillistä, että kehitysoppia tarkasteltiin nimenomaan tieteellisenä teoriana eikä maailmankatsomuksena. Siitä huolimatta sen ympärillä käytiin kiivastakin polemiikkaa, joka kulminoitui laajaan, julkistakin huomiota saaneeseen keskusteluun vuonna 1864. Tämän jälkeen debatti laimeni noin vuosikymmenen ajaksi. Ensimmäinen darwinistipolvi vaipui hautaan, siirtyi tutkimuksen parista muihin tehtäviin tai menetti muuten vain kiinnostuksensa koko kysymykseen.

Seuraavalla vuosikymmenellä darwinismi nousi uudelleen pinnalle. Sen kantaviin voimiin kuuluivat mm. A. J. Mela sekä kansainvälistäkin mainetta lintututkijana saavuttanut J. A. Palmén. Viimeksi mainittu halusi pysyttää teorian edelleen luonnontieteen piirissä, mutta muutoin 1870- ja 1880-luvuille oli ominaista, että yhä useammat omaksuivat kehitysoopin maailmankatsomuksena. Darwinin kirjoituksiin oli nyt mahdollista perehtyä ruotsiksi, minä lisäksi saksalaisen Ernst Haeckelin kaltaiset tieteen popularisointijat levittivät oppia Suomen sivistyneistön, erityisesti ruotsinkielisen nuoren älymystön keskuuteen. Darwinismia alettiin käyttää aseena konservatismia ja kirkkoa vastaan, ja nimenomaan viimeksi mainittua instituutiota pidettiin edistyksen jarruna ja taikauskon linnakkeena, joka pyrki tukahduttamaan tieteellistä ajattelua. Kirkon piirissä ei jääty toimettomiksi, vaan korkeat hengenmiehet ja oppineet teologit ryhtyivät vastaiskuun. He arvostelivat kehitysoppia paitsi raamatullisin ja tieteellisin niin myös moraalisin argumentein. Teorian nähtiin esimerkiksi johtavan vahvemman vallan oikeutukseen, mikä oli ristiriidassa kristillisen etiikan kanssa.

1890-luvulla darwinistinen ajatustapa levisi jossain määrin kansan syvempiinkin riveihin, varsinkin voimistuvan työväenliikkeen myötävaikutuksella. Toisaalta opin kannattajien into hyökkäillä kirkon kimppuun laimeni tuntuvasti. Samanaikaisesti nuoremassa papistossa alkoi ilmetä pyrkimyksiä kuroa umpeen tieteen ja uskon välistä kuilua. Vuonna 1900 kehitysoppi ajautui hetkeksi kriisiin, kun perinnöllisyystiede havaitsi kehityksen kulkevan ennen kaikkea hyppäyksin, kromosomeissa tapahtuvien mutaatioitten avulla. Olettamukset muuntelusta ja luonnonvalintaan perustuvasta tasaisesta evoluutiosta näyttivät olevan tyystin vääriä. Pe-

rinnällisyystiede saatiin kuitenkin nopeasti nivottua kehitysooppiin, minkä seurauksena syntyi "mutaatiodarwinismi", nykyisen evoluutioteorian kulmakivi. Kehitysoppi vakiinnutti pian asemansa biologian peruspostulaattina, ja 1910-luvulla myös Suomen kirkko teki tosiasiallisesti sovinnon darwinismin kanssa; enää sitä ei koettu uskonnon kannalta kohtalonkysymyksenä. Luonnontieteen ja kristinuskon rinnakkaiseloä helpotti fysiikan 1900-luvun alussa luoma uusi todellisuudenkuva, joka vei pohjan mekanistis-materialistisilta selityspenusteilta tieteessä.²⁶

Danielson-Kalmari darwinismin julistajana

Luonnontieteitten voittokulku vaikutti Danielson-Kalmariin voimakkaasti. Hän ei voinut eikä halunnut pysytellä syrjässä ajan suurista kiistakysymyksistä. On vaikea tarkalleen sanoa, milloin hänestä tuli "darwinisti", mutta nähtävästi hän alkoi suhtautua kehitysoppiin myönteisesti vielä 1870-luvun aikana. Vuosikymmenen loppupuolella Danielson-Kalmari joutui läheisesti tekemisiin neljän nuoren tiedemiehen, Valfrid Vaseniuksen, E. G. Palménin, O. E. Tudeerin ja Woldemar Porkan kanssa. Yhdessä he perustivat aikakauslehti Valvojan, joka oli osin suunnattu suomalaisen puolueen vanhoillisuutta vastaan. Lehden eräänä tarkoituksena oli esitellä vapaamielisessä hengessä lukijoille eurooppalaisia kulttuuri- ja tieteenvirtauksia. Vasenius, Palmén ja Tudeer olivat tovereuksia jo vanhastaan, ja he olivat omaksuneet darwinismin jo 1860-luvun lopussa ja 1870-luvun alussa.²⁷ Vuonna 1880 ilmestyneen näytenuumeron kirjoittajakuntaan kuului mm. J. A. Palmén, joka oli tullut veljelleen Ernst Gustafille auktoriteetiksi kehitysopillisissa kysymyksissä toistakymmentä vuotta aikaisemmin.²⁸

Danielson-Kalmari alkoi tuoda esiin luonnontieteellistä katso-
mustaan vasta 1880-luvulla ja silloinkin melko varovaisesti. Hän
tunsi olevansa vaikeassa välikädessä, sillä hänen edustamansa

---

26 Eero Vallisaari (1982) on seikkaperäisessä tutkimuksessaan eläintieteilijä J. A. Palménista kuvannut laajasti myös darwinismin juurtumista Suomeen; ks. myös Leikola 1982a.

27 Juva 1951, erityisesti s. 199–210.

28 Vallisaari 1982, s. 121–135, 279.

puolueen vankka kannattajisto löytyi pappis- ja talonpoikaissäätöjen keskuudesta, siis säätyjen, joitten ajattelua hallitsi usein vanhoillisuus. Kehitysoffin puolustajiin suhtauduttiin torjuen ja jopa vihamielisesti, sillä heidän mielipiteittensä nähtiin uhkaavan perittyjä arvoja ja asenteita, mm. uskoa Jumalaan ja Pyhän Raamatun totuuksiin. Suomalaisen puolueen johtohahmoin kuullunut valtiopäivämies ja yhteiskunnallinen kirjailija, kunnallisneuvos Agathon Meurman (1826–1909) toisteli useaan otteeseen, että Suomen kansaa oli sisäisesti lujitettava ja kiinteytettävä. Sen turva ei ollut uuden ajan sivistyksessä vaan kirkon sanomassa ja sen aikaansaamassa siveellisyydessä.²⁹ Tämänkaltaista peräänantamattomuutta Danielson-Kalmari piti erittäin vaarallisena. Hän huomautti vuonna 1886 Hämäläis-osakunnassa, että ”jaloimmankin luonnontieteellisen katsantokannan ja dogmaattisen uskonnon välillä on niin suuri ristiriita, että se riittää herättämään laajaa toivottomuuden tuntoa”.³⁰ Selvästikään syy ei hänen mielestään ollut niinkään tieteessä kuin kirkon vaalimassa opissa.

Vuonna 1897 Danielson-Kalmari arvosteli, tälläkin kertaa Hämäläis-osakunnassa, kirkkoa voimakkaasti siitä että se vieroitti sivistyneistöä itsestään takertumalla julistuksessaan ”historiallisiin syrjäseikkoihin”. Pitämällä kiinni uskonkappaleista, jotka tie-de oli osoittanut vääriksi ja jotka eivät vaikuttaneet itse kristinopin ytimeen, kirkko oli asettanut lukeneiston älyllisen rehellisyyden liian kovalle koetukselle. Näin se edesauttoi uskonnollisen elämänsänteen pettämistä ylemmissä kansankerroksissa ja, mikä vielä valitettavampaa, pidemmän päälle myös työväestössä. Danielson-Kalmarin sanoja sävytti pelko sosialismin leviämisestä uskonnon jättämään tyhjiöön. Yhteisten arvojen häviäminen uhkasi hävittää sen kestäväen eettisen perustan, jolle yhteiskunnan toiminta paljolti nojautui:

---

29 Jossas 1990, s. 95–101, erityisesti s.100–101. – Meurmanin penseys darwinis-mia kohtaan näkyi mm. E. G. Palménille osoitetussa kirjekonseptissa, jossa Meurman välitti tälle pastori V. J. G. Ritonien paheksunnan siitä, että R. Hessen kirja ”Polveutumisooppi ja darwinismi” levisi Kansanvalistusseuran kautta kansan syviin riveihin. Ritonien kirje Meurmanille 9.1.1908 sekä siihen liitetty Meurmanin kirjoittama konsepti. Agathon Meurmanin kirjekoelma. HYK.

30 HO:n ptk. 22.2.1886

”... siveellisen pohjan lujittamisessa ... todellinen uskonnollisuus on paras voima, sitä nyt voinee sanoa ihan kieltämättömäksi tosiasiaksi.”³¹

Vielä 1800-luvun puolella Danielson-Kalmari oli puolustellut uudenaikaista luonnontiedettä ja sen mukana darwinismia pontevasti mutta enemmän tai vähemmän epäsuorasti. Seuraavan vuosisadan alussa hän lopetti kiertelynsä ja meni suoraan asiaan. Danielson-Kalmari oli perehtynyt tarkoin luonnon kehityshistoriaan, ja oli lopulta vuonna 1907 valmis esittämään historianopiskelijoille pohdintojensa tulokset. Hän luennoi kevätlukukaudella 49 kuulijalle, joista kymmenen oli naisia, ”yleistä kulttuurihistoriaa” ja ennätti ajallisesti neoliittisen kivikauden loppuun asti. Pääpaino oli ”ihmisen ilmautumiseen johtaneessa yleismaailmallisessa kehityksessä”.³² Ei ole tiedossa, miten opiskelijat suhtautuivat luento-
toon. Hämmästys lienee kuitenkin ollut melkoinen, sillä suomalaiskansallisen historiankirjoituksen tunnetuimman edustajan esitys muistutti pikemminkin tähtitieteen, geologian, fysiikan ja biologian kurssia kuin yleisen historian opetusalaan kuuluvaa luentoa. Professori ei käsitellyt lainkaan historiantutkimuksen varsinaista kohdetta, sitä aikaa jolta oli jäänyt kirjallisia muistomerkkejä ihmisen toiminnasta.³³

Nyt Danielson-Kalmari hyökkäsi ensimmäisen kerran suoraan ja

---

31 HO:n ptk. 19.10.1897. Vuotta myöhemmin (4.10.1898) Danielson-Kalmari kehotti teologeja hakeutumaan yhteyteen luonnontieteilijöitten kanssa; inspektorin kriittisyys kirkollista vanhoillisuutta kohtaan tuli hyvin ilmi myös Ranskan opetusjärjestelmää käsitelleessä esitelmässä Hämäläis-osakunnassa (ptk. 3.2.1890). Siinä inspektori selvitti osakuntalaisille vuonna 1889 tekemänsä ulkomaanmatkan vaikutelmia. Ks. myös Danielson 1891. – Myös valtiopäivillä Danielson-Kalmari joutui usein vastatusten pappissäädyn konservatiivisten edustajien kanssa, esimerkiksi vuoden 1888 valtiopäivillä puolustaessaan suurempaa uskonnonvapautta ja siviiliavioliiton mahdollisuutta (Österbladh 1934, s. 38–44), kannattaessaan koulupakkoa jonka papiston keskuudessa pelättiin johtavan maallistumiseen (s. 48–49), sekä vaatiessaan naisille oikeutta ilman erityistä lupaa suorittaa ylioppilastutkinto ja harjoittaa opintoja yliopistossa (s. 57–60). Esimerkkejä löytyy vielä lukuisissa muissakin kysymyksissä, joita Kaarlo Österbladh on pappissäädyn historiassaan seikkaperäisesti käsitellyt.

32 Selonteko Yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuonna 1906–1907.

33 Luento löytyy Danielson-Kalmarin kokoelmasta, kansiosta 19.

lujasti luonnontieteitten ”vihollisia” vastaan. Samalla hän torjui ehdottomasti sanainspiraatio-opin, jonka mukaan Raamattu oli Jumalan henkeyttämä ja sellaisenaan kirjaimellisesti totta. Pyhällä kirjallakin oli oma kehityshistoriansa, kuten tieteellinen raamatuntutkimus oli todistanut, ja sillä oli esikuvia muissakin tarustoissa. Kertomus vedenpaisumuksesta oli tästä hyvänä esimerkkinä. Hieman ironisesti Danielson-Kalmari liitti Raamatun osaksi muuta tarustoa:

”Melkoinen osa siitä, mitä aikaisemmat sukupolvet olivat luulleet Israelin kansan henkiseksi erikoisominaisuudeksi, Pyhän Hengen inspiratsionin sille lahjoittamaksi aarteeksi, osottihe Babylonista Jerusalemiin kulkeneeksi maalliseksi viisaudeksi.”

Raamatun luomiskertomuskin oli silkkaa tarua. Danielson-Kalmarin mielestä se oli tosiasia, jonka jokaisen, ”joka todellakin rakastaa kirkkoamme”, oli tunnustettava. Hän piti kouluopetusta karhunpalveluksena uskonnolle: alemmilla asteilla lapsille opetettiin Raamatun ehdotonta totuudellisuutta, kunnes tämä käsitys romutettiin ylempien luokkien luonnonopin tunneilla. Näin syntyi tarpeeton ristiriita, jonka seurauksena moni hylkäsi ytimenkin joko uskonnosta tai tieteestä. Danielson-Kalmari näki ratkaisuksi uskonnon esittämisen tieteellisen raamatunkritiikin valossa. Hän lainasi saksalaista Hermann Gunkelia, professoria ja harrasta kristittyä:

”... olisi erittäin tarpeellisen uudistustyön alkuna, jos Biblian historian ensimmäinen luku saisi nimekseen ’maailman luomista esittävä runo’. Miettikööt ammattimiehet tätä ehdotusta.”

Danielson-Kalmarista tämä myönnytys ei olisi vienyt pohjaa pois Raamatun sanomalta, sillä havaintoihin, kokemukseen ja kokeiluihin perustuva induktiivinen tiede pysyi ”mykkänä” elämän ja olevaisuuden moniin kysymyksiin nähden. Tieteillä oli rajansa, joitten ulkopuolella ”uskonnolle avautui oma rauhoitettu alansa”.

Luentonsa Danielson-Kalmari aloitti maailmankaikkeuden synnystä, rakenteesta ja kehityksestä. Hän pohti mm. tähtisumujen luonnetta, aurinkojen ja planeettojen ”historiaa” sekä säteilyn ominaisuuksia. Niinikään hän selitti esimerkiksi spektrianalyysin avaamia näköaloja; osoittihan se, että tähdet koostuivat jotakuinkin samoista aineista, mikä ”viittasi kieltämättä yhteiseen alkuläh-

teeseen eli alkujuureen josta kaikki on kehittynyt”. Danielson-Kalmari myönsi, että selittävillä teorioilla oli puutteita. Ne eivät olleet aukottomia eivätkä lopullisia totuuksia. Silti ainakin yksi asia oli varma: maailmankaikkeus ei ollut ”annettu”, vaan se oli alituisessa liikkeessä – jokaisella taivaankappaleella ja nebuloosalla oli oma kehitystarinansa. Sumukoista tiivistyi jatkuvasti aurinkoja ja aurinkokuntia. Aikanaan kiintotähdetkin jäähtyivät, kunnes ne kosmisten yhteentörmäysten seurauksena hajosivat ja levittivät materiansa valtavan laajalle. Tuo aine oli sitten taas aikanaan mukana siinä tiivistymisprosessissa, josta syntyi uusia tähtiä. Maailmankaikkeudessa olikin Danielson-Kalmarin mielestä havaittavissa ”suurenmoinen kiertokulku”, ja sen eri vaiheita hän esitteli yksityiskohtaisesti.³⁴

Elämän synty oli ongelma, joka kiinnosti Danielson-Kalmaria erityisesti. Hän ei ottanut siihen selvää kantaa vaan esitteli useita eri teorioita. Yhteistä niille kaikille oli se, että elämän mahdollisuutta ei rajattu ainoastaan maapallolle. Jotkut koettivat selvittää kysymyksen häivyttämällä rajan aineen ja hengen valtakunnan väliltä. Jokaisessa aineatomissa oli henkeä, joka puhkesi varsinaiseksi elämäksi vasta erityisen otollisissa oloissa (esim. Haeckel). Toisen teorian kannattajat arvelivat elämän siemenien leijailevan kaikkialla maailmankaikkeudessa. Ne olivat kulkeutuneet aina maahan asti mm. auringon säteilyvoiman ansiosta ja kehittyneet täällä suotuisissa olosuhteissa eläviksi olennoiksi (esim. Svante Arrhenius ja Wilh. Meyer). Eräs hypoteesi pyrki ratkaisemaan elämän synnyn arvoituksen kysymällä, oliko elämä kosmisesta perspektiivistä katsottuna ylipäänsä syntynyt. Sama kiertokulku, joka vallitsi maailmankaikkeudessa, vallitsi ehkä elämässäkin ilman että ihminen saattoi käsittää sen koskaan alkaneen tai loppuneen. Elämä kulki mahdollisesti taivaankappaleelta toiselle sen mukaan, minkälaiset edellytykset missäkin eri aikoina olivat olemassa.

Maailmankaikkeudesta Danielson-Kalmari siirtyi sitten kotiplaneetalleen. Hän sivuutti sen vaiheet ennen elämän puhkeamista

---

34 Danielson-Kalmari esitteli mm. Hermann von Helmholtzin, James Maxwellin ja lordi Kelvinin käsityksiä maailmankaikkeuden kemiallisista ilmiöistä ja fyysikaalisista voimista. Danielson-Kalmari käytti runsaasti lähteenään ruotsalaista fyysikköä, Nobelin palkinnon saanutta Svante Arrheniusta, jonka ajatuksiin hän pitkälti tukeutui kuvatessaan kosmista kiertoliikettä. Lähteisiin kuului vielä mm. ”Lehrbuch der kosmischen Physik”.

lyhyesti. Maapallon rakenteen hän kuvasi modernisti; ensin oli kiinteä ydin, jota ympäröi sula kerros, jonka päällä puolestaan oli kiinteä kuori. Geologiset aikakaudet saivat osakseen enemmän huomiota. Yleisen historian professori luonnehti niitten ominaispiirteitä, ilmastoa, kasvistoa ja eläimistöä. Samoin hän esitteli eri teoriala geologisten ajanjaksojen luonteesta ja keskinäisestä suhteesta. Hän huomautti ns. katastrofiteorian vallinneen tieteessä 1800-luvun ensi puoliskolla. Suurten luonnonkumousten oletettiin tuhonneen elolliset olennot useaan otteeseen, jolloin elämän oli ollut virittävä aina uudelleen alusta ilman yhteyttä edelliseen jaksoon.

Tämä näkemys oli kuitenkin jo auttamatta vanhentunut. Danielson-Kalmari totesi, että Charles Lyellin ansiosta katastrofiteoria oli korvattu teorialla geologisesta kehityksestä. Muutokset olivat siis tapahtuneet askel askeleelta äärettömän pitkien periodien kuluessa ilman suuria mullistuksia ja äkillisiä katkoja. Danielson-Kalmarin mielestä Lyellin käsitys oli pääosin oikea. Elämä oli todennäköisesti kerran tänne ilmaannuttuaan jatkunut keskeytymättä, ja "sitä käsitettynä kehityksen eheys on muuttunut uskonkappaleeksi, jonka oikeutusta tosiasiat näyttävät tukevan". Samalla Danielson-Kalmari huomautti, miten Lyell oli uudistusinnossaan toisaalta mennyt liiallisuuksiin kieltäessään kokonaan geologisesta kehityksessä tapahtuneet hyppäykset ja suuret kumoukset.

Kunniapaikka Danielson-Kalmarin luennossa oli kuitenkin omistettu englantilaiselle Charles Darwinille. Valtioneuvos selvitteli juurta jaksain hänen oppiaan ja yhtyi siihen sen olennaisimissa kohdissa: "Kaikkien elävien olentojen asteittainen polveutuminen yhteisestä alkujuuresta näyttää nykyään varmalta tosiasialta." Danielson-Kalmari korosti, että Darwinin oivallukset eivät tulleet kuin salama kirkkaalta taivaalta. Jo kreikkalaisen luonnonfilosofian eräät varhaiset edustajat olivat väittäneet lajien muuttuvan ympäröivien olojen vaikutuksesta, ja 1700-luvulla jotkut suuret ajattelijat olivat esittäneet samaan suuntaan viittaavia näkemyksiä.

Tieteellistä kantavuutta kehitysoppi alkoi saavuttaa 1800-luvun alussa lähinnä ranskalaisen Jean Lamarckin ansiosta. Vuosisadan alkuvuosikymmenien aikana harjoitetuilla pohdintoilla oli epäilemättä suuri merkitys Darwinin kiinnostuksen heräämiselle. Vasta hän loi polveutumisopista yhtenäisen, havaintoihin perustuvan tieteellisen teorian. Danielson-Kalmari palautti samalla kuulijoitten mieliin, miten luonnontieteet olivat läheisessä yhteydessä

muun yhteiskunnan ja muitten tieteitten kanssa. Esimerkiksi historiantutkijoiden käsitys kulttuurista alemmilta ylemmille tasoille etenevänä jatkumona loi pohjaa biologisen kehitysaatteen omaksumiselle. Samoin taloustieteilijöitten kuvaukset kilpailusta taloudellisen elämän perusvoimana oli helppo siirtää luonnonilmiöitten tarkasteluun. Aika oli siis kypsä Darwinille, jonka kehitysoppi oli itsekkin kehityksen tulos.

Danielson-Kalmari oli hyvin tietoinen siitä, että darwinismillaakin oli heikot kohtansa ja että se kaipasi jatkuvasti täydentämistä. Hän esitteli yksityiskohtaisesti teorian tiimoilta käytyä väittelyä ja niitä argumentteja, joilla sen pätevyys oli asetettu kyseenalaiseksi. Professori mm. kuvaili, miten evoluutio-opin rinnalle oli syntynyt mutaatioteoria ja miten näitä selitysyrityksiä oli sitten koetettu yhdistää uuden teorian puitteisiin. Hänen mielestään Darwinin malli oli ytimeltään oikea siitäkin huolimatta, että englantilainen luonnontutkija ei ollut esimerkiksi selvittänyt variabiliteetin taustalla olevia biologisia toimintamekanismeja, joitten vaikutuksesta eliöt kykenivät muunteluun. Jos Darwinin eräitten vastustajien vaatimukset olisi otettu huomioon, niin luennoitsijan mukaan fyyssikkojenkin olisi pitänyt luopua painovoiman käyttämisestä lukuisten ilmiöitten selittävänä tekijänä, koska gravitaation luonnetta ei vielä kunnolla ymmärretty.

Eliökunnassa tehdyt huomiot, oli sitten kyse villistä luonnosta tai laboratorio-oloista, puhuivat Danielson-Kalmarin mielestä kiistatta kehitysoopin puolesta. Valinta ja muuntelu näyttivät selviöiltä. Mutta kun evoluutiota tarkasteltiin äärettömän pitkällä aikavälillä, jouduttiin ongelmiin. Mitä syvemmälle elämän alkuhämärään tunkeuduttiin, sitä suuremmiksi kasvoivat erot elämän alimpien ja pisimmälle kehittyneiden muotojen välillä; samalla havaintomateriaali, joka olisi osoittanut välittävien renkaitten olemassaolon, jäi katkonaiseksi ja vajavaiseksi. Danielson-Kalmari myönsikin, että polveutumisoppi ”ei ole ehdottomasti sitovilla todisteilla toteennäytettävissä”.

Tieteellinen teoria tai ”totuus” ei kuitenkaan luennoitsijan mukaan edes edellyttänyt täydellistä todennettavuutta. Danielson-Kalmari kuvaili kuinka darwinistiset tutkijat olivat yhdistäneet elävää luonnonympäristöä koskevat huomionsa esimerkiksi paleontologian, embryologian ja vertailevan anatomian tarjoamiin tietoihin. Yksittäiset havainnot oli koottu todistusvoimaiseksi kokonaisuudeksi yleispätevien tosiasioitten ja johdonmukaisen ajatte-

lun avulla. Empiirisistä lähtökohdista suoritettu looginen päättely siis täydensi sen, mihin empiria itse ei suoranaisesti yltänyt. Eli kuten Danielson-Kalmari asian tiivisti:

”... lukemattomat ovat ne ilmiöt elollisessa luonnossa, jotka jäävät meille kokonaan käsittämättömiksi, elleimme turvaudu polveutumisteoriaan.”

Kehitys, evoluutio oli Danielson-Kalmarista kaikkeen ajalliseen tapahtumiseen erottamattomasti liittyvä ominaisuus. Taivaankappaleet olivat kosmisen kehityksen tuloksia. Niinikään elävät olennot olivat alemmista ylempiin muotoihin kulkevan kehityksen tuloksia. Kosmisen ja biologisen evoluution lisäksi Danielson-Kalmari löysi vielä yhden evoluution tyyppin, kulttuurisen evoluution joka alkoi ihmisen ilmaantumisesta maankamaralle. Ihminen kykeni kielensä ja ylivertaisen älynsä avulla organisoimaan tehokkaasti yhteisöjä, tuntemaan esteettistä mielihyvää, kokemaan uskonnollisia tuntemuksia, hallitsemaan ja muokkaamaan ympäristöään sekä välittämään tietonsa ja kokemuksensa jälkipolville. Kulttuuria ja luontoa ei voinut rinnastaa kaavamaisesti keskenään, mutta molemmat etenivät saman peruslogiikan mukaisesti. Kutaakin kehitysvaihetta hallitsivat siihen parhaiten soveltuvat muodot, jotka olosuhteitten muuttuessa korvautuivat uusilla. Jokaisella uudellakin kulttuurimuodolla oli kuitenkin edellytyksensä jo edellisessä jaksossa ja kauemmassakin menneisyydessä, siinä aineellisessa ja henkisessä traditiossa, joka jätti kestävimmat perintöaineiksansa seuraavan kehitysjakson pohjaksi.

Danielson-Kalmarin propagointi luonnontieteitten ja erityisesti darwinismin puolesta huipentui edellä kuvailtuun, vuoden 1907 keväällä pidettyyn luento. Vielä seuraavana syyslukukautena yleisen historian professori ilmoitti perustavansa esityksensä kehitysooppiin, mutta sen koommin hän ei opetuksessaan palannut tähän teemaan.³⁵ Evoluutioteoria ei enää kaivannutkaan julistajia, sillä se oli vakiinnuttanut paikkansa niin tiede-elämässä kuin koulumaailmassakin. Kehitysoopin Danielson-Kalmari nivoi vaivatta aiemmin omaksumaansa, hegeliläisen ja snellmanilaisen ajattelun

---

35 ”Yhteiskuntataloudellisen kehityksen pääpiirteitä”. Danielson-Kalmarin koelma, kansio 19; Selonteko Yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuonna 1907–1908.

värittämään historiankäsitteeseen. Edistyminen historiassa ja luonnossa olivat vain saman asian kääntöpuolia, saman perusperiaatteen eri ilmenemismuotoja, kuten hän totesi Snellmanin syntymän 100-vuotisjuhlassa vuonna 1906:

”Hegel teroitti, että hengen maailmassa ei ole hetkenkään seisahdusta, kaikki oli vaihtelua, liikuntaa, kehitystä. Darwin osoitti myöhemmin samaa luonnonvaltakunnasta ... todistaen, että nykyajan rikkaat, moninaiset muodot ovat kehittyneet yksinkertaisista alalajeista.”³⁶

Evoluutio ja historiatiede

Edellä on jo mainittu, kuinka Danielson-Kalmarin varoitteli samaisesta yksiviivaisesta biologista ja historiallista evoluutiota. Silti darwinismi vaikutti viimeistään 1900-luvun puolella selvästi hänen historiankäsitteeseensä vahvistamalla aikaisempia näkemyksiä tai tuomalla uusia vivahteita menneisyyden tarkasteluun. Esimerkiksi usko kansallisuusaatteen voittokulkuun sai nyt tukea luonnontieteistä. Danielson-Kalmarin oma aika ja sen keskeiset kysymykset saivat hänet etsimään historiasta yleistä, Suomenkin kansallisen olemassaolon oikeuttavaa selitysprinssiippiä. Osittain hän löysi sen kehitysoikeutusta.

Vääjäämätön edistys edellytti joukkoilmiöitä, jotka tukahduttivat satunnaisten tekijöiden liiallisen vaikutuksen. Näin myös kansallisuusaatteen toteutuminen voitiin tulkita evoluutiiviseksi, kehityslainomaiseksi historialliseksi prosessiksi, kehitykseksi kohti yhä korkeampia yhteiskuntaelämän muotoja. Kansakunnan voima ja sen kyky edistyä lepäsivät viime kädessä massojen ominaisuuksien varassa; jos nuo ominaisuudet eivät olleet kelvollisia, niin yksittäisten suurmiesten ponnistukset kansansa hyväksi olivat pitemmän päälle vailla kestävästä perustusta. Danielson-Kalmarin kuvasikin darwinistisessa hengessä maailmaa kansojen kilpatantteereiksi, jolla jokaisen kansan oli taisteltava asemastaan.³⁷ Historial-

36 Danielson-Kalmarin 1911b, s. 9.

37 Ks. esim. Danielson-Kalmarin puhe Hämäläis-osakunnan vuosijuhlissa 19.10.1918. Hämäläis-osakunnan arkisto. ”Julkinen sana”; ks. myös Danielson-Kalmarin puhe Ylä-Opriksella 8.5.1913. ”Julkinen sana”; Danielsonin vastaus-

lisen evoluution luonteeseen kuului, että vain elinkelpoisimmat kansat jäivät rikastuttamaan kehitystä.

Danielson-Kalmarin evolutionismi ilmeni selvästi myös hänen suhtautumisessaan eri kulttuureihin. Hän keskittyi niihin sivistysmuotoihin, joitten hän katsoi kuljettaneen kehitystä eteenpäin ja jotka olivat tutkimuksen kannalta relevantteja. Vähäpätöisemmät maanosat ja kansat hän sivuutti lähes kokonaan, koska niillä ei ollut yleishistoriallista merkitystä. Tämä ajatus oli esiintynyt Danielson-Kalmarilla aiemminkin, mutta vasta uuden vuosisadan alussa se sai hänen historiankäsityksessään ohjelmallisen painotuksen. Eräessä kirja-arvostelussaan (1915) hän formuloi näkemyksensä seuraavasti:

”Koko ihmiskunnan tähän astisessa historiassa Lounais-Aasian, Euroopan ja Pohjois-Afrikan käsittävä kulttuuripiiri on ollut kaikkia muita verrattomasti vaikuttavampi ... Sieltä hyökylaineet ovat kulkeneet kaikkiin maanosiin, niin että nämä ... nykyään ovat katsottavat haltijaksi kohonneen Euroopan tytär-, siirto-, alus- tai voittomaiksi. Näin ollen ihmiskunnan historia on oikeutettu ja velvollinenkin pysyttelemään etupäässä oman kulttuuripiirimme vaiheissa ja kertomaan muualta ainoastaan sen, mikä on omansa yleistä kehitystä valaisemaan.”³⁸

Alemmilla tasoilla olleet yhteiskunnat olivat historiallisesti tärkeitä vain siinä tapauksessa, että ne olivat jossain vaiheessa astuneet korkeamman sivistyksen piiriin ja alkaneet omalta osaltaan kehittää sitä edelleen.³⁹ Luennoissaan Danielson-Kalmari kuvaili laveasti nimenomaan varhaista germaanista yhteiskuntaa, koska se antoi omat perintöaineiksensa hajoavan Rooman perinnön ohella ja

---

puhe hänelle Härmäläis-osakunnan vuosijuhlissa 1899 pidettyyn puheeseen. Härmäläis-osakunnan historiikki 1899–1900. Kirj. K. Oksala v. 1910. – Vaikka Danielson-Kalmari varoi suoraan viittaamasta darwinismiin kansallisuusaatteesta puhuessaan, niin hän näki kansallisuusaatteen osana yhteiskunnallisen organisoitumisen kehitystä ja kansallisvaltion tämän kehityksen toistaiseksi korkeimpana ilmentymänä. Danielson-Kalmarin mielestä yhteiskunnallisen organisoitumisen historia taas noudatti, kuten edellisessä alaluvussa on todettu, samaa kehityslogiikkaa kuin eliökunnankin evoluutio.

38 Danielson-Kalmari 1915, s. 17.

39 Danielson-Kalmari oli viitannut luennollaan tähän seikkaan jo vuonna 1892. ”Historiallisista luvuista yliopistossa”. Kansio 19.

siihen nivoutuen tulevalle eurooppalaiselle valtakulttuurille.⁴⁰

Kaikkein voimakkaimmin Danielson-Kalmarin uudet painotukset näkyivät ehkä siinä, että hän halusi siirtää tieteenalansa ajallisia rajoja entistä paljon syvemmälle menneisyyteen. Historian oli kuvattava koko ihmiskunnan elämäнкаari ja, kuten hän vuonna 1915 kirjoitti, sen oli mentävä vieläkin pidemmälle aikojen yöhön: "sitä vaati aate, joka juuri historiatieteistä luonnontieteisiin siirtyneenä valtavimmin vaikuttaa nykyisen polven katsantokantaan, kehityksen aate".⁴¹ Danielson-Kalmarin mielestä esimerkiksi Leopold von Ranke oli ollut väärässä sijoittaessaan maailmanhistorian lähtöpisteen aikaan, jolloin muistomerkit alkoivat käydä ymmärrettäviksi ja jolloin luotettavat kirjalliset muistiinpanot alkoivat. Tämä soti historian todellista olemusta vastaan:

"Historian esine, ihminen, ihmiskunta oli olemassa ennen kuin muistomerkkejä pystytettiin ja kirjoitus keksittiin ... Ihmiskunnan historia ... ei voi olla kertomatta mitä nykyinen tiede tuntee näistä alkuasteista, jotka sittenkin ovat myöhemmän historian pohjana ja perustuksena, tai mitä se niistä todenmukaiseksi odottaa."⁴²

Danielson-Kalmari halusi siis häivyttää historian, esihistorian ja jossain määrin jopa luonnonhistorian välisiä rajoja. Historia oli yhtenäinen, jakamaton kokonaisuus, jota tutkija ei saanut mielivaltaisesti pirstoa vain siksi, että hän ei kyennyt totutulla lähdetekniikallaan paikkaamaan menneisyyden kaikkia aukkoja. Syntyneitten ongelmien ratkaisuksi Danielson-Kalmari tarjosi monitieteellisyttä. Varhaisimpien aikojen osalta historioitsijan oli tukeuduttava mm. siihen tietoon, mitä hänellä oli käytettävissään oman aikansa alkukantaisista kirjoituksettomista kulttuureista. Näiden yhteisöjen voitiin olettaa olevan kutakuinkin samalla kehitysasteella kuin kivikautiset ihmiset.

Danielson-Kalmari tunnusti, että yksittäisen tutkijan oli mahdollon seikkaperäisesti perehtyä kaikkiin luomakunnan ja ihmiskunnan vaiheita valaiseviin tieteenaloihin. Hän edellytti kuitenkin kollegoiltaan jonkinasteista perehtymistä mm. arkeologian, kan-

---

40 Ks. erityisesti luentoa "Yhteiskuntataloudellisen kehityksen pääpiirteitä". Kansio 19.

41 Danielson-Kalmari 1915, s. 18.

42 Danielson-Kalmari 1915, s. 18–19; vrt. Ranke 1895, s. 3.

sanrunoustieteen, kansatieteen, antropologian ja luonnontieteitten tutkimustuloksiin ja metodeihin. Vain tällä tavalla oli mahdollista oppia kunnolla tuntemaan evoluution luonne. Historioitsija, joka osasi tarkastella kehitystä eri tieteitten näkökulmasta, kykeni ymmärtämään myös "varsinaista" historiaa entistä paremmin. Hän saattoi nähdä, kuinka ihminen lajina oli osa biologista evoluutiota ja yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä osa kulttuurista evoluutiota. Hän havaitsi, kuinka ihminen henkisiltä, kulttuuria luovilta perusominaisuuksiltaan oli kaikkialla samankaltainen. Niinikään hän saattoi huomata, miten kehitys oli edennyt ennen kaikkea kulloistenkin kulttuurikeskusten kautta, keskusten, jotka omana aikanaan olivat osoittautuneet elinkelpoisimmiksi ja säteileet vaikutustaan hyvin laajalle. Ja lopulta – Danielson-Kalmarin ajattelun mukaan – historioitsija tajusi, että hänen edustamansa kansan paikka muitten kansojen joukossa riippui kahdesta seikasta. Kansan oli ensiksikin kyettävä omaksumaan vallitsevasta valtakulttuurista sen parhaat puolet sekä toiseksi annettava siihen vastavuoroisesti omat henkistä luomisvoimaa todistavat lisänsä.⁴³

Mikäli historiantutkija oli täydellisesti hyväksynyt evoluution ajatuksen, hänen oli luovuttava tieteenalansa ajallisista rajauksista paitsi menneisyyden niin myös nykyisyyden suhteen. Kehitys oli jatkumo, jota ei voinut määrittää vuosiluvuin. Historioitsija ei siis saanut sivuuttaa edes omaa aikaansa eikä sitä välitöntä lähimenneisyyttä, joka suoranaisesti vaikutti hänen ajatteluunsa, toisin sanoen siihen millä tavoin hän koki ympäristönsä ja miten hän projisoi sen historiantulkintaansa. Danielson-Kalmari myönsi, että ajallinen läheisyys ja arkistoaineksen tavoittamattomuus johtivat nykyhistorian usein perättömyyksiin. Hän oli silti korostanut jo

---

43 Ks. esim. Danielson-Kalmari 1915 sekä luennot "Yleistä kulttuurihistoriaa" (kevät 1907) ja "Yhteiskuntataloudellisen kehityksen pääpiirteitä" (syksy 1907). Kansio 19; "Miten tietomme historian takaisesta ajasta viime kuluneella vuosisadalla on laajentunut ja syventynyt". Danielsonin esitelmä Hämeenlinnissa. HO:n ptk. 28.10.1902; vrt myös "Historiallisista luvuista yliopistossa". Luento v. 1892. Kansio 19. – Selvitellessään ihmisen aiempia vaiheita ja alkukantaisia kulttuureja Danielson-Kalmari esitteli mm. Adolf Bastianin, Friedrich Ratzelin, Lewis Morganin, Kaarle Krohnin, Edvard Westermarckin, Henrik Schürzin ja C. H. Stratzin näkemyksiä ja teorioita. Danielson-Kalmarin kiinnostuksen suuntautumisesta ovat hyvänä osoituksena hänen kokoelmaansa löytyvät lukuisat arkeologiset, kansatieteelliset ja antropologiset kirja- ja artikkelireferaatit.

1880-luvun alussa, kuinka hyödyllistä tällainen riskinotto oli vastaista historiatiedettä silmällä pitäen:

”... kun tapaukset kerrotaan osanottajien vielä eläessä, niin antavat juuri virheet useinkin aihetta erittäin tärkeisiin oikaisuihin, joitten sisältämät tiedot ehkä muuten olisivat menneet jälkimaa-ilmalta kokonaan hukkaan.”⁴⁴

Lähimenneisyyden merkitys painottui Danielson-Kalmarin ajattelussa entisestään vuosisadan vaihteessa. Tuolloin hänen kiinnostuksensa alkoi yhä enemmän kohdistua talous- ja sosiaalishistoriaan, joka hänen mielestään auttoi ymmärtämään yhteiskunnallisten ongelmien eri puolia. Siinä missä esimerkiksi antropologia oli hyvä apuneuvo tunkeuduttaessa aikojen alkuhämärään, siinä kansantaloustiede ja muut yhteiskuntatieteet tulivat avuksi oman ajan historian selvittämisessä. Poliittisen historian menetelmät eivät enää kyenneet vastaamaan kysymyksiin, joita mm. sosiaalisen kysymyksen kärjistyminen oli asettanut historiatieteelle.

Edellä esitetystä käy ilmi, että vuosisadan taitteen tienoilla sekä lähihistoria että hyvin kaukainen menneisyys saivat Danielson-Kalmarin historiankäsitelyssä aiempaa tärkeämmän sijan. Evoluutio muodosti kulttuurisillan, joka yhdisti alkuihmisen kahdenkymmenennen vuosisadan ihmiseen. Evolutionismi johti Danielson-Kalmarin myös ymmärtämään taloudellisten ja sosiaalisten ilmiöitten suuren historiallisen painoarvon, sillä ainoastaan joukkoilmiöihin voitiin ilman muuta soveltaa kehityksen ajatusta.⁴⁵ Vuoden 1907 kulttuurihistorian luennossaan hän esitti ryhmitysperusteen, joka hänen mielestään parhaiten kuvasti ihmiskunnan siihenastista kokonaiskehitystä:

”Sellaisen (perusteen) tutkijat ovat luulleet löytävänsä aineellisesta toiminnasta, ja totta onkin, että ihmisen taistelu olemuksesta (= olemassaolosta – JT) ensi sijassa on vaivannäköä tarpeellisen ravinnon hankkimiseksi.”

Kaikkialla luomakunnassa oli havaittavissa ankaraa kamppailua eloonjäämiseksi. Tässä taistelussa ihmisen paras avu oli ollut hänen kykynsä hallita ja muokata luonnonympäristöään työkalujen

⁴⁴ Danielson 1881/1882a, s. 333–334.

⁴⁵ Vrt. Huizinga 1967, s. 24.

avulla, mikä puolestaan loi pohjan ihmisen sosiaaliselle järjestäytymiselle ja kulttuurievoluutiolle. Historian jakaminen eri kehityskausiksi olikin luontevinta suorittaa taloudellisten kriteerien mukaan. Danielson-Kalmari löysi ihmiskunnan vaiheista kaksi suurta pääjaksoa, kivikauden ja metallikauden, jotka jakaantuivat moniksi eri alajaksoiksi, talousasteiksi. Hänen mielestään ihmiskunta oli 1900-luvulla siirtymässä jälleen uuteen historialliseen periodiin, höyryn ja sähkön aikakauteen. Uusilla voimanlähteillä ja koneilla nykyihminen pystyi esi-isiään olennaisesti tehokkaammin alistamaan luonnon palvelukseensa, mikä oikeutti puhumaan kolmannesta suuresta kulttuurijaksosta. Asian lopullisen määrittelyn Danielson-Kalmari uskoi tulevien historioitsijapolvien tehtäväksi.

Historiatiedekin oli osa evoluutiota. Sen objektiivisuus kasvoi kehityksen edetessä ja paljastaessa itsestään yhä uusia puolia. Niitten selvittäminen vaati historiatieteen ajallista laajentamista, huomion kiinnittämistä joukkoilmiöihin ja metodien monipuolistamista. Samalla kun tutkijoitten menetelmät täydellistyivät, samalla myös historiatieteen itsetuntemus lisääntyi. Samaan suuntaan vaikutti oman tieteenalan kehityksen tietämys. Danielson-Kalmari pitikin historiankirjoituksen historian tutkimista hyvin tärkeänä, jos kohta vielä paljolti laiminlyötynä historian haarana. Hän pyrki vuosikymmenien varrella osaltaan korjaamaan tätä epäkohtaa. Vuonna 1878 ilmestynyt lisensiaattiväitöskirja⁴⁶ sekä Valvojaan vuonna 1882 painettu virkaanastujaisesitelmä⁴⁷ olivat luonteeltaan historiografisia. Niinikään 1890-luvulla pidetyt historian periaatekysymyksiä käsitelleet luennot olivat osittain oppihistoriallisia.⁴⁸ Laajimmin Danielson-Kalmari pohti aihetta kevätlukukaudella 1911, jolloin hän perehdytti opiskelijat Saksan historiatieteen vaiheisiin edellisellä vuosisadalla.⁴⁹

Historioitsija oli Danielson-Kalmarin mielestä aina oman aikansa vanki, sillä sen ehdoilla ja sen tarjoamien mahdollisuuksien puitteissa tämän oli tehtävä työtään. Siksi hänen polvensa tiede-

46 "Voltaire Kaarle XII:n historian kirjoittajana".

47 "Historiatieteestä uudella ajalla".

48 "Historiallisista luvuista yliopistossa". Luento v. 1892, kansio 19.

49 "Saksan historiatieteen johtomiehistä 19:nneellä vuosisadalla". Selonteko Yliopiston opettajain toiminnasta lukuvuonna 1910–1911. – Luennon runko löytyy Danielson-Kalmarin kokoelmasta nimellä "Saksan uudemmassa historiatieteestä", kansio 19. Danielson-Kalmari luennoi samasta aihepiiristä mahdollisesti myös jo 1800-luvun puolella.

miehet olivat pitkälti kansallisen historiankirjoituksen edustajia muuallakin kuin Suomessa. 1800-luku oli osoittanut kansallisuus-
aatteen ja vapausaatteen voiman sekä joukkoilmiöitten merkityk-
sen. Ne olivat asettaneet tutkijoille uusia haasteita, jotka olivat
edistäneet historiaa tieteenä. Seuraavaksi kehitysvaiheeksi Daniel-
son-Kalmarin ennakoiti 1880-luvun alussa kansainvälisyyden kautta,
sillä jo hänen aikansa ”loi melkein joka päivä uuden yhdyssiteen
maapallon etäisimpienkin asujainten välille”.⁵⁰ Tämä suuntaus
näytti seuraavan vuosisadan koittaessa yhä ilmeisemmältä.⁵¹ Kan-
sainvälistyminen sekä muut esille nousevat seikat pakottaisivat
tutkijat etsimään uusia näkökulmia ja menetelmiä, mutta niitten
kehittäminen jäi lopultakin vastaisten historioitsijoiden tehtäväk-
si:

”Historia antaa kyllä johtoa eri kehityssuuntien mahdollisuu-
teen – mikä niistä on toteutuva, sitä sekään ei ilmoita.”⁵²

Luonnontieteitten sävyttämä kehitysaate inspiroi Danielson-
Kalmarin lisäksi eräitä muitakin suomalaisia historian tutkijoita.
Esimerkiksi Suomen ja Pohjoismaitten historian professori E. G.
Palmén oli saanut darwinistisen herätyksen varhain. Hän sovelsi
evoluutioajatuksen ihmiskunnan vaiheisiin ja näki historian kul-
kevan kohti yhä suurempaa yksilöitten ja kansojen vapautta.⁵³
Myös Palménin ja Danielson-Kalmarin oppilas Hannes Gebhard
tarkasteli menneisyyttä evoluution perspektiivistä. Muistiinpa-
noissaan, jotka nähtävästi olivat pohjana vuonna 1910 pidetylle
osuustoimintaliikkeen teorian luennolle, hän puolusti darwinis-
mia tietyin rajoituksin. Gebhard totesi, että Darwin ei ollut tarkoit-
tanut teoriaansa lopulliseksi totuudeksi vaan perustaksi, jolta sitä
oli laajennettava. Tätä näkemystä noudattaen Gebhard löysi ole-
massaolotaistelun ytimen: luonnollinen valinta etsi kamppailussa
ne tiet, joilla taistelu voitiin välttää. Ihmisen älykkyys ja yhteistoi-
minnan tehokas järjestäminen olivat taanneet hänelle lajina par-
haat mahdolliset edistymisen edellytykset – eivät siis aggressii-
visuus ja egoismi kuten jotkut olivat Darwinin ymmärtäneet.

---

50 Danielson 1882, s. 202.

51 Ks. varsinkin Danielson-Kalmarin 1915.

52 Danielson 1898b, s. 102.

53 Rommi 1965.

Ihmiskunnan historia oli Gebhardin mukaan leimallisesti yhteistyön kehityksen historiaa. Eri yhteistoimintainstituutiot muovautuivat kulloisiinkin historiallisiin oloihin sopiviin toimintamuotoihin, jotka kestivät aikansa, vanhenivat ja korvautuivat lopulta uusilla. Jo villi-ihmiset tunsivat syvää yhteenkuuluvuutta lajitovereihinsa heimon puitteissa, ja heidän seuraajansa olivat lukuisten kehitysvaiheitten kautta päätyneet 1900-luvulle, jolloin keskinäisen avun ihannetta voitiin toteuttaa mm. osallistumalla osuustoimintaliikkeeseen. Historian kuluessa ihminen oli ulottanut yhteistuntonsa yhä laajemmalle, heimosta vähitellen omaan kansaan ja viimein, ainakin teoriassa, muihinkin kansoihin saakka. Juuri erilaiset yhteistoimintaa ilmentävät instituutiot olivat ihmisille luonteenomaisia elin- ja työskentely-ympäristöjä, ja juuri niitten varassa kulttuuri kulki eteenpäin. Gebhard syyttikin historian tutkimusta siitä, että se oli ”viime aikoihin asti” pönkittänyt katteetonta uskoa ihmisen luontaiseen pahuuteen keskittymällä historian sotaisten ja väkivaltaisten puolien kuvaamiseen.⁵⁴

Gebhardin ja Danielson-Kalmarin näkemyksissä oli mielenkiintoisia yhtymäkohtia. Molemmat katsoivat, että evoluutioajatuksen omaksumisen seurauksena historioitsijan oli kiinnitettävä entistä suurempaa huomiota joukkoilmiöihin, nimenomaan talous- ja sosiaalihistoriaan. Taistelu olemassaolosta oli ennen kaikkea taistelua elämän aineellisen perustan turvaamiseksi. Tässä kamppailussa ihminen oli selviytynyt erinomaisesti pitkälti yhteistyökykynsä ansiosta. Yhteisöjen ja yhteiskuntien elämä puolestaan ei ollut mahdollista ilman arvoja, ilman yhteenkuuluvuutta ja yhteisvastuuta lujittavia normeja. Vaikka Danielson-Kalmari painotti oppilastaan enemmän kilpailun merkitystä sekä luonnonmaailmassa että historiassa, niin kumpikin piti darwinismia väljästi ymmärrettynä humaanina oppina. Ensiksi mainitun mielestä jo pelkkä tietoisuus ihmisten yhteisestä geneettisestä taustasta ja henkisestä samankaltaisuudesta oli omiaan vähentämään eriarvoisuutta ja kaatamaan rotuennakkoluuloja – kaikki yksilöt olivat keskenään veljiä ja sisaria, kaikki he olivat ”saman suuren ihmisperheen jäseniä”.⁵⁵

---

54 Gebhard argumentoi ihmisen yhteistoimintataipumusta pitkälti Peter Kropotkinin teoksen ”Mutual Aid” pohjalta. Gebhardin evolutionismista tarkemmin ks. Tervonen 1985, s. 75–80.

55 ”Yleistä kulttuurihistoriaa”. Luento keväällä 1907.

”Antti Chydenius sosiaalipoliitikkona” – J. R. Danielson-Kalmarin historiankäsitys pähkinänkuoressa

Danielson-Kalmari oli sisällissodan kynnyksellä syvästi huolestunut kansakuntaa kahtia jakaneesta yhteiskunnallisesta juovasta. Valtioneuvos kirjoitti vuonna 1917 Historialliseen Aikakauskirjaan artikkelin, joka heijasteli välillisesti hänen pelkojaan. Se käsittelee vuosina 1729–1803 eläneen pohjalaisen papin, Kokkolan kirkkoherran, valtiopäivämiehen ja yhteiskunnallisen kirjailijan Anders eli ”Antti” Chydeniuksen sosiaalipoliittisia katsomuksia.¹ Artikkelin oli eräänlainen hätähuuto sosiaalisten epäkohtien tasoittamisen ja samalla myös kansallisen yhtenäisyyden puolesta aikana, jolloin Venäjän poliittiset mullistukset ja tilanteen kärjistyminen Suomessa synnyttivät levottomuutta ja epävarmuutta tulevaisuudesta.

Kirjoitus on kiinnostava lähinnä kahdesta syystä. Ensinnäkin se kuvastaa havainnollisesti, miten Danielson-Kalmari nivoi politiikan ja historian tutkimuksen toisiinsa, ja miten hänen poliittiset ja yhteiskunnalliset ihanteensa vaikuttivat tutkimuskohteen valintaan ja tutkimustuloksiin. Chydeniuksen ajatusten erittely ja tulkinna palvelivat niin tieteellisiä kuin päivänpoliittisiakin tavoittei-

---

1 Danielson-Kalmari, Antti Chydenius sosiaalipoliitikkona. Historiallinen Aikakauskirja 1917, s. 87–95.

ta. Toiseksi artikkeli on laadittu siinä vaiheessa, kun Danielson-Kalmarin historiankäsityksen keskeiset osat olivat hahmottuneet joltisenkin yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tuohon historiankäsitykseen, jota on analysoitu aiemmissa luvuissa, kuuluivat mm. vakaumus kansallisuusaatteen vääjäämättömästä etenemisestä, näkemys taloudellisten ja sosiaalisten ilmiöitten suuresta merkityksestä historiassa sekä usko katkeamattomaan edistykseen, evoluutioon, joka ilmeni esimerkiksi vapausaatteen sekä ihmisyyden tai pikemminkin ihmisarvon aatteen voittokulkuna. Danielson-Kalmarin tutkielma sisältääkin hänen historiankäsityksensä pienois-koossa kenties paremmin kuin mikään muu hänen kirjoituksensa. Toiselta puolen artikkeli ja sen eri ulottuvuudet avautuvat kunnolla vasta sen jälkeen, kun ne sijoitetaan Danielson-Kalmarin aikaisempien kirjoitusten, puheitten ja luentojen muodostamaa taustaa vasten, osaksi hänen kokonaisajatteluaan.

Chydeniuksen löytäminen

Anders Chydeniuksesta on kirjoitettu melko paljon. Häntä on pidetty kiinnostavana tutkimuskohteena paljolti siksi, että hän oli omana aikanaan ”edistyksellinen” ajattelija, eräänlainen liberaali joka taisteli rohkeasti vanhentuneita katsomuksia ja yhteiskunnallista kehitystä jarruttaneita oloja vastaan. Chydeniusta on luonnehdittu toisinaan peräti kuulun Adam Smithin pohjoiseksi edelläkävijäksi, vaikka hän ei muodostanutkaan mitään johdonmukaista ja yhtenäistä taloudellista tai yhteiskunnallista teoriaa. Chydeniuksen kirjoitukset ovatkin lähinnä taloudellisia ja poliittisia pamfletteja eivätkä systemaattisia tieteellisiä tutkimuksia.

Chydeniuksen elämäntyö oli mittava. Hän ansioitui mm. kotiseurakuntansa ahkerana sielunpaimenena, rokotuksen uranuurtajana, lääkintätoimen harjoittajana, uusien viljelysmenetelmien levittäjänä sekä lopulta valtakunnallisena vaikuttajana; hän osallistui valtiopäiville vuosina 1765–66, 1778–79 ja 1792. Chydenius laati lukuisia kirjoitelmia, joista tunnetuimmat olivat ”Valtakunnan heikkouden lähde” (1765), ”Kansallinen voitto” (1765) sekä ”Ajatuksia isäntien ja palkollisten luonnollisesta oikeudesta” (1778). Kirjoitelmissa mm. arvosteltiin ankarasti merkantilistisia rajoituksia kaupassa ja teollisuudessa ja vaadittiin vapaata purjeh-

dusoikeutta, tapulikaupunkien erioikeuksien kumoamista sekä työvoiman liikkuvuutta ja palkkausta kahlinneitten pakkomääräysten poistamista. Yhteiskunnan hyvinvointi perustui Chydeniuksen mukaan kaikkeen aineellisia hyödykkeitä tuottavaan työhön. Chydenius osoitti rohkeuttaan kamppailemalla myös painovapauden ja uskonnonvapauden puolesta, minkä vuoksi hän sai monien säätyveljiensä vihat päälleen. Toisaalta hän oli valistusajan järkeisteologiaa vieroksuva harras pietisti, joka korosti ihmisen uudestisyntymisen tärkeyttä.

Mielipiteiltään Chydenius oli monessa asiassa kyllä edelläkävijä, mutta samalla hänen katsomuksensa liittyivät kiinteästi tuolloiseen aikaan ja siinä esiintyneisiin aatevirtauksiin. Hän rakensi pohdintansa paljolti ”ihmiskunnan luonnollisille oikeuksille” ja näki yksityisen ihmisen oikeudet, mm. oikeuden omistaa oman työkykynsä, perusarvoiksi joita ei saanut loukata. Luonnonoikeuden periaatteita vastasivat taloudellisella alueella tavallaan vapaan kilpailun periaate; esimerkiksi kysynnän ja tarjonnan laki oli luonnonlain kaltainen yhteiskunnallinen laki. Anders Chydeniuksen ajatusmaailma oli saanut aineksia monelta suunnalta. Ruotsalaisen kauppaneuvoksen Anders Nordenfrazzin yhteiskunnalliset näkemykset olivat vaikuttaneet siihen huomattavasti, samoin Carl von Linnén käytännöllisperäinen luonnon valloitusohjelma. Niinikään Chydeniuksen käsityksillä oli monia yhtymäkohtia Samuel von Pufendorfin, Montesquieun ja John Locken ajattelun kanssa.²

Kotiseudulla Chydeniuksen muisto eli hänen kuolemansa jälkeen pitkään, mutta kirjallisella saralla hänen elämäntyönsä vaipei unohduksiin vuosikymmeniksi.³ Suomalainen Frans Johan Rabbe, kansansa menneisyydestä kiinnostunut lääkäri, julkaisi ensimmäisen huomattavamman Chydenius-elämäkerran vuonna 1857, ja kolme vuotta myöhemmin hänen jalanjälkiään seurasi ruotsalainen Peter Wieselgren. Chydeniuksen toiminnan varsinaisen tieteellisen tarkastelun aloitti Johan Wolter Arnberg, ruotsalainen taloushistorian tutkija ja pankkimies, jonka 1868 ilmestynyt

---

2 Anders Chydeniuksen ajattelusta antaa hyvän kokonaiskuvan Kimmo Sarjen tutkimus ”Anders Chydeniuksen liberaali ajattelu ja sen lähteistä”. Chydenius-instituutti. Tutkimuksia 15. Kokkola 1985.

3 Pentti Virrankosken Chydenius-elämäkerrassa on laajahko kuvaus Chydenius-tutkimuksen vaiheista (Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valistuksen vuosisadalla. Juva 1986, s. 13–26).

teos ”Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi” vakiinnutti Chydeniuksen aseman valtakunnan historiassa.

Oli enää vain ajan kysymys, milloin suomalaiset tutkijat kiinnittäisivät huomionsa Chydeniukseen, maanmieheensä. Hänen ”löytäjänään” voidaan pitää E. G. Palménia, joka valmisti entisessä emämaassa väitöskirjaansa ruotsalaissuomalaisen kauppalaisäädännön historiasta.⁴ Hän julkaisi vuonna 1880 lähes kaikki Chydeniuksen laajahkot poliittiset kirjoitukset ja liitti teokseen tutkimuksen kirjoittajasta.⁵ Palménin julkaisussa oli joukoittain pikkuvirheitä, minkä lisäksi hän oli omin päin modernisoinut Chydeniuksen kieltä. Palmén kirjoitti vuonna 1903 vielä suppeahkon suomenkielisen elämäkerran laajemmalle yleisölle.⁶ Myös Axel Lille (1882) ja Heikki Renvall (1899) käsitelivät laveasti Chydeniusta taloustieteellisissä väitöskirjoissaan. Seikkaperäisimmän selvityksen hänestä teki kuitenkin kirjastomies Georg Schauman, joka julkaisi perinpohjaisten lähdetutkimusten jälkeen vuonna 1908 teoksen ”Biografiska undersökningar om Anders Chydenius”. Pentti Virrankoski toteaaakin Schaumanin työstä: ”lähes kaikki, mitä Anders Chydeniuksesta on myöhemmin kirjoitettu, rakentuu hänen esityksensä varaan”.⁷

Unohtunut näkökulma?

Anders Chydeniusta oli siis tutkittu paljonkin jo ennen Danielson-Kalmarin artikkelia. Useat kirjoittajat kokivat hänen vapaamielisyytensä monessa kohdin edelleen hyvin ajankohtaiseksi. Esimerkiksi Georg Schauman, kiihkeä liberalisti, kiintyi voimakkaasti tutkimuskohteeseensa, joka näytti hänestä suorastaan innostavalta esikuvalta.⁸ Danielson-Kalmari itse totesi, kuinka tutkijat ovat ”ylistäneet Chydeniusta yhteen ääneen vapauden ja tasa-arvoisuu-

---

4 Rommi 1965, s. 35–36.

5 Politiska skrifter av Anders Chydenius. – Teokseen kuuluu lisäksi Palménin tutkimus ”Anders Chydenius, hans lefnad, verksamhet och skrifter samt plats i Finlands historia”. Helsingfors 1880.

6 E. G. Palmén, Antti Chydenius. Kansanvalistus-Seuran elämäkertoja 9. Mikkeli 1903.

7 Virrankoski 1986, s. 19.

8 Virrankoski 1986, s. 18.

den nerokkaaksi esitaistelijaksi”. Mutta eräät kirjoittajat varoittivat samalla, että kaikkia Chydeniuksen ajatuksia ei voi sovittaa nyky-päivään. Esimerkiksi Schauman piti hänen taloudellisen vapau-den ihannointiaan 1900-luvun alun näkökulmasta katsottuna on-gelmallisena:

”Hän (Chydenius), niin kuin ylipäänsä vanhempi liberalismi, ei ajatellut sitä mahdollisuutta, että vapaus vapaan kilpailun ja sopimusvapauden vallitessa voisi tulla tietämään samaa kuin ’vapaus kuolla nälkään’, ja siten kadottaa jumalallisuutensa.”⁹

Danielson-Kalmari huomautti, kuinka Topi Kallion, Suomen 1700-luvun palkollispolitiikkaa tutkineen nuoren tiedemiehen nä-kemykset kulkivat samaa rataa. Yhteiskuntahistorioitsija Väinö Voionmaankaan mielestä Chydeniuksen ajattelussa ei ollut sijaa sosiaalipolitiikalle, sillä ”koko tämän katsantotapa oli sittenkin kauttaaltaan vain taloudellinen, ei yhteiskunnallinen”.¹⁰ Daniel-son-Kalmari piti Voionmaan mainintaa kuvaavana:

”... en tunne kirjallisuudesta ainoatakaan toiseen suuntaan käy-vää lausuntoa, vaikka arvostelu harvoin onkaan näin jyrkkä ja ehdoton.”¹¹

Vakiintunut tulkinta ei tehnyt Danielson-Kalmarin mielestä oi-keutta Chydeniuksen ajattelulle.

Termiä sosiaalipolitiikka Danielson-Kalmari ei määritellyt. Ar-tikkelista käy kuitenkin ilmi, miten hän ymmärsi tuon käsitteen. Danielson-Kalmarin näkemys käy jotakuinkin yksiin Tietosanakir-ja-Osakeyhtiön Tietosanakirjan määritelmän kanssa (1919). Sen mukaan sosiaalipolitiikalla tarkoitetaan laajemmassa mielessä toi-mia, joilla vaikutetaan eri yhteiskuntaluokkien asemaan ja keski-näisiin suhteisiin yhteisedun vaatimalla tavalla. Siksi mm. luokka-erotuksien kaventaminen oli tärkeää. Suppeammassa mielessä so-siaalipolitiikka määritellään toimenpiteiksi niitten luokkien hy-väksi, jotka ovat epäitsenäisessä asemassa ja toisten palvelukses-

---

9 Schauman 1908, s. 486.

10 Väinö Voionmaa 1917, s. 18.

11 Danielson-Kalmari 1917a, s. 87.

sa.¹² Tavoitteena oli nimenomaan vähävaraisemman väestön elin-
ehtojen parantaminen. Jo Schauman ja suomenmielinen Palmén
olivat kyllä korostaneet Chydeniuksen myötätuntoa köyhempää
kansanosaa kohtaan ja hänen pyrkimyksiään kohentaa sen ase-
maa.¹³ Varsinaisesta sosiaalipolitiikasta ei kuitenkaan ollut kyse,
vaan pikemminkin taloudellisen vapauden vaatimuksen yhdestä
ulottuvuudesta. Vasta Danielson-Kalmari ryhtyi toden teolla teke-
mään hänestä sosiaalipoliitikkoa.

Chydeniuksen kansallinen käyttöarvo oli valjennut suomenmie-
lisille nopeasti, paljolti Palménin töitten ansiosta. Niissä Chyde-
nius oli ”nykyajan kansallistajunnan” valossa kohotettu Porthanin
rinnalle niitten miesten joukkoon, joitten luomille perustoille Suo-
men sisäistä itsenäisyyttä vuonna 1809 rakennettiin. Suomenmie-
liset näkivät Chydeniuksen vapausaatteen edustajana mutta myös
suomalaisena ja suomalaisten puolestapuhujana, miehenä joka
taisteli erityisesti Suomea sortaneita merkantilistisia rajoituksia
vastaan.¹⁴

Sen sijaan Chydeniuksen taloudellinen liberalismi, ’laissez fai-
re’ -opin suuntaan viittaava ajattelu ei tuntunut luontuvan suoma-
laisen puolueen sosiaalireformismiin. Näyttikin siltä, kuin tuolla
ajatussuunnalla olisi ollut enää vain historiallinen oikeutus. Toki
myönnettiin Chydeniuksen liikkuneen oikealla asialla kun tämä
oli arvostellut ankarasti taloudellista holhous- ja pakkoperiaatetta.
Esimerkiksi Palmén tunnusti tämän näkemyksen Chydeniuksen
aikaan sopivaksi opiksi.¹⁵ Danielson-Kalmarikin huomautti, että
Euroopan talouselämä kaipasi 1700-luvun jälkipuoliskolla ennen
kaikkea vapautumista yksityisten ja kokonaisten kansanluokkien
toimintaa kahlehtineista pakkomääräyksistä.

Danielson-Kalmari myönsi auliisti, että Chydeniuksen tuotan-
nosta löytyi vain vähän mainintoja suoranaisestä valtiollisesta so-
siaalipolitiikasta, ja että tässä suhteessa perinteiselle tulkinnalle

---

12 Yhteiskuntapolitiikka. Tietosanakirja, kymmenes osa. Helsinki 1919. – Tie-
tosanakirjan artikkeli tarkastelee ”yhteiskuntapolitiikkaa” termin ”sosiaalipo-
litiikka” rinnakkaisnimityksenä.

13 Ks. esim. Schauman 1908, s. 485-486 ja Palmén 1903, s. 30-31.

14 Palménin näkemyksestä ks. Palmén 1880, s. CXCVII-CCI sekä Palménin kirja-
arvostelu Schaumanin Chydenius -tutkimuksesta, Historiallinen Aikakauskirja
1909, s. 136

15 Palmén 1903, s. 25.

oli helppo saada tukea. Mutta samalla Danielson-Kalmari korosti Chydeniuksen omiin sanoihin viitaten, kuinka tämän ajatuksia saattoi ymmärtää ainoastaan tarkastelemalla niitä kokonaisuutena. Chydenius oli antanut tämän kehotuksen ”ikään kuin aavistaen, että hänen sanansa yhteydestään irtireväistynä mahdollisesti joskus voisivat saada kantavuuden, jota hän ei tarkoittanut”. Danielson-Kalmari pyrkiikin tunkeutumaan Chydeniuksen aatemaailman perustaan ja liittämään hänen sosiaaliset katsomuksensa sen osaksi:

”Tätä neuvoa noudattaen ... tämän esitaistelijan näköpiiri ... todellisuudessa ulottui ’laissez faire’-ohjelman puitteita paljon kauemmaksi.”

Artikkelissaan Danielson-Kalmari koetti osoittaa, kuinka eräs Chydeniuksen toimintaa ohjanneista aatteista oli inhimillisyyden aate. Se oli, kuten edellisissä luvuissa on todettu, Danielson-Kalmarin mielestä arvo, joka oli ajankohtainen kaikkina aikakausina ja kaikissa yhteiskunnissa. Sen saavuttamiseksi oli monia keinoja, jotka oli sovitettava kulloiseenkin historialliseen kehitystasoon. Mikä oli hyväksi 1700-luvun ihmiselle, se ei ollut välttämättä hyväksi kahdenkymmenennen vuosisadan kansalaiselle. Chydeniuksen taloudellinen ajattelu soveltui, sellaisena kuin Danielson-Kalmari sen kuvitteli, juuri omaan aikaansa ja palveli esittäjänsä eettisiä tavoitteita.

Chydenius oli kirjoituksessaan ”Valtakunnan heikkouden lähde” (1765) luonnehtinut vapautta ja ihmisrakkautta yhteiskunnan rakennusaineiksi. Varmimmaksi vakuudeksi Danielson-Kalmari vielä tähdensi, mitä tämä ajatus piti sisällään: ”Siis ihmisrakkaus ja koko se positiivinen toiminta, joka siitä johtuu, oli saatava vaikuttamaan vapauden ohella.” Saman eettisen perusnäkemysten Danielson-Kalmari löysi muun muassa maastamuuton syitä käsittelevästä, niin ikään 1765 julkaistusta kirjoituksesta.¹⁶ Siinä Chydenius korostaa työnantajien siveellistä velvollisuutta etenkin palkollisiin ja muuhun työväkeen nähden.

Tällä vapauden ja ihmisrakkauden liitolla oli tärkeä sija Daniel-

---

16 Svar På den af Kgl. Wetenskaps Akademien förestälta Frågan: Hwad kan wara orsaken, at sådan myckenhet Swenskt folk årligen flytter utur Landet? och genom hwad Författningar det kan bäst förekommas?

son-Kalmarin todisteluketjussa. Nämä ihanteet olivat, sellaisina kuin valtioneuvos ne tulkitsti, Chydeniuksen aatemaailmassa saman altruistisen perusprinsiipin ilmausta. Molemmat tähtäsivät hyvinvointiin ja oikeudenmukaisuuteen. Taloudellinen vapaus ei siten ollut suinkaan itseisarvo vaan keino, joka edisti näitten ihanteitten toteutumista.¹⁷ Tämän tulkintamallin mukaan Chydenius olisi ollut valmis tinkimään siitä, mikäli se olisi uhannut nousta alkuperäiset ihanteet tukahduttavaksi voimaksi. Chydeniuksen ajatukset olivat siis hengeltään täysin sopusoinnussa muun muassa suomalaisen puolueen kannattamien sosiaalireformien kanssa. Danielson-Kalmarin itsensä mielestä vapaus tuli turvata mahdollisimman monelle, mutta rajoittamaton taloudellinen vapaus merkitsi toisille vapautta sortaa muita ja toisille nälkäkuoleman vapautta. Hän ei voinut kuvitella, että ihmisrakkauden julistaja Antti Chydenius olisi voinut ymmärtää vapauskäsitteen tässä epäinhimillisessä merkityksessä.

Vapaus ei siis antanut oikeutta toisten sortamiseen. Danielson-Kalmarin mielestä Chydeniuksen julistama taloudellisen vapauden periaate oli omana aikanaan perusteiltaan jo sinänsä sosiaalipoliittinen. Esimerkiksi pohtiessaan isäntien ja palkollisten luonnollista oikeutta viimeksi mainittu oli todennut:

”...työväelle annettu vakuuskirja, joka ainaisiksi ajoiksi lakauttaa kaikki heidän vapautensa rajoituksen ..., riistää aseet heidän sortajiensa käsistä.”

Mutta Danielson-Kalmari ei tyytynyt tähän. Chydenius ei ollut suosittelut taloudellista vapauttakaan aivan niin ehdottomasti, kuin siihen asti oli kuviteltu. Itse asiassa hän oli sosiaalipoliitiikan suunnanosoitaja, joka oli jo hyvissä ajoin oivaltanut yhteiskunnallisen kysymyksen pääelementit, maakysymyksen ja työväenkysymyksen.

Danielson-Kalmari käytti epäsuoraa todistelua osoittaakseen,

---

17 Chydeniuksen yhteiskunnallisen ajattelun sekä toisaalta hänen teologisten näkemystensä ja kristillisen moraalien rakkaudenkäskyn suhteista on sittemmin esitetty eriaviä näkemyksiä. On pohdittu, ohjasiko Chydeniuksen yhteiskunnallisesti herkkä moraalinen aisti hänen teologiaansa vai oliko hänen yhteiskunnallinen toimintansa seurausta hänen omaksumastaan kristillisen moraalien rakkaudenkäskystä. Tästä ks. Sarje 1985, s. 36.

että Chydeniuksen ajattelun perusteista voitiin johtaa nykyaikaisen sosiaalipolitiikan keskeinen sisältö. Esimerkiksi tutkielmasaan maastamuuton syistä Chydenius oli esittänyt ajattoman yleispätevästi, kuinka juuri alempien, ruumiillista työtä tekevien kansankerrosten voimistuminen oli koko yhteiskunnan menestymisen ehto. Siksi ne vaativat "valtiovallan hellintä huolenpitoa". Chydenius oli verrannut yhteiskuntaa puuhun, jonka juuret muodostuivat alemmista väestöryhmistä. Valtakunnan pelastamiseksi nesteet oli johdettava takaisin juuriin, ja näitä oli hoivattava hellästi, jotta puu voisi vakaantua ja saada kokonaan uuden muodon. Danielson-Kalmarin mielestä tämä kuvakielinen ilmaus oli sosiaalitieteellisesti täysin moderni – yhteiskunnan velvollisuudet vähäosaisia jäseniään kohtaan eivät rajoittuneet pakkomääräysten poistamiseen ja kaikille yhtäläisen sopimusvapauden säätämiseen.

Chydenius oli ollut hyvin huolissaan maataviljelevän väestön elinehdoista. Sen aherrusta varjosti alituinen epävarmuus, sillä perin monet eivät omistaneet maataan. Danielson-Kalmari lainasi tunteisiin vetoavasti Chydeniusta, joka kuvaa kuinka häädetty perhe kastelee lähtiessään syntymäseutunsa viimeisen kerran – kyynelellään:

"Kun yksinkertainen rahvas ... näkee itsensä vaimoineen ja lapsineen hädetyksi maantielle sekä esi-isien ja oman vaivannäkönsä joutuvan vieraitten saaliiksi, täytyy tämän tuntuvasti järkyttää yleistä turvallisuutta."

Erityisesti torpparien asema Chydeniuksen ajattelussa kiinnosti Danielson-Kalmaria. Chydenius oli eri yhteyksissä, mm. kirjassaan "Kansallinen voitto", kuvannut myötätuntoisesti näitten tukalaa tilannetta, turvattomuutta, tietämättömyyttä siitä mitä heiltä voitiin vaatia, toivottomuutta tulevaisuuden suhteen. Torpparien lapsilla ei usein ollut muuta mahdollisuutta kuin muuttaa mahdollisimman pian pois, monasti aina ulkomaille asti.

Danielson-Kalmari ei voinut uskoa, että Chydenius kaiken yllä esitetyn jälkeen olisi vapauden nimissäkään ollut valmis jättämään valtion ja yhteiskunnan sivustakatsojaksi, kun isännän ja alustalaisen suhteita järjestettiin isännän ehdoilla. Danielson-Kalmarin mielestä Chydeniuksen kuvauksesta nimittäin "seurasi johtopäätöksenä", siis epäsuorasti ja välillisesti, se että alustalaisia oli suojeltava mm. määräämällä ennalta tarkoin päivätyöt ja muut velvol-

lisuudet isäntääkin sitovalla tavalla. Sitä paitsi Chydenius oli antanut maanomistajille kehotuksen, joka paljasti hänen kaavailunsa torppariluokan aseman parantamiseksi. Sen mukaan torpparien ja mäkitupalaiusten tuli saada ikuinen hallintaoikeus siihen maahan, jonka he raivasivat viljelykselle.

Menneisyys ja nykyisyys limittyivät edellistäkin tiiviimmin toisiinsa, kun Danielson-Kalmari ryhtyi selvittelemään Chydeniuksen ajatuksia teollisuuden työntekijäin asemasta. Valtioneuvos oli kiinnostunut varsinkin niistä aloista, ”joissa isännistön ja työväen väliset suhteet lähentelivät nykyaikaisia oloja”. Hän valaisi pitkällä Chydenius-sitaatilla tämän mielipiteitten ajankohtaisuutta. Chydenius oli arvostellut niitä suuria pääoman omistajia, jotka olivat keinotelleet haltuunsa parhaimmat vuorikaivokset ja rautaruukit sekä tehneet toisten haltijat heistä riippuvaisiksi. Lisäksi he olivat sortaneet liian pienillä palkoilla työmiehiä ja seppiä, jotka pitivät oloaan orjuutena huomattuaan, ettei heidän uutteruuttaan arvostettu. Näillä ei ollut juuri mahdollisuutta hankkia parempaa elantoa muista vuorikaivoksista, koska ne olivat joutuneet harvojen käsiin. Sen lisäksi kotipaikka, vaimo ja lapset hillitsivät lähtöhaluja.

Chydenius oli maalaisväestön ja teollisuuden työntekijäin ongelmia koskettelevissa kirjoituksissaan selvästi asettunut vähempi-osaisten kansankerrosten puolelle ja vaatinut niiden elinolojen turvaamista. Danielson-Kalmari arveli, että näkemys voitiin ajatuksellisesti viedä loogiseen päätepisteeseen saakka: yhteiskunnan oli suojeltava työläistä työnantajan ja alustalaista maanomistajan mielivaltaa vastaan. Rajoittamaton sopimusvapaus saattoi synnyttää sellaisia sosiaalisia ongelmia, jotka edellyttivät valtiovallan väliintuloa heikomman osapuolen aseman turvaamiseksi. Chydenius ei tosin tarkkaan ottaen kertonut, mitkä tehtävät ”alaluokan kohottamisessa” lankesivat valtiolle ja mitkä taas kansalaisille ja kansalaisryhmille. Mutta tätä seikkaa Danielson-Kalmari ei hyväksynyt todisteeksi näkemystään vastaan, sillä ”sellaisen jaon Chydenius ajan oloihin katsoen syystä saattoi siirtää tulevien sukupolvien huoleksi”.

Olennaista oli siis ymmärtää Chydeniuksen ajattelun ydin, sillä sitä silmällä pitämällä voitiin myös ymmärtää, millaista sosiaalipolitiikkaa kukin aika ensi sijassa vaati. Sosiaalipolitiikkaa oli niin pakkomääräysten purkaminen kuin säätäminenkin, mikäli tavoitteena oli kohentaa vähävaraisemman väestön elinehtoja ja vaikut-

taa yhteiskuntaluokkien välisiin suhteisiin yhteisedun vaatimalla tavalla. Kuten Danielson-Kalmari 12 vuotta myöhemmin, siis 1929, totesi:

”Yhteistä uudemman sosiaalipolitiikan edustajien kanssa on Chydeniuksella vain lopputarkoitus, alempien kansankerrosten tilan parantaminen. Keinot sitä vastoin ovat toiset, pääasiassa suorastaan vastakkaiset. Chydenius taisteli kaikkea pakkolainsäädäntöä vastaan, nykyaikaiset sosiaalipoliitikot turvautuvat ensi sijassa juuri siihen.”¹⁸

Danielson-Kalmari tarkoitti, että Chydenius oli kamppaillut nimenomaan oman aikansa pakkomääräyksiä vastaan. Tulilinjalle eivät tämän tulkintamallin mukaan kuitenkaan joutuneet ne säädökset, joita taloudellisen vapauden mahdollisesti koittaessa olisi tarvittu esimerkiksi työväen suojelemiseksi.

Danielson-Kalmari luki Chydeniuksen vuoden 1917 artikkelissa kiistatta kansallisten merkkihenkilöitten joukkoon. Hän oli varhain ymmärtänyt yhteiskunnallisen kysymyksen luonteen ja merkityksen, ja siksi hänen kirjoituksensa olivat vuosien saatossa säilyttäneet tuoreutensa. Chydeniuksen sosiaalipoliittinen ajattelutapa oli Danielson-Kalmarista 1910-luvun Suomessa ajankohtaisempi kuin koskaan. Danielson-Kalmarin artikkeli oli muistutus yhteiskunnallisten uudistusten välttämättömyydestä. Alempien kansanluokkien hyvinvointi oli kansakunnan voiman ja eheyden perusta.

Vain muutama kuukausi Danielson-Kalmarin artikkelin julkaisemisen jälkeen syttyi kansalaissota. Tämä oli valtioneuvokselle ankara isku. Hän ei kuitenkaan menettänyt uskoaan sosiaalipolitiikkaan. Se oli vieläkin yksi tärkeimmistä kansallisen yhtenäisyyden edellytyksistä, yhtenäisyyden, joka vaati toteutuakseen eri kansankerrosten sosiaalisten erojen kaventamista. Danielson-Kalmarin sosiaalipoliittinen kanta ilmeni erittäin selvästi siinä juhlapuheessa, jonka hän piti vuonna 1929 Chydeniuksen syntymän 200-vuotismuiston kunniaksi. Esitelmä, joka julkaistiin Historian Aitan ensimmäisessä niteessä, käsitteli laveasti tämän merkkimiehen sosiaalipoliittista ajattelua. Puhe olikin tältä osin lähes suo-

---

18 Danielson-Kalmari 1929a, loppuhuomautus.

raan lainattu vuoden 1917 artikkelista.¹⁹ Tuolloinen kirjoitus tuntui, jälkikäteen katsoen, enteilevän suurta katastrofia, kansalaisso-
taa. Kun Danielson-Kalmari julisti 12 vuotta myöhemmin Chydeniuksen uudemman kerran sosiaalipoliitiikan uranuurtajaksi ja ajankohtaiseksi ajattelijaksi, niin tämäkin esiintyminen vaikutti profetialliselta – muutaman kuukauden kuluttua puhkesi siihen-
astisen historian pahin taloudellinen lama, suuri maailmanpula
valtavine sosiaalisine ongelmineen.

Tulevaisuuden mies

Danielson-Kalmarin luoma kuva Antti Chydeniuksesta oli pitkälti hänen oman ihannemaailmansa ja historiankäsityksensä heijastu-
ma. Valtioneuvos rakensi tuota kuvaa huolellisesti. Vuoden 1917
artikkeli Chydeniuksesta sosiaalipoliitikkona, 12 vuotta myöhem-
min pidetty puhe hänen 200-vuotismuistonsa kunniaksi ja lopulta
hänen keskeisen elämäntyönsä seikkaperäinen esittely vapauden-
aikaa ja kustavilaista aikaa käsittelevissä laajoissa teoksissa²⁰ muo-
dostavat katkeamattoman ketjun. Se on johdonmukainen, sillä en-
siksi mainitun artikkelin keskeiset ajatukset esiintyvät täydennet-
tyinä ja laajempiin yhteyksiin sijoitettuina myöhemmissä kirjoi-
tuksissa.

Historioitsijalla oli Danielson-Kalmarin mukaan oikeus arvioida
menneisyyden ihmisen tekoja, niitten hyvyttä, huonoutta, jalout-
ta tai moraalittomuutta.²¹ Historioitsijalla oli niinikään oikeus aset-
taa arvostelunsa tueksi ihanteita, jotka olivat yleisinhimillisiä ajas-
ta tai paikasta riippumatta ja jotka aikojen saatossa kehittyivät yhä
täydellisemmiksi. Näihin ihanteisiin kuuluivat mm. toisia sorta-
mattoman vapauden sekä ihmisyyden ja tasa-arvon aatteet, joita
Chydeniuskin Danielson-Kalmarin silmissä edusti. Hänen ajatte-
lunsa ei ollut juuttunut menneisyyteen eikä takertunut nykyisyy-
teen. Hän katsoi tulevaisuuteen, eikä ainoastaan lähitulevaisuu-
teen. Chydenius oli tavalla tai toisella ymmärtänyt varsinaisen

---

19 Danielson-Kalmari 1929a, erityisesti sivut 97–102.

20 Erityisesti Danielson-Kalmarin teokset ”Piirteitä vapaudenajalta II” sekä ”Kus-
tavilainen aika I”. Porvoo 1932 ja 1921.

21 Danielson 1882, s. 203–204.

kehityksen ajatuksen; yhteiskunnan oli sopeuduttava muutospaineisiin, ja jokainen historiallinen muutos sisälsi uuden muutoksen idun. Chydenius oli vaatinut esimerkiksi taloudellista vapautta oman aikansa eikä tulevaisuuden ongelmien ratkaisemiseksi. Hän ei halunnut luoda siitä sellaista itseisarvoa, joka aikoinaan muuttuisi kehityksen välttämättömästä edellytyksestä sen esteeksi ja tukahduttaisi todellisen vapauden ja inhimillisyyden.

Chydenius oli korostanut voimakkaasti taloudellisten ja sosiaalisten tekijöiden tärkeyttä yhteiskuntaelämässä. Tämä näkemys oli Danielson-Kalmarin ajatusmaailmalle ja historiannäkemykselle läheinen. Valtioneuvos katsoi ja arveli myös Chydeniuksen katsoleen, ettei mikään todellinen kehitys tai pikemminkin edistys, ainakaan pidemmän päälle, ollut mahdollinen, jos tuolta kehitykseltä puuttuivat aineelliset edellytykset. Aineelliseen kehitykseen kuului sekin, miten aineelliset edut kunakin aikana jakautuivat. Eri yhteiskuntaluokkien välisten suhteitten sekä vapauden ja tasa-arvon aatteitten kehitys liittyivät elimellisesti talous- ja sosiaalihistoriaan. Danielson-Kalmari saattoikin julistaa itsenäisessä Suomessa Chydeniuksen ajatukset tässäkin suhteessa ajankohtaisiksi:

"Chydeniuksen ja hänen aatetoveriensä antama esimerkki velvoittaa ja rohkaisee. He pyrkivät tasoittamaan kansanluokkien välistä kuilua ... Sen poistaminen on kansamme elinkysymyksiä. Tietoisuus tästä ... antakoon meille kaikille ... intoa ja voimaa rehelliseen, uupumattomaan yhteistyöhön.²²

Mutta eräässä asiassa Danielson-Kalmari tunnusti Chydeniuksen olleen aikansa vanki. Tällä ei näet ollut selvää käsitystä kansakunnan tehtävästä yksilön ja ihmiskunnan väliasteena.²³ Chydeniusta ei siis voinut parhaalla tahdollakaan tulkita kansallisuusaatteen sanansaattajaksi, ei yleisvaltakunnallisessa eikä suomalaisessa mielessä. Valtiollinen suomalaisuus oli hänelle tyystin vieras, mutta Alavetelin kappalaisen ja Kokkolan kirkkoherran kotimaa ei ollut Danielson-Kalmarille yhdentekevä:

"Sittenkin se maaperä, josta hänen kirjallinen toimintansa verso, on kauttaaltaan suomalainen, ne huomiot, joihin hän raken-

---

22 Danielson-Kalmari 1929a, s. 107–108; ks. myös Danielson-Kalmari 1932b s. 7.

23 Danielson-Kalmari 1932b s. 436.

taa väitteensä ja korjausvaatimuksensa, on hän tehnyt suomalaisessa kotimaassaan.”

Chydenius oli esimerkiksi itse paikalla nähnyt, miten Tukholman etuoikeudet ehkäisivät Pohjanmaan kaupunkien meriliikennettä. Myös hänen sosiaalipoliittinen kasvualustansa oli kotimainen.²⁴ Chydeniuksessa oli siis aimo annos suomalaista, hänen kokemuspohjansa oli suomalainen ja kaiken lisäksi Chydenius-suku polveutui suomenkielisestä rahvaasta – Danielson-Kalmarille varsin huomattava seikka.²⁵ Valtioneuvos laskikin Chydeniuksen paitsi valtakunnallisesti merkittäväksi henkilöksi myös kansalliseksi suurmieheksi.

Danielson-Kalmari ei pitänyt Chydeniusta aivan ainutkertaisena ilmiönä, yksinäisenä nerona, vaan miehenä, jonka hänen oma aikansa oli synnyttänyt, ja joka sanoissaan ja teoissaan ilmensi tuon ajanjakson tarpeita sekä viittoi toiminnallaan tietä tulevaisuuteen:

”... niinkuin valistuksen aikakausi yleensä Euroopassa, niin vapaudenaika ja nimenomaan sen loppupuoli Ruotsissa ja Suomessa herätti eloon monen niistä aatteista, joiden toteuttamisessa seuraava vuosisata on hyörinyt ja taistellut.”²⁶

Chydeniuksella olikin sekä edeltäjiä että seuraajia, myös maanmiehissään. Näistä Danielson-Kalmari nosti esille nuorena kuolleen filosofin ja orientalistin Petter (Pietari) Forsskålin (1732–63) sekä Loviisan pormestarin ja valtiopäivämiehen Alexander (Aleksanteri) Keppleruksen (s. 1732). Kumpikin oli kamppaillut valtiollisen ja yhteiskunnallisen vapauden ja tasa-arvoisuuden puolesta, eivätkä he olleet unohtaneet vähäväkisiäkään: eettissosiaaliset näkökohdat olivat molemmille tärkeitä.²⁷

Danielson-Kalmari näki myös hämmästyttäviä yhtäläisyyksiä Anders Chydeniuksen ja tuon ajan toisen suuren suomalaisen Göran Magnus (Yrjö Maunu) Sprengtportenin ajattelussa. Tosin ensin mainitulle esimerkiksi Suomen itsenäisyys oli perin kaukainen asia, ja aristokraattista Sprengtportenia oli vaikea kuvitella sosiaa-

---

24 Danielson-Kalmari 1929a, s. 105.

25 Danielson-Kalmari 1929a, s. 94; Danielson-Kalmari 1932b, s. 410.

26 Danielson-Kalmari 1921a, s. 36 (Kustavilainen aika I).

27 Danielson-Kalmari 1929a, s. 106–107; Danielson-Kalmari 1932b, s. 350–379 ja 564–586.

lipolitiikan pioneeriksi. Kummallakin oli kuitenkin sama kotimaa ja ennen kaikkea kumpikin pohdiskeli samalla tavoin ajatus-, kirjoitus- ja painovapaudesta. Selityksen Danielson-Kalmari löysi ajan henkisistä virtauksista:

”Nähtävästi se henkinen ilmapiiri, jossa molemmat elivät, oli oleellisista eroavuuksista huolimatta tärkeissä kohdin sama.”

Sekä Chydeniuksen että Sprengtportenin toiminta oli osa sitä vapauden ja tasa-arvoisuuden aatetta, joka oli edennyt 1700-luvun jälkipuoliskolla sivistysmaissa vastustamattomalla voimalla, ja joka oli Yhdysvaltain ja Ranskan ”ihmisoikeuksien julistusten” taustalla vuosina 1776 ja 1789. Suomessa kehitys Danielson-Kalmarin mukaan kaikeksi onneksi alkoi vähäisenä hedelmöittävänä purona eikä yltynyt pauhaavaksi, kaikki esteet murtavaksi koskeksi.²⁸

Chydenius oli siis uudistusinnossaankin Danielson-Kalmarin mielestä aikansa lapsi, joskin tuo pappismies näki eräissä kysymyksissä, esimerkiksi sosiaalipoliittisissa probleemeissa, ihmeteltävän kauas tulevaisuuteen. Se että hän kulki edistyksen kärkijoukossa ja oli ajattelultaan dynaaminen ja eteenpäin katsova, teki hänestä kiintoisan tutkimuskohteen. Vastustamattomat historialliset virtaukset ikäänkuin ruumiillistuivat Chydeniuksessa; historia tavallaan ilmaisi itseään hänen kauttaan. Siksi Chydenius oli Danielson-Kalmarille paljon enemmän kuin suurmies. Hän oli paitsi suurenmoinen persoona myös eräällä lailla historiallisen kehityksen välikappale, jonka toimintaan perehtymällä saattoi entistä paremmin ymmärtää hänen edustamaansa aikaa, sen ominaispiirteitä ja yleistä luonnetta. Danielson-Kalmari pitikin Chydeniusta miehenä, jonka ajattelussa kodifioituivat tuon ajanjakson kehityspyrimykset. Chydeniuksen elämäntyö oli ikkuna 1700-luvun loppupuolen maailmaan, siihen maailmaan, joka kävi käsiksi kehitystä ehkäisseihin arvoihin ja instituutioihin, ja joka valmisti näin tietä tulevaisuudelle:

”Kunniasijaansa Suomen ja Ruotsin historiassa Chydenius ei ole voittanut esiintuomalla aivan uusia ennen lausumattomia to-

---

28 Danielson-Kalmari 1921a, s. 419–420 (Kustavilainen aika I); Danielson-Kalmari 1929a, s. 107–108.

tuuksia. Hänen suuruutensa ilmenee siinä terävässä älyssä, jolla hän havaitsee mitä edeltäjillä ja aikalaisilla on parasta hänelle opetuksiksi tarjottavana, siinä johdonmukaisuudessa, jolla hän kehittää ja yhdistää eri tahoilta saadut ainekset eheäksi maailmankatsomukseksi ... ja siinä ylevässä siveellisessä innostuksessa, jolla hän taistelee miehuullisen taistelunsa juurtuneita harhaluuloja, kukistumattomalta näyttävää vääryyttä ja vuosisatojen perintönä kulkenutta sortoa vastaan.”²⁹

Historiallinen anakronismi

Kaiken kaikkiaan Danielson-Kalmari loihti Chydeniuksen valtiopäiväesiintymisistä ja yhteiskunnallisista kirjoituksista kohtuuttoman säröttömän kokonaisuuden. Siinä ei ollut juuri sijaa sisäisille ristiriidoille. Chydeniuksen lausunnot, jotka olivat usein epämääräisiä, tilannekohtaisia ja tarkoitushakuisia, muovautuivat valtioneuvoksen mielessä ilmauksiksi jostain suuresta ja yhtenäisestä perusnäkemyksestä. Kun Danielson-Kalmari oli löytänyt tuon perusnäkemys, niin hän perusteli ja todisteli kaikki Chydeniuksen puheet ja kirjoitukset siitä käsin – olipa sitten kyse ihmisrakkaudesta, tasa-arvoisuudesta, vapaudesta tai sosiaalipolitiikasta.

Ihmisrakkaus kehotti ihmisiä tasa-arvoisuuteen, suhtautumaan toisiinsa veljinä, joilla oli samat oikeudet ja mahdollisuudet. Ilman pyrkimystä kohti oikeudellista, taloudellista ja sosiaalista tasa-arvoa ei toisaalta voinut olla aitoa ihmisrakkautta, sillä suuri kuilu oikeuksissa ja varallisuudessa eri kansanluokkien välillä synnytti toraa ja katkeruutta. Tasa-arvon ja ihmisrakkauden aatteet puolestaan valmistivat tietä vapaudelle, sillä ihmisen luontainen vapaus oli tasa-arvon välttämätön edellytys; vapautensa avulla ihminen paitsi toteutti itseään ja mahdollisuuksiaan niin myös saattoi vapautua toisen sorrosta ja pakkovallasta.

Sosiaalipolitiikkaa taas oli se keinojen kokonaisuus, jolla yhteiskuntaa säädeltiin – tilanteesta riippuen joko pakkomääräyksiä purkamalla tai laatimalla – siten että vapauden, tasa-arvoisuuden ja ihmisrakkauden ihanteet toteutuivat mahdollisimman hyvin. Sosiaalipolitiikalla tuli mm. vaikuttaa siihen, ettei toisten vapaus

---

29 Danielson-Kalmari 1932b s. 439.

taloudellisessa elämässä muuttunut vapaudeksi riistää vähäosaisia ja ettei taloudellisen vallan keskittyminen vienyt toisilta todellista vapautta vaihtaa työpaikkaa ja saada näin parempaa palkkaa.

Mitä hyvänsä siis Chydenius puhui tai kirjoitti, niin Danielson-Kalmarille se oli ilmausta jostain yhtenäisestä maailmankatsomuksesta. Jokainen Chydeniuksen lausuma ajatus selitti ja täydensi jokaista muuta hänen esittämäänsä ajatusta. Kun hän sanoi jotakin ihmisrakkaudesta, niin Danielson-Kalmari tulkitsi sen merkitsevän viittausta myös tasa-arvoisuuteen. Ja kun Chydenius puhui vapaudesta, niin tämä sana sai Danielson-Kalmarin mielessä myös sosiaalipoliittisen ulottuvuuden. Valtioneuvoksen ajatuksenjuoksu on jossain määrin hämärä. Vaikka hänen tulkintamallinsa vaikuttaa pintapuolisesti katsoen eheältä ja selitysoimaiselta, niin hän ei erittele systemaattisesti Chydeniuksen ajattelun eri osasia eikä niitten spesifejä yhteyksiä, vaan jättää tarkastelun perin yleiselle tasolle. Tämän lisäksi tutkijan ja tutkittavan, Danielson-Kalmarin ja Chydeniuksen, aivoitukset pyrkivät jatkuvasti sekoittumaan keskenään.

Mitään oleellisesti uutta Danielson-Kalmari ei tuonut Chydeniuksen elämäntyöstä päivänvaloon. Sen sijaan hän esitti uusia painotuksia, joista merkittävin, hänen itsensäkin mielestä, oli näkemys Chydeniuksesta nykyaikaisen sosiaalipolitiikan suunnanosoittajana. Tämä käsitys ei ole jäänyt täysin unohduksiin,³⁰ mutta se ei ole silti juurtunut tutkimukseen. Danielson-Kalmari esitti kyllä kieltämättä uuden ja mielenkiintoisen näkökulman Chydeniuksen ajatusmaailmaan. Hän viehättyi kuitenkin keksinnöstään siinä määrin että antoi sille julistuksellisen luonteen. Sosiaalipoliitikko Chydenius hallitsi Danielson-Kalmarin tutkijanmieltä tavalla, jota hänen ammattiveljiensä on ollut vaikea hyväksyä.

Jo Danielson-Kalmarin omana aikana hänen tulkintansa herätti vastustusta. Vuonna 1929 Chydeniuksen kirjoitusten suomentaja V. Malinen arvosteli valtioneuvosta siitä, että tämä oli virheellisesti rinnastanut Chydeniuksen sosiaaliset harrastukset ja nykyaikai-

---

30 Esim. Patoluodon ja Sarjen Chydenius-artikkelissa (Patoluoto/Sarje 1979, s. 87–88) tuodaan esille Danielson-Kalmarin näkökohdat mutta siinä todetaan samalla, että Chydeniuksen argumenttien kärki yleensä suuntautuu sosiaalipoliittikkaa vastaan. Sen sijaan Tapio Voionmaa edusti hyvin myönteistä suhtautumista Danielson-Kalmarin tulkintaa kohtaan Valtiotieteiden käsikirjaan kirjoittamassaan artikkelissa (Tapio Voionmaa 1921, s.175).

sen sosiaalipolitiikan toisiinsa. Malisen mielestä Danielson-Kalmarin selitysyritys oli jyrkässä ristiriidassa tutkittavan henkilön selvästi individualistisen, taloudellista vapautta puoltavan näkökannan kanssa. Jos Chydenius olisi todellakin ollut sosiaalipoliitikko, valtiovallan yhteiskuntaa säätelevän sosiaalipoliittisen toiminnan kannattaja, hän olisi osoittanut epäluottamusta omaa taloudellista ajatteluaan kohtaan, toisin sanoen asettunut itseään vastaan. Arvostelijan mukaan Danielson-Kalmarin jossittelu johti mielivaltaiseen ajallisten tasojen sekoittamiseen:

”... Chydeniuksesta, puoli vuosisataa sitten eläneenä (so. noin v. 1880 – JT), olisi voinut tulla kateederisosialisti, ehkäpä meidän päivinämme täysi sosialistikin. (Mutta) tästä on yhtä turha kinastella kuin siitä, ’mitä olisi tapahtunut, jollei olisi tapahtunut sitä, mitä on tapahtunut’.”³¹

Danielson-Kalmari ei kritiikistä lannistunut. Hän kertasi vuonna 1932, siis vuotta ennen kuolemaansa ilmestyneessä vapaudenajan esityksessään aikaisemmat näkemyksensä, monissa kohdin sanasta sanaan. Vaikka Chydenius oli niin valtiollisen kuin yhteiskunnallisen ja taloudellisenkin vapauden innokas kannattaja, Danielson-Kalmari halusi tehdä selvän pesäeron hänen ja myöhemmän ns. manchesterilaisen suunnan välillä:

”Pääpainon Chydenius panee varallisuuden tasaiseen jakoon yhteiskunnassa. Hän velvoittaa valtion, samalla kun se säilyttää jokaiselle yksityiselle hänelle kuuluvan luonnollisen toimintavapauden, tekemään kaiken voitavansa heikompien jäsentensä, kansan suuren enemmistön suojelemiseksi siltä sorrolta, jonka alaiseksi harvojen, taloudellisesti voimakkaampien ylivalta ne on saattanut *tai jolla se tulevaisuudessa niitä uhkaa*.”³² (harv. JT)

Chydeniuksen sosiaalipoliittisen ajattelun silta ulottui siis vapaudenajalta aina itsenäiseen Suomeen ja suureen maailmanpulaan saakka.

---

31 Malinen 1929; ks. myös Schauman 1929. Schaumankaan ei nähnyt Chydeniuksen mielipiteissä mitään nykyaikaiseen sosiaalipolitiikkaan viittaavaa.

32 Danielson-Kalmari 1932b, s. 435.

Historiasta kansantaloustieteeseen

Tiede kansan palvelijana

Filosofia ja historiatiede olivat osoittautuneet ”hyödyllisiksi” nostessaan esiin Suomen omaleimaisen menneisyyden, herättäessään kansallista itsetietoisuutta ja luodessaan kansallista identiteettiä. Nämä tieteet eivät kuitenkaan kyenneet tarjoamaan keinoja 1800-luvun lopulla yhä polttavammaksi muodostuneen ja kansallista eheyttä uhanneen sosiaalisen kysymyksen ratkaisemiseksi. Erityisesti suomalaisen puolueen nuorempi polvi koki kansalliset päämäärät ennen kaikkea käytännön asiana. Monet suomenmieliset tiedemiehet suuntautuivatkin historiasta saksalaisvaikutteeseen kansantaloustieteeseen ja tilastolliseen tutkimukseen, joilta he odottivat suurempaa hyötyä kansallisuusaatteenkin edistämistyössä. He toivoivat juuri kansantaloustieteen tarjoavan luotettavan tiedollisen perustan yhteiskunnallisille reformeille, joitten avulla lujitettaisiin kansallisen yhtenäisyyden sosiaalista perustaa.

Danielson-Kalmari oli osaltaan tukemassa vuosisadan loppupuolella historiatieteessä käynnistynyttä prosessia. Se johti toisaalta historian tutkimuksen uudelleensuuntautumiseen ja toisaalta kansantaloustieteen eriytymiseen siitä. Ei ole sattuma, että Danielson-Kalmari mainitsi vuonna 1899 kirjoittamassaan, päättyneen vuosisadan suuria kehityslinjoja käsitelleessä artikkelissaan seuraavat neljä suomalaisnimeä: J. V. Snellmanin, Y. S. Yrjö-Koskisen, Aksel Warénin ja Hannes Gebhardin. Nämä miehet muodostivat tieteellisen jatkumon, joka samalla kuvasti tieteen ja suomalaiskansallisen aatteen liittosuhteen edistymistä. Kansallisen filo-

sofian ja kansallisen historian kautta edettiin sosiaalitaloustieteeseen, osin historiallisesti painottuneeseen tutkimukseen sekä osuustoimintaliikkeen tarjoamien mahdollisuuksien selvittelyyn. Tieteen oli vastattava ajan haasteisiin ja palveltava kansaa ja isänmaata. Sen oli kaikin voimin taisteltava ”kansan kokonaisuuden” puolesta:

”Haikkealla mielellä ajattelee sitä tappiota, jonka yhteiskunnallinen harrastuksemme on kärsinyt Warénin ennenaikaisen kuoleman kautta. Hänen työnsä näyttää, että nousevassa suomenmiehisessä nuorisossa käsitetään, mitä aika vaatii ... Gebhardin toiminta (taas) osoittaa, mitä ulkomailta voidaan oppia eri kansanluokkien yhteensaattamiseksi.”¹

Historia olikin Suomessa eräänlainen yhteiskuntatieteitten emätiede. Nimenomaan suomalaisen puolueen johtohahmoista varsin monet olivat historioitsijoita, ja samat vaikuttajat hallitsivat myös saksalaista taloustiedettä ja sosiaalireformismia esikuvanaan pitävää, vuonna 1884 perustettua Kansantaloudellista Yhdistystä.² Esimerkiksi Yhdistyksen perustajan Yrjö-Koskisen, Danielson-Kalmarin, Gebhardin, Ernst Nevanlinnan, Yrjö Jahnssonin, J. H. Vennoilan ja August Hjeltin henkilöissä yhdistyivät historioitsija, poliitikko ja laajasti käsitettynä kansantaloustieteilijä. Näitten roolien yhteinen nimittäjä oli suomalaiskansallinen aate. Mainituista miehistä Yrjö-Koskinen ja Danielson-Kalmari pysyivät ensisijaisesti historioitsijoina, kun taas muut siirtyivät taloudellisten ja sosiaalisten ilmiöitten pariin joko käytännön elämään tai akateemisiksi opettajiksi ja tutkijoiksi.³

Ensin miehet, sitten oppituolit

Talouselämän laajeneminen ja yhteiskunnallisen kysymyksen paheneminen kohdistivat Danielson-Kalmarin kiinnostuksen yhä enemmän kansantaloudellisiin ja sosiaalisiin seikkoihin. Hän oli valitellut jo vuonna 1893 Härmäläis-osakunnassa sitä, että talous-

---

1 Danielson 1899a.

2 Harmaja 1934b, s. 143–145 ja 153–154.

3 Tervonen 1987, s. 51.

oppi oli edustettuna ainoastaan lainopillisessa tiedekunnassa ja sielläkin vain toiseen tieteeseen liitettynä. Danielson-Kalmari oli vertaillut Helsingin yliopistoa muihin eurooppalaisiin opinahjoihin, joissa kyseisen oppiaineen asema oli yleensä olennaisesti parempi. Tilanne oli haitallinen, sillä akateeminen nuoriso jäi monia pohjatietoja vaille ryhtyessään työhön valtiollisille ja yhteiskunnallisille aloille. Ylioppilaat eivät liioin tunteneet tarpeeksi houkutusta esimerkiksi sanomalehtimiehen ammattiin eivätkä kyenneet valmistautumaan siihen tieteellisesti. Yhteiskuntatieteiden ja nimenomaan kansantaloustieteen kohottaminen tutkintoluokujen asteelle olisi parantanut asiaa huomattavasti.⁴

Danielson-Kalmarin tyytymättömyys oli aiheellista. Kansantaloudella oli tuolloin tosin hänen mainitsemansa professuuri lainopillisessa tiedekunnassa, mutta se oli kytketty talousoikeuteen.⁵ Professorina oli virkaansa vuonna 1882 nimitetty Joel Napoleon Lang. Hän oli Danielson-Kalmarin tavoin kansantaloustieteen historiallisen oppisuunnan kannattaja.⁶ Miehiä yhdisti myös sukulaisuus, sillä Lang oli nainut Danielson-Kalmarin nuoremman sisaren Jennyn. Professorit olivat lisäksi kesänaapureita Vääksyssä vuodesta 1892 alkaen.⁷

Lang oli virassaan muodollisesti pätevä. Hänen kirjallinen tuotantonsa kattoi niin kansantaloudellisia kuin talousoikeudellisiaakin kysymyksiä, ja hän luennoi tunnollisesti opetusalaansa liittyneistä asioista; aihepiiri alkoi tosin kallistua 1890-luvun jälkipuoliskolla vesioikeuden puolelle.⁸ Kansantalous oli kuitenkin ”syrajaine”, ja Lang oli ensimmäisenä tunnustamassa tämän epäkohdan. Hän esittikin konsistorille vuonna 1885 varsinaisen kansantaloustieteen professuurin perustamista historiallis-kielitieteelliseen osastoon, sillä aineen tarjoamat tiedot olivat tarpeellisia mm. sanomalehtimiehille ja eri oppilaitosten opettajille.⁹ Ehdotusta puitiin pitkään konsistorissa, lainopillisessa tiedekunnassa sekä historial-

---

4 HO:n ptk. 21.3.1893.

5 Oppituoli oli talousoikeus ja valtiotalous vuoteen 1893 ja sen jälkeen talousoikeus ja kansallistalous.

6 Harmaja 1934b, s. 144.

7 Tytti Ketolainen. J. R. Danielson-Kalmari ja Vääksy, s. 1, 5. 1986.

8 Yliopiston opetusohjelmat 1882–1905. – Langin merioikeuden luennot saatettiin kirjan muotoon 1890 ja postuumina 1910. Kirjalla tuli olemaan huomattava merkitys alan perusteoksena.

9 Handlingar i universitetsärenden 1886–89, s. 1–3.

lis-kielitieteellisessä osastossa. Suhtautuminen siihen noudatteli paljon kielirajoja: suomenkielisten asennoituminen oli pääsääntöisesti myönteisempi kuin ruotsinkielisten.¹⁰ Lopulta Langin aloite raukesi. Osastossa mm. epäiltiin, että aine ei ollut humanisteille ensisijaisen tärkeä, ja väitettiin myös että se oli heille tyystin vieras. Lainopillisessa tiedekunnassa vastustajat taas huomauttivat, kuinka kansantaloustieteestä ilman lainopin tukea tulisi abstraktista teoretisointia.¹¹

Kansantaloustieteen opetus oli siis Danielson-Kalmarin kuten hänen lankonsakin mielestä huonoissa kantimissa. Mutta pelkkä professuurin perustaminen ei riittänyt. Jo Langin ehdotuksen käsitteilyn yhteydessä Danielson-Kalmari, niin hyvänä kuin hän tämän ajatusta pitikin, oli viitannut pätevien opettajien puutteeseen. Ja vuonna 1893 hän huomautti Härmäläis-osakunnassa, että ensin jonkun nuoren polven miehen oli koulittava itsensä kyllin päteväksi. Vasta tämän jälkeen oli olemassa todelliset edellytykset asianmukaisten professuurien perustamiselle. Danielson-Kalmari olikin ärtynyt nuoren historioitsijan Hannes Gebhardin yksioikaisuudesta, kun tämä sanojaan säästämättä arvosteli akateemista yhteisöä Valvojassa 1894.¹² Gebhard vaati artikkelissaan Snellmaniin vedoten tieteitä tulemaan luostarikammioistaan lähemmäs käytäntöä ja elävää elämää. Eräs kiireellisimmistä tehtävistä oli hänen mukaansa luoda kansantaloudelle ja sitä lähellä oleville tieteille oppituoleja, ”sillä meidän aikamme ei tätä nykyä ole autettu pelkällä estetiseeraamisella”.

Gebhard, joka oli niin Danielson-Kalmarin kuin E. G. Palméninkin oppilas, tunnusti periaatteessa esteettis-humanistisen sivistyksen tarpeellisuuden, mutta tuomitsi samaan hengenvetoon tämän yliopistossa ”yliedustetun” alan vieraantumisen käytännöstä:

”Yliopisto-opetus historiallis-kielitieteellisessä osastossa uuvuttaa nuorisomme ylenpalttisilla kielioppiluvuilla ja keskiaikais-ulkomaalaisviisaudella, kasvattaen yksipuolisesti muodollisuussankareita, jotka vieraantuvat tosielämästä ja kotimaasta.”

Tilalle Gebhard tarjoili taloustieteellistä oppia. Sitä tarvittiin kiipeästi aikana, jolloin teollisuus, kauppa ja rahaliikenne laajenivat,

10 Ks. Gebhard 1894, s. 496.

11 Langin ehdotuksen vaiheista ks. Pipping 1950, s. 10–12.

12 Hannes Gebhard, Yliopistokysymyksiä. Valvoja 1894, s. 483–503.

tilanomistajat velkaantuivat koronkiskureitten käsissä, torpparikeysmyös paheni ja lisääntyvä tilaton väestö lähti maasta tai muutti kaupunkeihin. Kansantaloustieteen akateemisen aseman lujittamisvaatimus oli Gebhardin käytännönläheisen tiedekäsityksen johdonmukainen seuraus: yliopiston oli palveltava yhteiskuntaa.

Danielson-Kalmari kirjoitti Gebhardille vastineen.¹³ Hän ei hyväksynyt sitä, että kaiken tieteenharjoituksen oikeutusta pyrittiin mittaamaan käytännön hyödyllä. Danielson-Kalmari halusi varjella kunkin tieteenalan erityisluonnetta ja itsenäisyyttä, mutta hän edellytti myös – kuten jo aiemmissa luvuissa on todettu – että tieteen oli oltava vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Sen oli vastattava kehityksen asettamiin haasteisiin ja oltava hyödyksikin siinä määrin kuin se tieteenalan luonteeseen huomioita ottaen oli mahdollista. Siinä Danielson-Kalmari oli samaa mieltä Gebhardin kanssa, että yhteiskunta tarvitsi taloustieteellistä tietämystä ja että kansantaloustiede tarvitsi professuurin. Hän hyljensi kuitenkin oppilaansa kiivailua ja kehotti ”jotakuta kyvykästä nuorta miestä”, siis vaikkapa Gebhardia itseään, hankkimaan kansantaloudellista sivistystä ja tällä tavoin pohjustamaan aineen vakinaisen opettajanviran perustamista; toisin sanoen oli aika ryhtyä sanoista tekoihin. Ja vielä seitsemän vuotta myöhemmin, siis 1901, Danielson-Kalmari toisti kehotuksensa:

”... tosiasia on, ettei ole noussut ketään nuorempaa tiedemiestä, joka suuremmalla innolla ja menestyksellä olisi raivannut tietä tälle opetukselle yliopistossa ... On esimerkkejä, että sellaisia virkoja saadaan perustetuksi kun vaan löytyy harrastusta.”¹⁴

Tiedolla ja tietoa tuottavalla tieteellä oli Danielson-Kalmarin mielestä siis tietty itsenäisyytensä mutta ei itseisarvoa. Hän vastusti tarmokkaasti esimerkiksi latinan yliarviointia. Tuon ”Rooman kielen” taitaminen ei sellaisenaan ollut taikalääke henkiseen kykenemättömyyteen eikä se jalostanut ajattelua omalla painollaan. Danielson-Kalmari huomautti Valvojassa vuonna 1883 painokkaasti, että esimerkiksi kaavailtu suomenkielinen naislyseo, latina-lyseo oli arveluttava ajatus. Latinalla oli merkitystä vain sellaisessa

---

13 J. R. Danielson, Hra H. Gebhardin mietteet historian luvuista yliopistossamme. Valvoja 1894, s. 629–632 (= Danielson 1894b).

14 Härmäläis-osakunnan ptk. 5.11.1901.

koulussa, joka oli puhtaasti yliopistoon valmistava oppilaitos, ja yliopistossa latina oli mielekäs nimenomaan siksi, että tieteet olivat uudempiin aikoihin asti liikkuneet tällä kielellä. Latinalla kielenä olikin vain välinearvo. Tytöille se ei muodostunut samalla tavoin tärkeäksi kuin matematiikka, historia ja uudet kielet, joitten opetusta oli tyttökouluissa tehostettava. Niitä neitosia varten, jotka aikoivat korkeammalle, Danielson-Kalmari suositteli sellaisen jatko-opiston perustamista, jonne tyttökoulun suorittaneet saattoivat hakeutua ja jossa saattoi opiskella myös latinaa.¹⁵

Latina ei Danielson-Kalmarin ajattelun mukaan ollut sellaisenaan ”hyödyllinen”. Sen sijaan historialla oli huomattava hyötyulottuvuus, ja kansantaloustiede oli suoranainen hyötytiede. Se oli Suomelle tuiki tärkeä aine. Danielson-Kalmari ei jäänytäkään toimettomaksi vaan pyrki omalta osaltaan edistämään taloustieteellisen sivistyksen luomista. Hän esitteli opiskelijoille luennoillaan kansantaloustiedettä, tosin varsin historiallisin ja sosiaalipoliittisin äänenpainoin. Arvostettuna opettajana hän antoi lisäksi huomattavia vaikutteita nuorille tutkijoille. Osin juuri Danielson-Kalmarilta saatujen virikkeitten ansiosta eräät historioitsijat siirtyivät taloustieteen puolelle ja perehtyivät siihen syvemmin Saksassa, nimenomaan 1890-luvulla ja vuosisadan taitteessa. Tämä käy ilmi mm. hänen oppilaittensa lähettämistä kirjeistä. Esimerkiksi Kyösti Järvinen, joka päätyi sittemmin kauppaopin professoriksi Kauppakorkeakouluun, kiitti Danielson-Kalmaria siitä, että tämä oli antanut hänelle ”ensi ohjauksen taloustieteen tärkeälle ja huvittavalle työsaralle”. Järvinen mainitsi vielä, kuinka sikäläiset pitkälti Schmollerin ja Wagnerin johdolla suoritettut opinnot olivat avanneet hänelle uusia, ”enemmän elämään käypiä ja enemmän kansallisia näköaloja”.¹⁶

Myös Ernst Neoviuksen (Nevanlinnan) vuonna 1900 opinnoistaan Saksassa kirjoittama perusteellinen selvitys paljastaa hänen opettajansa vaikutuksen tieteelliseen jälkikasvuun niin historian kuin kansantaloustieteenkin alueella.¹⁷ Nevanlinna aloitti uransa taloushistorioitsijana, Suomen autonomian rahaolojen erityistuntijana. Sittemmin hänestä tuli kansantaloustieteilijä ja aineen aka-

---

15 Danielson 1883a; vrt. Klinge 1989, s. 447.

16 Kyösti Järvinen Danielsonille Berliinistä 18.3.1894. Danielson-Kalmarin koelma, kansio 3.

17 Ernst Neovius Danielsonille 27.3.1900. Kansio 5.

teeminen opettaja, ensin Kauppakorkeakouluun (1913–19), sitten Turun yliopistoon (1922–24) sekä lopulta Helsingin yliopistoon (finanssiopin professori 1924–26).¹⁸ Nevanlinna puhui ja kirjoitti voimakkaasti saksalaisen taloustieteen puolesta. Ihailu näkyi peittelemättömästi vuonna 1913 ilmestyneessä teoksessa ”Kaksi kansantalouden tutkimuksen merkkimiestä”.¹⁹ Siinä Nevanlinna esiteli Wagnerin ja Schmollerin näkemyksiä kutakuinkin kritiikittömästi, samojen miesten joita hän oli aikoinaan kuunnellut Saksassa.

Ensimmäiset professorit

Edellä on kerrottu, miten Danielson-Kalmari oli vielä vuosisadan taitteessa epäillyt suomalaisen taloustieteen tasoa. Kehitystä oli kuitenkin tapahtunut jonkin verran, ja esimerkiksi Aksel Warénin vuonna 1898 julkaistu tutkimus ”Torpparioloista Suomessa” oli puutteistaan huolimatta lupauksia antava työ.²⁰ Myös Gebhard osoitti pätevyyttä mm. tilastollisten tutkimusmenetelmien tuntijana. Hän kirjoitti saksanmatkansa jälkeen vuonna 1895 poleemisen teoksen ”Maanviljelystilasto meillä ja muualla”. Vuonna 1899 oli vuorossa osuustoiminta-aatteen ansiokas erittely ”Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla”. Ja lopulta vuonna 1901 Gebhardilta ilmestyi tutkimus ”Maaseudun yhteiskuntaolojen parantamisesta muutamissa Euroopan maissa”, joka oli kansainvälisestikin Englannin maakysymyksen kokonaisvaltaisena kartoituksena pioneerriluontoinen työ. Kiinnostus ulkomaiseen tutkimukseen sekä halu kartoittaa kotimaan taloudellis-sosiaalinen tilanne pohjustivat kansantaloustieteen, käsitteellisesti vielä epämääräisen tieteenhaaran kehitystä Suomessa.

Myös opetuspuolella oli menty eteenpäin, eikä Langin tarvinnut toimia enää yksin. Lainopilliseen tiedekuntaan perustettiin hallinto-oikeuden ja kansantaloustieteen apulaisen virka, jonka hoitajaksi vuonna 1894 tuli K. J. Ståhlberg. Väestökysymyksestä väitellyt J. W. Tallqvist aloitti historiallis-kielitieteellisessä osastossa ti-

---

18 Nevanlinnan (vuoteen 1906 Neovius) elämänvaiheista ks. Kalliala 1933.

19 Helsinki 1913; ks. myös Nevanlinna 1923.

20 Vrt. Alapuro/Alestalo 1973, s. 91–92.

lastotieteen dosentin luennot vuonna 1887. Aihepiiri ulottui väestötilastoista ja pankkitoiminnasta taloudellisten yhteiskuntaidealien historiaan ja nykyajan sosiaalireformistisiin virtauksiin. Vuonna 1900 Tallqvistin dosenttuuri muuttui kansantalous- ja tilastotieteeksi. Taloustiede sai ennen vuosisadan loppua vielä yhden opettajan, kun Hannes Gebhardista tuli vuonna 1899, niinikään historiallis-kielitieteelliseen osastoon, maanviljelyksen kansantalouden ja tilastotieteen dosentti. Samalla taloustieteitten opiskelijamäärät kasvoivat voimakkaasti, ja lopulta vuonna 1900 kävi mahdolliseksi ottaa kansantaloustiede ja tilastotiede, maanviljelyksen kansantalous- ja tilastotiede sekä maantiede mukaan filosofian kandidaatin tutkintoon, vaikka näissä aineissa ei ollut kiinteäpalkkaista opettajaa.²¹

Aika alkoi Danielson-Kalmarin mielestä olla nyt kypsä taloustieteellisten oppituolien perustamiselle. Hän vaatikin vuonna 1901 kuuluisassa ”Mihin suuntaan?” -kirjasessaan, että yliopiston oli valaistava yhteiskunnallista kysymystä ja opastettava kansakuntaa löytämään oikeita ratkaisuja sen suhteen. Kansantaloustieteen aseman kohentaminen olisi luonut paremmat edellytykset kotimaan erityisolojen tuntemukselle ja ulkomaisen tieteen seuraamiselle; kun tunnettiin todellisuus, voitiin nähdä myös keinot sosiaalisten ihanteitten saavuttamiseksi. Danielson-Kalmari ilmeisesti otaksui, että eri väestökerrokset päätyisivät vähitellen samansuuntaisiin johtopäätöksiin, jos niillä olisi mahdollisuus perustaa mielipiteensä akateemisesti puntaroituun ”todelliseen” tietoon. Tieto oli juurrutettava virkamiehistöön ja sivistyneistöön, mutta sitä oli annettava myös tavalliselle kansalle. Näin taloustiede olisi iskostamassa suomalaisiin sosiaalireformistista, eräät omistusoikeuden rajoituksetkin hyväksyvää ajattelutapaa.²²

Samana vuonna Danielson-Kalmari ja Palmén ehdottivat historiallis-kielitieteelliselle osastolle Hannes Gebhardin nimittämistä maanviljelyksen kansantalous- ja tilastotieteen professoriksi mutta turhaan. Vuonna 1909 tästä tuli sitten saman aineen ylimääräinen professori maanviljelys-taloudelliseen osastoon pitkällisen prosessin jälkeen.²³ Kannanotot noudattelivat taas paljolti kielirajoja. Gebhardin suorasukainen käsitys normatiivisen sosiaalipoliittises-

21 Yliopiston opetusohjelmat 1884–1901; Pipping 1950, s. 12–13.

22 Danielson 1901a, s. 57–59.

23 Nimityskiistasta ks. Harmaja 1934a, erityisesti s. 185–187.

ti sävyttyneen kansantaloustieteen hyötyarvosta ärsytti ruotsinkielisiä opettajia, varsinkin kun hyöty tarkoitti tieteen käyttämistä suomenmielisten päämäärien hyväksi. Hänen mielestään yhteiskunnan oli ulotettava suojelutoimensa laajalle, rajoitettava yksityistä sopimusvapautta sekä muun muassa osuustoimintaa tuke-
malla kavennettava ruotsinkielisten käsiin keskittyneen elinkeino-
elämän merkitystä. Lisäksi Gebhard oli vaatinut porvariston kuten
virkamiehistön ja sivistyneistönkin muuttumista suomalaiseksi
kieleltään ja mieleltään. Hänen vaatimuksensa koski myös yliopis-
to- ja maanviljelysopetusta.²⁴

Historiatieteen piiristä lähtenyt kehitys, joka johti lopulta ta-
loustieteitten eriytymiseen siitä, ruumiillistui ehkä selvimmin juu-
ri Gebhardissa.²⁵ Gebhard oli väitellyt vuonna 1889 tutkimuksella
"Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571". "Puhdas" historia ei
kuitenkaan tyydyttänyt häntä pitkään. Gebhardin mukaan sekin
oli kyllä hyödyllistä mutta vain välillisesti. Niinpä hän siirtyi jo
varhain historiasta käytännönläheisen yhteiskuntatutkimuksen
pariin, paljolti kansantaloustieteen historiallisen oppisuunnan
hengessä. Varsinkin 1893–94 Saksaan ja Itävaltaan tehty matka
osoittautui käänteentekeväksi. Tutkimusotteeltaan Gebhard oli
teoriaa vierova empiirikko, joka kunnostautui mm. tilastollisilla
tutkimuksillaan. Hän ei muodostanut "koulukuntaa", eikä hän
muilta kiireiltään ehtinyt paljonkaan paneutua opetustyöhön.
Luennot rajoittuivat vuosisadan vaihteeseen sekä 1910- ja 20-luku-
jen taitteeseen. Silti Gebhardin tekemät ja hänen johdollaan tilatto-
man väestön alakomiteassa suoritettut tutkimukset vasta itsenäi-
syyden aikana ratkaisunsa saaneesta maakysymyksestä antoivat
sen perustavanlaatuisen selvityksen, johon myöhemmin on aina
jouduttu viittaamaan. Kuten Heikki Waris toteaa: Gebhard loi "ko-
kovartalokuvan" suomalaisesta yhteiskunnasta 1900-luvun alus-
sa.²⁶

Tilastollisten metodien lisäksi Gebhard pani suuren painon his-
torialliselle lähestymistavalle. Hän pohjusti mielellään teoksiaan

---

24 Tervonen 1985, erityisesti s. 66.

25 Allekirjoittanut on selvittänyt tätä prosessia seikkaperäisemmin artikkelissaan
"Hannes Gebhard – historioitsijasta kansantaloustieteilijäksi". Historiallisen
Yhdistyksen julkaisuja n:o 2. Helsinki 1985, s. 52–88. – Gebhardista historioit-
sijana ks. tarkemmin Alanen 1964, s. 71–84.

26 Waris 1957, s. 4–6; ks. myös Alanen 1964, s. 163–175.

ja varsinkin luentojaan kauas menneisyyteen ulottuvalla johdannolla. Olivathan historian tarjoamat kokemukset tärkeitä mm. maa-kysymyksen luonteen ymmärtämiseksi. Menettelyään Gebhard perusteli eräällä luennollaan historiallisen kertautuvuuden periaatteella, joka oli lähes sanatarkka lainaus Danielson-Kalmarin professorinväitöskirjasta. Sen mukaan mikään kysymys historiassa ei ollut aivan uusi vaan jonkin ihmiskunnan suuren elinkysymyksen modifikaatio. Se oli usein ennenkin tunkeutunut päivänkysymykseksi ja saanut kulloinkin ratkaisunsa. Yhteiskunnan muuttuessa uudet olot horjuttivat kuitenkin aiemmin saavutettua sopusointua, ja sama elinkysymys astui jälleen esiin modifioituneessa muodossaan. Gebhardin ajattelun mukaan joka kerta kun näin tapahtui, näytti kysymys uuden puolensa. Ajatteleva tarkkailija saattoi ymmärtää kerta kerralta paremmin tutkimansa ilmiön objektiivisen luonteen, nähdä sen "todellisen olennon". Gebhardin näkemystä sävytti kehitysoptimismi; kun ihmiskunta oppi tuntemaan elinkysymyksensä yhä syvällisemmin, kykeni se myös ratkaisemaan ongelmansa yhä tehokkaammin – ajatus joka oli myös Danielson-Kalmarille hyvin läheinen.²⁷

Varsinaisen kansantaloustieteen asema parani ratkaisevasti, kun oppiaine viimein irrotettiin talousoikeudesta ja siirrettiin historiallis-kielitieteelliseen osastoon. Ensimmäiseksi professoriksi nimitettiin vuonna 1908 kansantaloustieteen dosentti ja vt. professori J. H. Vennola.²⁸ Hän oli perehtynyt tilastollisiin työmenetelmiin sekä kansantaloudellisiin ja sosiaalipoliittisiin kysymyksiin, mutta huomattavimmat meriittinsä hän oli hankkinut taloushistoriassa erityisalanaan 1500-luku. Tuolle vuosisadalle sijoittui mm. Vennolan vuonna 1908 julkaisema Ruotsin ja Suomen historiaa käsitellyt laaja teos "Luontais- ja rahataloudellinen astetaistelu kansantaloudessa ja valtion finanssit". Esikuvana oli lähinnä saksalainen historiallinen kansantaloustiede, jonka edustajat olivat pyrkinneet luokittelemaan taloudellisen kehityksen eri näkökohtien mukaan talousasteiksi, jaksoiksi, joiden kautta talous eteni alimmalta ylemmille tasoille. Vennolan omassa luokituksessa edetään vaihtoa vailla olevasta alkutilasta luontais-

---

27 Gebhardin kokoelma, kotelo III:1; vrt. Danielson 1880a, förord; ks. myös Tervonen 1985, s. 66–67.

28 Pipping 1950, s. 13; Vennolan tieteellisestä toiminnasta ks. Kovero 1939.

talouteen ja sen jälkeen rahatalouden kautta luottotalouteen.²⁹

Kansantaloustieteestä tuli hyvin suosittu historiallis-kielitteellisen osaston opiskelijoitten keskuudessa. Tämä näkyi selvästi filosofian kandidaatin tutkintojen aineyhdistelmissä. Vuosina 1906–17 kansantaloustieteessä suoritettiin arvosanoja (approbatur, cum laude approbatur, laudatur) enemmän kuin missään muussa osaston aineessa.³⁰ Kansantalous- ja tilastotieteestä valmistui runsaasti myös väitöskirjoja, 1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana 24 kappaletta.³¹ Monet näistä tutkimuksista luokiteltaisiin tosin nykyisin taloushistoriaksi.

Danielson-Kalmarikin halusi edistää osaston uuden oppiaineen jatko-opintoja ja tutkimustyötä. Valtioneuvos oli saanut vuonna 1906 oman nimikkorahaston Suomalaisen Nuijan aloitteesta tehdyn keräyksen ansiosta. Kolme vuotta myöhemmin hän määräsi stipendin ehdot: apuraha oli myönnettävä historian tai kansantaloustieteen lisensiaattiopintoja harjoittavalle henkilölle, joka oli osoittanut tieteellisiä taipumuksia ja joka tunsi suomen kielen hyvin.³²

Danielson-Kalmari oli tyytyväinen suomalaisen kansantaloustieteen painotuksiin. Uusi oppiaine, jonka opetusta ja tutkimusta hän oli ollut sysäämässä alulle, oli saanut hänen kaavailemansa historiallisen ja sosiaalireformistisen luonteen. Kansantaloustieteen otsakkeen alla paneuduttiin paitsi taloudellisiin ja sosiaaliin ilmiöihin, niin myös niitten historiallisiin yhteyksiin. Samalla kansantaloustieteestä etsittiin osviittaa yhteiskunnallisten kysymysten ratkaisemiseksi.³³ Oppiaine jäikin pitkiksi ajoiksi epäitsee-

---

29 Vennola esittelee Friedrich Listin, Bruno Hildebrandin, Karl Bücherin, Gustav Schmollerin sekä Werner Sombartin luokitukset. Vennola 1908, erityisesti s. 1–31.

30 Autio 1971, liite IV.

31 Pipping 1950, s. 15.

32 Lahjoituksesta ja sen ehdoista ks. Kertomukset Yliopiston toiminnasta 1905–1908, s. 156 ja 1908–1911, s. 151.

33 Tosin tätä ”normatiivisuutta” ei aina pidetty itsestään selvänä. Esim. Nevanlinna halusi tarkoin erottaa kansantaloustieteen ja kansantalouspolitiikan (ks. esim. Kalliala 1933, s. 136). – V. 1915 O. K. Kilpi esitteli Yhteiskuntataloudellisessa Aikakauskirjassa sekä myönteisiä että kielteisiä näkemyksiä kansantaloustieteen sekä talous- ja sosiaalipoliittisten ideaalien liitosuhteesta ulkomaisessa keskustelussa. Mm. Max Weber vastusti ideaalien sekoittamista tutkimuksen lähtökohtiin, koska ei ollut mitään tieteellisesti todistettavia ideoaleja. Kilpi 1915, erityisesti s. 232–234 ja 242–243.

näiseksi, sillä rajankäynti sosiaalipolitiikkaan ja taloushistoriaan sai odottaa vuosikausia. Historiallisella oppisuunnalla oli vahva ote, ja kansantalouden teorian tutkimus lyötiin lähes täysin laimin vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Jonkinlaista liikettä tähän "seisovaan veteen" toi silti jo 1920-luvulla Ernst Nevanlinna, joka innostui ruotsalaisen matemaatikon ja kansantaloustieteilijän Gustav Casselin teorioista ja levitti hänen ajatuksiaan Suomeen.³⁴

---

34 Heurlin 1976, s. 379–382.

Epilogi

Johan Richard Danielson-Kalmarin (1853–1933) ura oli pitkä ja vaikuttava. Hänestä tuli vähitellen, kuten eräs lehtikirjoittaja totesi, niin suomalaiskansallisen historian kuin historiankirjoutuksenkin ruumiillistuma, henkilö ”joka oli elänyt kansallisen kevään nousuajan, nähnyt venäläisen sortovallan vyöryvän maan yli ja viimein elämänsä ehtoolla saanut riemuja kansansa itenäisyydestä”. Poliitikko Danielson-Kalmari eli voimakkaasti mukana niissä valtiollisissa ja yhteiskunnallisissa tapahtumissa, joitten juuria hän tiedemiehenä etsi. Hänen mielestään kansallinen politiikka ja kansallinen historian tutkimus olivat olemukseltaan yhtä, koska molemmat olivat samojen, vastustamattomasti etenevien historiallisten voimien aikaansaannoksia. Tieteenharjoituksen ja käytännön valtiomiestoiminnan välillä ei siis vallinnut ristiiriitaa.

Kansallisuusaate oli Danielson-Kalmarin historiankäsityksen perustavin elementti. Se, samoin kuin muutkin aatteet, kokosi yksittäiset menneisyyden tapahtumat yleistäväksi selitysprinsipiksi, jonkinlaiseksi kehityslaiksi. Näin Danielson-Kalmari halusi vähentää satunnaisten ilmiöitten merkittävyyttä, sillä sattumanvaraisuuden hyväksyminen historian kulkua ohjaavaksi tekijäksi olisi vienyt pohjan pois uskolta kansallisuusaatteen vääjäämättömyyden kehitykseen. Tuo aate muodosti kuitenkin vain väljän viitekehysten, koska sen toteutuminen riippui kunkin kansan kohdalla lopultakin ihmisistä itsestään. Kansallisuusaate, vapausaate ja humaniteetti-ihanne liittyivät Danielson-Kalmarilla läheisesti toisiinsa. Ilman lisääntyvää valtiollista vapautta, ilman laajempien väestökerrosten nousua päättämään omista asioistaan kansan henki ei päässyt muovaamaan valtiota oman luontonsa mukaisesti. Ja ilman ihmisarvon kunnioitusta, ilman sosiaalista yhteisvastuun

tunnetta ja sosiaalipolitiikkaa kansallinen eheys oli tuomittu jämään pelkäksi haaveeksi.

Historia oli Danielson-Kalmarista viime kädessä joukkojen historiaa, sillä kansallisten suurmiestenkin suuruus perustui siihen, että he toimivat kunkin kansan henkisen ominaislaadun edellyttämällä tavalla. Heidän oli siis ilmennettävä työssään kansan tahtoa ja toiveita, olivatpa ne vielä piileviä tai sitten jo puhjenneet kansalliseksi itsetietoisuudeksi. Osaltaan juuri kansan historiallisen arvон korostaminen sai Danielson-Kalmarin kiinnittämään huomionsa talous- ja sosiaalihistoriaan, jossa joukkoilmiöitten tärkeys oli silmiinpistävä. Todellista historiaa ei ollut ilman kansaa, eikä kansaa ollut ilman joukkoja, niitten sosiaalista elämää ja arkista aherrusta toimeentulonsa turvaamiseksi.

Talous- ja sosiaalihistorian asema vahvistui Danielson-Kalmarin ajattelussa vuosisadan taitteessa toisestakin syystä. Hän asetti arvioittensa mittapuuksi tietoisesti kehityksen senhetkisen "loppumaalin". Historia paljasti edetessään itsestään yhä uusia vivahteita, minkä vuoksi tutkija pystyi omasta ajastaan käsin ymmärtämään menneisyyden täydellisempänä kuin edeltäjänsä, näkemään aiemmissa vaiheissa juonteita, joitten merkitystä edelliset polvet eivät olleet kyenneet täysin käsittämään. Tämän ajatusmallin mukaan suurteollisuuden aikakaudella elävä tiedemies ei voinut sivuuttaa menneisyyden taloudellisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia, niin päivänselvä oli niitten vaikutus kehitykseen. Asialla oli myös käytännöllinen puolensa. Maakysymyksen ja työväenkysymyksen parissa kamppailevat kansat kaipasivat kipeästi talous- ja sosiaalihistoriallista tietoa, sillä yhteiskunnallisia ongelmia oli mahdoton tajuta ja ratkaista ellei tunnettu niitten historiallisia syntyedellytyksiä.

Danielson-Kalmar i tähdensi opiskelijoille moneen otteeseen, kuinka vähän ylioppilasaikana hankittu maailmankatsomus muuttui elämän varrella. Sama ajatus päti hänen omaan historiankäsitykseensä. Vuosien kuluessa siitä ei jäänyt juuri mitään pois, sillä Danielson-Kalmar i sijoitti omaksumansa uudet ideat vanhaan ajattelurakennelmaan. Sen vanhimman kerrostuman muodosti vakaumus kansallisuusaatteen suuresta historiallisesta merkityksestä. Näkemys oli periytynyt ennen kaikkea Yrjö Koskiselta ja J. V. Snellmanilta. Tälle pohjalle Danielson-Kalmar i lisäsi sitten talous- ja sosiaalihistoriallisen aineksen, kuten edellä on kerrottu. Esikuvansa hän löysi tällä kertaa lähinnä saksalaisesta ja englantil-

laisesta historiantutkimuksesta ja kansantaloustieteestä. Viimeisin huomattava kehitysvaihe Danielson-Kalmarin historiankäsitteissä oli luonnontieteitten inspiroiman evolutionismin soveltaminen inhimilliseen kulttuuriin. Kehitysaate oli tosin esiintynyt hänen pohdinnoissaan pitkään, mutta vasta vuosisadan taitteessa se sai ohjelmallisen painotuksen.

Evolutionismi satoi tavallaan yhteen Danielson-Kalmarin historiallisen ajattelun langat. Hän piti kansallisuusaatetta mahtavana historiallisena voimana, jonka juuret ulottuivat syvälle menneisyyteen. Tuo aate edellytti toteutuakseen kansallisvaltioita, jotka olivat syrjäyttäneet alemmat inhimillisen organisoitumisen muodot. Nämä elivät enää korkeintaan eräänlaista varjoelämää vailla sen kummempaa historiallista mielenkiintoa. Tiedemiesten olikin kiinnitettävä huomionsa ensi sijassa niihin kulttuureihin ja kansoihin, jotka olivat parhaiten sopeutuneet kuhunkin kehityskauteen. Ne olivat historiallisesti relevantteja, koska ne kuljettivat kehitystä eteenpäin ja jättivät kestävimät perintökijänsä seuraavan jakson perustaksi.

Evolutionismin valossa myös talous- ja sosiaalishistorian asema historiatieteessä tuntui entistä tärkeämmältä. Vain joukkoilmiöihin voitiin ilman muuta soveltaa kehityksen ideaa. Sitä paitsi sekä luonnon että maailmanhistorian ”kilpatantereet” olivat Danielson-Kalmarin mielestä osoittaneet, miten taistelu olemassaolosta oli nimenomaan vaivannäköä tarpeellisen ravinnon hankkimiseksi ja elämän aineellisten edellytysten varmistamiseksi. Ihminen oli tässä kamppailussa yliverkainen lähinnä sen vuoksi, että hän kykeni hallitsemaan ja muokkaamaan luonnonympäristöä työkalujen avulla. Työn organisointi puolestaan loi jo hyvin varhain pohjan sosiaaliselle järjestäytymiselle ja kulttuurievoluutiolle, mm. kaukana tulevaisuudessa hämmöttävälle kansallisvaltioille. Historian luokittaminen eri kehityksiperiodeiksi olikin Danielson-Kalmarista luontevinta suorittaa taloudellisten kriteerien mukaan.

Lukuisten valtiollisten ja yhteiskunnallisten tehtävien rasittama Danielson-Kalmar ei muodostanut ”koulukuntaa” eikä hän saanut suoranaisia seuraajia. Hän ei liioin jättänyt jälkeensä klassikkoa, teosta joka olisi pystynyt murtamaan ajan ja paikan kahleet, ja joka olisi sen vuoksi kulunut yhä uusien historioitsijapolvien käsissä. Töille oli tunnusomaista poliittinen tarkoituksenmukaisuus sekä usko kansallisuusaatteen kaikkivoipaisuuteen. Tällä tavoin sinänsä pätevien tutkimusten näkökulma kapeutui, mikä vähensi niitten

pysyvää arvoa. Danielson-Kalmari vetosi siis mielellään suoraan aikalaistajuntaan, lukijoitten kansalliseen yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja isänmaanrakkauteen. Vanhasuomalaisen valtiomiehen ja historioitsijan kirjat ja artikkelit onkin sittemmin helposti nähty ”menneen maailman” tuotteina, joitten paatos ei enää puhutellut Danielson-Kalmarin myöhemmin eläneitä maanmiehiä.

Teokset ovat silti vaikuttaneet Suomen historiankirjoituksen kehitykseen, ja esimerkiksi maan asemaa Venäjän keisarikunnan yhteydessä arvioitiin vuosikymmeniä pitkälti niitten perusteella. Samoin ne pohjustivat ja vahvistivat sitä kansallista historian tutkimuksen suuntaa, joka nousi vahvasti esille kansalaissodan jälkeen. Monet suomenkieliset tiedemiehet alkoivat määrätietoisesti etsiä identiteettiä nuorelle, vasta itsenäistyneelle kansakunnalle. Samalla poliittisen historian painoarvo lisääntyi, kun menneisyyttä ryhdyttiin tulkitsemaan uutta valtiollista statusta vastaavalla tavalla. Eräässä suhteessa Danielson-Kalmarin tutkimukset ovat pitäneet pintansa näihin aikoihin saakka. Laajassa tuotannossaan, joka keskittyi ruotsinvallan viimeiseen vuosisataan ja autonomian alkuvaiheisiin, hän toi päivänvaloon valtavan määrän käyttökelpoista tietoa. Hänen töitään on käytetty usein eräänlaisina lähdejulkaisuina, sillä niihin on painettu lukemattomia asiakirjoja tai yksityiskirjeitä joko sellaisenaan tai pitkinä lainauksina.

Taistelu Suomen sisäisestä itsenäisyydestä suuntasi Danielson-Kalmarin tarmon autonomiakauden loppuvaiheissa valtiolliseen historiaan. Hänet tunnetaan voittopuolisesti tuon tutkimusperinteen-edustajana, vaikka hän kirjoittikin elämänsä varrella melkoisen määrän sivuja talous- ja sosiaalishistoriasta. Julkaistu tuotanto antaa kuitenkin yksipuolisen kuvan Danielson-Kalmarin historiankäsityksestä ja hänen tieteellisestä ”testamentistaan”. Yleisen historian professori korosti erityisesti myöhemmissä luennoissaan, kirja-arvosteluissaan ja yliopistollisissa asiantuntijalausunnoissaan, että tieteen oli luotava kuva koko inhimillisestä kulttuurista.

Menneisyyttä, myös poliittista historiaa, oli Danielson-Kalmarin mukaan tutkittava laaja-alaisesti. Suurmiehetkin olivat sidoksissa aikaansa ja sen historiallisiin edellytyksiin, niihin aatteisiin ja instituutioihin, joitten puitteissa merkittävimpienkin yksilöitten oli toimittava. Mutta poliittinen historiankirjoitus oli sittenkin, käsitettiinpä se sitten kuinka laveasti tahansa, enemmän tai vähemmän individualistista, sillä sen oli aina otettava huomioon

yksittäisten henkilöitten vaikutus historiassa. Sen metodit eivät riittäneet erittelemään ja selittämään kokonaisia yhteiskuntia ja aikakausia. Siihen tarvittiin kulttuurihistoriaa, talous- ja sosiaali-historiaa sekä niille ominaisia menetelmiä. Historiallisen tiedon ihanteena oli selvittää tapahtumat alkuperäislähteistä, mutta viimeksi mainittu historian osa-alueet vaativat myös yleistämistä, ”kollektiivista” tulkintaa. Tämä taas edellytti kansantaloustieteen ja muitten yhteiskuntatieteitten soveltamista historian tutkimukseen, varsinkin mitä lähemmäs nykypäivää tultiin. Toisaalta historioitsijan oli ymmärrettävä kehitys hyvin pitkänä ajallisena jatkumona, jota ei voinut keinotekoisesti katkaista hetkeen, jolloin ensimmäiset kirjalliset lähteet syntyivät. Hänen oli tunkeuduttava ajassa kauemmas. Tällöin historioitsijan oli turvauduttava mm. antropologian, kansatieteen ja jopa luonnontieteitten tarjoamiin tietoihin, menetelmiin ja ajattelumalleihin.

Valtiollinen historia, historiallinen kansantaloustiede, kokonaisvaltainen ”kollektiivinen” historiankirjoitus ja darwinistisesti sävyttynyt kehitysajatus sulautuivat Danielson-Kalmarilla lopulta yhdeksi, yhtenäiseksi yhteiskuntahistorialliseksi lähestymistavaksi. Se oli ohjelma, jonka hän halusi jättää perinnöksi tieteelliselle jälkikasvulle. Professori edesauttoi uusien tutkimusvirikkeitten juurtumista Suomeen. Hän ohjasi oppilaitaan historiallisten joukkoilmiöitten pariin, lähetti heitä Saksaan, tuki heitä kotimaista kritiikkiä vastaan ja joudutti heidän uransa edistymistä. Danielson-Kalmarin suojateista moni valitsi väitöskirjansa aiheen talous- ja sosiaalishistorian piiristä, samoin moni siirtyi opettajansa kehoituksesta kansantaloustieteen puolelle. Tämä oppiaine saikin aluksi, osin juuri Danielson-Kalmarin toimesta, vahvasti historiallisen, sosiaalitaloustieteen ja sosiaalipoliittisen luonteen.

Danielson-Kalmari ei epäröinyt käyttää auktoriteettiaan oppilaittensa hyväksi silloinkaan, kun näitten käsitykset eivät käyneet täysin yksiin hänen mielipiteittensä kanssa. Hän mm. tasoitti tietä lamprechtalaisittain värittyneen tutkimusotteen leviämislle maamme vaikka pitikin uutta ”kollektiivista” näkökulmaa hieman yksipuolisena. Danielson-Kalmarin mukaan se työnsi politiikan ja yksilöt liiaksi pimentoon samalla kun se asetti kulttuurin ja joukot etualalle historian näyttämöllä. Kriittisyydestään huolimatta hän kunnioitti nuorempien virkaveljiensä ennakkoluulottomuutta, sillä hän katsoi sen kuljettavan Suomen historiankirjoitusta eteenpäin. Kollektiivisen suunnan etevimmiksi edustajiksi nousivat

Gunnar Suolahti ja Väinö Voionmaa, jotka kohotettiin professori-kuntaan vuonna 1918. He loivat tutkimusperinteen, joka huipentui vuosina 1933–36 ilmestyneeseen ansiokkaaseen ”Suomen kulttuuri-historia” -teossarjaan.

Oppilaitten saama kannustus ei ollut aivan pyyteetöntä, sillä Danielson-Kalmari odotti heiltä myös vastavuoroisuutta. Varsinkin vuosisadan taitteessa nuoret tutkijanalut raportoivat suosijalleen saksanmatkojensa tunnelmia ja kokemuksia, kertoivat sikäläisen tiedemaailman viimeisimmistä keskustelukysymyksistä, valitsivat ja lähettivät hänelle uusinta yhteiskunnallista ja historiallista kirjallisuutta jne. Danielson-Kalmarilla olikin syytä kiittollisuuteen, sillä pitkälti heidän avullaan hän kykeni pysyttelemään tiede-elämässä ajan tasalla. Ja kun oppilaat tulivat yksi toisensa jälkeen tohtoreiksi, hän hyödynsi heidän väitöskirjojaan omissa töissään. Danielson-Kalmarin vanhojen päivien suursaavutus, monumentaalinen ”Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nnellä vuosisadalla” perustui talous- ja sosiaalishistoriallisilta osiltaan paljolti heidän tutkimuksilleen.

Mainitun teossarjan tärkeisiin taustahenkilöihin kuului myös U. L. Lehtonen. Hän oli perehtynyt seikkaperäisesti Venäjän arkistoihin 1900-luvun alussa ja käyttänyt näin kertynyttä aineistoa hyväkseen Puolan asemaa 1700-luvulla käsitelleissä kirjoissaan (1904–06) sekä Suomen autonomian syntyä valottaneessa Aleksanteri-tutkimuksessaan (1908). Danielson-Kalmari oli suhteillaan hankkinut tulevalle vävyllään käyttöoikeuden venäläisiin lähteisiin, minkä lisäksi hän oli tarjonnut kiittollisen oppilaan sanojen mukaan ”erittäin arvokasta apua” mm. kopioitavien asiakirjojen valitsemisessa. Niinikään Danielson-Kalmari oli järjestänyt jäljennöstyölle rahallista tukea Suomen Historiallisen Seuran varoista. Lehtosen löytöretket palvelivat mainiosti hänen appensakin tutkimustarpeita 1920- ja 30-luvuilla, jolloin itäinen raja oli sulkeutunut suomalaisilta historioitsijoilta.¹

* * *

1 SHS:n kokousten ptk:t 30.4.1901 ja 20.5.1902. Historiallinen Arkisto XVII, Helsinki 1902; ks. myös Eric Anthonin arvostelua Danielson-Kalmarin 6-osaisesta Aleksanteri I:n ajasta. *Historisk Tidskrift för Finland* 1928, s. 137–138. Anthoni antoi ymmärtää, että Danielson-Kalmari käytti Lehtosta enemmän hyväkseen kuin itse teosten tekstistä tai viitteistä kävi ilmi. – On syytä mainita, että Lehtonen piti Seuran varoilla suorittamassaan jäljennöstyössä silmällä koko suomalaisen historiayhteisön tarpeita.

Valtiomiehenä Danielson-Kalmari ei koskaan sivuuttanut historiaa ja sen antamia opetuksia. Ilman muistia ja menneisyyden kokemuspohjaa kansakunta oli hänen mielestään tuuliajolla. Poliitikon oli tunnettava ne historialliset voimat ja aatevirtaukset, jotka vaikuttivat kansojen elämään, ja toimittava niitten mukaisesti. Danielson-Kalmari julisti, että kansalaisten oli keskitettävä ponnistuksensa yhteisten kansallisten päämäärien saavuttamiseen. Suomalaisien oli luotava maastaan vahva, itsetietoinen ja yhteenkuuluvuutensa tunteva kansakunta. Tavoitteeseen ei päästy, jollei ohjenuoraksi otettu mm. yleisen sivistystason nostamista, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamista ja alempien väestöryhmien kohottamista valtiolliseen työhön.

Kansallisen ja valtiollisen olemassaolon varjeleminen oli suomalaisille kaikkein kallein asia. Keinojen, joilla mm. autonomiää suojeltiin, oli Danielson-Kalmarista perustuttava kulloisiinkin olosuhteisiin ja vallitseviin poliittisiin, sotilaallisiin ja maantieteellisiin tosiseikkoihin. Sortovuosina hän kannatti ensin ”järkeviä kompromisseja”, vaikka venäläisten yhtenäistämistoimet loukkasivat lakeja ja suomalaisten oikeustajua. Mutta kun tämä tie lähestyi tuloksettomana loppuaan, hän oli valmis tinkimään aiemmin edustamastaan myöntövyvyssuuntauksesta. Danielson-Kalmarin reaalioliittisessa katsomustavassa on nähty toisinaan Suomen toisen maailmansodan jälkeisen ulkopoliittisen linjan ituja. Nimenomaan J. K. Paasikivi, maan seitsemäs presidentti, antoi koko ikänsä suuren arvon ystävänsä ja puoluetoverinsa historiallisen tietämyksen syventämälle valtiolliselle ajattelulle.²

Suomen itsenäistyminen merkitsi Danielson-Kalmarille eräänlaista täyttymystä: ajatus kansakunnasta valtiona oli lopullisesti toteutunut. Valtioneuvos ymmärsi kuitenkin hyvin, että suotuisat ulkoiset olot, maailmansota ja Venäjän vallankumous olivat tehneet tämän mahdolliseksi. Vuoden 1918 sisällissota olikin hänelle katkera pettymys. Se todisti, että maa oli saavuttanut suvereniteetin, johon se ei vielä ollut täysin kypsä. Kansakunnan oli luotava vielä kerran olemassaolonsa historiallinen oikeutus, sen oli näytettävä yhteydentuntonsa ja kansallishenkensä voima koko maailmalle. Danielson-Kalmari vaati ylioppilaita ja sivistyneistöä lähestymään kansaa, menemään sen keskuuteen ja täyttämään eri yhteis-

---

2 Danielson-Kalmarin ja Paasikiven ajattelun yhtäläisyyksistä ks. esim. Polvinen 1991.

kuntakerrosten välillä ammottavan kuilun.³

Danielson-Kalmari kannatti edelleen sosiaalisia reformeja, koska ne olivat välttämättömiä kansalliselle eheytymiselle. Mutta työväenliikettä kohtaan hän ei enää osoittanut paljonkaan ymmärtämystä. Danielson-Kalmari oli koko loppuelämänsä ajan sosialismin leppymätön vihollinen. Se oli aate, joka ei kunnioittanut historiallista jatkuvuutta, aate joka halusi tuhota vuosisataisten kokemusten muovaamat instituutiot.

1920-luvun lopulla Danielson-Kalmari ajautui lähelle Lapuan liikettä, joskin tuomitsi sittemmin jyrkästi sen piirissä esiintyneet laittomuudet. Hän tahtoi sulkea kommunistien lisäksi myös sosiaalidemokraatit suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelle. ”Nyt ei ole tyydyttävä kommunismin hävittämiseen, vaan on ankara isku suunnattava sosialismiakin vastaan”, kirjoitti Danielson-Kalmari Hannes Gebhardille heinäkuussa 1930. Gebhard ei vastauskirjeessään yhtynyt pitkäaikaisen puoluetoverinsa kiihkoon. Hän näki, että työväenliike oli historiallinen realiteetti ja että sillä oli oleva modifioituneessa muodossa tärkeä yhteiskunnallinen rooli. Sosialismi oli vaan puettava länsieurooppalaiseen asuun. Gebhard siis edusti näkemystä, jonka katkeroitunut Danielson-Kalmari oli hylännyt.

Sosialistinen ja kommunistinen myyräntyö ei ollut ainoa uhka Suomen kansalliselle olemassaololle. Useimpien aikalaistensa tavoin Danielson-Kalmari vieroksui uutta neuvostovaltiota. Jo vuosikymmeniä aikaisemmin hän oli esittänyt, että silloisella Venäjällä oli valvottavanaan tärkeitä turvallisuusetuja Suomen suunnalla. Sen saneli taloudellisesti ja poliittisesti merkittävän Pietarin sijainti aivan rajan tuntumassa. Danielson-Kalmari otaksui Neuvostoliiton vain vaanivan sopivaa tilaisuutta liittääkseen Suomen takaisin yhteyteensä. Lisäksi hän pelkäsi jättiläisvaltakunnan, itäisen ”rutonpesän” levittävän bolsevismia ja maailmanvallankumousta naapurimaihinsa.

Näissä oloissa maahamme oli luotava luja järjestys. Danielson-Kalmarin pelot ja pettymykset saivat hänet kannattamaan saksalaisen monarkin hankkimista juuri itsenäistyneeseen Suomeen. Vie-

---

3 Ks. esim. Danielson-Kalmarin puheet Hämealais-osakunnan vuosijuhlissa 19.10.1918 ja 1.10.1926. ”Julkinen sana” sekä HO:n historiikki 1926–1927, kirj. Jussi Pajula.

rasmaalainen kruunupää kykeni hänen mielestään kohoamaan kinastelevien puolueryhmien yläpuolelle, luomaan jatkuvuutta ja yhdistämään kansaa paremmin kuin poliittisissa riitelyissä ryvetyntynyt presidentti. Samalla tuontikuningas olisi tullut maan itsenäisyyden takuumieheksi, sillä Saksan mahti olisi hillinnyt laajene-mishaluisen neuvostohallituksen hyökkäysintoa. Keskusvaltojen luhistuminen romutti kuitenkin monarkistiset kaavailut.⁴

Danielson-Kalmari kuoli toukokuussa 1933. Jos hän olisi saanut elää vielä seitsemän vuotta, hänen uskonsa sääty- ja luokkarajat murtavaan kansalliseen eheyteen olisi todennäköisesti palautunut. Hän olisi nähnyt, miten kansa hädän hetkenä kokosi rivinsä ja löysi yhteytensä. Valtioneuvos olisi mitä todennäköisimmin yhtynyt kirjallisuudentutkija Rafael Koskimiehen sanoihin, joilla tämä todisteli Runebergin luomien Suomen sodan hahmojen totuudellisuutta talvisodan sankaritekojen valossa. Nuo hahmot olivat tosin kuvitteellisia tai sitten niissä oli usein vain siteeksi totta. Niitten historiallinen todistusvoima olikin paljon syvemmällä:

”... on voitu sodan ankarissa kouraisuissa kerta toisensa jälkeen nähdä, kuinka oikeita runoilijan luonnekuvat ... ovat, miten hyvin ne ilmentävät suomalaista elämäntahtoa, uskallusta ja voimaa. Lahjomattomin tarkistaja, kansan taistelu olemassaolonsa puolesta, on siten antanut hyväksymyksensä korkeimmalle arvolauseelle, minkä kansallinen runoilija omiltaan milloinkaan voi saada.”⁵

Talvisota, sellaisena kuin Koskimies sen koki, oli eittämättä osoitus sen suomalaisen hengen olemassaolosta, jota myös Danielson-Kalmari oli etsinyt vuonna 1896 ilmestyneessä teoksessaan ”Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809”.

---

4 Hannes Gebhardin kirje Danielson-Kalmarille 28.7.1930. Danielson-Kalmarin kokoelma, kansio 2; Danielson-Kalmari 1918; Danielson-Kalmari 1919c; Danielson-Kalmari 1930.

5 Koskimies 1944, s. 10.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Valtionarkisto. VA.

J. R. Danielson-Kalmarin kokoelma

Kirjeenvaihto

Konseptit ja muistiinpanot

Painotuotteet

Lehtileikkeet

Biographica

Hannes Gebhardin kokoelma

Y. S. Yrjö-Koskisen kirjekokoelma

Helsingin yliopiston kirjasto. HYK.

Historiallisen Yhdistyksen arkisto

Pöytäkirjat 1890–1917

Hämäläis-osakunnan arkisto

Pöytäkirjat ja pöytäkirjajäljennökset 1871–1903

Historiikit 1885–1901

Vuosijuhlakertomukset

”Julkinen sana”

Hälläpyörä 1871

Agathon Meurmanin kirjekokoelma

E. G. Palménin kirjekokoelma

Helsingin yliopiston keskusarkisto. HYKA.

Kanslerinviraston arkisto

Kirjeaktit 1879–1880

Keskushallinnon arkisto

Konsistorin pöytäkirjat 1878, 1901, 1906

Saapuneet anomukset 1912

Yliopiston nimikirja 1901–1919

Opiskelijoiden läsnäolo- ja luentoluettelo
Historiallis-kielitieteellisen osaston arkisto
Historiallis-kielitieteellisen osaston tutkintoluettelo 1853–1893

Werner Söderström Osakeyhtiön arkisto.

Kirjailijoiden kirjeet
Saapuneet kirjeet / Kirjeenvaihto
Lehtileikkeet

Yksityisarkistot.

Gunnar Suolahden arkisto. Jaakko Suolahden perikunnan hallussa

Haastattelut.

Lehtori Aune Ahola 27.4.1989 (†1991)

Painamaton esitelmä.

Tuija Pulkkinen, Valtiotieteen eri Euroopat. Esitelmä Historiallisen Yhdistyksen 100-vuotisjuhlaseminaarissa ”Oppineet, Suomi ja Eurooppa”. Vanhan Ylioppilastalon musiikkisali 15.11.1990.

Painamaton väitöskirjan käsikirjoitus.

Pekka Ahtiainen, Kulttuuri, yhteisö, yksilö – Gunnar Suolahti historian­tutkijana. Ilmestynyt lokakuussa 1991 sarjassa Historiallisia Tutkimuksia 162. Vammala 1991.

Painetut lähteet

Asiakirjoja yliopistoasioista. Handlingar i universitetsärenden 1886–1889, 1913 n:o 2a ja 2b, 1918 n:o 2.

Fordringar för fil. kand. examen inom hist. fil. sektion 1884–1913.

G. Z. Forsman (Yrjö Koskinen), Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Doktorn M. G. Schybergsons akademiska afhandling / Ex officio opponentens utlåtande angående Docenten Filos. Licentiaten Joh. Rich. Danielsons akademiska afhandling. Helsingfors 1880.

Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston opetusohjelmat 1870–1903.

Selonteot Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston opettajien toiminnasta 1903–1918.

Kertomukset Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston toiminnasta 1875–1914.

Suomen Historiallisen Seuran kokousten pöytäkirjat 1883, 1887, 1891, 1901–1902, 1933. Historiallinen Arkisto 8, 10, 12, 17, 41.

- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokousten pöytäkirjat 1895, 1897. Suomi. 3. jakso, 12. ja 14. osa.
- Tor Carpelan/L.O.Th. Tudeer, Helsingin yliopisto. Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828. I–II. Helsinki 1925.
- Solmu Sola/L.O.Th. Tudeer, Helsingin yliopisto. Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828. Täydennys vuoden 1938 loppuun. I–II. Helsinki 1940.
- O. I. Colliander, Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. Toinen osa, ensimmäinen nide. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia VIII. Helsinki 1918.

Lehdet

- Aamulehti 1933
 Ajan Suunta 1933
 Haminan Lehti 1933
 Helsingin Sanomat 1907, 1933
 Historische Zeitschrift 1881–82
 Svensk Historisk Tidskrift 1933
 Iltalehti 1923
 Maaseudun Tulevaisuus 1933
 Suomen Sosialidemokraatti 1923, 1928
 Uusi Aura 1933
 Uusi Suometar / Uusi Suomi 1881–1907, 1933
 Ylioppilaslehti 1915–16, 1923

J. R. Danielsonin/Danielson-Kalmarin tuotanto¹

- 1928a A. I. Arwidssonin elämäkerrasta. Teoksessa Tien varrelta kansalliseen ja (1873)² valtiolliseen itsenäisyyteen. I. Porvoo 1928, s. 152–229.
- 1878a Voltaire Kaarle XII:n historian kirjoittajana. Helsinki 1878.
- 1878b Zur Geschichte der sächsischen Politik 1706–1709. Helsingfors 1878.

-
- 1 Luetteloon on otettu vain ne artikkelit ja teokset, joihin on viitattu tai joita on käsitelty itse tekstin yhteydessä. Kyse ei siis ole Danielson-Kalmari -bibliografiasta. Siksi esim. teossarjojen ”Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla” (12 osaa) ja ”Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen” (4 osaa) kaikkia niteitä ei ole mainittu, vaikka ne osaltaan ovatkin vaikuttaneet Danielson-Kalmarin tutkijantyöstä muotoutuneeseen kuvaan.
  - 2 Suluissa olevat vuosiluvut ilmaisevat artikkelin alkuperäisen julkaisuajankohdan, jonka perusteella kirjoitusten paikka lähdeluettelossa on määrätty.

- 1879 Runebergin muistolle. Julkaisussa Ylioppilasjuhla Zachris Topeliuksen kunniaksi 15.11.1878. Helsinki 1879, s. 24–29.
- 1880a Bidrag till en framställning af Englands socialpolitik och ekonomisk-sociala utveckling under XIII–XVI århundradet. Helsingfors 1880.
- 1880b Keisari Aleksanteri II, Suomen suuriruhtinas. Kansanvalistusseuran Kalenteri 1881. Helsinki 1880, s. 36–45.
- 1881 ”Liberaalisen puolueen ohjelma”. Valvoja 1881, s. 1–11.
- 1881/ Saiman ja Litteraturbladın ajoilta. Valvoja 1881, s. 333–345 ja 1882, s. 473–482.
- 1882a Edustuslaitoksemme kehittämisestä. Valvoja 1881, s. 459–472 ja 1882, s. 39–43.
- 1882b Historiatieteestä uudella ajalla. Virkaanastujaisesitelmä 9p. helmikuuta 1881. Valvoja 1882, s. 145–149, 197–204.
- 1883a Aiotusta suomenkielisestä naislyseosta. Valvoja 1883, s. 306–313.
- 1883b Anjalan mies K. H. Klick Venäjällä. Valvoja 1883, s. 208–217, 375–382, 503–518.
- 1883c Valtiollinen taistelu Norjassa. Valvoja 1883, s. 69–80, 110–120, 229–240.
- 1888a Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Mit einer Darstellung Russisch-Schwedisch-Finnischer Beziehungen 1740–1743. Helsingfors 1888.
- 1888b Juhlapuhe Tampereen laulu- ja soittojuhlassa. Kansanvalistusseuran Kalenteri 1889. Helsinki 1888, s. 106–116.
- 1889 Keisari Aleksanteri I ja Suomen valtiollinen asema. Herra Ordinin hyökkäysten johdosta. Valvoja 1889, s. 27–38.
- 1890a Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan. K. Ordinin ”Suomen valloitus” -nimisen teoksen johdosta. Porvoo 1890.
- 1890b Uutena vuonna 1808. Teoksessa Kaikuja Hämeestä. Hämmäläis-osakunnan Albumi. V. Helsinki 1890, s. 277–293.
- 1891 Kansakoululaitoksesta Ranskassa. Valvoja 1891, s. 193–222.
- 1892 Suomen sisällinen itsenäisyys. Jatkuvien hyökkäysten torjumiseksi. Helsinki 1892.
- 1894a Asiakirjoja maalaisolojen valaisemiseksi erittäinkin Savossa ja Karjalassa. Historiallinen Arkisto 13. Helsinki 1893, s. 155–180.
- 1894b Hra H. Gebhardin mietteet historianluluista yliopistossamme. Valvoja 1894, s. 629–632.
- 1894c Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen. Helsinki 1894.
- 1896 Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809. Helsinki 1896.
- 1897 Puhe ylioppilaiden klubi-iltamassa. Uusi Suometar 4.12.1897.
- 1898a Kaarle Henrik Klick. Teoksessa Suomen uudemmasta historiasta. I. Helsinki 1898, s. 1–106.
- 1898b Kansanvalta ja perustuslaillisuus. Valvoja 1898, s. 88–102.
- 1898c Syysmietteitä. Teoksessa Kirjailija-albumi. Porvoo 1898, s. 252–262.
- 1899a Uuden sataluvun kynnyksellä. Uusi Suometar 30.12.1899.
- 1899b Vapaaherra L. G. von Haartmanin salainen tullitaksa. Uusi Suometar 15.1.1899.
- 1900a Puolan teollinen kehitys. Uusi Suometar 22.2., 28.2. ja 2.3.1900.
- 1900b Venäjän teollisuuselämästä. Uusi Suometar 16.1.–18.1.1900.
- 1901a Mihin suuntaan? Nemon ”mietteiden” johdosta. Helsinki 1901.

- 1901b Nykyajan kaupunkihallinto kehitysuunnaltaan. Uusi Aura 26.10., 31.10. ja 2.11.1901.
- 1906a Puhe Danielsonin kunniaksi 22.3.1906 järjestetyssä illanvietossa. Uusi Suometar 25.3.1906.
- 1906b Ratkaisun edellä. Puhe suomalaisen puolueen kokouksessa Helsingissä 23p. lokakuuta 1906. Helsinki 1906.
- 1906c Snellmanin ajatuksia Suomen valtiollisesta asemasta. Uusi Suometar 12.5.1906, n:o 108A.
- 1907a Historian tuomio. Uusi Suometar 14.3.1907.
- 1907b Nykyaikaisesta sosiaalipolitiikasta. Aika 1907, s. 103–109.
- 1908 Suomen sota 1808–1809. Porvoo 1908.
- 1910a Lars Gabriel von Haartman. Teoksessa Oma Maa, osa V. Porvoo 1910, s. 322–337.
- 1910b Oskar Hainari (nekrologi). Aika 1910, s. 69–72.
- 1911a Arvostelu K. J. Neumannin teoksesta Entwicklung und Aufgaben der alten Geschichte. Historiallinen Aikakauskirja 1911, s. 136–139.
- 1911b Juhana Vilhelm Snellman. Hänen merkityksensä Suomen kansalle. Puhe Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran muistojuhlissa 12.5.1906. Porvoo 1911.
- 1911c Pietarissa talvella 1808–1809. Historiallinen Aikakauskirja 1911, s. 1–29.
- 1911d Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen. 2. tarkistettu ja täydennetty painos. Porvoo 1911.
- 1912a Gabriel Monod. Historiallinen Aikakauskirja 1912, s. 457–459.
- 1912b Turun Akatemian kansleriasia vv. 1814–1816. Historiallinen Aikakauskirja 1912, s. 1–36.
- 1914 G. Ladaun toiminnasta Suomessa. Esitelmä 9.1.1914 toisessa kotimaisessa historiantutkijain ja -opettajain kokouksessa. Selostettu kokouksen pöytäkirjoissa. Historiallinen Aikakauskirja 1914. Liite (2), s. 51–53.
- 1928b Åbo Morgonbladin lakkauttaminen. Teoksessa Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. I. Porvoo 1928, s. 230–277.
- (1914) Arvostelu teoksesta Maailmanhistoria. 4. osa. Historiallinen Aikakauskirja 1915, s. 15–22.
- 1916a Kreikkalais-venäläisen kirkon jäsenten oikeuttaminen astumaan valtion-virkoihin Suomessa. Arm. julistuskirja 2/14 p:ltä elokuuta 1827. Teoksessa Till professorn Robert Hermanson vid fyllda 70 år 2.2.1916. Helsingfors 1916, s. 241–247.
- 1916b Porvoon valtiopäivien valmisteluajoilta. Pyrkimyksiä ja saavutuksia. Historiallinen Arkisto 26:2. Helsinki 1916.
- 1917a Antti Chydenius sosiaalipoliittikkona. Historiallinen Aikakauskirja 1917, s. 87–95.
- 1917b Puhe Yleisen Ylioppilasyhdistyksen Kalevalajuhlissa 28.2.1917. Ylioppilaslehti 1917, s. 82–85.
- 1918 Valtiolaitoksemme kehittäminen. Esitelmä 20.5. 1918. Helsinki 1918.
- 1919a ”Kuinka on Suomen historia kirjoitettava?” Puolen vuosisadan takaista väittelyä. Teoksessa Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Helsinki 1919, s. 63–91.
- 1919b Miksi tarvitsemme uuden suomalaisen yliopiston? Puhe Suomalaisen Yliopistoseuran kokouksessa Turussa 6.X.1918. Helsinki 1919.

- 1919c Mistä on kysymys? Puhe Helsingissa tammik. 19p. 1919. Helsinki 1919.
- 1920 Aleksanteri I:n aika. I. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1920.
- 1921a Kustavilainen aika. I-II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1921.
- 1921b Muuan lehti L. G. von Haartmanista Suomen autonomian puolustajana. Turun Suomalaisen Yliopistoseuran vuosikirja 3. (1921), s. 94–115.
- 1927a Aleksanteri I:n aika. V. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1927.
- 1927b Danielson-Kalmari vastaa hra Steckzénille. Uusi Suomi 5.5.1927.
- 1928c Puhe Kansallisen Kokoomuspuolueen 10-vuotisjuhlassa 8.12.1928. Uusi Suomi 11.12.1928.
- 1929a Antti Chydeniuksen 200-vuotismuisto. Teoksessa Historian Aitta I. Helsinki 1929, s. 93–108.
- 1929b Nykyisen Suomen tehtävät historiallisen kehityksen valossa. Puhe 25.11.1929 Satakuntalaisessa osakunnassa. Helsinki 1929.
- 1929c Piirteitä vapaudenajalta. I. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1929.
- 1930 Lapuan liike ja Svinhufvudin hallitus on Suomen ankkuri. Puhe Isänmaallisen vaaliliiton vaalijuhlissa Helsingissä syysk. 28 p:nä 1930. Helsinki 1930.
- 1931a Aleksanteri II:n muisto. Porvoo 1931.
- 1931b Valvojan lähtö taipaleelle. Valvoja 1931, s. 4–17.
- 1932a Lapsuuteni ajoilta. Kotiliesi 1932, s. 8–11.
- 1932b Piirteitä vapaudenajalta. II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1932.
- 1935 Kustavilainen aika. III:2. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Porvoo 1935.

Arvostelut J. R. Danielsonin/Danielson-Kalmarin teoksista

- Eric Anthoni, Aleksanteri I:n aika. I–VI. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Historisk Tidskrift för Finland 1928, s. 134–140.
- Eric Anthoni, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. I–IV. Historisk Tidskrift för Finland 1931, s. 186–193.
- Fritz Arnheim, Finlands förening med ryska riket. Historische Zeitschrift 1892, s. 174–175.
- Carl von Bonsdorff, Finlands inre självständighet. Svensk Historisk Tidskrift 1892, s. 369.
- Carl von Bonsdorff, Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. Svensk Historisk Tidskrift 1895, s. 227.
- Carl von Bonsdorff, Suomen sota ja Suomen sotilaat. Svensk Historisk Tidskrift 1896, s. 353–354.

- A. Brückner, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Russische Revue für die Kunde Russlands 1888, s. 501–510.
- Tor Carpelan, Finska kriget och Finlands krigare. Finsk Tidskrift 1898 (45), s. 229–248.
- Th. Flathe, Zur Geschichte der sächsischen Politik 1706–1709. Historische Zeitschrift 1879, s. 546–548.
- Nils Forssell, Stats- och samhällsliv i Finland under gustavianska tiden. I–II. Svenska Dagbladet 10.7.1926.
- G. A. Gripenberg, Finska kriget och Finlands krigare. Finsk Militär Tidskrift 1897, s. 708–712.
- O. Hannikainen, Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen. Valvoja 1894, s. 254–260.
- O. Hannikainen, Kustavilainen aika. I–II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Historiallinen Aikakauskirja 1922, s. 92–95.
- Harald Hjärne, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Svensk Historisk Tidskrift 1889, s. 52–67.
- Hufvudstadsbladet 11.11.1890, Finlands förening med ryska riket.
- Hufvudstadsbladet 30.6.1926 (T. H.), Stats- och samhällsliv i Finland under gustavianska tiden. I–II.
- Jalmari Jaakkola, Kustavilainen aika. III:2. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Historiallinen Aikakauskirja 1935, s. 307–308.
- E. W. Juvelius, Piirteitä vapaudenajalta. II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Uusi Suomi 21.4.1932.
- E. W. Juvelius, Piirteitä vapaudenajalta. II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Historiallinen Aikakauskirja 1933, s. 158–163.
- Kaleva 12.1.1928 ("Eno-Sakeri"), Aleksanteri I:n aika. V. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää.
- O. A. Kallio, Piirteitä vapaudenajalta. II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Aamulehti 7.5.1932.
- Kjell Kumlien, Stats- och samhällsliv i Finland under gustavianska tiden. I–II. Svensk Historisk Tidskrift 1931, s. 285–288.
- O. I. Lehtonen, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. I–II. Vaasa 20.5.1930.
- Bruno Lesch, Stats- och samhällsliv i Finland under gustavianska tiden. I–II. Historisk Tidskrift för Finland 1930, s. 137–147.
- Niilo Liakka, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nella ja 19:nellä vuosisadalla (9 osaa). Suomenmaa 8.4.1930.
- Leo Mechelin, Finlands förening med ryska riket. Finsk Tidskrift 1890 (29), s. 368–373.
- Wolfgang Michael, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. The English Historical Review 1889, s. 183–186.
- J. J. Mikkola, Aleksanteri I:n aika. I. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Valvoja-Aika 1927, s. 499–501.
- A. Naudé, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Historische Zeitschrift 1889, s. 334–335.
- C. O. Nordensvan, Finska kriget och Finlands krigare. Kongl. Krigsvetenskapsakademiens Tidskrift 1897, s. 604–607.
- E. G. Palmén, Suomen sisällinen itsenäisyys. Valvoja 1892, s. 233–235.

- Knut Petersson, Stats- och samhällsliv i Finland under gustavianska tiden. I–II. Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 7.9.1926.
- Hugo E. Pipping, Aleksanteri I:n aika. I. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Finsk Tidskrift 1921 (90), s. 272–279.
- Hugo E. Pipping, Kustavilainen aika. I–II. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Finsk Tidskrift 1922 (93), s. 116–122.
- K. W. Rauhala, Aleksanteri I:n aika. I. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 217–220.
- K. W. Rauhala, Aleksanteri I:n aika. V. Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää. Historiallinen Aikakauskirja 1928, s. 141–144.
- Gunnar Sarva, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. III. Helsingin Sanomat 18.4.1930.
- M. G. Schybergson, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Finsk Tidskrift 1888 (25), s. 215–219.
- Kaarlo Soikkeli, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. III. Maa-seudun Tulevaisuus 22.3.1930.
- Kaarlo Soikkeli, Tien varrelta kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen. IV. Maa-seudun Tulevaisuus 12.5.1931.
- Birger Steckén, Stats- och samhällsliv i Finland under gustavianska tiden. I–II. Stockholms Tidningen 21.4. ja 22.4.1927
- Suomen Sosialidemokraatti 7.5.1931 (K. K:vi), Tien varrelta kansalliseen ja valtiol-liseen itsenäisyyteen. IV.
- Werner Söderhjelm, Suomen sota ja Suomen sotilaat. Hufvudstadsbladet 30.9. ja 1.10.1896.
- Uusi Suometar 6.9.1896, Suomen sota ja Suomen sotilaat.
- Uusi Suometar 11.11.1890, Suomen yhdistäminen Venäjän valtakuntaan.
- A. Waddington, Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Revue Historique. 41. September–Décembre 1889, s. 180–184.
- C. F. Wahlberg, Finska kriget och Finlands krigare. Finsk Militär Tidskrift 1898, s. 1–3.
- Ylioppilaslehti 1931, s. 250, Aleksanteri II:n muisto.

Artikkelit, kirjallisuus ja painamattomat tutkimukset

Abr. Aaltio 1958	Abr. Aaltio, Muistelmia yläalkeiskoulusta ja alkeisopistosta vuosilta 1859–62. Teoksessa Jyväskylän lyseo 1858–1958. I. Jyväskylä 1958, s. 458–467.
E. A. Aaltio 1958	E. A. Aaltio, Illatar vuosilta 1869–70. Teoksessa Jyväskylän lyseo 1858–1958. I. Jyväskylä 1958, s. 356–365.
Ahtiainen 1982	Pekka Ahtiainen, Historiallisen Yhdistyksen ensimmäinen nel-jännesvuosisata. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Hel-singin yliopisto, Historian laitos. 1982.
Ahtiainen 1987	Pekka Ahtiainen, Gunnar Suolahti (1876–1933) historiantutki-jana – Kollektiivisen tutkimusotteen tulo Suomeen. Suomen

- historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1987.
- Ahtiainen/
Tervonen 1984 Pekka Ahtiainen/Jukka Tervonen, Aikasidonnaisuuden ongelma suomalaisessa historiatieteessä. Teoksessa Katsauksia – tulkintoja – näkemyksiä historiasta historioitsijoille. Historiallinen Arkisto 82. Vammala 1984, s. 11–21.
- Ahtiainen/
Tervonen 1985 Pekka Ahtiainen/Jukka Tervonen, Tidsbundenhet och objektivitet i J. R. Danielson-Kalmaris och Gunnar Suolahtis historieuppfattningar. Historisk Tidskrift för Finland 1985, s. 153–170.
- Ahtiainen/
Tervonen 1990 Pekka Ahtiainen/Jukka Tervonen, Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta. Teoksessa Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja n:o 5. Juva 1990, s. 11–38.
- Ahvenainen 1983 Jorma Ahvenainen, Taloushistorian historiankirjoitus. Teoksessa Historiankirjoituksen historia. Tampere 1983, s. 379–398.
- Alanen 1964 Aulis J. Alanen, Hannes Gebhard. Helsinki 1964.
- Alapuro/
Alestalo 1973 Risto Alapuro/Matti Alestalo, Konkreettinen sosiaalitutkimus. Teoksessa Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973, s. 84–147.
- Autio 1971 Tuula Autio, Humanistiset filosofian kandidaatin tutkinnot Keisarikunnassa Aleksanterin-yliopistossa vuosina 1853–1917. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1971.
- Kaarlo Blomstedt 1933 Kaarlo Blomstedt, J. R. Danielson-Kalmari 1853–1933. Valvoja-Aika 1933, s. 361–374.
- Yrjö Blomstedt 1986 Yrjö Blomstedt, Sprengtporten ja Anjalan liitto koskevat tulkintakiistat. Teoksessa Suomen historia 4. Espoo 1986, s. 282–283.
- Yrjö Blomstedt 1989 Yrjö Blomstedt, Kansallis-Osake-Pankin historia. I. 1889–1939. Espoo 1989.
- Borg 1965 Olavi Borg, Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964. Porvoo 1965.
- Marja Engman 1985 Marja Engman, Ura erivapauksin. Alma Söderhjelm in yliopistoura vuoteen 1927. Suomen ja Skandinavian historian laudaturtyö. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1985.
- Max Engman 1990 Max Engman, Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historian tutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historian tutkimuksesta. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja n:o 5. Juva 1990, s. 39–63.
- Eräsaari 1976 Risto Eräsaari, Historiallinen taloustiede – katederisocialismi – Verein für Sozialpolitik. Sosiaalipolitiikan synnyn ongelma Saksassa. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia. Helsinki 1976.
- Eskola 1962 Seikko Eskola, Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa. Studia historica Jyväskylän seuran julkaisu. Jyväskylä 1962, s. 391–452.

- Fridericia 1880 J. A. Fridericia, Arvostelu M. G. Schybergsonin teoksesta *Underhandlingarne om en evangelisk allians åren 1624–1625. Finsk Tidskrift* 1880 (8), s. 221–227.
- Forsman 1914 Jaakko Forsman, August Meitzen. Tietosanakirja. Osa 6. Helsinki 1914.
- Gebhard 1894 Hannes Gebhard, Yliopistokysymyksiä. Valvoja 1894, s. 483–503.
- Gebhard 1898 Hannes Gebhard, Kansantaloudelliset seuramme ja niiden julkaisut. Valvoja 1898, s. 529–541.
- Gebhard 1901 Hannes Gebhard, Maaseudun yhteiskuntaolojen parantamisesta muutamissa Euroopan maissa. Helsinki 1901.
- Gebhard 1907 Hannes Gebhard, Suomalaisen puolueen maalaisohjelma. Yhteiskunnallisten parannustemme perustus. Helsinki 1907.
- Granit-Ilmoniemi 1919 E. Granit-Ilmoniemi, Kuka kukin on. II. Uuden Suomen keski-viikkokirjoitelmia 21. 1919. Uusi Suomi 18.6.1919.
- Haapala 1886 Pertti Haapala, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Historiallisia Tutkimuksia 133. Vammala 1886.
- Haataja 1934 Kyösti Haataja, Gebhard suurten maakysymystemme ajajana. Teoksessa Hannes Gebhardin muisto. Helsinki 1934, s. 82–97.
- Haatanen 1973 Pekka Haatanen, Sosiaalhistoria. Teoksessa Suomalaisen sosiologian juuret. Porvoo 1973, s. 148–190.
- Halila 1965 Aimo Halila, Väinö Voionmaa. Teoksessa Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965, s. 91–117.
- Hannikainen 1913 O. Hannikainen, J. R. Danielson-Kalmari historian opettajana. Historiallinen Aikakauskirja 1913, s. 99–102.
- Harmaja 1924 Leo Harmaja, Työväenkysymys. Teoksessa Valtiotieteiden käsikirja. Osa 4. Helsinki 1924, s. 252–257.
- Harmaja 1930 Leo Harmaja, Y. S. Yrjö-Koskisen kansantaloudelliset kirjoitukset. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1930, s. 475–509.
- Harmaja 1934a Leo Harmaja, Hannes Gebhard yliopiston opettajana. Teoksessa Hannes Gebhardin muisto. Helsinki 1934, s. 173–198.
- Harmaja 1934b Leo Harmaja, Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1934. Helsinki 1934.
- Pertti Hemanus/Ilkka Tervonen 1980 Pertti Hemanus/Ilkka Tervonen, Objektiivinen joukkotiedotus. Keuruu 1980.
- Heurlin 1976 Lauri O. af Heurlin, Kansantaloustieteen opetuksen vaiheita Helsingin yliopistossa. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1976, s. 378–393.
- Hirn 1935 Yrjö Hirn, Runebergskulten. Skrifter utgifna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 248. Helsingfors 1935.
- Huizinga 1967 Johan Huizinga, Historian olemus. Porvoo 1967.
- Jaakkola 1910 Jalmari Jaakkola, Esityksiä vuosien 1808–1809 sodasta. Valvoja 1910, s. 518–521.
- Jamalainen 1958 Pietari Jamalainen, Muistelmia koulun toiselta vuosikymmeneltä. Teoksessa Jyväskylän lyseo 1858–1958. I. Jyväskylä 1958, s. 487–492.

- Jossas 1990 Esko Jossas, Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliitikko 1863–1899. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 152. Jyväskylä 1990.
- Jussila 1987 Osmo Jussila, Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty. Porvoo 1987.
- Jutikkala 1978 Eino Jutikkala, Historiallinen Aikakauskirja syntyessään ja nyt. Historiallinen Aikakauskirja 1978, s. 99–101.
- Juva 1951 Mikko Juva, Valvojan ryhmän syntyhistoria. Turun Historiallinen Arkisto 11. Turku 1951, s. 190–227.
- Kaikuja Hämeestä. Hämäläis-osakunnan Albumi. I. Helsinki 1872.
- Kaikuja Hämeestä. Hämäläis-osakunnan Albumi. II. Helsinki 1874.
- Kalliala 1933 K. J. Kalliala, Ernst Nevanlinna. Muistopuhe. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1933, s. 131–156.
- Kangas 1945 Eino Kangas, Yrjö Koskisen aatteet Hegelin ja Snellmanin käsitysten valossa. Historiallinen Aikakauskirja 1945, s. 285–327.
- Ketolainen 1986–87 Tytti Ketolainen, Johan Richard Danielson-Kalmari ja Vääksy. 1986–87. (Tutkielmaa säilytetään mm. Danielson-Kalmarin huvilamuseossa Vääksyssä sekä Asikkalan kunnan kulttuurisihiteerin toimistossa).
- Kilpi 1915 O. K. Kilpi, Talous- ja sosiaalipoliittiset ideaalit nykyajan kansantaloustieteessä ja niiden kritiikki. Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja 1915, s. 229–257.
- Klinge 1974 Matti Klinge, Suomen ja Skandinavian historian professorinviran täyttäminen vuosina 1911–1915. Historiallinen Aikakauskirja 1974, s. 126–138.
- Klinge 1978a Matti Klinge, Kansalaismielen synty. Ylioppilaskunnan historia. 2. 1853–1871. Vaasa 1978.
- Klinge 1978b Matti Klinge, K. P. T. :stä jääkäreihin. Ylioppilaskunnan historia. 3. 1872–1917. Vaasa 1978.
- Klinge 1989 Matti Klinge/Rainer Knapas/Anto Leikola/John Strömberg, Helsingin Yliopisto 1640–1990. II. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Keuruu 1989.
- Korhonen 1933 Arvi Korhonen, J. R. Danielson-Kalmari 80-vuotias. Suomalainen Suomi 1933, s. 92–93.
- Koskimies 1944 Rafael Koskimies, Elävä kansalliskirjallisuus. Suomalaisen hengen vaihteita 1860–1940. I. Helsinki 1944.
- Koskinen 1869 Yrjö Koskinen, Oppikirjasta Suomen kansan historiassa. Kirjallinen Kuukauslehti 1869, s. 119–122.
- Koskinen 1874 Yrjö Koskinen, Työväenseikka. Kirjallinen Kuukauslehti 1874, s. 1–9, 91–97, 195–199, 220–227.
- Koskinen 1876 Yrjö Koskinen, Onko Suomen kansalla historiaa? Puhe Suomen Historiallisen Seuran ensimmäisessä vuosijuhlissa marrask. 9p. 1875. Historiallinen Arkisto 5. Helsinki 1876, s. 1–9.
- Kovero 1939 Martti Kovero, J. H. Vennola. Muistopuhe. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1939, s. 3–23.

- Kuusisto 1978 Seppo Kuusisto, Kansallishenkeen uskoen. Hämäläis-Osakunnan historia. 1. 1865–1918. Helsinki 1978.
- Laati 1923 Iisakki Laati, Taloustieteet. Teoksessa Valtiotieteiden käsikirja. Osa 3. Helsinki 1923, s. 578–583.
- Lamprecht 1909 Karl Lamprecht, Moderne Geschichtswissenschaft. 2. Auflage. Berlin 1909.
- Leikola 1982a Anto Leikola, Miten Darwin löysi tiensä Suomeen. Teoksessa Naurun biologia ja muita esseitä. Juva 1982, s. 161–184.
- Leikola 1982b Anto Leikola, Kehitysajatus biologiassa. Teoksessa Naurun biologia ja muita esseitä. Juva 1982, s. 238–257.
- Länkelä 1908 Kaarlo Länkelä, Konventtimuistoja 60-luvun lopulta. Teoksessa Jyväskylän lyseo 1858–1908. Jyväskylä 1908, s. 155–164.
- Malinen 1929 V. Malinen, Chydenius ja ”sosiaalipolitiikka”. Uusi Suomi 6. 3. 1929.
- Malmström 1897 Carl Gustaf Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälvningen 1772. III. Andra upplagan. Stockholm 1897.
- Melander 1934 K. R. Melander, Valtioneuvos Danielson-Kalmarin ensimmäiset luennot professorina. Historiallinen Aikakauskirja 1934, s. 30–31.
- Mikkola 1928 J. J. Mikkola, J. R. Danielson-Kalmarin ensimmäinen julkinen esiintyminen. Teoksessa Hämeenmaa I. Hämeen Heimoliiton julkaisuja 2. Hämeenlinna 1928, s. 7–10.
- Mikkola/Ahava 1927 J. J. Mikkola/Iivar Ahava, Johan Richard Danielson-Kalmari. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto. I. Porvoo 1927.
- Muukkonen 1956 Marja Muukkonen, Tsaarinvalta Suomen sosiaalipolitiikan jarruna vv. 1907–1914. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan kirjasto. 1956.
- Nevanlinna 1913 Ernst Nevanlinna, Kaksi kansantalouden tutkimuksen merkki-miestä. Helsinki 1913.
- Nevanlinna 1915 Ernst Nevanlinna, Kansallis-Osake-Pankki 1890–1915. Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja 1915, s. 1–15.
- Nevanlinna 1923 Ernst Nevanlinna, Gustav Schmollerin tutkijapersoonallisuudesta. Historiallinen Aikakauskirja 1913, s. 1–13.
- Numminen 1951 Jaakko Numminen, Vuoden 1880 liberaalisen puolueen ohjelman allekirjoittajat. Historiallinen Aikakauskirja 1951, s. 89–107.
- Osmonsalo 1933 Erkki K. Osmonsalo, J. R. Danielson-Kalmari historiantutkijana. Aamulehti 7. 5. 1933.
- Palmén 1880 Anders Chydenius, hans lefnad, verksamhet och skrifter samt plats i Finlands historia. Teoksessa Politiska skrifter av Anders Chydenius. Med en historisk inledning å nya utgifna af E. G. Palmén. Helsingfors 1880.
- Palmén 1890 E. G. Palmén, Suomen ja Venäjän keskinäisestä välistä. Valvoja 1890, s. 524–543.
- Palmén 1903 E. G. Palmén, Antti Chydenius. Kansanvalistus-Seuran elämäkertoja. 9. Mikkeli 1903.

- Palmén 1909 E. G. Palmén, Arvostelu Georg Schaumanin teoksesta Biografiska undersökningar om Anders Chydenius. Historiallinen Aikakauskirja 1909, s. 127–136.
- Palmroth 1929 W. Palmroth, Kertomus Hauhon seurakunnan vaiheista. Hämeenlinna 1929.
- Patoluoto/Sarje 1979 Ilkka Patoluoto/Kimmo Sarje, Anders Chydeniuksen luonnon-oikeudelliset opit. Teoksessa Aate ja maailmankuva. Juva 1979, s. 67–99.
- Pipping 1944 Hugo E. Pipping, Ekonomiska Samfundet i Finland 1894–1944. Ekonomiska Samfundets Tidskrift 1944, s. 3–113.
- Pipping 1950 Hugo E. Pipping, Katsaus kansantaloustieteen opetukseen Helsingin yliopistossa vv. 1828–1949. Kutsu valtiotieteellisen tiedekunnan maisterin- ja tohtorinpromootioihin toukokuun 31 p:nä 1950. Helsinki 1950.
- Polvinen 1989 Tuomo Polvinen, J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. 1. 1870–1918. Juva 1989.
- Polvinen 1991 Tuomo Polvinen, J. R. Danielson-Kalmari oli Paasikiven linjan esi-isä. Uusi Suomi 25. 3. 1991.
- Pulkkinen 1989 Tuija Pulkkinen, J. V. Snellmanin valtio-oppi. Teoksessa Valtio ja vapaus. Jyväskylä 1989, s. 5–23.
- Puntila 1954 L. A. Puntila, J. R. Danielson-Kalmari ja sosiaalinen turvallisuus. Teoksessa Kaikuja Hämeestä. 11. Tampere 1954, s. 30–41.
- Ranke 1895 Leopold von Ranke, Weltgeschichte. I. Leipzig 1895.
- Rantakari 1910 K. N. Rantakari, Suomalainen puolue. Teoksessa Yhteiskunnallinen käsikirja. Helsinki 1910, s. 468–473.
- Rasila 1961 Viljo Rasila, Suomen torpparikysymys vuoteen 1909. Historiallisia Tutkimuksia 59. Kajaani 1961.
- Rommi 1964 Pirkko Rommi, Yrjö-Koskisen linja. Myöntövyvyyssuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Lahti 1964.
- Rommi 1965 Pirkko Rommi, Ernst Gustaf Palmén. Teoksessa Suomalaisia historianitutkijoita. Porvoo 1965, s. 23–46.
- Rommi 1978 Pirkko Rommi, Pro historia rerum gestatum. Historiallisen Aikakauskirjan ensimmäinen neljännesvuosisata. Historiallinen Aikakauskirja 1978, s. 103–150.
- Ruuth 1924 Y. O. Ruuth, Valtiososialismi. Teoksessa Valtiotieteiden käsikirja. Osa 3. Helsinki 1924, s. 423–430.
- Saarinen 1920 Juho Saarinen, Muistelmia lapsuudenajalta ja kouluvuosilta. Helsinki 1920.
- Salokorpi 1988 Hannu Salokorpi, Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suometarelainen politiikka helmikuun manifestista Tarton rauhaan 1899–1920. Historiallisia Tutkimuksia 145. Mänttä 1988.
- Salomaa 1929 J. E. Salomaa, Karl Lamprechtin historiankäsite. Teoksessa Filosofisia tutkielmia. Porvoo 1929, s. 116–155.
- Sarje 1985 Kimmo Sarje, Anders Chydeniuksen liberaali ajattelu ja sen lähteitä. Chydenius-instituutti. Tutkimuksia 15. Kokkola 1985.
- Sarva 1923 Gunnar Sarva, J. R. Danielson-Kalmarin täyttäessä 70 vuotta. Suomalainen Suomi 1923, s. 33–37.

- Schauman 1908 Georg Schauman, Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius. Helsingfors 1908.
- Schauman 1929 Georg Schauman, Anders Chydenius som nationalekonomisk skriftställare och tänkare. Hufvudstadsbladet 27. 2. 1929.
- Schmoller 1898 Gustav Schmoller, Über einige Grundfragen der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre. Leipzig 1898.
- Schmoller 1900 Gustav Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. I. Leipzig 1900.
- Schumpeter 1954 Joseph Schumpeter, History of Economic Analysis. New York 1954.
- Schybergson 1956 C. M. Schybergson, Magnus Gottfrid Schybergson. Skrifter utgifna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, nr 355. Levnads-teckningar 2. Borgå 1956.
- Snellman 1928 J. V. Snellman, Valtio-oppi. Kootut teokset. II. Porvoo 1928.
- Soini 1958 Wilho Soini, Muistelmia kouluvuosilta 1865–1872. Teoksessa Jyväskylän lyseo 1858–1958. I. Jyväskylä 1958, s. 458–467.
- Gunnar Suolahti 1919 Gunnar Suolahti, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla. Porvoo 1919.
- Hugo Suolahti 1938 Hugo Suolahti, Johan Richard Danielson-Kalmari Hämläis-osa-kunnan inspehtorina. Teoksessa Kaikuja Hämeestä. X. Helsinki 1938, s. 7–66.
- Söderhjelm 1930 Alma Söderhjelm, Min värld. 2. Stockholm 1930.
- Tawaststjerna 1908 Werner Tawaststjerna, Koulumuistelmia. Teoksessa Jyväskylän lyseo 1858–1908. Jyväskylä 1908, s. 141–154.
- Tervonen 1981 Jukka Tervonen, J. R. Danielson-Kalmari ja Hannes Gebhard suomalaisen historiatieteen murroksessa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1981.
- Tervonen 1985 Jukka Tervonen, Hannes Gebhard – historioitsijasta kansantaloustieteilijäksi. Historiallisen Yhdistyksen julkaisuja n:o 2. Helsinki 1985, s. 52–88.
- Tervonen 1987 Jukka Tervonen, J. R. Danielson-Kalmarin historiankäsitys. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1987.
- Tommila 1965 Päiviö Tommila, Carl von Bonsdorff. Teoksessa Suomalaisia historiantutkijoita. Porvoo 1965, s. 77–96.
- Tommila 1976 Päiviö Tommila, Sosiaalishistoriallisen tutkimuksen vaiheet Suomessa. Teoksessa Sosiaalishistoria ja sen tutkimus (toim. Päiviö Tommila ja Juhani Roiha). Turun yliopisto. Historian laitos, Suomen historia. Julkaisuja n:o 2. Turku 1976, s. 19–45.
- Tommila 1989 Päiviö Tommila, Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia. Porvoo 1989.
- Torvinen 1965 Taimi Torvinen, J. R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana. Porvoo 1965.
- Tuominen 1975 Uno Tuominen, Suomen Historiallinen Seura 1875–1975. Historiallisia Tutkimuksia 97. Helsinki 1975.
- Vaajakallio 1948 E. O. Vaajakallio, Muistelen vanhan opinahjoni opettajia. Teoksessa Tervehdys vanhalle koululle. Jyväskylän lyseon täyttäässä 90 vuotta 1. 10. 1948. Jyväskylä 1948, s. 62–85.

- Wagner 1892–94 Adolph Wagner, Grundlegung der politischen Oekonomie. 3. Auflage. Leipzig 1892–94.
- Vallisaari 1982 Eero Vallisaari, Johan Axel Palmén ja darwinismi. Suomen historian laudaturtyö. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1982.
- Waris 1957 Heikki Waris, Sosiaalitutkimuksen kehitys Suomessa. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos. Tutkielmia n:o 5. Helsinki 1957.
- Waris 1973 Heikki Waris, Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittisen Yhdistyksen julkaisuja 5. Porvoo 1973.
- Vennola 1908 J. H. Vennola, Luontais- ja rahataloudellinen astetaistelu kansantaloudessa ja valtionfinanssit. Tutkimuksia talousastekehityksen esiintymisestä Ruotsi-Suomessa 16. vuosisadan jälkipuoliskolla. Helsinki 1908.
- Viikari 1970 Matti Viikari, Karl Lamprechtin historiateoria ja sen perustelut. Yleisen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto, Historian laitos. 1970.
- Viikari 1977 Matti Viikari, Die Krise der "historisch-tischen" Geschichtsschreibung und die Geschichtsmethodologie Karl Lamprechts. Helsinki 1977.
- Viikari 1978 Matti Viikari, Saksalaisen historistisen historiankirjoituksen traditiosta ja sen kriisistä vuosisadan vaihteessa. Historiallinen Arkisto 71. Forssa 1978, s. 101–120.
- Virrankoski 1986 Pentti Virrankoski, Anders Chydenius. Demokraattinen poliittikko valistuksen vuosisadalta. Juva 1986.
- Liisa Voionmaa 1969 Liisa Voionmaa, Väinö Voionmaan ideologisesta kehityksestä. Suomalainen Suomi 1969, s. 254–255.
- Tapio Voionmaa 1921 Tapio Voionmaa, Antti Chydenius. Teoksessa Valtiotieteiden käsikirja. Osa 1. Helsinki 1921, s. 172–175.
- Väinö Voionmaa 1911 Väinö Voionmaa, Tampereen kaupungin historia. Tuloksia ja kokemuksia. Historiallinen Aikauskirja 1911, s. 343–353.
- Väinö Voionmaa 1917 Väinö Voionmaa, Suomen elinkeinovapauden alkua ajoilta. Työtaistelu Vaasassa vuosina 1805–1822. Historiallinen Aikauskirja 1917, s. 3–19.
- Voltaire 1921 François Marie Voltaire, Kaarle XII:n historia. Hämeenlinna 1921.
- Wrede 1988 Johan Wrede, Se kansa meidän kansa on. Runeberg, vänrikki ja kansakunta. Espoo 1988.
- Wuolijoki 1945 Hella Wuolijoki, Ylioppilasvuodet Helsingissä 1904–1908. Juhani Tervapään yksinpuheluja aikojen draamassa. 2. Helsinki 1945.
- Yhteiskuntapolitiikka. Tietosanakirja. Osa 10. Helsinki 1919.
- Österbladh 1934 Kaarlo Österbladh, Pappissääty Suomen valtiopäivillä 1809–1906. II. 1885–1906. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 36. Helsinki 1934.

Liite

J. R. Danielson-Kalmarin luennot

- 1880-1881: uskonpuhdistuksen ajan historiaa
- 1881-1882: keskiajan historiaa
- 1883-1884: kahdeksannentoista vuosisadan historiaa alkaen vuodesta 1750
- 1884-1885: Englannin yhteiskunnan historiaa
- 1885-1886: Euroopan historiaa jälkeen vuoden 1789
- 1886-1887: Englannin historiaa Edward I:sen jälkeen sekä Saksan historiaa keskiajalla ja uskonpuhdistuksen aikakaudella
- 1887-1888: kahdeksannentoista vuosisadan historiaa
- 1888-1889: yleistä historiaa 18:n vuosisadan keskivaiheilta
- 1890-1891: yleistä historiaa kahdeksannentoista vuosisadan toisella puoliskolla
- 1891-1892: Englannin uudenaikaista historiaa
- 1892-1893: Euroopan historiaa vuosina 1648-1789
- 1893-1894: yleistä historiaa Diokletianuksen ajoilta Kaarle Suuren hallitukseen
- 1894-1895: aikaisemman keskiajan historiaa
- 1895-1896: Englannin historiaa
- 1896-1897: Yleistä historiaa vuosina 1660-1789
- 1897-1898: kohtia 18:nen vuosisadan historiasta
- 1899-1900: Englannin yhteiskunnallinen kehitys
- 1900-1901: taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys uudella ajalla pääpiirteissään
- 1901-1902: yhdeksännentoista vuosisadan sosiaalisesta historiasta
- 1902-1903: sosiaalisista reformiharrastuksista 19:lla vuosisadalla sekä germaanisten ja roomalaisten kansojen vanhimmasta historiasta
- 1906-1907: (kevätlukukaudella), kulttuurihistoriaa (ihmisen ilmaantumiseen johtanut yleismaailmallinen kehitys ja sen jälkeen kivikautisten kulttuurijaksojen luonne)
- 1907-1908: (syyslukukaudella) yhteiskuntataloudellisen kehityksen pääpiirteitä

- 1910–1911: (syyslukukaudella) yleiskatsaus vanhan ajan kansojen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen sekä (kevätlukukaudella) Saksan historiatieteen johtomiehistä 19:llä vuosisadalla
- 1911–1912: (syyslukukaudella) Euroopan ja erityisesti Englannin yhteiskunnallista historiaa keskiajalla sekä (kevätlukukaudella) jatkoa em. luento: Euroopan ja erityisesti Englannin taloushistoriaa 15:nnella ja 16:nnella vuosisadalla
- 1912–1913: (syyslukukaudella) Euroopan historiaa 18:lla vuosisadalla

Vuosien 1880–1898 osalta on lähteenä käytetty yliopiston opetusohjelmia. Ne ovat kuitenkin jossain määrin epäluotettavia, koska ilmoitetut luennot jäivät monasti yliopiston opettajilta valtiopäivätyön tms. syyn vuoksi pitämättä, tai näiden aiheet muuttuivat. Danielson-Kalmarin syyslukukaudella 1899 pitämä luento on otsikoitu ja ajoitettu hänen omien luentokonseptiensä perusteella. Danielson-Kalmarin luennot 1900-luvun ensi vuosina voidaan sijoittaa melko luotettavasti paikoilleen vertaamalla hänen omia luentokonseptejaan yliopiston opetusohjelmiin. Vuodesta 1904 luennot ovat saatavissa täysin varmasti selville yliopiston opettajien selonteiden pohjalta.

Zusammenfassung

J. R. Danielson-Kalmari. Geschichtsforscher und -lehrer.

Gegenstand dieser Untersuchung ist Johan Richard Danielson-Kalmari (1853–1933, bis zum Jahr 1906 Danielson), das Wirken dieses einflußreichen finnischen Wissenschaftlers und Politikers als Forscher und Lehrer. Ein besonderes Augenmerk wurde auf sein Geschichtsauffassung, deren Entstehung und Entwicklung, gerichtet.

Seinen akademischen Abschluß machte Danielson-Kalmari 1876 in Helsinki, der einzigen Universität des zum Russischen Reich gehörigen Großfürstentums Finnland. Im gleichen Jahr fuhr er für ein Semester nach Deutschland und schrieb sich in der Berliner Universität ein. Seine Studien dort konzentrierten sich auf die Probleme der Schaffung historischen Wissens einerseits (Geschichte der Geschichtsschreibung und praktische Übungen) und die Wirtschaftsgeschichte und Volkswirtschaftslehre andererseits. Danielson-Kalmari nahm am Unterricht von Heinrich von Treitschke, Hans Prutz, K. W. Nitzsch, August Meitzen und in besonderem Maße an dem von Adolph Wagner teil. Außerdem begann er unter der Leitung J. G. Droysens mit der Arbeit an seiner Dissertation. Danielson-Kalmaris Interesse an den deutschen Wissenschaftskreisen hielt sein ganzes Leben lang vor. Er bewunderte, wenn auch nicht kritiklos, u.a. Leopold von Rankens, Theodor Mommsens, Heinrich von Sybels und Ernst Bernheims Errungenschaften.

Die Erfolge der deutschen Geschichtswissenschaftler basierten nach Danielson-Kalmaris Ansicht auf zwei Tatsachen. Erstens hatten sie sich ausgiebig mit der Quellenkritik und den anderen methodischen Fragen der Geschichte befaßt. Zweitens hatte der eigene Erfahrungshintergrund der Deutschen im 19. Jahrhundert

dazu geführt, daß sie die herausragende geschichtliche Bedeutung des Nationalgedankens erkannten. Die Erforschung der Vergangenheit begann erst wirkliche Fortschritte zu machen, nachdem das nationale Erwachen das ganze Land erfaßt hatte. Danielson-Kalmari äußerte auch einmal die Feststellung, daß Deutschland unter dem napoleonischen Joch seine vaterländische Kraft bewies, und zeigte, "daß das Volk nicht nur eine Gruppe von Individuen war, sondern eine lebendige, durch einen gemeinsamen Volksgeist belebte Gesamtheit". In der Erkenntnis dieser Wahrheit lag für ihn "das tiefste Geheimnis der heutigen Geschichtswissenschaft". Gleichzeitig hatte dieser Gedanke den deutschen Historikern eine Führungsposition verliehen, die sie beispielsweise im Hinblick auf England und Frankreich bis zum Ende des Jahrhunderts behielten.

Seine erste Arbeit veröffentlichte Danielson-Kalmari im Jahre 1873, aber seine wirkliche wissenschaftliche Laufbahn begann erst fünf Jahre später, als er seine finnischsprachige Lizentiatsarbeit über Voltaire als Geschichtsschreiber des schwedischen Königs Karl XII, fertigstellte. Danielson-Kalmari ging den von Voltaire benutzten Quellen nach, untersuchte die Vertrauenswürdigkeit der Fakten in dessen Werk und beurteilte die Wirkung, die das Buch auf die Ansichten der Nachwelt über den schwedischen König und den Nordischen Krieg hatte. Danielson-Kalmari betonte, daß die geschichtlichen Werke Voltaires nicht nur von der Vergangenheit berichtende Schriften waren; sie schufen selbst Geschichte, indem sie auf das Denken der Menschen einwirkten, auf deren Art, die Vergangenheit zu erfassen und zu verstehen. Die Geschichte der Geschichtsschreibung verbesserte also das Selbstverständnis der Historiker, denn sie machte sie zu einem Teil der Tradition, die den Rahmen für ihr Denken lieferte.

Die deutschsprachige Habilitationsschrift "Zur Geschichte der sächsischen Politik 1706–1709" (1878), war für Danielson-Kalmari eine neue Herausforderung, der Übergang zur politischen Geschichte. Die Arbeit stellte für ihn eine Art Lektion in der Geschichte der Diplomatie und ihrer Forschungsmethoden dar. Die letzte und anspruchsvollste von Danielson-Kalmaris akademischen Arbeiten war die schwedischsprachige Habilitationsschrift "Bidrag till en framställning af Englands socialpolitik och ekonomisk-sociala utveckling under XIII–XVI århundradet" (Beitrag zur Darstellung von Englands Sozialpolitik und ökonomisch-sozialen

Entwicklung vom 13. bis zum 16. Jahrhundert) (1880). Das Werk befaßte sich mit der Wirtschaftspolitik und "Sozialpolitik", die während des Mittelalters und am Anfang der Neuzeit in England betrieben wurde, mit den Verordnungen, die den Handel, die Industrie und die Landwirtschaft sowie die Lebensbedingungen der arbeitenden Schichten regelten. Aufgrund dieser Untersuchung wurde Danielson-Kalmari im Jahre 1880 zum Professor der allgemeinen Geschichte an die Universität Helsinki berufen. Dieses Amt übte er bis 1913 aus, die letzte Zeit allerdings nur noch episodisch – die Arbeit im Parlament, ein über ein Jahr dauerndes Senatorenamt, die eigene Forschungsarbeit und zuletzt eine weitgeschrittene Sehbehinderung zehrten zu sehr an seinen Kräften.

Als Hauptwerk Danielson-Kalmaris ist wohl die ausführliche Schrift "Die nordische Frage in den Jahren 1746–1751. Mit einer Darstellung Russisch-Schwedischer-Finnischer Beziehungen 1740–1743" (1888) anzusehen. Es stieß auch auf internationales Interesse, denn die in ihm behandelten Verhältnisse hatten sich damals auf die diplomatische Konstellation ganz Europas ausgewirkt; alle bedeutenden Staaten des Kontinents hatten sich in der einen oder anderen Weise in die nordische Frage eingemischt. Mit diesem Terminus meinte Danielson-Kalmari die Spannung, die das ganze 18. Jahrhundert über zwischen Schweden und Rußland vorherrschte, und die sich endlich im sog. Finnischen Krieg 1808–09 entlud. In diesem Krieg eroberten die Russen Finnland von den Schweden und schlossen es als autonomes Großfürstentum ihrem eigenen Staatsgebiet an. Das Endergebnis des Krieges war für Danielson-Kalmari der logische Schlußpunkt der Entwicklung des 18. Jahrhunderts, da es das Sicherheitsproblem im Nordwesten Rußlands löste und den tiefsten Grund der nordischen Frage beseitigte.

"Die nordische Frage" bewegte sich auf einem Gebiet, daß zwischen der allgemeinen und der nordischen Geschichte lag, und die Arbeit bereitete Danielson-Kalmaris Übergang auf die finnische Geschichte vor, der er sich dann fast ausschließlich widmete. In den folgenden Werken konzentrierte er sich auf die Erhellung der Geschichte seines Heimatlandes während des 18. und den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts. Besonders interessiert war er an den Faktoren, die zur Entstehung der Autonomie beitrugen, und die ihre Entwicklung beeinflussten. Sein Wissen brauchte er auch

für seine politischen Ziele, denn er verteidigte Anfang der 90er Jahre des 19. Jahrhunderts mit Hilfe geschichtswissenschaftlicher Methoden die innere Selbständigkeit seines Landes gegen die Angriffe der Russen. Danielson-Kalmaris unermüdliches Schaffen setzte sich noch Jahrzehnte fort, sogar noch auf dem Sterbebett. Sein letztes Werk erschien postum im Jahre 1935.

Obwohl der Großteil von Danielson-Kalmaris wissenschaftlichen Veröffentlichungen sich auf die finnische Geschichte konzentrierte, so lehrte er doch als Professor pflichtbewußt allgemeine Geschichte. In seinen Vorlesungen widmete er sich zunächst der Schilderung der mediävalen und neueren Geschichte Westeuropas. Er richtete sein Augenmerk besonders auf die gesellschaftliche Entwicklung Englands. Um die Jahrhundertwende verschob sich der Schwerpunkt seines Interesses weitgehend auf die Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Der Themenkreis erweiterte sich geographisch nun auch auf Asien und vertiefte sich zeitlich auf steinzeitliche Kulturen, die Entwicklungsgeschichte des Menschen und sogar bis zu Theorien über die Entstehung des Weltalls. Allerdings lehrte Danielson-Kalmari auch über die jüngste Geschichte. Trotz seiner vielfältigen Verpflichtungen strebte er danach, sich mit den neuesten Forschungsergebnissen seines Faches vertraut zu machen. So bot sich der akademischen Jugend die Gelegenheit, die Ansichten solch großer Männer wie Karl Lamprecht, Max Weber und Werner Sombart kennenzulernen.

Nicht nur als Wissenschaftler und akademischer Lehrer leistete Danielson-Kalmari Beachtliches, sondern auch als Staatsmann. Auf seine politische Laufbahn bereitete er sich durch intensive Teilnahme an ideologischen Einrichtungen und Veranstaltungen der Studentenschaft vor, und zwischenzeitlich war er auf der absoluten Höhe der Studentenpolitik. Ab 1885 war Danielson-Kalmari Mitglied der Ständerversammlung und nach der Parlamentsreform von 1906 war er bis 1914 Mitglied des durch freie und gleiche Wahlen gewählten Ein-Kammer-Parlaments. Für sein Wissen fand man in zahlreichen Ausschüssen und einmal sogar im Senatorenamt (1908–1909) viel Verwendung, aber wichtiger war wohl noch seine Mitgliedschaft in vielen Komitees, die sich mit Grundgesetzfragen und finnisch-russischen Beziehungen auseinandersetzten (1885–1917). Danielson-Kalmari gehörte schon früh zu den führenden Kräften der sog. finnischen Partei und wurde 1903 ihr anerkannter Führer. Nach Finnlands Selbständigkeitserklärung

(1917) nahm Danielson-Kalmari noch eine kurze Zeit intensiv an der Diskussion über die Staatsform des Landes und der Auseinandersetzung zwischen Schweden und Finnland um den Besitz der Ålandinseln teil. Seine Laufbahn als Aktivpolitiker war für den Zögling des Großfürstentums jedoch zu Ende.

* * *

Der Nationalgedanke war das grundlegende Element von Danielson-Kalmaris Geschichtsverständnis. Das 19. Jahrhundert war seiner Ansicht nach der Beweis für dessen alle Schranken brechende Kraft. Der Nationalgedanke hatte u.a. die Voraussetzungen für die Vereinigungen Deutschlands und Italiens geschaffen und schließlich auch Finnland mit sich gerissen. Gegen Ende der russischen Herrschaft begnügte Danielson-Kalmari sich noch mit der Feststellung der Tatsache, daß das Erwachen und die Verwirklichung des finnischen Selbstbewußtseins im Schutze der Autonomie den "Endpunkt" der damaligen Entwicklung darstellte und gleichzeitig der natürliche Anfangspunkt für die finnisch-nationale Geschichtsdeutung war. Aber die Selbständigkeit Finnlands im Jahre 1917 veränderte die Situation. 1919 verkündete Danielson-Kalmari stolz, daß die Geschichte eines zum völlig souveränen Status gelangten Landes nicht zu denken sei, "ohne daß das Erreichen dieser Souveränität in ihr als Endziel der bisherigen Entwicklung gesehen wird".

In Danielson-Kalmaris Denken vereinigte der Nationalgedanke, wie auch andere Bewegungen, die einzelnen Begebenheiten in der Vergangenheit zu einem verallgemeinernden Erklärungsprinzip, zu einer Art von Entwicklungsgesetzen. In dieser Weise wollte er die Bedeutung zufälliger Erscheinungen mindern, denn das Akzeptieren des Zufalls als einen den Geschichtsverlauf beeinflussenden Faktor hätte den Glauben an die unaufhaltsame Entwicklung des Nationalgedankens untergraben. Der Nationalgedanke bildete jedoch nur einen losen Bezugsrahmen, denn seine Verwirklichung hing bei jedem Volk letztlich von den Menschen selbst ab. Der Nationalgedanke, die Freiheitsidee und das Humanitätsideal gehörten bei Danielson-Kalmari eng zusammen. Wenn die staatliche Freiheit nicht zunahm, wenn nicht immer größere Volksschichten über die eigenen Angelegenheiten entscheiden konnten, konnte der Volksgeist den Staat nicht nach seinem eige-

nen Wesen formen. Und ohne Achtung der Menschenwürde, ohne das Gefühl einer gemeinsamen sozialen Verantwortung und ohne Sozialpolitik war die nationale Einheit dazu verurteilt, ein Wunschtraum zu bleiben.

Die Geschichte war für Danielson-Kalmari letztlich eine Geschichte der Massen, denn auch die Größe nationaler Helden gründete darauf, daß sie den geistigen Eigenarten des jeweiligen Volkes entsprechend handelten. Sie mußten in ihrem Werk also den Willen und die Wünsche des Volkes zum Ausdruck bringen, ob diese nun noch latent waren oder schon als nationales Selbstbewußtsein zum Ausbruch gekommen waren. Zum Teil war es gerade die Betonung des geschichtlichen Werts des Volkes, die Danielson-Kalmari Aufmerksamkeit auf die Wirtschafts- und Sozialgeschichte lenkte, in der die Bedeutung von Massenerscheinungen unübersehbar ist. Es gab keine wirkliche Geschichte ohne das Volk und kein Volk ohne Massen, deren soziales Leben und alltägliche Bemühungen um ihren Lebensunterhalt.

Auch aus einem anderen Grund verfestigte sich die Stellung der Wirtschafts- und Sozialpolitik um die Jahrhundertwende in Danielson-Kalmaris Denken. Wie schon erwähnt, nahm er bewußt das jeweilige "Endziel" einer Entwicklung zum Maßstab seiner Beurteilungen. In ihrem Fortschreiten legte die Geschichte immer neue Nuancen in sich bloß, und daher konnte der Forscher aus seiner Zeit heraus die Vergangenheit vollständiger verstehen als sein Vorgänger; er konnte in den vorhergegangenen Zeitabschnitten Motive erkennen, deren Bedeutung den früheren Generationen nicht völlig klar geworden war. Nach diesem Gedankenmuster konnte ein Wissenschaftler des Industriezeitalters die wirtschaftlichen und sozialen Dimensionen der Vergangenheit nicht unbeachtet lassen, so unzweifelhaft war deren Auswirkung auf die Entwicklung. Die Sache hatte auch ihre praktische Seite. Die Völker, die mit den Problemen der Besitzlosen und der Arbeiterschaft kämpften, brauchten dringend wirtschafts- und sozialgeschichtliches Wissen, denn es war unmöglich, gesellschaftliche Probleme zu verstehen und zu lösen, ohne deren geschichtliche Entstehungsvoraussetzungen zu kennen.

Danielson-Kalmari betonte seinen Studenten gegenüber oft, daß die während der Studienzeit geformte Weltanschauung sich im späteren Leben nur gering verändern werde. Dies galt auch für sein eigenes Geschichtsverständnis. Im Laufe der Jahre verwarf Daniel-

son-Kalmari fast nichts, was er einmal verinnerlicht hatte, denn er brachte neu aufgenommene Ideen in dem alten Gedankengebäude unter. Dessen älteste Schicht bestand aus der Überzeugung, daß der Nationalgedanke eine große historische Bedeutung hätte. Diese Anschauung hatte er weitgehend von seinem Lehrer und Parteigenossen, dem Historiker Yrjö Koskinen und von dem Philosophen J. V. Snellman übernommen, die unter anderem von G. W. F. Hegel beeinflusst waren. Zu dieser Basis fügte Danielson-Kalmari dann, wie schon oben erwähnt, wirtschafts- und sozialgeschichtliches Gedankengut hinzu. Seine Vorbilder fand er vorwiegend in der deutschen und englischen Geschichtsforschung und Volkswirtschaftslehre. Besonders Gustav Schmollers, Karl Büchers und W. J. Ashleys Werke übten großen Einfluß auf ihn aus. Die letzte bedeutende Entwicklungsphase von Danielson-Kalmaris Geschichtsauffassung war die Übertragung des von den Naturwissenschaften inspirierten Evolutionismus auf die menschliche Kultur. Die Evolutionsidee war zwar schon oft in seinen Überlegungen aufgetreten, aber erst um die Jahrhundertwende erhielt sie für ihn eine programmatische Bedeutung.

Der Evolutionismus umrahmte in gewisser Weise Danielson-Kalmaris historisches Denken. Er betrachtete den Nationalgedanken als eine mächtige historische Kraft, deren Wurzeln bis tief in die Vergangenheit reichten. Um den Gedanken zu verwirklichen, waren die Nationalstaaten nötig, die die früheren menschlichen Organisationsformen abgelöst hatten. Diese hatten nur eine Art Schattenleben ohne historisches Interesse geführt. Die Wissenschaftler mußten ihr Interesse in erster Linie auf die Kulturen und Völker richten, die sich der jeweiligen Entwicklungsphase am besten angepaßt hatten. Diese waren historisch relevant, weil sie die Entwicklung weitertrieben und ihre beständigsten Erbfaktoren als Grundlage für die nächste Phase hinterließen.

Im Lichte des Evolutionismus gesehen wuchs auch die Bedeutung der Wirtschafts- und Sozialgeschichte in der Geschichtswissenschaft. Die Evolutionsidee konnte ohne weiteres nur auf Massenerscheinungen angewandt werden. Außerdem war auf der "Arena" der Natur und der Weltgeschichte nach Danielson-Kalmaris Meinung erwiesen worden, daß es sich beim Kampf ums Dasein eben um die Bemühungen zur Beschaffung ausreichender Nahrung und zur Sicherung der materiellen Lebensvoraussetzungen handelte. Der Mensch war in diesem Kampf hauptsächlich deshalb

überlegen, weil er die Fähigkeit besaß, die natürliche Umgebung mit Hilfe von Werkzeugen zu beherrschen und zu verändern. Die Organisation der Arbeit schuf wiederum schon früh die Grundlage für eine soziale Ordnung und für die Kulturevolution, u.a. für die in ferner Zukunft liegenden Nationalstaaten. Die Einteilung der Geschichte in verschiedene Entwicklungsperioden geschah nach Danielson-Kalmari am einfachsten mit Hilfe von wirtschaftlichen Kriterien.

* * *

Danielson-Kalmari wurde von seinen zahlreichen staatlichen und gesellschaftlichen Aufgaben so in Anspruch genommen, daß er nicht dazu kam, eine "Schule" zu gründen, und er hatte keine direkten Nachfolger. Er hinterließ auch keinen "Klassiker", kein Werk, das zeitliche und räumliche Grenzen gesprengt hätte und deshalb von immer neuen Historikergenerationen gelesen worden wäre. Typisch für seine Werke war politische Zweckmäßigkeit und der Glaube an die Allmacht des Nationalgedankens. So verengte sich der Blickwinkel der an sich zuverlässigen Untersuchungen, und ihr Wert verringerte sich im Laufe der Zeit. Danielson-Kalmari richtete sich also gern direkt an das Bewußtsein seiner Zeitgenossen, an das nationale Gemeinschaftsgefühl seiner Leser und die Vaterlandsliebe. Die Bücher und Artikel des altfinnischen Staatsmannes und Historikers sind dann auch oft als Produkte einer vergangenen Epoche gesehen worden, deren Pathos spätere Generationen nicht mehr ansprach. Allerdings hat man auch zugegeben, daß sein Werk immer noch reichlich verwertbare Informationen enthält.

Danielson-Kalmaris Werke haben trotz ihrer Antiquiertheit die Entwicklung der finnischen Geschichtsschreibung beeinflusst, und beispielsweise die Stellung des Landes innerhalb des russischen Kaiserreichs wurde jahrzehntelang weitgehend mit ihrer Hilfe beurteilt. Außerdem bildeten sie die Grundlage und den Stützpfiler für die nationale Forschungsrichtung in der Geschichte, die nach dem Bürgerkrieg, der 1918 zwischen den "Roten" und "Weißen" geführt wurde, schnell aufkam. Viele finnischsprachige Forscher begannen zielstrebig mit der Suche nach einer Identität für die junge Nation, die 1917 selbständig geworden war. Gleichzeitig wuchs die Bedeutung der politischen Geschichte, als man

begann, den neuen staatlichen Status in entsprechender Weise zu interpretieren.

Der Kampf um die innere Unabhängigkeit Finnlands hatte Danielson-Kalmaris Aufmerksamkeit gegen Ende der Autonomiezeit auf die staatliche Geschichte gelenkt. Er ist auch hauptsächlich als Vertreter dieser Forschungstradition bekannt, obwohl er während seines Lebens eine beachtliche Zahl von Seiten über die Wirtschafts- und Sozialgeschichte geschrieben hat. Seine veröffentlichten Werke liefern jedoch ein einseitiges Bild von Danielson-Kalmaris Geschichtsverständnis und seinem geschichtlichen Nachlaß. In seinen Buchrezensionen, in seinen akademischen Gutachten und besonders in seinen späteren Vorlesungen betonte er immer, daß die Wissenschaft ein Bild von der gesamten menschlichen Kultur entwerfen muß.

Danielson-Kalmari war der Meinung, daß die Vergangenheit – auch die politische Geschichte – in umfassender Weise untersucht werden müßte. Auch die bedeutenden geschichtlichen Persönlichkeiten waren mit ihrer Zeit und deren historischen Voraussetzungen verbunden, mit den Ideen und Institutionen, die den Rahmen auch für die Handlungen der herausragendsten Individuen bilden. Aber trotzdem war die politische Geschichtsschreibung, auch wenn sie als noch so weitläufig definiert wurde, mehr oder weniger individualistisch, denn sie konnte die Wirkung einzelner Personen in der Geschichte nicht ignorieren. Ihre Methoden reichten nicht aus, um ganze Gesellschaften und Epochen zu analysieren und interpretieren. Hierzu waren die Kulturgeschichte, die Wirtschafts- und Sozialgeschichte und die ihnen eigenen Methoden nötig. Als Ideal des historischen Wissens galt, die Ereignisse aus Originalquellen zu erforschen, aber die letztgenannten Teilgebiete der Geschichte erforderten auch Verallgemeinerungen, "kollektivistische" Interpretation. Dies hatte wiederum die Anwendung der Volkswirtschaftslehre und anderer Gesellschaftswissenschaften auf die Geschichtsforschung zur Voraussetzung, in um so größerem Maße je mehr man sich unserer Zeit näherte. Andererseits mußte der Historiker die Entwicklung als ein sehr großes zeitliches Kontinuum sehen, das man nicht künstlich an der Stelle unterbrechen konnte, an der die ersten schriftlichen Quellen entstanden. Er mußte in der Zeit weiter zurückgehen. Dabei mußte er sich u.a. auf die von der Anthropologie, von der Völkerkunde und sogar von den Naturwissenschaften zur Verfügung gestellten Informatio-

nen, Methoden und Gedankenmodelle stützen.

Schließlich verschmolzen die staatliche Geschichte, die historische Volkswirtschaftslehre, die ganzheitliche "kollektivistische" Geschichtsschreibung und der darwinistisch orientierte Entwicklungsgedanke bei Danielson-Kalmari zu einem einheitlichen gesellschaftswissenschaftlichen Ansatzpunkt. Dies war das Programm, das er der wissenschaftlichen Nachwelt hinterlassen wollte. Danielson-Kalmari trug zur Etablierung neuer Wissenschaftsansätze in Finnland bei. Er lenkte seine Schüler in die Richtung der Massenerscheinungen, schickte sie besonders um die Jahrhundertwende in die Berliner und Leipziger Universität, verteidigte sie gegenüber einheimischer Kritik und förderte ihre Forscherkarriere. Viele von Danielson-Kalmaris Schützlingen wählten ihr Thema aus dem Kreis der Wirtschafts- und Sozialgeschichte und ebenso wandten sich viele auf Anraten des Professors der Volkswirtschaftslehre zu. Dieses Fach bekam dann auch zunächst, in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts – teilweise gerade durch Danielson-Kalmaris Einfluß – stark geschichtliche, sozialstatistische und sozialpolitische Züge.

Danielson-Kalmari hatte auch dann keine Hemmungen, seinen Einfluß zugunsten seiner Studenten geltend zu machen, wenn deren Meinungen mit den seinen nicht völlig übereinstimmten. Er ebnete u.a. gegen Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts den Weg für die Verbreitung des von Lamprecht beeinflussten Forschungsansatzes in Finnland, obwohl er den neuen "kollektivistischen" Blickwinkel für etwas einseitig hielt. Nach Danielson-Kalmaris Auffassung verdrängte diese Richtung zu sehr die Politik und die Individuen, während sie die Kultur und die Massen auf dem Schauplatz der Geschichte zu sehr in den Vordergrund stellte. Seiner Meinung nach mußte der Historiker immer daran denken, daß die Geschichte eine Einheit ist, die sowohl wirtschaftliche, soziale, kulturelle als auch politische und staatliche Erscheinung beinhaltet. Trotz seiner kritischen Einstellung respektierte Danielson-Kalmari die Vorurteilslosigkeit seiner jüngeren Kollegen, denn er meinte, daß diese zum Fortschritt der finnischen Geschichtsschreibung beitrug. Die fähigsten Vertreter der kollektivistischen Richtung waren Gunnar Suolahti (1876–1933) und Väinö Voionmaa (1869–1947), die im Jahr 1918 Professuren erhielten. Sie schufen eine Forschungstradition, die ihren Gipfel in dem 1933–36 erschienen mehrbändigen Werk "Suomen kulttuurihistoria" (Die

Kulturgeschichte Finnlands) erreichte. Diese verdienstvolle Schriftenreihe behandelte das Thema in umfassender Weise.

Die Unterstützung der Studenten war kein reiner Altruismus, denn Danielson-Kalmari erwartete Gegenleistungen von ihnen. Besonders um die Jahrhundertwende berichteten die jungen Forscher ihrem Gönner über die Eindrücke und Erfahrungen ihrer Deutschlandreisen, informierten ihn über die aktuellsten Diskussionsthemen der dortigen Wissenschaftskreise, schickten ihm ausgewählte Neuerscheinungen aus dem sozialen und historischen Themenkreis, usw. Es war weitgehend ihrer Hilfe zu verdanken, daß Danielson-Kalmari Zugang zum neuesten Stand der Wissenschaft hatte. Und als die Studenten einer nach dem anderen promovierten, nutzte er ihre Dissertationen für seine eigenen Arbeiten.

Die schwedischsprachigen Forscher Finnlands distanzieren sich von Danielson-Kalmari wie von seiner finnischsprachigen Kollegen Bestreben zur Synthese. Ihrer Anschauung nach diene deren Interesse an den Massenerscheinungen, an der Wirtschafts- und Sozialgeschichte und an der Vergangenheit des gewöhnlichen Volkes der finnischnationalen Idee. Denn diese Forscher suchten doch vorwiegend im finnischsprachigen Volk – das die überwiegende Mehrheit der Nation bildete – nach einem nationalen Selbstbewußtsein. Dessen geistige Eigenschaften, dessen Arbeit und Schaffen waren die Grundlage, auf der ein eigenständiges kulturelles, wirtschaftliches, soziales und letztlich das ganze staatliche Leben aufgebaut werden mußte. Die schwedischsprachigen Wissenschaftler glaubten, daß ihre finnischsprachigen Kollegen dem Siegeszug der finnischen Sprache und Kultur die Immunität eines geschichtlichen Gesetzes verleihen wollten, indem sie die Bedeutung der Massenerscheinungen hervorhoben. Nach ihrer Ansicht war solch ein Geschichtsverständnis für den westlichen Individualismus ein fremdes Gedankenmuster, in dem den Menschen ihre Entscheidungsfreiheit, die Fähigkeit die Geschichte durch ihren freien Willen zu formen, geraubt wurde.

Die schwedischsprachigen Historiker ihrerseits betrieben gerne eine individuumorientierte "Elitengeschichte", egal ob sie sich mit Politik oder mit Kunst und Wissenschaft beschäftigten, denn gerade auf diesem Gebiet fanden sie ihre eigene Kulturidentität. Die Vergangenheit lieferte gewissermaßen die Berechtigung für die unverhältnismäßig große Präsenz einer kleinen sprachlichen Min-

derheit an der Spitze des Landes. Für die schwedischsprachige Oberschicht war es leicht, sich als kulturelles Kraftzentrum zu sehen, dessen Mitglieder schon jahrhundertlang die ethischen, rechtlichen und gesellschaftlichen Werte und Institutionen gepflegt und bewahrt hatten, die Finnland an die westliche Zivilisationstradition banden. Diese Zivilisation hatte während der Autonomie eine Schutzmauer gegen die Vereinheitlichungsversuche der Russen, die meist die östliche Kultur repräsentierten, gebildet.

* * *

Als Staatsmann ließ Danielson-Kalmari niemals die Geschichte und die von ihr erteilten Lehren unbeachtet. Ohne Gedächtnis und die Erfahrungsgrundlage der Vergangenheit war eine Nation seiner Meinung nach nur ein Spielball unberechenbarer Kräfte. Ein Politiker mußte die geschichtlichen Kräfte und ideellen Strömungen kennen, die das Leben der Völker beeinflussten, und nach ihnen handeln. Es gab keinen Widerspruch zwischen dem Betreiben von Wissenschaft und einer Karriere als Staatsmann. Die nationale Politik und die finnischnationale Geschichtsforschung waren dem Wesen nach gleich, da beide von den gleichen, unaufhaltsam fortschreitenden historischen Kräften geschaffen wurden.

Danielson-Kalmari verlangte, daß sich die Bevölkerung gemeinsam um das Erreichen der nationalen Ziele bemühte. Die Finnen sollten aus ihrem Land eine starke, selbstbewußte Nation formen, die sich ihrer Zusammengehörigkeit bewußt war. Man konnte das Ziel nicht erreichen, wenn man sich nicht als Leitfaden u.a. die Hebung des allgemeinen Bildungsniveaus, die Verwirklichung der sozialen Gerechtigkeit und die Heranziehung der unteren Volksschichten zu staatlichen Aufgaben nahm. Die wichtigste Angelegenheit für die Finnen war die Bewahrung der nationalen und staatlichen Existenz. Danielson-Kalmaris Ansicht nach sollten die Mittel u.a. zum Schutz der Autonomie sich an den jeweiligen Umständen und herrschenden politischen, militärischen und geographischen Fakten orientieren.

In dieser realpolitischen Anschauungsweise sind manchmal Ansätze von Finnlands außenpolitischer Linie nach dem 2. Weltkrieg gesehen worden. Besonders J. K. Paasikivi, der siebte Präsident des Landes, würdigte sein ganzes Leben lang das durch historisches Wissen vertiefte staatliche Denken seines Freundes und

Parteigenossen. Danielson-Kalmari hatte beispielsweise während der 1899 begonnenen Repressionsphase "vernünftige Kompromisse" empfohlen, obwohl die Bemühungen der Russen zur Zerschlagung der Autonomie die Gesetze und das Gerechtigkeitsgefühl der Finnen verletzten; es war unbedingt nötig, die Brücke zu bewahren, mit deren Hilfe der Monarch und das Volk des Großfürstentums sich wiederfinden konnten. Aber als dieser Weg sich seinem ergebnislosen Ende näherte, wich Danielson-Kalmari bereitwillig von der von ihm vertretenen gemäßigten Linie ab.

Die 1917 erreichte Selbständigkeit Finnlands war für Danielson-Kalmari eine Art Erfüllung: der Gedanke der Nation als Staat war endgültig Wirklichkeit geworden. Es war ihm jedoch völlig klar, daß dies durch günstige äußere Umstände, den Weltkrieg und die russische Revolution ermöglicht worden war. Der Bürgerkrieg von 1918 war für ihn dann auch eine herbe Enttäuschung. Er bewies, daß das ganze Volk des Landes zu einer völligen Souveränität noch nicht reif war. Die Nation mußte ihre historische Existenzberechtigung noch einmal neu schaffen, sie mußte auch der übrigen Welt ihr Zusammengehörigkeitsgefühl und die Lebenskraft ihres Volksgeistes demonstrieren. Danielson-Kalmari verlangte von den Studenten und der gebildeten Schicht eine Annäherung an das Volk; sie sollten unter die gewöhnlichen Menschen gehen und den zwischen den verschiedenen sozialen Schichten klaffenden Spalt schließen.

Danielson-Kalmari unterstützte weiterhin soziale Reformen, da sie für ein nationales Zusammenwachsen unverzichtbar waren. Aber der Arbeiterbewegung stand er kritisch gegenüber, obwohl er sie früher für eine Kraft gehalten hatte, der in gemäßigter Form eine wichtige gesellschaftliche Rolle zukam. Jetzt sah Danielson-Kalmari den Sozialismus in allen seinen Erscheinungsformen als eine Bewegung, die die historische Kontinuität nicht respektierte und die durch jahrhundertelange Erfahrung geformten Institutionen vernichten wollte. Gegen Ende der 20er Jahre dieses Jahrhunderts näherte er sich dann auch der rechtsextremistischen Lapua-Bewegung und wollte außer den Kommunisten auch die Sozialdemokraten aus der legalen finnischen Nation ausschließen.

Die Sozialisten und Kommunisten waren nach Danielson-Kalmaris Ansicht jedoch nicht die einzige Gefahr, die Finnland bedrohte. Wie die meisten seiner Zeitgenossen mißtraute er dem neuen Sowjetstaat. Schon Jahrzehnte früher hatte er vorgetragen,

daß das damalige Rußland in der Richtung Finnlands bedeutende Sicherheitsinteressen zu wahren hätte. Grund dafür war die Lage des wirtschaftlich und politisch bedeutsamen St. Petersburg ganz in der Nähe der Grenze. Danielson-Kalmari nahm an, daß die Sowjetunion nur auf eine Gelegenheit wartete, um sich Finnland wieder einzuverleiben. Außerdem fürchtete er, daß aus dem riesigen Staat, dem östlichen "Rattenest" der Bolschewismus und die Weltrevolution auf die Nachbarländer übergreifen würde.

In dieser Situation mußte in Finnland eine feste Ordnung geschaffen werden. Danielson-Kalmaris Befürchtungen und Enttäuschungen veranlaßten ihn dazu, sich für das Einsetzen eines deutschen Monarchen im gerade erst selbständig gewordenen Land auszusprechen. Ein fremder König hätte sich seiner Meinung nach besser über die streitenden Parteien erheben, Beständigkeit schaffen und das Volk vereinigen können als ein Präsident, der sich im politischen Kampf befleckt hätte. Zugleich hätte der importierte König die Selbständigkeit des Landes garantiert, denn Deutschlands Macht hätte die Angriffslust der expansionsfreudigen Sowjetregierung gemindert. Der Zusammenbruch der Zentralmächte zerstörte jedoch die monarchistischen Pläne.

(Übersetzt von Marjo Kuivikko)

Henkilöhakemisto

- Agricola, Mikael 141
Ahlqvist, August 29, 33
Ahola, Aune 66
Ahrenberg, C. W. 34
Ahtiainen, Pekka 19, 53, 56, 99–100, 184, 193
Aleksanteri I 89, 128, 130, 132–135, 150, 187–189, 192, 258
Aleksanteri II 142, 203
Aminoff, J. F. 94
Anthoni, Eric 190, 192, 258
Aristoteles 175
Armfelt, G. M. 136, 139, 188, 192
Arnberg, J. W. 225
Arnheim, Fritz 91
Arrhenius, Svante 211
Arwidsson, A. I. 33–35, 108, 110, 123, 136, 139
Ashley, W. J. 171, 178
August Väkevä 75
- Barth, Paul 171
Bastian, Adolf 218
Bebel, August 171
Beer, Adolf 84
Bernheim, Ernst 69
Bloch, Leo 173
Blomstedt, Kaarlo 48, 56, 67
Bobrikov, Nikolai 144–145
Bonsdorff, Carl von 51–54, 87, 95, 184, 190
Boucht, F. W. 24–25
Brentano, Lujó 155
Breysig, Kurt 183
Brotherus, K.R. 56
- Brückner, A. 79
Buckle, H. T. 182
Buxhövdén, F. W. von 132
Bücher, Karl 171, 178–179, 251
- Cajander, Paavo 28
Carlson, Ernst 83
Carlson, Fredrik 83
Carpelan, Tor 97
Cassel, Gustav 252
Castrén, Kaarlo 67
Chydenius, Anders 110, 223–240
Chydenius, J. J. 206
Chydenius, K. 206
Clément, Ambroise 159
Comte, Auguste 100
Crohns, Hjalmar 51
Curtius, Ernst 151
Cygnaeus, Fredrik 29
- Danielson (o.s. Palander), Amanda Lovisa 22–23
Danielson, Alfred 22
Danielson, Daniel Filip 22
Danielson, Hertta 42
Danielson, Johan Filip 22, 24, 27
Danielson, Jonas 22
Danielson-Kalmari (o.s. Heurlin), Jenny 39–41, 61
Darwin, Charles 29, 204–216, 221–222, 257
Droysen, J. G. 36–38, 70, 116
- Elmgren, S. G. 86
Engels, Friedrich 171

Engman, Max 191
Erkko, J. H. 92
Estlander, C. G. 34

Faucher, Léon 159
Finne, Jalmari 61–62
Flathe, Th. 75
Fontell, A. G. 86
Forsman, Jaakko 43
Forssell, Nils 131, 143–144, 149
Forsskål, Petter 236
Fredrik II 180, 182, 199–200
Fredrik Wilhelm I 182
Fridericia, J. A. 44
Frosterus, J. G. 191
Fryxell, Anders 73
Furuhjelm, K. H. F. 85

Gebhard, Hannes 18, 114, 162, 164–
165, 221–222, 241–242, 244–245,
247–250, 260

Gejtel, N. 27
Genetz, Arvid 92
Godenhjelm, B.F. 92
Granfelt, A. A. 205
Gripenberg, G. A. 97–98
Grotenfelt, Kustavi 51, 54, 92
Gunkel, Hermann 210
Gylling, Edvard 189

Haapala, Pertti 185
Haartman, G. E. 135
Haartman, L. G. von 136, 139–140
Haeckel, Ernst 206, 211
Hannikainen, O. 91, 102, 189
Hegel, G.W.F. 100, 108–111, 116, 158,
191, 214–215
Helmholtz, Hermann von 211
Herder, J. G. von 203
Herkner, Heinrich 171
Hermanson, Robert 91, 137
Hesse, R. 208
Heurlin (o.s. Danielson), Matilda
Charlotte 39
Heurlin, Nils Johan 39
Hildebrand, Bruno 251
Hjelt, August 162, 242
Hjärne, Harald 79–84, 86
Hultin, Tekla 131

Ignatius, K. F. 55
Ingram, John 171
Ivalo, Santeri 98

Jaakkola, Jalmari 67, 98
Jahnsson, Yrjö 242
Jeremia 175
Jesaja 175
Jussila, Osmo 16
Juva, Einar W. 101, 105
Jägerhorn, J. A. 130
Jäntti, Jalmari 63
Järvinen, Kyösti 246

Kaarle XII 38, 72–74
Kaisa Brita Johanneksentytär 23
Kallio, O. A. 72, 104
Kallio, Topi 189, 227
Kautsky, Karl 171
Kelvin, William Thomson 211
Kepplerus, Alexander 236
Ketolainen, Tytti 65
Kilpi, O. K. 251
Kivekäs, Lauri 26, 30–31
Kivi, Aleksis 141
Klick, C. H. 130
Klinge, Matti 30
Korhonen, Arvi 67
Koser, R. 84
Koskimies, Rafael 74, 261
Kovero, Martti 189
Krohn, Julius 86
Krohn, Kaarle 92, 218
Kropotkin, Peter 222
Kumlien, Kjell 131, 149
Kustaa III 128–130
Kustaa IV Adolf 128, 134
Kuusisto, Seppo 30, 61
Körner, Theodor 30

Laband, Paul 89
Labriola, Antonio 171
Ladau, G. 130
Lagus, J. J. W. 33
Laine, Eevert 189
Lamarck, Jean 212
Lamprecht, Karl 50, 100–101, 171, 180–
181, 183–186, 257

- Lang (o.s. Danielson), Jenny 22, 243
 Lang, J. N. 243–244, 247
 Lehtonen (o.s. Danielson), Katri 41–42, 66, 68
 Lehtonen, U. L. 55–56, 66, 171, 183–184, 186, 258
 Lesch, Bruno 102–103, 131, 192
 Lilius, A. 28
 Lille, Axel 226
 Limiers, M. de 72
 Linné, Carl von 225
 List, Friedrich 251
 Locke, John 225
 Luxemburg, Rosa 172
 Lyell, Sir Charles 212
 Länkelä, Kaarlo 26, 28
 Lönnrot, Elias 29, 121, 141

 Maconi, E. F. 25
 Malinen, V. 239–240
 Malm, K. W. 32
 Malmgren, A. J. 206
 Malmström, B. E. 30
 Malmström, C. G. 83–84
 Mannerheim, C. G. E. 67
 Marx, Karl 169, 171, 195–196
 Maxwell, James 211
 Mechelin, Leo 87–88, 91, 165–166
 Meitzen, August 36
 Mela, A. J. 206
 Meurman, Agathon 208
 Meurman, Werner 58–59, 164
 Meyer, Wilh. 211
 Michael, Wolfgang 79
 Mikkola, J. J. 29, 188
 Mommsen, Theodor 36, 70, 151
 Montesquieu, Charles de Secondat 203, 225
 Morgan, Lewis 218
 Motraye, de la 73

 Napoleon I 29, 128, 135, 148
 Naudé, A. 79
 Nevanlinna, Ernst 56, 162, 183, 189, 242, 246–247, 251–252
 Niebuhr, B.G. 151
 Nikolai I 137, 140
 Nitzsch, K. W. 36, 53

 Nordencrantz, Anders 225
 Nordenskiöld, N. G. 206
 Nordensvan, C. O. 93–94, 96
 Nordman, A. von 206
 Nordqvist, A.F. 32

 Odhner, C. T. 49
 Ordin, K. 87–88
 Osmonsalo, Erkki K. 63

 Paasikivi, J. K. 16, 67, 259
 Palander (o.s. von Becker), Charlotta Katarina Vilhelmina 22
 Palander, L. F. 22
 Palmén, E. G. 43, 45, 50–51, 89–90, 162, 171, 186, 189, 207–208, 221, 226, 228, 244, 248
 Palmén, J. A. 206–207
 Perander, J. J. F. 27
 Petersen, F. J. 33
 Petersson, Knut 131, 144, 149
 Pietari Suuri 127, 133
 Pipping, Hugo E. 131, 189–190, 192–193
 Platon 175
 Polvinen, Tuomo 16
 Porkka, Woldemar (Volmari) 45, 207
 Porthan, H.G. 123, 130, 150, 228
 Prutz, Hans 36
 Pufendorf, Samuel von 225
 Pulkkinen, Tuija 191

 Rabbe, F. J. 225
 Ranke, Leopold von 69–70, 89, 151, 217
 Rantakari (o.s. Danielson), Maija (Liisa Maria), 42
 Rasila, Viljo 162
 Ratzel, Friedrich 218
 Rehbinder, R. H. 136–139, 141
 Rein, Th. 115, 160
 Renvall, Heikki 65, 226
 Renvall, Wolmar T. 24
 Reyband, Louis 159
 Ritonieniemi, V. J. G. 208
 Rogers, Thorold 178
 Rommi, Pirkko 16
 Runeberg, J. L. 24, 29–30, 97, 100, 121, 141–142, 261

Räisänen, Yrjö 64–65

Saarinen, Juho 25

Salokorpi, Hannu 16

Sarje, Kimmo 225

Sars, J.E. 114

Sarva, Gunnar 189

Savigny, F.C. von 151

Schauman, Georg 226–228, 240

Schildt, Onni 24

Schmoller, Gustav 157, 161, 171,
178–180, 182–183, 200, 246–247,
251

Schulman, Hugo 98

Schulze-Gävernitz, Gerhart von 172

Schybergson, M.G. 30, 42–44, 49,
51, 54, 79, 83–86, 91, 184, 186,
190–191

Schürz, Henrik 218

Schäffle, Albert 163

Serlachius, Julian 24

Sjögren, A.J. 141

Smith, Adam 224

Snellman, G.R. 166

Snellman, J.V. 29, 34, 74, 100, 108–
110, 114–115, 117–118, 142, 145–
146, 158, 201, 214–215, 241, 244,
254

Soini, Wilho 56

Sombart, Werner 50, 185, 251

Spencer, Herbert 100

Sprengtporten, G.M. 130–132, 143,
150, 236–237

Steckzén, Birger 103–104, 131, 142–
144, 147–149

Stratz, C.H. 218

Styffe, C.G. 83

Ståhlberg, K.J. 247

Suolahti, Gunnar 38, 48–49, 51, 54,
56, 59, 98–101, 109–110, 183–
184, 186–187, 193, 257

Suolahti, Hugo 67

Suomalainen, Kaarlo 28

Svinhufvud, P.E. 65, 67

Sybel, Heinrich von 36, 70, 116

Söderhjelm, Alma 52, 60, 191

Söderhjelm, Werner 67, 94–95

Taine, Hippolyte 100

Tallqvist, J.V. 247–248

Talvio, Maila 67

Tawaststjerna, Werner 34

Tengström, Jacob 135, 138–139

Tigerstedt, G.F. 96

Tolstoi, Leo 196

Topelius, Zachris 41, 123–124

Toppelius, O. 92

Torvinen, Taimi 16, 88, 90–91

Toynbee, Arnold 171

Treitschke, Heinrich von 36, 116, 157–
158

Tudeer, O.E. 45, 207

Törne, P.O. von 191

Waddington, A. 79, 84

Wagner, Adolph 36–37, 154–157, 163,
178, 183, 246–247

Wahlberg, C.F. 96

Wainio, E.A. 24

Waitz, Georg 36, 70

Vallisaari, Eero 207

Warén, Aksel 241–242, 247

Waris, Heikki 249

Vasenius, Valfrid 45, 207

Webb, Beatrice 157

Weber, Georg 49

Weber, Max 50, 173, 251

Weissenberg, A.B. von 88

Vennola, J.H. 186, 242, 250

Westermarck, Edvard 218

Vico, Giovanni Battista 203

Wieselgren, Peter 225

Virrankoski, Pentti 225–226

Voionmaa, Tapio 239

Voionmaa, Väinö 184–187, 227, 257

Voltaire, Francois Marie 38, 72–74

Wundt, Wilhelm 100

Wuolijoki, Hella 61

Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 14, 29, 33–
34, 36–38, 43, 45, 49, 53, 74, 76, 85,
100, 108, 111, 114, 117–118, 124,
131, 159–160, 162, 166, 169, 193,
241–242, 254

Österbladh, Kaarlo 16, 209